Ex libris
Joannis Kandleri
[redacted] 1704.

Ex lib: Joan: Kandlers

Imperatoris
IVSTINIANI
INSTITVTIONVM
libri IIII.
Adjecti sunt ex digestis Tituli
de verborum significatione et de
Regulis Iuris,
cum Indice ad eosdem.

COLONIÆ
Apud Wilhelm. Metternich. Bibl.
1703

Bayerische
Staatsbibliothek
München

IMPERATORIS
JUSTINIANI
INSTITUTIONUM

LIBRI IV.

Adjecti sunt ex Digestis Tituli de Verborum Significatione, & de Regulis Juris.

Cum Indice ad eosdem.

COLONIÆ AGRIPPIN.

Sumptib. WILHELMI METTERNICH, An der Hohen Schmid.

Anno 1703.

APPROBATIO.

IMperatoris Justiniani quatuor Libri Institutionum, quibus adjecti sunt ex Digestis Tituli de Verborum significatione & de Regulis Juris, unà cum Indice ad eosdem, hactenus frequenter pro bono publico typis dati & evulgati, iisdem iterum dari & evulgari poterunt. Coloniæ Agrippinæ. 11. August. 1702.

CORNELIUS BREWER, SS. TT. Doctor & publicus Professor, Librorum Censor.

PRO-

PROOEMIUM

De Confirmatione Institutionum.

[IN NOMINE DOMINI nostri Jesu Christi.]

IMPERATOR *Cæsar Flavius Justinianus, Alemanicus, Gotticus, Francicus, Germanicus, Anticus, Alanicus, Vandalicus, Africanus, Pius, Felix, Inclytus, victor ac triumphator semper Augustus, cupidæ legum juventuti.* [S.D.]

IMPERATORIAM Majestatem, non solum armis decoratam, sed etiam legibus oportet esse armatam: ut utrumque tempus & bellorum, & pacis, rectè possit gubernari: & princeps Romanus non solum in hostilibus præliis victor existat, sed etiam per legitimos tramites calumniantium iniquitates expellat: & fiat tam juris religiosissimus, quam victis hostibus triumphator [magnificus.]

1. ¶ Quorum utramque viam cum summis vigiliis, summaque providentia, annuente Deo, perfecimus. Et bellicos quidem sudores nostros Barbaricæ gentes sub juga nostra redactæ cognoscunt: & tam Africa, quàm aliæ innumeræ provinciæ post tanta temporum spatia, nostris victoriis à cœlesti numine præstitis, iterum ditioni Romanæ,

noſtroque additæ imperio proteſtantur. Omnes verò populi legibus tam à nobis promulgatis, quam compoſitis reguntur.

2. ¶ Et cum ſacratiſſimas conſtitutiones, antea confuſas in luculentam ereximus conſonantiam: tunc noſtram extendimus curam ad immenſa veteris prudentiæ volumina, & opus deſperatum, quaſi per medium profundum euntes, cæleſti favore jam adimplevimus.

3. ¶ Cumque hoc, Deo propitio, peractum eſt Triboniano viro magnifico, magiſtro, & exquæſtore ſacri palatii noſtri (& ex conſule) nec non Theophilo & Dorotheo, viris illuſtribus anteceſſoribus (quorum omnium ſolertiam, & legum ſcientiam, & circa noſtras juſſiones fidem, jam ex multis rerum argumentis accepimus) convocatis, mandavimus ſpecialiter, ut ipſi noſtra auctoritate, noſtriſque ſuaſionibus, Inſtitutiones componerent ut liceat vobis prima legum cunabula non ab antiquis fabulis diſcere, ſed ab Imperiali ſplendore appetere: & tam aures quàm animi veſtri, nihil inutile, nihilque perperam poſitum, ſed quod in ipſis rerum obtinet argumentis, accipiant: & quod priore tempore vix poſt quadriennium (prioribus) contingebat, (ut tunc conſtitutiones Imperatorias legerent:) hoc vos à primordio ingrediamini, digni tanto honore, tantaque refertæ felicitate ut & initium vobis & finis legum eruditionis à voce principali procedat.

4. ¶ Igitur poſt libros quinquaginta Digeſtorum ſeu Pandectarum, (in quibus omne jus antiquum collectum eſt, quod per eundem

dem virum excelsum Tribonianum: nec non cæteros viros illustres, & facundissimos confecimus) in quatuor libros easdem Institutiones partiri jussimus: ut sint totius legitimæ scientiæ prima elementa.

5. ¶. In quibus breviter expositum est: & quid antea obtinebat: & quod postea desuetudine inumbratum, Imperali remedio illuminatum est.

6. ¶ Quas ex omnibus antiquorum Institutionibus & præcipuè ex commentariis Caji nostri, tam institutionum, quàm rerum quotidianarum, aliisque multis commentariis compositas, cùm tres viri prudentes prædicti nobis obtulerunt: & legimus & recognovimus, & plenissimum nostrarum constitutionum robur eis accommodavimus.

7. Summa itaque ope, & alacri studio has leges nostras accipite: & vosmetipsos sic eruditos ostendite: ut spes vos pulcherrima foveat, toto legitimo opere perfecto, posse etiam nostram Rempublicam in partibus ejus vobis credendis gubernari D. C. P. XI. Kalend Decemb. D. JUSTINIANO PP. A. III. CONS.

INSTITUTIONUM,
seu Elementorum,
D. JUSTINIANI,
sacratissimi Principis,
LIBER PRIMUS.
DE JUSTITIA ET JURE.

TITULUS I.

JUSTITIA est constans & perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi.

1. ¶ Jurisprudentia est divinarum atque humanarum rerum notitia, justi atque injusti scientia.

2. ¶ His igitur generaliter cognitis & incipientibus nobis exponere jura populi Romani ita videntur posse tradi commodissimè, si primò levi ac simplici via, post deinde diligentissima atque exactissima interpretatione, singula tradantur: alioqui si statim ab initio rudem adhuc & infirmum animum studiosi, multitudine ac varietate rerum onerave rimus: duorum alterum, aut desertorum studiorum efficiemus, aut cum magno labore, sæpè etiam cum diffidentia (quæ plerumq; juvenes avertit) serius ad id perducemus: ad quod, leviore via ductus, sine magno labore, & sine ulla diffidentia, maturius perduci potuisset.

3. ¶ Juris præcepta sunt hæc: honestè vivere, alterum non lædere, suum cuique tribuere.

4. ¶

4. ¶ Hujus ſtudii duæ ſunt poſitiōnes, publicum & privatum. Publicum jus eſt quod ad ſtatum rei Romanæ ſpectat. Privatum, quod ad ſingulorum utilitatem pertinet. Dicendum eſt igitur de jure privato, quod tripertitum eſt: collectum eſt enim ex naturalibus præceptis, aut gentium, aut civilibus.

DE JURE NATURALI gentium, & civili.

TITULUS II.

JUs naturale eſt, quod natura omnia animalia docuit, nam jus iſtud non humani generis proprium eſt, ſed omnium animalium, (quæ in cœlo,) quæ in terra, quæ in mari naſcuntur. Hinc deſcendit maris atque fœminæ conjunctio, quam nos matrimonium appellamus: hinc liberorum procreatio, hinc educatio. Videmus enim cætera quoque animalia iſtius juris peritia cenſeri.

1. ¶ Jus autem civile à jure gentium diſtinguitur: quod omnes populi, qui legibus & moribus reguntur, partim ſuo proprio, partim communi omnium hominum jure utuntur. nam quod quiſque populus ipſe ſibi jus conſtituit: id ipſius proprium civitatis eſt: vocaturque jus civile, quaſi jus proprium ipſius civitatis, quod verò naturalis ratio inter omnes homines conſtituit, id apud omnes peræquè cuſtoditur: vocaturque jus gentium, quaſi quo jure omnes gentes utantur. Et populus itaque Romanus partim ſuo proprio, partim communi omnium hominum jure utitur. Quæ ſingula qualia ſint, ſuis locis proponemus.

2. ¶ Sed jus quidem civile ex unaquaque civitate appellatur, veluti Athenienſium nam ſi quis velit Solonis, vel Draconis leges appellare jus civile Athenienſium non erraverit: ſic enim & jus quo Romanus populus utitur, jus civile Romanorum appellamus: vel jus Quiritum, quo Quirites uruntur. Romãni enim (à Romulo) Quirites à Quirino appellantur. Sed quoties non addimus nomen, cujus ſit civitatis noſtrum jus ſignificamus, ſicuti cum Poëtam dicimus, nec addimus nomen, ſubauditur apud Græcos egregius Homerus, apud nos Virgilius. Jus autem gentium omni humano generi commune eſt, nam uſu exigente, & humanis neceſſitatibus, gentes humanæ (jura) quædam ſibi conſtituerunt. Bella enim orta ſunt, & captivitates ſequutæ, & ſervitutes, quæ ſunt naturali juri contrariæ. Jure enim naturali omnes homines ab initio liberi naſcebantur. Ex ex hoc jure gentium omnes penè contractus introducti ſunt, ut emptio (&) venditio, locatio (&) conductio, ſocietas, depoſitum, mutuum, & alii innumerabiles.

3. ¶ Conſtat autem jus noſtrum quo utimur, aut ſcripto, aut ſine ſcripto: ut apud Græcos τῶν νόμων οἱ μὲν ἔγγραφοι, οἱ δὲ ἄγραφοι, id eſt, *Legum aliæ (ſunt) ſcriptæ, aliæ non ſcriptæ.* Scriptum autem jus eſt lex, plebiſcitum, Senatus conſultum, principum placita, magiſtratuum edicta reſponſa prudentum.

4. ¶ Lex eſt, quod populus Romanus ſenatorio magiſtratu interrogante (veluti Conſule)

sule) constituebat. Plebiscitum est, quod plebs plebejo magistratu interrogante (veluti Tribuno) constituebat. Plebs autem à populo eo differt, quo species à genere nam appellatione populi, universi cives significantur, connumeratis etiam patriciis & senatoribus, Plebis autem appellatione, sine patriciis & senatoribus cæteri cives significantur, sed & Plebiscita, legē Hortensia lata, non minus valere quàm leges cœperunt.

5. ¶. Senatus consultum est, quod Senatus jubet, atque constituit. Nam cum auctus esset populus Romanus in eum modum, ut difficile esset in unum eum convocari legis sanciendæ causa: æquum visum est, Senatum vice populi consuli.

6 ¶ Sed & quod Principi placuit, legis habet vigorem: quum lege Regia, quæ de ejus imperio lata est, populus ei, & in eum omne imperium suum & potestatem concedit. Quodcumque ergo Imperator per Epistolam constituit: vel cognoscens decrevit vel edicto præcepit, legem esse constat, hæc sunt, quæ Constitutiones appellantur Planè ex his quædam sunt personales, quæ nec ad exemplum trahuntur, (quoniam non hoc princeps vult,) nam quod alicui ob merium indulsit, vel si quam pœnam irrogavit vel si cui sine exemplo subvenit: personam non transgreditur. Aliæ autem, quum generales sint, omnes procul dubio tenent.

7. ¶ Prætorium quoque edicta non modicam obtinent juris auctoritatem Hoc etiam jus honorarium solemus appellare, quod qui

honores gerunt, id est, magistratus, auctoritatem huic juri dederunt. Proponebant & Ædiles Curules edictum de quibusdam causis, quod & ipsum juris honorarii portio est.

8. ¶ Responsa prudentum sunt sententiæ & opiniones eorum, quibus permissum erat de jure respondere, nam antiquitus constitutum erat, ut essent, qui jura publicè interpretarentur, quibus à Cæsare, juris respondenti datum est, qui Jurisconsulti appellabantur, quorum omnium sententiæ & opiniones eam auctoritatem tenebant, ut judici recedere à responso eorum non liceret, ut est constitutum.

9. ¶ Sine scripto jus venit, quod usus approbavit, nam diuturni mores consensu utentium comprobati, legem imitantur.

10. ¶ Et non ineleganter in duas species jus civile distributum esse videtur, nam origo ejus ab institutis duarum civitatum, Athenarum scilicet & Lacedæmoniorum, fluxisse videtur. In his enim civitatibus ita agi solitum erat, ut Lacedæmonii quidem magis ea, quæ pro legibus observabant, memoriæ mandarent: Athenienses verò ea, quæ in legibus scripta comprehendissent, custodirent.

11. ¶ Sed naturalia quidem jura, quæ apud omnes gentes peræquè observantur: divina quadam providentia constituta, semper firma atque immutabilia permanent. Ea verò, quæ ipsa sibi quæque civitas constituit, sæpè mutari solent, vel tacito consensu populi, vel alia postea lege lata.

12. ¶ Omne autem jus, quo utimur, vel ad personas pertinet, vel ad res, vel ad actiones.

Et

Et prius de personis videamus nam parum est jus nosse, si personæ, quarum causa constitutum est, ignorentur.

DE JURE PERSONARUM.

TITULUS III.

SUmma itaque divisio de jure personarum hæc est: quod omnes homines, aut liberi sunt, aut servi.

1. ¶ Et libertas quidem (ex qua etiam liberi vocantur) est naturalis facultas ejus, quod cuique facere libet, nisi si quid vi aut jure prohibetur.

2. ¶ Servitus autem ex constitutio juris gentium, qua quis dominio alieno contra naturam subjicitur.

3. ¶ Servi autem ex eo appellati sunt, quod imperatores captivos vendere, ac per hoc servare, nec occidere solent, qui etiam mancipia dicti sunt, (eo) quod ab hostibus manu capiuntur.

4. ¶ Servi autem aut nascuntur, aut fiunt, nascuntur ex ancillis nostris, fiunt, aut jure gentium, id est, ex captivitate: aut juri civili, cùm liber homo major viginti annis ad pretium participandum sese venundari passus est.

5. ¶. In servorum conditione nulla est differentia: in liberis autem multæ: aut enim sunt ingenui, aut libertini.

DE INGENUIS.

TITULUS IV.

INgenuus est is, qui statim, ut natus est, liber est: sive ex duobus ingenuis matrimonio editus est, sive ex libertinis duobus, sive ex al-

tero libertino, & altero ingenuo. Sed & si quis ex matre nascitur libera, patre verò servo, ingenuus nihilominus nascitur. quemadmodũ qui ex matre libera & incerto patre natus est, quoniam vulgo conceptus est. Sufficit autem liberam fuisse matrem eo tempore, quo nascitur: licet ancilla conceperit. Et è contrario, si libera conceperit, deinde ancilla facta pariat: placuit eum, qui nascitur, liberum nasci: quia non debet calamitas matris ei nocere, qui in ventre est. Ex his illud quæsitum est. Si ancilla prægnans manumissa sit: deinde ancilla postea facta pepererit liberum, an servum pariat? Et martianus probat liberum nasci, sufficit enim ei, qui in utero est, liberam matrem vel medio tempore habuisse, (ut liber nascatur.) quod & verum est.

1. ¶ Cùm autem ingenuus aliquis natus sit, non officit ei in servitute fuisse & postea manumissam esse: sæpissimè enim constitutum est natalibus non officere manumissionem.

DE LIBERTINIS.

TITULUS V.

LIbertini sunt, qui ex justa servitute manumissi sunt, manumissio autem est de manu datio, nam quamdiu aliquis in servitute est, manui & potestati suppositus est; & manumissus liberatur potestate. Quæ res à jure gentium originem sumpsit: utpotè cùm jure naturali omnes liberi nascerentur, nec esset facta manumissio, cùm servitus esset incogni-

ta.

ta. Sed postquam jure gentium servitus invasit: sequutum est beneficium manumissionis, & cum uno communi nomine omnes *homines* appellarentur, jure gentium tria (hominum) genera esse cœperunt : liberi, & his contrarium servi, & tertium genus libertini, qui desiderant esse servi.

1. ¶ Multis autem modis manumissio procedit, aut enim ex sacris constitutionibus in sacrosanctis ecclesiis, aut vindicta, aut inter amicos, aut per Epistolam, aut per testamentum, aut per aliam quamlibet ultimam voluntatem. Sed & aliis multis modis libertas servo competere potest, qui tam ex veteribus quàm ex nostris constitutionibus introducti sunt.

2. ¶ Servi (verò) à dominis semper manumitti solent : adeò, ut vel in transitu manumittantur: veluti cum prætor aut præses, aut proconsul in balneum, vel in theatrum eant.

3. ¶ Libertinorum autem status tripertitus anteà fuerat. Nam qui manumittebantur, modò majorem justam libertatem consequebantur, & fiebant cives Romani: modò minorem, & Latini ex lege Junia Norbana fiebant: modo interiorem & fiebant ex lege Ælia Sentia dediticii. Sed quoniam deditit orum quidem pessima conditio jam ex multis temporibus in desuetudinem abierat, Latinorum verò nomen non frequentabatur : ideoque nostra pietas omnia augere, & in meliorem statum reducere desiderans duabus constitutionibus hoc emendavit, & in pristinum statum reduxit: quia & à primis urbis Romæ cunabalis una atque simplex libertas compet

bat: id est, eadem, quam habeat manumissor: nisi quod scilicet libertinus sit, qui manumittitur, licet manumissor ingenuus sit. Et dedititios quidem per constitutionem nostram expelimus, quam promulgavimus inter nostras decisiones: per quas, suggerente nobis Tfiboniano viro excelso quæstore (nostro,) antiqui juris altercationes placavimus. Latinos autem Junianos, & omnem quæ circa eos fuerat observantiam, alia constitutione per ejusdem quæstoris suggestionem correximus, quæ inter Imperiales radiat sanctiones. Et omnes libertos, nullo nec ætatis manumissi, nec domini manumittentis, nec in manumissionis modo discrimine habito (sicut jam antea observabatur) civitate Romana decoravimus: multis modis additis, per quos possit libertas servis cum civitate Romana, quæ sola est in præsenti, præstari.

CUI, ET QUIBUS EX CAUSIS manumittere non licet.

TITULUS VI.

NOn tamen cuicumque volenti manumittere licet. Nam is, qui in fraudem creditorum manumittit, nihil agit: quia lex Ælia Sentia impedit libertatem.

1. ¶ Licet autem domino, qui solvendo non est, (in testamento) servum suum cum libertate hæredem instituere, ut liber fiat, hæresque ei solus & necessarius: si modo ei nemo alius ex eo testamento hæres extiterit: aut si nemo hæres scriptus sit, aut quia is, qui scriptus

ſcriptus eſt, qualibet ex cauſa hæres ei non extiterit. Idque eadem lege Ælia Sentia proviſum eſt, & rectè. Valdè enim proſpiciendum erat, ut egentes homines, quibus alius hæres extiturus non eſſet, vel ſervum ſuum neceſſarium hæredem haberent, qui ſatisfacturus eſſet creditoribus aut hoc eo non faciente, creditores res hæreditarias ſervi nomine vendant: ne injuria defunctus afficiatur.

2. ¶ Idemque juris eſt, & ſi ſine libertate ſervus hæres inſtitutus eſt. Quod noſtra conſtitutio non ſolùm in domino, qui ſolvendo non eſt, ſed generaliter conſtituit, nova humanitatis ratione: ut ex ipſa ſcriptura inſtitutionis etiam libertas ei competere videatur: quum non ſit veriſimile, eum, quem hæredem ſibi elegit, ſi prætermiſerit liberatis dationem, ſervum remanere voluiſſe, & neminem ſibi hæredem fore.

3. ¶ In fraudem autem creditorum manumittere videtur, qui vel jam eo tempore quo manumittit, ſolvendo non eſt: vel qui datis libertatibus, deſiturus eſt ſolvendo eſſe. Prævaluiſſe tamen videtur (niſi animum quoque fraudandi manumiſſor habuerit) non impedire libertatem, quamvis bona (ejus) creditoribus non ſufficiant, ſæpè enim de facultatibus ſuis amplius, quàm in his eſt, ſperant homines. Itaque tunc intelligimus impediri libertatem, cum utroque modo fraudulantur creditores, id eſt, & conſilio manumittentis, & ipſa re, eo quod ejus bona non ſunt ſuffectura creditoribus.

4. ¶ Eadem lege Ælia Sentia domino minori

nori viginti annis non aliter manumittere permittitur quam si vindicta apud consilium, justa causa manumissionis approbata, fuerint manumissi.

5. ¶ Justæ autem manumissionis causæ hæ sunt: veluti, Si quis patrem aut matrem, filium filiamve, aut fratres sororesve naturales, aut pædagogum, aut nutricem, aut educatorem, aut alumnum alumnamve, aut collactaneum manumittat: aut servum, procuratoris habendi gratia, aut ancillam matrimonii (habendi) causa: dum tamen intra sex menses in uxorem ducatur, nisi justa causa impediat: & (servus,) qui manumittitur procuratoris habendi gratia, non minor decem & septem annis manumittatur.

6. ¶ Semel autem causa approbata, sive vera sit, sive falsa, non retractetur.

7. ¶ Cùm ergo certus modus manumittendi minoribus viginti annis dominis per legem Æliam Sentiam constitutus esset: eveniebat, ut qui quatuordecim annos expleverat, licet testamentum facere, & in eo sibi heredem instituere legataque relinquere posset: tamen si adhuc minor esset viginti annis, libertatem servo dare non posset. Quod non erat ferendum: nam cui tutorem suorum bonorum in testamento dispositio data erat: quare non similiter ei, quemadmodum alias res; ita de servis suis in ultima voluntate disponere quemadmodum voluerit, permittimus, ut & libertatem eis possit præstare? Sed quum libertas inæstimabilis res sit, & propter hoc ante XX. ætatis annum antiquitas libertatem

tem servo dare prohibebat; ideo nos mediam quodammodo viam eligentes, non aliter minori viginti annis libertatem in testamento dare servo suo concedimus, nisi decimum septimum annum impleverit, & decimum octavum attigerit. Quam enim antiquitas hujusmodi ætati, & pro aliis postulare concesserit: cur non etiam sui judicii stabilitas ita eos adjuvare credatur, ut ad libertatem dandam servis suis possint pervenire?

DE LEGE FUSIA Caninia tollenda.

TITULUS VII.

LEge Fusia Caninia certus modus constitutus erat in servis testamento manumittendis: quam, quasi libertates impedientem, & quodammodo invidam, tollendam esse censuimus: quum satis fuerat inhumanum, vivos quidem licentiam habere totam suam familiam libertate donare, nisi alia causa impediat libertatem: morientibus autem hujusmodi licentiam adimere.

DE HIS, QUI SUI, VEL alieni juris sunt.

TITULUS VIII.

SEquitur de jure personarum alia divisio. Nam quædam personæ sui juris sunt, quædam alieno juri subjectæ. Rursus earum, quæ alieno juri subjectæ sunt aliæ sunt in potestate parentum, aliæ in potestate dominorum.

Videa

Videamus itaque de his, quæ alieno juri ſubjectæ ſunt, nam ſi cognoverimus, quæ iſtæ perſonæ ſunt: ſimul intelligemus quæ ſui juris ſunt, ac priùs inſpiciamus de his, quæ in poteſtate dominorum ſunt.

1. ¶ In poteſtate itaque dominorum ſunt ſervi, quæ quidem poteſtas, juris gentium eſt, nam apud omnes peræquè gentes animadvertere, poſſumus, dominis in ſervos vitæ necisque poteſtatem fuiſſe: & quodcumque per ſervum adquiritur, id domino adquiri.

2. ¶ Sed hoc tempore nullis hominibus, qui ſub imperio noſtro ſunt, licet, ſine cauſa legibus cognita, in ſervos ſuos (ſupra modum) ſævire. Nam, ex conſtitutione divi Antonini, qui ſine cauſa ſervum ſuum occiderit, non minus puniri jubetur, quàm ſi alienum ſervum occiderit. Sed & major aſperitas dominorum, ejuſdem principis conſtitutione coërcetur: nam (Antoninus) conſultus à quibuſdam præſidibus provinciarum de his ſervis, qui ad ædem ſacram, vel ad ſtatuam principum confugiunt, præcepit, ut ſi intolerabilis videatur ſævitia dominorum, cogantur ſervos ſuos bonis conditionibus vendere, ut pretium dominis daretur, & reſtè, expedit enim Reipublicæ, ne ſua re quis malè utatur. Cujus reſcripti ad Ælium Martianum emiſſi verba ſunt hæc: Dominorum quidem poteſtatem in ſervos ſuos illibatam eſſe oportet, nec cuiquam hominum jus ſuum detrahi, ſed & dominorum intereſt, ne auxilium contra ſævitiam, vel famem, vel intolerabilem injuriam denegetur iis, qui juſtè deprecantur.

Idcoque

Itcoque cognoſce de quærelis eorum qui ex familia Julii Sabini ad ſtatuam confugerunt, &, ſi vel durius habitos quam æquum eſt, vel infami injuria adfectos eſſe cognoveris, venire jube, ita ut in poteſtatem domini non revertantur. Quod ſi meæ conſtitutioni fraudem fecerit, ſciat me hoc admiſſum ſeverius exacturum.

DE PATRIA POTESTATE.

TITULUS IX.

IN poteſtate noſtra ſunt liberi noſtri, quos ex juſtis nuptiis procreavimus.

1. ¶ Nuptiæ autem, ſive matrimonium, eſt viri & mulieris conjunctio, individuam vitæ conſuetudinem continens.

2. ¶ Jus autem poteſtatis, quod in liberos habemus, proprium eſt civium Romanorum, nulli enim alii ſunt homines, qui talem in liberos habeant poteſtatem, qualem nos habemus.

3. ¶ Qui igitur ex te & uxore uta naſcitur, in tua poteſtate eſt. Item qui ex filio tuo & uxore ejus naſcitur, id eſt nepos tuus & neptis, æquè in tua ſunt poteſtate, & pronepos, & proneptis, & deinceps cæteri. Qui autem ex filia tua naſcuntur, in poteſtate tua non ſunt, ſed in patris eorum.

DE NUPTIIS.

TITULUS X.

JUſtas autem nuptias inter ſe cives Romani contrahunt, qui ſecundùm præcepta legum

coeu-

honores gerunt, id est, magistratus, auctoritatem huic juri dederunt. Proponebant & Ædiles Curules edictum de quibusdam causis, quod & ipsum juris honorarii portio est.

8. ¶ Responsa prudentum sunt sententiæ & opiniones eorum, quibus permissum erat de jure respondere, nam antiquitus constitutum erat, ut essent, qui jura publicè interpretarentur, quibus à Cæsare, juris respondenti datum est, qui Jurisconsulti appellabantur, quorum omnium sententiæ & opiniones eam auctoritatem tenebant, ut judici recedere à responso eorum non liceret, ut est constitutum.

9. ¶ Sine scripto jus venit, quod usus approbavit, nam diuturni mores consensu utentium comprobati, legem imitantur.

10. ¶ Et non ineleganter in duas species jus civile distributum esse videtur, nam origo ejus ab institutis duarum civitatum, Athenarum scilicet, & Lacedæmoniorum, fluxisse videtur. In his enim civitatibus ita agi solitum erat, ut Lacedæmonii quidem magis ea, quæ pro legibus observabant, memoriæ mandarent: Athenienses verò ea, quæ in legibus scripta comprehendissent, custodirent.

11. ¶ Sed naturalia quidem jura, quæ apud omnes gentes peræquè observantur: divina quadam providentia constituta, semper firma atque immutabilia permanent. Ea verò, quæ ipsa sibi quæque civitas constituit, sæpè mutari solent, vel tacito consensu populi, vel alia postea lege lata.

12. ¶ Omne autem jus, quo utimur, vel ad personas pertinet, vel ad res, vel ad actiones.

Et priùs de perſonis videamus nam parum eſt jus noſſe, ſi perſonæ, quarum cauſa conſtitutum eſt, ignorentur.

DE JURE PERSONARUM.

TITULUS III.

SUmma itaque divisio de jure perſonarum hæc eſt: quod omnes homines, aut liberi ſunt, aut ſervi.

1. ¶ Et libertas quidem (ex qua etiam liberi vocantur) eſt naturalis facultas ejus, quod cuique facere libet, niſi ſi quid vi aut jure prohibetur.

2. ¶ Servitus autem ex conſtitutio juris gentium, qua quis dominio alieno contra naturam ſubjicitur.

3. ¶ Servi autem ex eo appellati ſunt, quod imperatores captivos vendere, ac per hoc ſervare, nec occidere ſolent, qui etiam mancipia dicti ſunt, (eo) quod ab hoſtibus manu capiuntur.

4. ¶ Servi autem aut naſcuntur, aut fiunt, naſcuntur ex ancillis noſtris, fiunt, aut jure gentium, id eſt, ex captivitate: aut juri civili, cùm liber homo major viginti annis ad pretium participandum ſeſe venundari paſſus eſt.

5. ¶. In ſervorum conditione nulla eſt differentia: in liberis autem multæ: aut enim ſunt ingenui, aut libertini.

DE INGENUIS.

TITULUS IV.

INgenuus eſt is, qui ſtatim, ut natus eſt, liber eſt: ſive ex duobus ingenuis matrimonio editus eſt, ſive ex libertinis duobus, ſive ex al-

tero libertino, & altero ingenuo. Sed & si quis ex matre nascitur libera, patre verò servo, ingenuus nihilominus nascitur. quemadmodũ qui ex matre libera & incerto patre natus est, quoniam vulgo conceptus est. Sufficit autem liberam fuisse matrem eo tempore, quo nascitur licet ancilla conceperit. Et è contrario, si libera conceperit, deinde ancilla facta pariat: placuit eum, qui nascitur, liberum nasci: quia non debet calamitas matris ei nocere, qui in ventre est. Ex his illud quæsitum est. Si ancilla prægnans manumissa sit: deinde ancilla postea facta pepererit liberum, an servum pariat? Et martianus probat liberum nasci, sufficit enim ei, qui in utero est, liberam matrem vel medio tempore habuisse, (ut liber nascatur.) quod & verum est.

1. ¶ Cùm autem ingenuus aliquis natus sit, non officit ei in servitute fuisse & postea manumissam esse: sæpissimè enim constitutum est natalibus non officere manumissionem.

DE LIBERTINIS.

TITULUS V.

Libertini sunt, qui ex justa servitute manumissi sunt, manumissio autem est de manu datio, nam quamdiu aliquis in servitute est, manui & potestati suppositus est; & manumissus liberatur potestate. Quæ res à jure gentium originem sumpsit: utpotè cùm jure naturali omnes liberi nascerentur, nec esset facta manumissio, cùm servitus esset incogni-

ta.

ta. Sed postquam jure gentium servitus invasit: sequutum est beneficium manumissionis, & cum uno communi nomine omnes *homines* appellarentur, jure gentium tria (hominum) genera esse cœperunt : liberi, & his contrarium servi, & tertium genus libertini, qui desiderant esse servi.

1. ¶ Multis autem modis manumissio procedit, aut enim ex sacris constitutionibus in sacrosanctis ecclesiis, aut vindicta, aut inter amicos, aut per Epistolam, aut per testamentum, aut per aliam quamlibet ultimam voluntatem. Sed & aliis multis modis libertas servo competere potest, qui tam ex veteribus quàm ex nostris constitutionibus introducti sunt.

2. ¶ Servi (verò) à dominis semper manumitti solent : adeò, ut vel in transitu manumittantur: veluti cum prætor aut præses, aut proconsul in balneum, vel in theatrum eant.

3. ¶ Libertinorum autem status tripertitus anteà fuerat. Nam qui manumittebantur, modò majorem justam libertatem consequebantur, & fiebant cives Romani: modò minorem, & Latini ex lege Junia Norbana fiebant: modo interiorem & fiebant ex lege Ælia Sentia dediticii. Sed quoniam deditit orum quidem pessima conditio jam ex multis temporibus in desuetudinem abierat, Latinorum verò nomen non frequentabatur : ideoque nostra pietas omnia augere, & in meliorem statum reducere desiderans duabus constitutionibus hoc emendavit, & in pristinum statum reduxit: quia & à primis urbis Romæ cunabulis una atque simplex libertas compete-

bat: id est, eadem, quam habeat manumissor: nisi quod scilicet libertinus sit, qui manumittitur, licet manumissor ingenuus sit. Et dedititios quidem per constitutionem nostram expelimus, quam promulgavimus inter nostras decisiones: per quas, suggerente nobis Tfiboniano viro excelso quæstore (nostro,) antiqui juris altercationes placavimus. Latinos autem Junianos, & omnem quæ circa eos fuerat observantiam, alia constitutione per ejusdem quæstoris suggestionem correximus, quæ inter Impetiales radiat sanctiones. Et omnes libertos, nullo nec ætatis manumissi, nec domini manumittentis, nec in manumissionis modo discrimine habito (sicut jam ahtea observabatur) civitate Romana decoravimus: multis modis additis, per quos possit libertas servis cum civitate Romana, quæ sola est in præsenti, præstari.

CUI, ET QUIBUS EX CAUSIS manumittere non licet.

TITULUS VI.

NOn tamen cuicumque volenti manumittere licet. Nam is, qui in fraudem creditorum manumittit, nihil agit: quia lex Ælia Sentia impedit libertatem.

1. ¶ Licet autem domino, qui solvendo non est, (in testamento) servum suum cum libertate hæredem instituere, ut liber fiat, hæresque ei solus & necessarius: si modo ei nemo alius ex eo testamento hæres extiterit: aut nemo hæres scriptus sit, aut quia is, qui

scriptus

ſcriptus eſt, qualibet ex cauſa hæres ei non extiterit. Idque eadem lege Ælia Sentia proviſum eſt, & rectè. Valdè enim proſpiciendum erat, ut egentes homines, quibus alius hæres extiturus non eſſet, vel ſervum ſuum neceſſarium hæredem haberent, qui ſatisfacturus eſſet creditoribus aut hoc eo non faciente, creditores res hæreditarias ſervi nomine vendant: ne injuria defunctus afficiatur.

2. ¶ Idemque juris eſt, & ſi ſine libertate ſervus hæres inſtitutus eſt. Quod noſtra conſtitutio non ſolùm in domino, qui ſolvendo non eſt, ſed generaliter conſtituit, nova humanitatis ratione: ut ex ipſa ſcriptura inſtitutionis etiam libertas ei competere videatur: quum non ſit veriſimile, eum, quem hæredem ſibi elegit, ſi prætermiſerit liberatis dationem, ſervum remanere voluiſſe, & neminem ſibi hæredem fore.

3. ¶ In fraudem autem creditorum manumittere videtur, qui vel jam eo tempore quo manumittit, ſolvendo non eſt: vel qui datis libertatibus, deſiturus eſt ſolvendo eſſe. Prævaluiſſe tamen videtur (niſi animum quoque fraudandi manumiſſor habuerit) non impediri libertatem, quamvis bona (ejus) creditoribus non ſufficiant, ſæpè enim de facultatibus ſuis amplius, quàm in his eſt, ſperant homines. Itaque tunc intelligimus impediri libertatem, cum utroque modo fraudulantur creditores, id eſt, & conſilio manumittentis, & ipſa re, eo quod ejus bona non ſunt ſufficatura creditoribus.

4. ¶ Eadem lege Ælia Sentia domino mi-

nori

nori viginti annis non aliter manumittere permittitur quam si vindicta apud consilium, justa causa manumissionis approbata, fuerint manumissi.

5. ¶ Justæ autem manumissionis causæ hæ sunt: veluti. Si quis patrem aut matrem, filium filiamve, aut fratres sororesve naturales, aut pædagogum, aut nutricem, aut educatorem, aut alumnum alumnamve, aut collactaneum manumittat: aut servum, procuratoris habendi gratia, aut ancillam matrimonii (habendi) causa: dum tamen intra sex menses in uxorem ducatur, nisi justa causa impediat: & (servus,) qui manumittitur procuratoris habendi gratia, non minor decem & septem annis manumittatur.

6. ¶ Semel autem causa approbata, sive vera sit, sive falsa, non retractetur.

7. ¶ Cùm ergo certus modus manumittendi minoribus viginti annis dominis per legem Æliam Sentiam constitutus esset: eveniebat, ut qui quatuordecim annos expleverat, licet testamentum facere, & in eo sibi heredem instituere legataque relinquere posset: tamen si adhuc minor esset viginti annis, libertatem servo dare non posset. Quod non erat ferendum: nam cui tutorem suorum bonorum in testamento dispositio data erat: quare non similiter ei, quemadmodum alias res; ita de servis suis in ultima voluntate disponere quemadmodum voluerit, permittimus, ut & libertatem eis possit præstare? Sed quum libertas inæstimabilis res sit, & propter hoc ante XX. ætatis annum antiquitas libertatem

tem servo dare prohibebat: ideo nos mediam quodammodo viam eligentes, non aliter minori viginti annis libertatem in testamento dare servo suo concedimus, nisi decimum septimum annum impleverit, & decimum octavum attigerit. Quam enim antiqnitas hujusmodi ætati, & pro aliis postulare concesserit: cur non etiam sui judicii stabilitas ita eos adjuvare credatur, ut ad libertatem dandam servis suis possint pervenire?

DE LEGE FUSIA Caninia tollenda.

TITULUS VII.

LEge Fusia Caninia certus modus constitutus erat in servis testamento manumittendis: quam, quasi libertates impedientem, & quodammodo invidam, tollendam esse censuimus: quum satis fuerat inhumanum, vivos quidem licentiam habere totam suam familiam libertate donare, nisi alia causa impediat libertatem: morientibus autem hujusmodi licentiam adimere.

DE HIS, QUI SUI, VEL alieni juris sunt.

TITULUS VIII.

SEquitur de jure personarum alia divisio. Nam quædam personæ sui juris sunt, quædam alieno juri subjectæ. Rursus earum, quæ alieno juri subjectæ sunt aliæ sunt in potestate parentum, aliæ in potestate dominorum.

Vide

Videamus itaque de his, quæ alieno juri ſubjectæ ſunt, nam ſi cognoverimus, quæ iſtæ perſonæ ſunt : ſimul intelligemus quæ ſui juris ſunt, ac priùs inſpiciamus de his, quæ in poteſtate dominorum ſunt.

1. ¶ In poteſtate itaque dominorum ſunt ſervi, quæ quidem poteſtas, juris gentium eſt, nam apud omnes peræquè gentes animadvertere, poſſumus, dominis in ſervos vitæ necisque poteſtatem fuiſſe : & quodcumque per ſervum adquiritur, id domino adquiri.

2. ¶ Sed hoc tempore nullis hominibus, qui ſub imperio noſtro ſunt, licet, ſine cauſa legibus cognita , in ſervos ſuos (ſupra modum) ſævire. Nam, ex conſtitutione divi Antonini, qui ſine cauſa ſervum ſuum occiderit, non minus puniri jubetur, quàm ſi alienum ſervum occiderit. Sed & major aſperitas dominorum , ejuſdem principis conſtitutione coërcetur: nam (Antoninus) conſultus à quibuſdam præſidibus provinciarum de his ſervis, qui ad ædem ſacram, vel ad ſtatuam principum confugiunt, præcepit, ut ſi intolerabilis videatur ſævitia dominorum , cogantur ſervos ſuos bonis conditionibus vendere , ut pretium dominis daretur, & rectè, expedit enim Reipublicæ , ne ſua re quis malè utatur. Cujus reſcripti ad Ælium Martianum emiſſi verba ſunt hæc: Dominorum quidem poteſtatem in ſervos ſuos illibatam eſſe oportet, nec cuiquam hominum jus ſuum detrahi, ſed & dominorum intereſt, ne auxilium contra ſævitiam, vel famem, vel intolerabilem injuriam denegetur iis , qui juſtè deprecantur.

Idcoque

Itaque cognosce de quærelis eorum qui ex familia Julii Sabini ad statuam confugerunt, & si vel durius habitos quam æquum est, vel infami injuria adfectos esse cognoveris, venire jube, ita ut in potestatem domini non revertantur. Quod si mea constitutioni fraudem fecerit, sciat me hoc admissum severius executurum.

DE PATRIA POTESTATE.

TITULUS IX.

IN potestate nostra sunt liberi nostri, quos ex justis nuptiis procreavimus.

1. ¶ Nuptiæ autem, sive matrimonium, est viri & mulieris conjunctio, individuam vitæ consuetudinem continens.

2. ¶ Jus autem potestatis, quod in liberos habemus, proprium est civium Romanorum, nulli enim alii sunt homines, qui talem in liberos habeant potestatem, qualem nos habemus.

3. ¶ Qui igitur ex te & uxore uta nascitur, in tua potestate est. Item qui ex filio tuo & uxore ejus nascitur, id est nepos tuus & neptis, æque in tua sunt potestate, & pronepos, & proneptis, & deinceps cæteri. Qui autem ex filia tua nascuntur, in potestate tua non sunt, sed in patris eorum.

DE NUPTIIS.

TITULUS X.

JUstas autem nuptias inter se cives Romani contrahunt, qui secundùm præcepta legum coeu-

coeunt, masculi quidem puberes, fœminæ autem viri potentes, sive patres familiarum sint, sive filiifamiliarum: dum tamen, si filiifamiliarum sint, consensum habeant parentum, quorum in potestate sunt. Nam hoc fieri debere, & civilis & naturalis ratio suadet: in tantum, ut jussus parentis præcedere debeat. Unde quæsitum est, an furiosi filia nubere, aut furiosi filius uxorem ducere possit? cumque super filio variabatur, nostra processit decisio, qua permissum est ad exemplum filiæ furiosi, filium quoque (furiosi) posse & sine patris interventu matrimonium sibi copulare, secundùm datum ex nostra constitutione modum.

1. ¶ Ergo non omnes nobis uxores ducere licet, nam a quarundam nuptiis abstinendum est, inter eas enim personas, quæ parentum liberorumve locum inter se obtinent, contrahi nuptiæ non possunt: veluti inter patrem & filiam, vel avum & neptem, vel matrem & filium, vel aviam & nepotem, & usque in infinitum. Et si tales personæ inter se coierint nefarias atque incœstas nuptias contraxisse dicuntur. Et hæc adeo vera sunt, ut quamvis per adoptionem parentum librorumve loco filiæ esse cœperint, non possint inter se matrimonio jungi: in tantum, ut etiam dissoluta adoptione, idem juris maneat. Itaque eam, quæ tibi per adoptionem filia vel neptis esse cœperit, non poteris uxorem ducere, quamvis eam emancipaveris.

2. ¶ Inter eas quoque personas, quæ ex transverso gradu cognationis junguntur, est quædam similis observatio, sed non tanta. Sa-

nè

Nè enim inter fratrem sororemque nuptiæ prohibitæ sunt, sive ab eodem patre eademque matre nati fuerint, sive ex altero eorum. Sed si qua per adoptionem soror tibi esse cœperit: quamdiu quidem constat adoptio, sane inter te & eam nuptiæ consistere non possunt, cum vero per emancipationem adoptio sit dissoluta, poteris eam uxorem ducere. Sed & si tu emancipatus fueris, nihil est impedimento nuptiis. Et ideò constat, si quis generum adoptare velit, debere eum antea filiam suam emancipare: & si quis velit nurum adoptare, debere eum antea filium suum emancipare.

3. ¶ Fratris verò, vel sororis filiam, uxorem ducere non licet: sed nec neptem fratris vel sororis quis ducere potest, quamvis quarto gradu sint. Cujus enim filiam uxorem ducere non licet, neque ejus neptem permittitur. Ejus verò mulieris, quam pater tuus adoptavit, filiam non videris impediri uxorem ducere: quia neque naturali, neque civili juri tibi conjungitur.

4. ¶ Duorum autem fratrum vel sororum liberi, vel fratris & sororis conjungi possunt.

5. ¶ Item amitam, licet adoptivam, ducere uxorem non licet, item nec materteram: quia parentum loco habentur. Qua ratione verum est, magnam quoque amitam, & materteram magnam prohiberi uxorem ducere.

6. ¶ Affinitatis quoque veneratione, à quacunque nuptiis abstinere necesse est: ut ecce, privignam aut nurum uxorem ducere non licet: quia utræque filiæ loco sunt. Quod ita scilicet accipi debet, si fuit nurus aut privigna

tua. Nam si adhuc nurus tua est, id est, si adhuc nupta est filio tuo, alia ratione uxorem eam ducere non poteris: quia eadem duobus nupta esse non potest. Item si adhuc privigna tua est, id est si mater ejus tibi nupta est, ideò eam uxorem ducere non poteris, quia duas uxores eodem tempore habere non licet.

7. ¶ Socrum quoque & novercam prohibitum est uxorem ducere: quia matris loco sunt. Quod & ipsum dissoluta demum adfinitate proceedit: alioquin si adhuc noverca est, id est, si adhuc patri tuo nupta est: communi jure impeditur tibi nubere, quia eadem duobus nupta esse non potest. Item si adhuc socrus est, id est si adhuc filia ejus tibi nupta est; ideò impediuntur tibi nuptiæ, quia duas uxores habere non potes.

8. ¶ Mariti tamen filius ex alia uxore, & uxoris filia ex alio marito, vel contra, matrimonium rectè contrahunt: licet habeant fratrem sororemve ex matrimonio postea contracto natos.

9. ¶ Si uxor tua post divortium ex alio filiam procreaverit: hæc non est quidem privigna tua: sed Julianus ab hujusmodi nuptiis abstinere debere ait, nam constat, nec sponsam filii nurum esse, nec patris sponsam novercam esse rectius tamen, & jure facturos eos, qui ab hujusmodi nuptiis abstinuerint.

10. ¶ Illud certum est, serviles quoque cognationes impedimento nuptiis esse: si fortè pater & filia, aut frater & soror manumissi fuerint.

11. ¶ Sunt & aliæ personæ, quæ propter di-

versas rationes nuptias contrahere prohibentur, quas in libris Digestorum, seu Pandectarum, ex vetere jure collectarum, enumerari permisimus.

12. ¶ Si adversus ea, quæ diximus, aliqui coierint: nec vir, nec uxor, nec nuptiæ, nec matrimonium, nec dos intelligitur. Itaque ii, qui ex eo coitu nascuntur, in potestate patris non sunt: sed tales sunt (quantum ad patriam potestatem pertinet) quales sunt ii, quos mater vulgo concepit. Nam nec hi patrem habere intelliguntur; cum & his pater incertus sit. unde solent spurii appellari παρὰ τὴν σποράν, id est, à satione, & ἀπάτωρες, quasi sine patre filii. Sequitur ergo ut dissoluto tali coitu, nec dotis, nec donationis exactioni locus sit. Qui autem prohibitas nuptias contrahunt, & alias pœnas patiuntur, quæ sacris constitutionibus continentur.

13. ¶ Aliquando autem evenit, ut liberi, qui statim, ut nati sunt, in potestate parentum non sunt, postea redigantur in potestatem patris: qualis est is qui dum naturalis fuerat, postea curiæ datus, potestati patris subjicitur: nec non is, qui à muliere libera procreatus, cujus matrimonium minimè legibus interdictum fuerat, sed ad quam pater consuetudinem habuerat, postea ex nostra constitutione dotalibus instrumentis compositis, in potestate patris efficitur. Quod & aliis liberis, qui ex eodem matrimonio postea fuerint procreati, similiter nostra constitutio præbuit.

DE ADOPTIONIBUS.

TITULUS XI.

NOn ſolum autem naturales liberi, ſecundùm ea quæ diximus, in poteſtate noſtra ſunt verùm etiam ii, quos adoptamus.

1. ¶ Adoptio autem duobus modis fit aut principali reſcripto, aut imperio magiſtratus. Imperatoris auctoritate adoptare quis poſſit eos eaſve, qui quæve ſui juris ſunt: quæ ſpecies adoptionis dicitur adrogatio. Imperio magiſtratus adoptamus eos eaſve qui quæve in poteſtate parentum ſunt, ſive primum gradum liberorum obtineant: qualis eſt filius, filia. ſive inferiorem qualis eſt nepos, neptis, pronepos, proneptis.

2 ¶ Sed hodie ex noſtra conſtitutione, cum filius familias a patre naturali extraneæ perſonæ in adoptionem datur: jura patris naturalis minimè diſſolvuntur, nec quicquam ad patrem adoptivum tranſit: nec in poteſtate ejus eſt, licet ab inteſtato jura ſucceſſionis ei à nobis tributa ſint. Si verò pater naturalis non extraneo, ſed avo filii ſui materno, vel ipſe pater naturalis fuerit emancipatus, etiam avo vel proavo ſimili modo paterno vel materno filium ſuum dederit in adoptionem: in hoc caſu, quia concurrunt in unam perſonam & naturalia, & adoptionis jura: manet ſtabile jus patris adoptivi, & naturali vinculo copularum, & legitimo adoptionis modo conſtitutum: ut & in familia, & in poteſtate hujuſmodi patris adoptivi ſit.

2. ¶

3. ¶ Cum autem impubes per principale rescriptum adrogatur, causa cognita abrogatio fieri permittitur, & exquiritur causa adrogationis an honesta sit, expediatque pupillo. Et cum quibusdam conditionibus adrogatio fit, id est, ut caveat adrogator personæ publicæ, si intra pubertatem pupillus decesserit, restituturum se bona illis; qui, si adoptio facta non esset, ad successionem ejus venturi essent. Item non aliter emancipare eum potest adrogator, nisi causa cognita dignus emancipatione fuerit, & tunc sua bona ei reddat. Sed & si decedens pater eum exheredaverit, vel vivus sine justa causa emancipaverit; jubetur quartam partem ei bonorum suorum relinquere, videlicet præter bona, quæ ad patrem adoptivum transtulit, & quorum commodum ei postea acquisivit.

4. ¶ Minorem natu, majorem non posse adoptare placet: adoptio enim naturam imitatur: & pro monstro est, ut major sit filius, quam pater. Debet itaque is, qui sibi filium per adoptionem vel adrogationem facit, plena pubertate, id est, decem & octo annis præcedere.

5. ¶ Licet autem & in locum nepotis vel neptis, pronepotis vel proneptis, vel deinceps adoptare, quamvis filium quis non habeat.

6. ¶ Et tam filium alienum quis in locum nepotis adoptare potest, quâm nepotem in locum filii.

7. ¶ Sed si quis nepotis loco adopter, vel quasi ex filio, quem habet jam adoptatum: vel quasi ex illo, quem naturalem in sua potestate

habet: eo casu & filius consentire debet, ne ei invito suus hæres adgnascatur: sed ex contrario, si avus ex filio nepotem det in adoptionem, non est necesse filium consentire.

8. ¶ In plurimis autem causis adsimilatur is, qui adoptatus vel adrogatus est, ei, qui ex legitimo matrimonio natus est: & ideo, si quis per imperatorem, vel apud prætorem, vel præsidem provinciæ non extraneum adoptaverit, potest eundem in adoptionem alii date.

9. ¶ Sed & illud utriusque adoptionis commune est, quod & ii, qui generare non possunt (quales sunt spadones) adoptare possunt. (castrati autem non possunt.)

10. ¶ Fœminæ quoque adoptare non possunt: quia nec naturales liberos in sua potestate habent: sed ex indulgentia principis ad solatium liberorum amissorum adoptare possunt.

11. ¶ Illud proprium est adoptionis illius, quæ per sacrum oraculum fit, quod is, qui liberos in potestate habet, si se adrogandum dederit, non solum ipse potestati adrogatoris subjicitur, sed etiam liberi ejus in ejusdem fiunt potestate tanquam nepotes, sic etenim divus Augustus non ante Tiberium adoptavit, quam is Germanicum adoptasset: ut protinus adoptione facta, inciperet Germanicus Augusti nepos esse.

12. ¶ Apud Catonem bene scriptum refert antiquitas: Servos, si à domino adoptati sint, ex hoc ipso posse liberari. Vnde & nos eruditi, in nostra constitutione etiam eum servum, quem dominus actis intervenientibus filium

suum

ſuum nominaverat, liberum eſſe conſtituimus: licet hoc ad jus filii accipiendum non ſufficiat.

QUIBUS MODIS JUS Patriæ poteſtatis ſolvitur.

TITULUS XII.

Videamus nunc, quibus modis ii, qui alieno juri ſunt ſubjecti, eo jure liberentur. Et quidem quemadmodum liberentur ſervi à poteſtate dominorum, ex iis intelligere poſſumus, quæ de ſervis manumittendis ſuperius expoſuimus. Hi verò, qui in poteſtate parentis ſunt, mortuo eo, ſui juris fiunt, ſed hoc diſtinctionem recipit, nam mortuo patre, ſanè omni modo filii filiæve ſui juris efficiuntur. mortuo verò avo, non omninò nepotes neptesque ſui juris fiunt: ſed ita, ſi poſt mortem evi in poteſtatem patris ſui recaſuri non ſunt. Itaque ſi moriente avo pater eorum vivit, & in poteſtate patris ſui eſt, tunc poſt obitum avi in poteſtate patris ſui fiunt. Si verò is, quo tempore avus moritur, aut jam mortuus eſt, aut (per emancipationem) exiit de poteſtate patris: tunc ii, qui in poteſtatem ejus cadere non poſſunt, ſui juris fiunt.

1. ¶ Cum autem is, qui ob aliquod maleficium in inſulam deportatur, civitatem amittit: ſequitur, ut qui eo modo ex numero civium Romanorum tollitur, perinde quaſi eo mortuo, deſinant liberi in poteſtate ejus eſſe. Pari ratione & ſi is, qui in poteſtate parentis ſit, in inſulam deportatus fuerit, deſinit eſſe

in potestate parentis, sed si ex indulgentia principis restituti fuerint; per omnia pristinum statum recipiunt.

2. ¶ Relegati autem patres in insulam, in potestate liberos retinent. Et ex contrario liberi relegati, in potestate parentum remanent.

3. ¶ Pœnæ servus effectus, filios in potestate habere desinit. Servi autem pœnæ efficiuntur, qui in metallum damnantur, & qui bestiis subjiciuntur.

4. ¶ Filiusfamilias si militaverit, vel si senator, vel consul factus fuerit: remanet in potestate patris, militia enim, vel consularis dignitas de patris potestate filium non liberat, sed ex constitutione nostra summa Patriciatus dignitas illicò, imperialibus codicillis præstitis, filium à patria potestate liberat, quis enim patiatur patrem quidem posse per emancipationis modum potestatis suæ nexibus filium liberare: imperatoriam autem celsitudinem non valere eum, quem sibi patrem elegit, ab aliena eximere potestate?

5. ¶ Si ab hostibus captus fuerit parens, quamvis servus ostium fiat, tamen pendet jus liberorum propter jus postliminii: quia hi, qui ab hostibus capti sunt, si reversi fuerint, omnia pristina jura recipiunt, idcirco reversus etiam liberos habebit in potestate, quia postliminium fingit eum, qui captus est, in civitate semper fuisse: Si verò ibi decesserit: exinde, ex quo captus est pater, filius sui juris fuisse videtur. Ipse quoque filius, neposve, si ab hostibus captus fuerit: similiter dicimus propter jus postliminii, jus quoque potestatis parentis

in

in ſuſpenſo eſſe. Dictum eſt autem poſtliminium à limine, & poſt. Vnde eum, qui ab hoſtibus (captus eſt, &) in fines noſtros poſtea pervenit, poſtliminio reverſum rectè dicimus. Nam limina, ſicut in domo finem quendam faciunt: ſic & imperii finem eſſe limen veteres voluerunt. Hinc & limen dictum eſt, quaſi finis quidam & terminus: ab eo poſtliminium dictum eſt, quia ad idem limen revertebatur quod amiſerat. Sed & qui captus victis hoſtibus recuperatur, poſtliminio rediiſſe exiſtimatur.

6. ¶ Præterea emancipatione quoque deſinunt liberi in poteſtate parentum eſſe. Sed emancipatio antea quidem vel per antiquam legis obſervationem procedebat, quæ per imaginarias venditiones, & intercedentes manumiſſiones celebrabatur, vel ex imperiali reſcripto. Noſtra autem providentia etiam hoc in melius per conſtitutionem reformavit: ut fictione priſtina explosa, recta via ad competentes judices vel magiſtratus, parentes intrent: & filios ſuos, vel filias, vel nepotes, vel neptes, ac deinceps, à ſua manu dimittant. Et tunc ex edicto prætoris in bonis hujuſmodi filii, vel filiæ, vel nepotis, vel neptis, qui quæve à parente manumiſſus, vel manumiſſa fuerit, eadem jura præſtantur parenti, quæ tribuuntur patrono in bonis liberti. Et præterea ſi impubes ſit filius, vel filia, vel cæteri ipſe parens ex manumiſſione tutelam ejus nanciſcitur.

7. ¶ Admonendi autem ſumus, liberum arbitrium eſſe ei, qui filium, & ex eo nepo-

tem vel neptem in potestate habebit: filium quidem de potestate dimittere: nepotem verò vel neptem retinere, & è converso filium quidem in potestate retinere, nepotem verò vel neptem manumittere, vel omnes sui juris efficere. Eadem & de pronepote & pronepte dicta esse intelligentur.

3 ¶ Sed & si pater filium, quem in potestate habet, avo vel proavo naturali secundùm nostras constitutiones super his habitas in adoptionem dederit: id est, si hoc ipsum actis intervenientibus apud competentem judicem manifestaverit, præsente eo, qui adoptatur, & non contradicente, nec non eo (præsente,) qui adoptat: solvitur quidem jus potestatis patris naturalis: transit autem in hujusmodi parentum adoptivam, in cujus persona & adoptionem esse plenissimam antea diximus.

9. ¶ Illud autem scire oportet, quod si nurus tua ex filio tuo conceperit, & filium postea emancipaveris, vel in adoptionem dederis, prægnante nuru tua: nihilominus quod ex ea nascitur, in potestate tua nascitur. Quod si post emancipationem vel adoptionem conceptus fuerit: patris sui emancipati, vel avi adoptivi potestate subjicitur.

10. ¶ Et quidem neque naturales liberi, neque adoptivi ullo penè modo possunt cogere parentes, de potestate sua eos dimittere.

DE TUTELIS.

TITVLVS XIII.

TRanſeamus nunc ad aliam diviſionem perſonarum. Nam ex his perſonis, quæ in poteſtate non ſunt, quædam vel in tutelâ ſunt, vel in curatione, quædam neutro jure tenentur. Videamus ergo de his, quæ in tutela, vel in curatione ſunt. Ita enim intelligemus cæteras perſonas, quæ neutro jure tenentur. Ac prius diſpiciamus de his, quæ in tutela ſunt.

1. ¶ Eſt autem tutela (ut Servius definivit) vis ac poteſtas in capite libero ad tuendum eum, qui propter ætatem ſe defendere nequit, jure civili data ac permiſſa.

2. ¶ Tutores autem ſunt, qui eam vim ac poteſtatem habent, exque ipſa re nomen acceperunt, itaque appellantur tutores, quaſi tuitores atque defenſores: ſicut æditui dicuntur, qui ædes tuentur.

3. ¶ Permiſſum eſt itaque parentibus, liberis impuberibus, quos in poteſtate habent, teſtamento tutores dare. Et hoc in filios, filiaſque procedit omnimodo, nepotibus verò neptibuſque ita demum parentes poſſunt teſtamento tutores dare, ſi poſt mortem eorum in poteſtatem patris ſui non ſunt recaſuri. Itaq; ſi filius tuus mortis tuæ tempore in poteſtate tua ſit: nepotes ex eo non poterunt (ex) teſtamento tuo tutores habere, quamvis in poteſtate tua fuerint: ſcilicet quia mortuo te, in poteſtatem patris ſui recaſuri ſunt.

4. ¶ Cum autem in compluribus aliis cauſi-

sis posthumi pro jam natis habeantur: & in hac causa placuit non minus posthumis, quam jam natis testamento tutores dari posse: si modò in ea causa sint, ut si vivis parentibus nascerentur, sui (heredes) & in potestate eorum fierent.

5. ¶ Sed & si emancipato filio tutor à patre datus fuerit testamento: confirmandus est ex sententia præsidis omni modo, id est, sine inquisitione.

QUI TESTAMENTO tutores dari possunt.

TITULUS XIV.

DAri autem tutor potest testamento non solum paterfamilias, sed etiam filiusfamilias.

1. ¶ Sed & servus proprius testamento cum libertate rectè tutor dari potest. Sed sciendum est, eum & sine libertate tutorem datum, tacitè libertatem directam accepisse videri, & per hoc rectè tutorem esse. Planè si per errorem, quasi liber, tutor datus sit, aliud dicendum est. Servus autem alienus purè inutiliter testamento datur tutor; sed ita, *cum liber erit*, utiliter datur: proprius autem servus inutiliter eo modo tutor datur.

2 ¶ Furiosus, vel minor viginti quinque annis tutor testamento datus, tutor tunc erit, cum compos mentis, aut major viginti quinque annis fuerit factus.

3. ¶ Ad certum tempus, vel ex certo

re-

tempore, vel ſub conditione, vel ante heredis inſtitutionem poſſe dari tutorem, non dubitatur.

4. ¶ Certæ autem rei vel cauſæ tutor dari non poteſt: quia perſonæ, non cauſæ, vel rei (tutor) datur.

5. ¶ Si quis filiabus ſuis vel filiis tutores dederit: etiam poſthumæ (vel poſthumo) dediſſe videtur: quia filii vel filiæ appellatione & poſthumus & poſthuma continentur. Quod ſi nepotes ſint, an appellatione filiorum & ipſis tutores dati ſint? Dicendum eſt, ut & ipſis quoque dari videantur: ſi modò liberos dixerit. Cæterum ſi filios: non continebuntur, aliter enim filii, aliter nepotes appellantur. Planè ſi poſteris dederit: tam filii poſthumi, quam cæteri liberi continebuntur.

DE LEGITIMA adgnatorum tutela.

TITVLVS XV.

QVibus autem teſtamento tutor datus non eſt: his ex lege duodecim tabularum adgnati ſunt tutores, qui vocantur legitimi.

1: ¶ Sunt autem adgnati, (cognati) per virilis ſexus cognationem conjuncti, quaſi à patre cognati velut frater (ex) eodem patre natus, fratris filius nepoſve ex eo: item patruus, & patrui filius nepoſve ex eo. At qui per fœminini ſexus perſonas cognatione junguntur, adgnati non ſunt: ſed alias naturali jure cognati, itaque amitæ tuæ filius non eſt tibi ad-

gnatus: sed cognatus: & invicem tu illi eodem jure conjungeris: quia qui (ex ea) nascuntur, patris, non matris familiam sequuntur.

2. ¶ Quod autem (lex duodecim tabularum) ab intestato vocat ad tutelam adgnatos, non hanc habet significationem, si omnino non fecerit testamentum is, qui poterat tutores dare: sed si, quantum ad tutelam pertinet, intestatus decesserit, quod tunc quoque accidere intelligitur, cum is, qui datus est tutor, vivo testatore decesserit.

3. ¶ Sed adgnationis quidem jus omnibus modis capis deminutione plerumque perimitur: nam adgnatio juris (civilis) nomen est: cognationis verò jus non omnibus modis commutatur: quia civilis ratio civilia quidem jura corrumpere potest, naturalia verò non utique.

DE CAPITIS deminutione.

TITULUS XVI.

EST autem capitis deminutio prioris status mutatio. Eaque tribus modis accidit. Nam aut maxima est capitis deminutio, aut minor (quam quidam mediam vocant,) aut minima.

1. ¶ Maxima capitis deminutio est, cum aliquis simul & civitatem & libertatem amittit, quod accidit in his, qui servi pœnæ efficiuntur atrocitate sententiæ: vel libertis, ut ingratis erga patronos condemnatis: vel his,) qui se ad pretium participandum venumdari passi sunt.

2. ¶ Minor, sive media, capitis deminutio est,

est, cum civitas quidem amittitur, libertas vero retinetur, quod accidit ei, cui aqua & igni interdictum fuerit: vel ei, qui in Insulam deportatus est.

3. ¶ Minima capitis deminutio est, cum civitas retinetur & libertas: sed status hominis commutatur: quod accidit in his, qui cum sui juris fuerint, cœperunt alieno juri subjecti esse, vel contra, (veluti si filiusfamilias à patre emancipatus fuerit, est capite deminutus.)

4. ¶ Servus autem manumissus, capite non minuitur: quia nullum caput habuit.

5. ¶ Quibus autem dignitas magis, quam status permutatur: capite non minuuntur: & ideo à senatu motos capite non minui constat.

6. ¶ Quod autem dictum est, manere cognationis jus etiam post capitis deminutionem: hoc ita est, si minima capitis deminutio interveniat, manet enim cognatio, nam si maxima capitis deminutio interveniat: jus quoque cognationis perit, ut puta servitute alicujus cognati: & ne quidem manumissus fuerit, recipit cognationem. Sed & si in Insulam quis deportatus sit, cognatio solvitur.

7. ¶ Quum autem ad adgnatos tutela pertineat: non simul ad omnes pertinet, sed ad eos tantum, qui proximiores gradu sunt: vel si plures ejusdem gradus sunt, ad omnes (pertinet; veluti si plures fratres sunt, qui unum gradum obtinent, pariter ad tutelam vocantur.)

DE LEGITIMA patronorum tutela.

TITULUS XVII.

EX eadem lege duodecim tabularum libertorum & libertarum tutela ad patronos liberosque eorum pertinet, quæ & ipsa legitima tutela vocatur: non quia nominatim (in) ea lege de hac tutela caveatur: sed quia perinde accepta est per interpretationem, ac si verbis legis introducta esset. Eo enim ipso, quod hereditates libertorum libertarumque, si intestati decessissent, jusserat lex ad patronos liberosve eorum pertinere: crediderunt veteres voluisse legem etiam tutelas ad eos pertinere: cum & adgnatos, quos ad hereditatem (lex) vocat, eodem & tutores esse jusserit: quia plerumque ubi successionis est emolumentum, ibi & tutelæ onus esse debet. Ideo autem diximus plerumque: quia si à fœmina impubes manumittatur, ipsa ad hereditatem vocatur, quum alius sit tutor.

DE LEGITIMA parentum tutela.

TITULUS XVIII.

EX exemplo patronorum recepta est & alia tutela, quæ & ipsa legitima vocatur, nam si quis filium aut filiam, nepotem aut neptem ex filio, & deinceps impuberes emancipaverit: legitimus eorum tutor,

DE FIDUCIARIA Tutela.

TITVLVS XIX.

EST & alia tutela, quæ fiduciaria appellatur, nam si pater filium, vel filiam, nepotem, vel neptem, vel deinceps impuberes manumiserit: legitimam nanciscitur eorum tutelam. Quo defuncto, si liberi (ejus) virilis sexus existant, fiduciarii tutores filiorum suorum, vel fratris, vel sororis & cæterorum efficiuntur. Atqui patrono legitimo tutore mortuo, liberi quoque ejus legitimi sunt tutores: quoniam filius quidem defuncti, si non esset à vivo patre emancipatus, post obitum ejus sui juris efficeretur, nec in fratrum potestatem recideret, ideoque nec in tutelam. Libertus autem, si servus mansisset, utique eodem jure apud liberos domini post mortem ejus futurus esset. Ita tamen hi ad tutelam vocantur, si perfectæ sint ætatis, quod nostra constitutio in omnibus tutelis & curationibus observari generaliter præcepit.

DE ATTILIANO tutore, & eo qui ex lege Julia & Titia dabatur.

TITVLVS XX.

SI cui nullus omninò tutor fuerat: ei dabatur in urbe quidem à prætore urbano, & majore parte tribunorum plebis, tutor ex lege Attilia: in provinciis verò à præsidibus provinciarum ex lege Iulia & Titia.

1. ¶ Sed & si in testamento tutor sub conditione, aut ex die certo datus fuerat: quamdiu conditio aut dies pendebat, ex eisdem legibus tutor dari poterat. Item si purè datus fuerat: quamdiu ex testamento nemo heres existebat, tamdiu ex eisdem legibus tutor petendus erat; qui desinebat esse tutor, si conditio extiterat, aut dies venerat, aut heres extiterat.

2. ¶ Ab hostibus quoque tutore capto, ex his legibus tutor petebatur: qui desinebat esse tutor, si is, qui captus erat, in civitatem reversus fuerat, nam reversus recipiebat tutelam jure postliminii.

3. ¶ Sed ex his legibus tutores pupillis desierunt dari, posteaquam primò consules pupillis utriusque sexus tutores ex inquisitione dare cœperunt, deinde prætores ex constitutionibus. Nam supradictis legibus neque de cautione à tutoribus exigenda, rem salvam pupillis fore: neque de compellendis tutoribus ad tutelæ administrationem, quidquam cavebatur.

4. ¶ Sed hoc jure utimur, ut Romæ quidem præfectus urbi, vel prætor secundùm suam jurisdictionem, in provinciis autem præsides ex inquisitione tutores crearent, vel magistratus jussu præsidum, si non sint magnæ pupilli facultates.

5. ¶ Non autem per constitutionem nostram hujusmodi difficultates hominum resecantes: nec expectata jussione præsidum, disposuimus, si facultates pupilli vel adulti usq; ad quingentos solidos valeant, defensores civitatum unà cum ejusdem civitatis religiosissimo

simo antistite, vel alias publicas personas, id est, magistratus, vel juridicum Alexandrinæ civitatis, tutores vel curatores creare: legitima cautela secundùm ejusdem constitutionis normam præstanda, videlicet eorum periculo, qui eam accipiunt.

6. ¶ Impuberes autem in tutela esse naturali juri conveniens est, ut is, qui perfectæ ætatis non sit, alterius tutela regatur.

7. ¶ Quum ergo pupillorum pupillarumque tutores negotia gerant: post pubertatem tutelæ judicio rationem reddunt.

DE AUCTORITATE tutorum.

TITVLVS XXI.

AVctoritas autem tutoris in quibusdam causis necessaria pupillis est, in quibusdam non est necessaria, ut ecce si quid dari sibi stipulentur: non est necessaria tutoris auctoritas: quod si aliis promittant pupilli necessaria est tutoris auctoritas. Namque placuit meliorem quidem conditionem licere eis facere etiam sine tutoris auctoritate: deteriorem verò non aliter quam (cum) tutoris auctoritate. Vnde in his causis, ex quibus obligationes mutuæ nascuntur, ut in emptionibus, venditionibus, locationibus, conductionibus, mandatis, depositis: si tutoris auctoritas non interveniat: ipsi quidem qui cum his contrahunt, obligantur: at invicem pupilli non obligantur.

1. ¶ Neque tamen hæreditatem adire, neque

que bonorum poſſeſſionem petere, neque hereditatem ex fideicommiſſo ſuſcipere aliter poſſunt, niſi tutoris auctoritate (quamvis) (illis lucroſa ſit,) ne ullum damnum habeant.

2. ¶ Tutor autem ſtatim in ipſo negotio præſens debet auctor fieri, ſi hoc pupillo prodeſſe exiſtimaverit: poſt tempus verò, vel per Epiſtolam interpoſita auctoritas, nihil agit.

3. ¶ Si inter tutorem pupillumque judicio agendum ſit: quia ipſe tutori in rem ſuam auctor eſſe non poteſt: non prætorius tutor (ut olim) conſtituitur, ſed curator in locum ejus datur: quo (curatore) interveniente, judicium peragitur: & eo peracto, curator eſſe deſinit.

QUIBUS MODIS tutela finitur.

TITULUS XXII.

PUpilli, pupillæque, cum puberes eſſe cœperint, (à) tutela liberantur. Pubertatem autem veteres quidem non ſolum ex annis, ſed etiam ex habitu corporis in maſculis æſtimari volebant. Noſtra autem majeſtas dignum eſſe caſtitate noſtrorum temporum (exiſtimans,) benè putavit: quod in fœminis etiam antiquis impudicum eſſe viſum eſt, id eſt, inſpectionem habitudinis corporis hoc etiam in maſculos extendere. Et ideo (noſtra) ſancta conſtitutione promulgata, pubertatem in maſculis poſt decimum quartum annum completum illicò initium accipere diſpoſuimus:

mus : antiquitatis normam in fœminis benè positam, (in) suo ordine relinquentes, ut post duodecim annos completos viri potentes esse credantur.

1. ¶ Item finitur tutela, si adrogati sint adhuc impuberes, vel deportati: item si in servitutem pupillus redigatur, vel (si) ab hostibus captus fuerit.

2. ¶ Sed & si usque ad certam conditionem datus sit (tutor) testamento : æquè evenit, ut desinat esse tutor existente conditione.

3. ¶ Simili modo finitur tutela, morte vel pupillorum, vel tutorum.

4. ¶ Sed & capitis deminutione tutoris, per quam libertas vel civitas amittitur, omnis tutela perit; Minima autem capitis deminutione tutoris, veluti si se in adoptionem dederit, legitima tantum tutela perit; cæteræ non pereunt. Sed pupilli & pupillæ capitis deminutio, licet minima sit, omnes tutelas tollit.

5. ¶ Præterea qui ad certum tempus testamento dantur tutores, finito eo, deponunt tutelam.

6. ¶ Desinunt etiam tutores esse, qui vel removentur à tutela ob id quod suspecti visi sunt : vel qui ex justa causa se excusant, & onus administrandæ tutelæ deponunt, secundum ea quæ inferius proponemus.

DE CURATORIBUS.

TITVLVS XXIII.

MAsculi (quidem) pubes & fœminæ viri potentes, usque ad [illegible] quinquen-

tum annum completum curatores accipiunt: quia licet puberes sint, adhuc tamen ejus ætatis sunt, ut sua negotia tueri non possint.

1. ¶ Dantur autem curatores ab eisdem magistratibus à quibus & tutores. Sed curator testamento non datur: datus tamen confirmatur decreto prætoris vel præsidis.

2. ¶ Item inviti adolescentes, curatores non accipiunt, præterquam in litem, curator enim & ad certam causam dari potest.

3. ¶ Furiosi quoque & prodigi, licet majores viginti quinque annis sint: tamen in curatione sunt adgnatorum ex lege duodecim tabularum. Sed solent Romæ præfectus urbi vel prætores, & in provinciis præsides ex inquisitione eis curatores dare.

4. ¶ Sed & mente captis & surdis, & mutis, & qui perpetuo morbo laborant (quia rebus suis superesse non possunt) curatores dandi sunt.

5. ¶ Interdum autem & pupilli curatores accipiunt, ut puta si legitimus tutor non sit idoneus: quoniam habenti tutorem tutor dari non potest. Item si testamento datus tutor, vel à prætore, aut præside, idoneus non sit ad administrationem, nec tamen fraudulenter negotia administret: solet ei curator adjungi. Item loco tutorum, qui non in perpetuum, sed ad tempus a tutela excusantur, solent curatores dari.

6. ¶ Quod si tutor adversa valetudine, vel alia necessitate impediatur, quo minus negotia pupilli administrare possit: & pupillus vel absit, vel infans sit: quem velit actorem, periculo

culo ipsius tutoris, prætor, vel qui provinciæ præterit, decreto constituet.

DE SATISDATIONE tutorum vel curatorum.

TITVLVS XXIV.

NE tamen pupillorum pupillarumve, & eorum qui quæve in curatione sunt, negotia à curatoribus tutoribusve consumantur, vel deminuantur: curet prætor, ut & tutores, & curatores eo nomine satisdent. Sed hoc non est perpetuum, nam tutores testamento dati satisdare non coguntur: quia fides eorum & diligentia ab ipso testatore approbata est, item ex inquisitione tutores vel curatores dati, si satisdatione non onerantur: quia idonei electi sunt.

1. ¶ Sed si ex testamento vel inquisitione duo pluresve dati fuerint: potest unus offerre satisdationem de indemnitate pupilli vel adolescentis, & contutori suo vel concuratori præferri, ut solus administret: vel ut contutor (aut concurator) satis offerens præponatur ei, ut & ipse solus administret. Itaque per se non potest petere satisdationem à contutore suo vel concuratore: sed offerre debet, ut electionem det concuratori vel contutori suo, utrum velit satis accipere, an satisdare. Quod si nemo eorum satis offerat: si quidem adscriptum fuerit à testatore quis gerat: ille gerere debet. Quod si non fuerit adscriptum: quem major pars elegerit, ipse gerere debet, ut edicto prætoris cavetur. Sin autem ipsi tutores dis-

senserint, circa eligendum eum, vel eos, qui gerere debent: prætor partes suas interponere debet. Idem & in pluribus ex inquisitione datis comprobandum est: id est, ut major pars eligere possit, per quem administratio fiat.

2. ¶ Sciendum autem est, non solum tutores vel curatores pupillis, vel adultis, cæterisque personis ex administratione rerum teneri: sed etiam in eos, qui satisdationem accipiunt, subsidiariam actionem esse, quæ ultimum eis præsidium possit adferre. Subsidiaria autem actio in eos datur, qui aut omnino à tutoribus vel curatoribus satisdari non curaverunt, aut non idoneè passi sunt caveri, quæ quidem tam ex prudentum responsis, quam ex constitutionibus imperialibus etiam in heredes eorum extenditur.

3. ¶ Quibus constitutionibus & illud exprimitur, ut nisi caveant tutores & curatores, pignoribus captis coerceantur.

4. ¶ Neque autem prætectus urbi, neque prætor, neque præses provinciæ, neque quisquam alius, cui tutores dandi jus est, hanc actione tenebitur: sed hi tantummodo, satisdationem exigere solent.

DE EXCUSATIONIBUS tutorum vel curatorum.

TITULUS XXV.

EXcusantur autem tutores & curatores variis ex causis: plerumque tamen propter liberos sive in potestate sint, sive emancipati. Si enim tres liberos superstites Romæ quis habeat,

habeat, vel in Italia quatuor, vel in provinciis quinque: à tutela vel cura potest excusari, exemplo caterorum munerum, nam & tutelam & curam placuit publicum munus esse. Sed adoptivi liberi non prosunt. In adoptionem autem dati, naturali patri prosunt. Item nepotes ex filio prosunt, ut in locum patris sui succedant, ex filia non prosunt. Filii autem superstites tantum ad tutelæ vel curæ munexis excusationem prosunt: defuncti autem non prosunt. Sed si in bello amissi sunt: quæstum est, an prosint? Et constat eos solos prodesse, qui in acie amittuntur, hi enim, qui pro republica ceciderunt, in perpetuum per gloriam vivere intelliguntur.

1. ¶ Item divus Marcus in Semestribus rescripsit, eum, qui res fisci administrat, à tutela vel cura, quandiu administrat, excusari posse.

2. ¶ Item qui reipublicæ causa absunt, à tutela vel cura excusantur. Sed & si fuerint tutores vel curatores (dati,) deinde reipublicæ causa abesse cœperint: à tutela vel cura excusantur, quatenus reipublicæ causa absunt: & interea curator loco eorum datur: qui si reversi fuerint, recipiunt onus tutelæ, nam nec anni habent vacationem, ut Papinianus libro quinto Responsorum scripsit, nam hoc spatium habent ad novas tutelas vocati.

3. ¶ Et qui potestatem aliquam habent, se excusare possunt, ut D. Marcus rescripsit: sed susceptam tutelam deserere non possunt.

4 ¶ Item propter litem, quam cum pupillo vel adulto tutor vel curator habet, excusari non potest; nisi forte de omnibus bonis, vel hæreditate controversia sit.

5. ¶

5. ¶ Item cetera onera tutelæ non affectatæ vel curæ, præstant vacationem, quamdiu administrantur, ut tamen plurium pupillorum tutela vel cura eorundem bonorum, veluti fratrum, pro uno computetur.

6. ¶ Sed & propter paupertatem excusationem tribui, tam divi fratres, quam per se divus Marcus rescripsit, si quis imparem se oneri injuncto posse docere.

7. ¶ Item propter adversam valetudinem, propter quam ne suis quidem negotiis interesse potest excusatio locum habet.

8. ¶ Similiter eos, qui literas nesciunt, esse excusandos, divus Pius rescripsit: quamvis & imperiti literarum possint ad administrationem negotiorum sufficere.

9. Item si propter inimicitias aliquem testamento tutorem pater dederit: hoc ipsum præstat ei excusationem: sicut per contrarium non excusantur, qui se tutelam administraturos patri pupillorum promiserant.

10. ¶ Non esse autem admittendam excusationem ejus, qui hoc solo utitur, quod ignotus patri pupillorum sit, divi fratres rescripserunt.

11. ¶ Inimicitiæ, quas quis cum patre pupillorum vel adultorum exercuit: si capitales fuerunt, nec reconciliatio intervenit: à tutela vel cura solent excusare.

12. ¶ Item is, qui status controversiam à pupillorum patre passus est, excusatur à tutela.

13. ¶ Item major septuaginta annis à tutela & cura se potest excusare, minores autem viginti quinque annis, olim quidem excusabam-

bantur: nostra autem constitutione prohibentur ad tutelam vel curam adspirare : adeo, ut nec excusatione opus sit. Qua constitutione cavetur ut nec pupillus ad legitimam tutelam vocetur, nec adultus: quum sit civile, eos, qui alieno auxilio in rebus suis administrandis egere noscuntur, & ab aliis reguntur, aliorum tutelam vel curam subire

14. ¶ Idem & in milite observandum est, ut nec volens ad tutelæ onus admittatur.

15. ¶ Item Romæ grammatici, rhetores, & medici, & qui in patria sua has artes exercent, & intra numerum sunt : à tutela & cura habent vacationem.

16. ¶ Qui autem vult se excusare, si plures habeat excusationes, & de quibusdam non probaverit; aliis uti intra tempora (constituta) non prohibetur Qui autem excusare se volunt, non appellant : sed intra quinquaginta dies continuos, ex quo cognoverint se esse tutores vel curatores datos, se excusare debent, cujuscunque generis sint, id est, qualitercunque dati fuerint tutores : si intra centesimum lapidem sunt ab eo loco, ubi tutores dati sunt. Si verò ultra centesimum lapidem habitant : dinumeratione facta viginti millium diurnorum, & amplius triginta dierum, qui tamen (ut Scævola dicebat) sic debent computari, ne minus sint, quam quinquaginta dies.

17. ¶ Datus autem tutor, ad universum patrimonium datus esse creditur.

18. ¶ Qui tutelam alicujus gessit, invitus curator ejusdem fieri non compellitur: in tantum, ut licet paterfamilias, qui testamento tu-

torem

torem dedit, adjecerit se eundem curatorem dare: tamen invitum eum curam suscipere non cogendum, divi Severus & Antoninus rescripserunt.

19. ¶ Iidem rescripserunt, maritum uxori suæ curatorem datum, excusare se posse, licet se immiscat.

20. ¶ Si quis autem falsis allegationibus excusationem tutelæ meruerit: non est liberatus onere tutelæ.

DE SUSPECTIS tutoribus, vel curatoribus.

TITULUS XXVI.

SCiendum est, suspecti crimen est lege duodecim tabularum descendere.

1. ¶ Datum est autem jus removendi tutores suspectos Romæ prætori, & in provinciis præsidibus earum, & legato proconsulis.

2. ¶ Ostendimus, quipossint de suspecto cognoscere, nunc videamus, qui suspecti fieri possint. Et possunt quidem omnes tutores fieri suspecti, sive sint testamentarii, sive non sint: sed alterius generis tutores. Quare & si legitimus fuerit tutor, accusari poterit. Quid si patronus? Adhuc idem erit dicendum: dummodo meminerimus famæ patroni parcendum esse, licet ut suspectus remotus fuerit.

3. ¶ Consequens est, ut videamus, qui possint suspectos postulare. Et sciendum est, quasi publicam esse hanc accusationem, hoc est, omnib' patere. Quinimo & mulieres admittuntur (ex rescripto divorum Severi & Antonini:)

ni.] sed ex solæ, quæ pietatis necessitudine ductæ, adjhoc procedunt: utputa mater, nutrix quoque, & avia. potest & soror, sed & si qua alia mulier fuerit, quam prætor propensa pietate intellexerit, sexus verecundiam non egredientem, sed pietate productam, non sustinere injuriam pupillorum, admittet eam ad accusationem.

4. ¶. Impuberes non possunt tutores suos suspectos postulare, puberes autem curatores suos ex consilio necessariorum suspectos possunt arguere & ita divi Severus & Antoninus scripserunt.

5. ¶. Suspectus autem est, qui non ex fide tutelam gerit, licet solvendo sit, ut Julianus quoque scripsit. Sed & ante quam incipiat tutelam gerere tutor, posse eum quasi suspectum removeri: idem Julianus scripsit, & secundùm eum constitutum est.

6. ¶. Suspectus autem remotus, si quidem ob dolum, famosus est: si ob culpam, non æquè.

7. ¶. Si quis autem suspectus postulatur: quoad cognitio finiatur, interdicitur ei administratio, ut Papiniano visum est.

8. ¶. Sed si suspecti cognitio suscepta fuerit, posteaquam tutor vel curator decesserit, extinguitur suspecti cognitio.

9. ¶. Si quis tutor copiam sui non faciat, ut alimenta pupillo decernantur cavetur epistola divorum Severi & Antonini, ut in possessionem bonorum ejus pupillus mittatur: & quæ mota deteriora futura sunt, dato curatore distrahi jubentur. Ergo [illegible] remo

vet;

veri poterit, qui non præstat alimenta.

10. ¶. Sed si quis præsens negat propter inopiam alimenta posse decerni: si hoc per mendacium dicat: remittendum eum esse ad præfectum urbi puniendum, placuit: sicut ille remittitur, qui data pecunia ministerium tutelæ adquisierit, vel redemerit.

11. ¶. Libertus quoque, si fraudulenter tutelam filiorum vel nepotum patroni gessisse probetur, ad præfectum urbi remittitur puniendus.

12. ¶. Novissime autem sciendum est: eos, qui fraudulenter tutelam administrant, etiam si satis offerant, removendos esse à tutela: quia satisdatio tutoris propositum malevolum non mutat, sed diutiùs grassandi in re familiari facultatem præstat. Suspectum etiam eum putamus qui moribus talis est, ut suspectus sit. Enimverò tutor vel curator, quamvis pauper est, fidelis tamen & diligens, removendus non est quasi suspectus.

IN-

INSTITUTIONUM,
seu Elementorum,
D. JUSTINIANI,
sacratissimi Principis,
LIBER SECUNDUS.
DE RERUM DIVISIONE,
[& adquirendo ipsarum dominio,]

TITULUS I.

SUperiore libro de jure personarum exposuimus: modò videamus de rebus, quæ vel in nostro patrimonio, vel extra patrimonium nostrum habentur. Quædam enim naturali jure communia sunt omnium, quædam publica, quædam universitatis, quædam nullius, pleraque singulorum, quæ ex variis causis cuique adquiruntur, sicut ex subjectis apparebit.

1. ¶. Et quidem naturali jure communia sunt omnia hæc: aër, aqua profluens, & mare, & per hoc littora maris. Nemo igitur ad litus maris accedere prohibetur, dum tamen à villis, & monumentis & ædificiis abstineat: quia non sunt juris gentium, sicut est mare.

2. ¶. Flumina autem omnia & portus publica sunt, ideoque jus piscandi omnibus commune est in portu fluminibusque.

3. ¶. Est autem litus maris, quatenus hybernus fluctus maximus excurrit.

4. ¶. Riparum quoque usus publicus est, jure gentium, sicut ipsius fluminis Itaque naves ad eas appellere, funes arboribus ibi natis religare, onus aliquod in his reponere, cuilibet liberum est sicut per ipsum flumen navigare: sed proprietas earum illorum est, quorum prædiis hærent, qua de causa arbores quoque in iisdem natæ, eorundem sunt.

5. ¶ Littorum quoque usus publicus est, & juris gentium, sicut & ipsius maris. & ob id cuilibet liberum est casam ibi ponere, in quâ se recipiat: sicut retia siccare & ex mari deducere. proprietas autem eorum potest intelligi nullius esse: sed ejusdem juris esse, cujus & mare, & quæ subjacet mari terra vel arena.

6. ¶. Universitatis sunt, non singulorum, quæ in civitatibus sunt theatra, stadia, & si qua alia sunt communia civitatum.

7. ¶. Nullius autem sunt res sacræ & religiosæ & sanctæ, quod enim divini juris est, id nullius in bonis est.

8. ¶. Sacræ res sunt, quæ ritè per pontifices Deo consecratæ sunt: veluti ædes sacræ & donaria quæ ritè ad ministerium Dei dedicata sunt: quæ etiam per nostram constitutionem alienari & obligari prohibuimus, excepta causa redemptionis captivorum. Si quis autem auctoritate sua quasi sacrum sibi constituerit, sacrum non est, sed profanum. Locus autem, in quo ædes sacræ sunt ædificatæ: etiam diruto ædificio, sacer adhuc manet, ut & Papinianus scripsit.

9. ¶ Religiosum locum unusquisque sua voluntate facit, dum mortuum infert in locum

sum suum (In communem autem locum purum invito socio inferre non licet) in commune verò sepulchrum etiam invitis cæteris licet inferre. (Item si alienus ususfructus est: proprietarium placet nisi consentiente usufructuario, locum religiosum non facere.) In alienum locum consentiente domino, licet inferre? & licet postea ratum (non) habuerit, quam illatus est mortuus, tamen locus religiosus fit.

10. ¶. Sanctæ quoque res, veluti muri & portæ (civitatis) quodammodo divini juris sunt: & ideo nullius in bonis sunt. Ideo autem muros sanctos dicimus, quia pœna capitis constituta est in eos, qui aliquid in muros deliquerint. Ideo & legum eas partes, quibus pœnas constituimus adversus eos, qui contra leges fecerint, sanctiones vocamus.

11. ¶. Singulorum autem hominum multis modis res fiunt. quarundam enim rerum dominium nanciscimur jure naturali, quod (sicut diximus) appellatur jus gentium: quarundam (verò) jure civili. Commodius est itaque à vetustiore jure incipere. palàm est autem, vetustius esse jus naturale quod cum ipso genere humano rerum natura prodidit civilia autem jura tunc esse cœperunt, cum & civitates condi, & magistratus creari, & leges scribi cœperunt.

12. ¶. Feræ igitur bestiæ, & volucres, & pisces, & (omnia) animalia, quæ mari, cælo & terra nascuntur: simulatque ab aliquo capta fuerint, jure gentium statim illius esse incipiunt, quod enim ante nullius est, id naturali

ratione occupanti conceditur, nec interest, feras bestias & volucres utrum in suo fundo quis capiat, an in alieno. Planè qui alienum fundum ingreditur venandi aut aucupandi gratia: potest à domino, si is prævidetit, prohiberi, ne ingrediatur. Quicquid autem eorum cœperis: eousque tuum esse intelligitur, donec tua custodia coercetur. Cum verò tuam evaserit custodiam, & in libertatem naturalem sese receperit: tuum esse desinit, & rursus occupantis fit. Naturalem autem libertatem recipere intelligitur, cum vel oculos tuos effugerit, vel ita sit in conspectu tuo, ut difficilis sit ejus persequutio.

13. ¶ Illud quæsitum est, an si fera bestia ita vulnerata sit ut capi possit, statim tua esse intelligatur? (Et) quibusdam placuit statim esse tuam: & eousque tuam videri, donec eam persequaris, quod si desieris persequi: desinere esse tuam, & rursus fieri occupantis. Alii verò putaverunt, non aliter tuam esse quàm si eam ceperis. Sed posteriorem sententiam nos confirmamus, quod multa accidere soleant, ut eam non capias.

14. ¶. Apium quoque fera natura est. Itaque (apes,) quæ in arbore tua consederint, antequam à te alveo includantur, non magis tuæ intelliguntur esse, quā volucres quæ in arbore tua nidum fecerint, ideoque si alius eas incluserit: is earum dominus erit. Favos quoque siquos effecerint, eximere quilibet potest. Planè integra re. si prævideris ingredientem fundum tuum, poteris eum jure prohibere, ne ingrediatur. Examen quoque quod ex alveo tuo

evo-

evolaverit, eousq; intelligitur esse tuum, d- nec in conspectu tuo est, nec difficilis persequutio ejus est, alioquin occupantis fit.

15. ¶ Pavonum quoque & columbarum fera natura est, nec ad rem pertinet, quod ex consuetudine evolare & revolare solent, nam & apes idem faciunt, quarum constat feram esse naturam. Cervos quoque quidam ita mansuetos habent, ut in sylvam ire & redire soleant; quorum & ipsorum feram esse naturam, nemo negat. In iis autem animalibus, quæ ex consuetudine abire & redire solent, talis regula comprobata est: ut eousque tua esse intelligantur, donec animum revertendi habeant, nam si revertendi animum habere desierint, etiam tua esse desinunt, & fiunt occupantium. Revertendi autem animum videntur desinere habere tunc, cùm revertendi consuetudinem deseruerint.

16. ¶ Gallinarum autem & anserum non est fera natura, idque ex eo possumus intellige- re, quod aliæ sunt gallinæ, quas feras voca- mus: item alii sunt anseres, quos feros appel- lamus. Ideoque si anseres tui, aut gallinæ tuæ, aliquo modo turbati turbatæve evolaverint: licet conspectum tuum effugerint, quocun- que tamen loco sint tui tuæve esse intelligun- tur: & qui lucrandi animo ea animalia deti- net, furtum committere intelligitur.

17. ¶ Item ea, quæ ex hostibus capimus jure gentium statim nostra fiunt: adeo quidem, ut & liberi homines in servitutem nostram de- ducantur: qui tamen, si evaserint nostram po- testatem, & ad suos reversi fuerint, pristinum statum recipiunt.

18. ¶ Item lapilli, & gemmæ, & cæteræ quæ in littore maris inveniuntur, jure naturali statim inventoris fiunt.

19. ¶ Item ea, quæ ex animalibus dominio tuo subjectis nata sunt, eodem jure tibi adquisuntur.

20. ¶ Præterea, quod per alluvionem agro tuo flumen adjecit jure gentium tibi adquiritur. Est autem alluvio incrementum latens. Per alluvionem autem id videtur adjici, quod ita paulatim adjicitur, ut intelligi non possit, quantum quoquo temporis momento adjiciatur.

21. ¶ Quod si vis fluminis de tuo prædio partem aliquam detraxerit, & vicini prædio attulerit: palàm est, eam tuam permanere. Planè si longiore tempore fundo vicini tui hæserit, arboresque, quas secum traxit, in eum fundum radices egerint: ex eo tempore videntur vicini fundo acquisitæ esse.

22. ¶ Insula, quæ in mari nata est (quod rarò accidit) occupantis fit, nullius enim esse creditur. At insula in flumine nata (quod frequenter accidit) si quidem mediam partem fluminis tenet: communis est eorum, qui ab utraque parte fluminis propè ripam prædia possident: pro modo (scilicet) latitudinis cujusque fundi, quæ propè ripam sit. Quod si alteri parti proximior sit: eorum est tantum, qui ab ea parte propè ripam prædia possident. Quod si aliqua parte divisum sit flumen, deinde infrà unitum, quasi alveus ejus in formam Insulæ redegerit

sit : ejusdem permanetis ager, cujus & fuerat,

23. ¶ Quod si naturali alveo in universum derelicto, ad aliam partem fluere cœperit : prior quidem alveus eorum est, qui propè ripam ejus prædia possident : pro modo scilicet latitudinis cujusque agri, quæ propè ripam sit novus autem alveus ejus juris esse incipit, cujus & ipsum flumen est, id est, publicus. Quod si post aliquod tempus ad priorem alveum reversum fuerit, flumen : rursus novus alveus eorum esse incipit, qui propè ripam ejus prædia possident.

24. ¶ Alia sanè causa est, si cujus totus ager inundatus fuerit. neque enim inundatio fundi speciem commutat : & ob id, si recesserit aqua: palàm est, eum fundum ejus manere, cujus & fuit.

25. ¶ Quum & aliena materia species aliqua facta sit ab aliquo : quæri solet, quis eorum naturali ratione dominus sit? : utrùm is, qui fecerit, an potiùs ille, qui materiæ dominus fuerit ? ut ecce, si quis ex alienis uvis, aut olivis, aut spicis, vinum, aut oleum, aut frumentum fecerit : aut ex alieno auro, vel argento, vel ære vas aliquod fecerit : vel ex alieno vino & melle mulsum miscuerit : vel ex medicamentis alienis emplastrum aut collyrium compositum fecerit : vel ex aliena lana vestimentum fecerit : vel ex alienis tabulis navem : vel armarium, vel subsellia fabricaverit. Et post multam Sabinianorum & Proculianorum ambiguitatem, placuit media sententia existimantium, si ea

ſpecies ad priorem & rudem materiam reduci poſſit: eum videri dominum eſſe, qui materiæ dominus fuerit: ſi non poſſit reduci: eum potiùs intelligi dominum, qui fecerit: ut ecce, vas conflatum, poteſt ad rudem materiam æris, vel argenti, vel auri reduci, vinum autem, vel oleum, aut frumentum ad uvas, vel olivas, vel ſpicas reverti non poteſt, at ne mulſum quidem & vinum & mel reſolvi poteſt. Quod ſi partim ex ſua materia, partim ex aliena ſpeciem aliquam fecerit quis: veluti ex ſuo vino & alieno melle mulſum miſcuerit, aut ex ſuis & alienis medicamentis emplaſtrum aut collyrium, aut ex ſua lana & aliena veſtimentum fecerit: dubitandum non eſt, hoc caſu eum eſſe dominum, qui fecerit: cùm non ſolùm operam ſuam dederit, ſed & partem ejuſdem materiæ præſtiterit.

26. ¶ Si [tamen] alienam purpuram veſtimento ſuo quis intexuerit: licet pretioſior ſit purpura, tamen acceſſionis vice cedit veſtimento, & qui dominus fuit purpuræ, adverſus eum, qui ſubripuit, habet furti actionem, & condictionem: ſive ipſe ſit, qui veſtimentum fecit, ſive alius nam extinctæ res, licet vindicari non poſſint, condici tamen à furibus, & quibuſque aliis poſſeſſoribus poſſunt.

27. ¶ Si duorum materiæ ex voluntate dominorum confuſæ ſint: totum id corpus, quod ex confuſione fit, utriuſque commune eſt: veluti ſi qui vina ſua confuderint, aut maſſas argenti vel auri conflaverint. Sed & ſi diverſæ materiæ ſint & ob id propria ſpecies facta ſit: fortè ex vino & melle mulſum, aut ex auro &

argento electrum: idem juris est, nam & hoc casu communem esse speciem non dubitatur. Quod si fortuito, & non voluntate dominorum confusa fuerint, vel ejusdem generis materiæ, vel diversæ: idem juris esse placuit.

28. ¶ Quod si frumentum Titii frumento tuo mistum fuerit, si quidem ex voluntate vestra, commune est: quia singula corpora, id est singula grana, quæ cujusq; propria fuerūt, ex consensu vestro communicata sunt. Quod si casu id mistum fuerit, vel Titius id miscuerit sine tua voluntate, non videtur commune esse: quia singula corpora in sua substantia durant. Sed nec magis istis casibus commune fit frumentum, quam grex intelligitur esse communis, si pecora Titii tuis pecoribus mista fuerint. Sed si ab alterutro vestrum tōtum id frumentum retineatur: in rem quidem actio pro modo frumenti cujusque competit: arbitrio autem judicis continetur, ut ipse æstimet, quale cujusque frumentum fuerit.

29. ¶ Cum in suo solo aliquis ex aliena materia ædificaverit, ipse intelligitur dominus ædificii, quia omne, quod solo inædificatur, solo cedit. Nec tamen ideo is, qui materiæ dominus fuerat, desinit dominus ejus esse: sed tantisper neque vindicare eam potest, neque ad exhibendum de ea re agere, propter legem duodecim tabularum, qua cavetur, ne quis tignum alienum ædibus suis junctum eximere cogatur, sed duplum pro eo præstet per actionem, quæ vocatur de tigno juncto. Appellatione autem tigni omnis materia significatur, ex qua ædificia fiunt. Quod ideo provisum

est ne ædificia rescindi necesse sit. Quod si aliqua ex causa dirutum sit ædificium, poterit materiæ dominus, si non fuerit duplum jam consequutus, tunc eam vindicare, & ad exhibendum de ea re agere.

30. ¶ Ex diverso, si quis in alieno solo ex sua materia domum ædificaverit, illius sit domus, cujus & solum est Sed hoc casu materiæ dominus proprietatem ejus amittit: quia voluntate ejus intelligitur esse alienata, utique si non ignorabat se in alieno solo ædificare: & ideo licet diruta sit domus, materiam tamen vindicare non potest Certè illud constat, si in possessione constituto ædificatore, soli dominus petat domum suam esse, nec solvat pretium materiæ, & mercedes fabrorum: posse eum per exceptionem doli mali repelli: utiq; si bonæ fidei possessor fuerit, qui ædificavit. Nam scienti alienum solum esse, potest objici culpa, quod ædificaverit temerè in eo solo, quod intelligebat alienum esse.

31. ¶ Si Titius alienam plantam in solo suo posuerit, ipsius erit. fit ex diverso, si Titius suam plantam in Mævii solo posuerit, Mævii planta erit. si modo utroq; casu radices egerit, ante enim, quàm radices egerit, ejus permanet, cujus fuerat. Adeo autem ex eo tempore, quo radices egerit planta, proprietas ejus cōmutatur: ut si vicini arbor ita terram Titii presserit ut in ejus fundum radices egerit: Titii effici arborem dicamus, ratio enim non permittit, ut alterius arbor esse intelligatur, quàm cujus in fundum radices egerit. Et ideo propè confiniū arbor posita, si etiam in vicini fundum radices egerit, communis fit. 32.

32. ¶ Qua ratione autem plantæ, quæ terræ coalescunt, solo cedunt, eadem ratione frumenta quoque, quæ fata sunt, solo cedere intelliguntur Cæterùm sicut is, qui in alieno solo ædificavit: si ab eo dominus petat ædificium, defendi potest per exceptionem doli mali secundùm ea, quæ diximus: ita ejusdem exceptionis auxilio tutus esse potest is, qui alienū fundum sua impensa (bona fide consuevit.

33. ¶ Litteræ quoque, licet aureæ sint, perinde chartis membranisve cedunt, ac solo cedere solent ea, quæ inædificantur, aut inseruntur. ideoque si in chartis membranisve tuis carmen, vel historiam, vel orationem Titius scripserit: hujus corporis non Titius, sed tu dominus esse videris. Sed si à Titio petas tuos libros, tuasve membranas, nec impensas scripturæ solvere paratus sis: poterit se Titius defendere per exceptionem doli mali utique si earum chartarum membranarumve possessionem bona fide nactus est.

34. ¶ Si quis in aliena tabula pinxerit, quidam putant tabulam picturæ cedere: aliis videtur picturam, qualiscunq; sit, tabulæ cedere: sed nobis videtur melius esse, tabulam picturæ cedere. Ridiculum est enim, picturam Appellis & Parchasii in accessionem vilissimæ tabulæ cedere. Unde si à domino tabulæ imaginem possidente, is qui pinxit, eam petat, nec solvat pretium tabulæ, poterit per exceptionē doli mali submoveri. At si is qui pinxit, (eam) possideat: consequens est ut utilis actio domino tabulæ adversus eum detur: quo casu, si non solvat impensam picturæ, poterit per ex-

ceptionem doli mali repelli, utique si bonæfide possessor fuerit ille, qui picturam imposuit. Illud enim palam est, quod sive is, qui pinxit subripuit tabulas, sive alius: competit domino tabularum furti actio.

35. ¶. Si quis à non domino, quem dominum esse crediderit, bona fide fundum emerit, vel ex donatione, aliave qualibet justa causa æquè bona fide acceperit: naturali ratione placuit fructus, quos percepit, ejus esse pro cultura & cura. Et ideo si postea dominus supervenerit & fundū vindicet, de fructibus ab eo consumptis agere non potest. Et verò qui alienum fundum sciens possederit, non idem concessum est: itaque cum fundo etiam fructus, licet consumpti sint, cogitur restituere.

36 ¶ Is verò ad quem ususfructus fundi pertinet, non aliter fructuum dominus efficitur, quàm si ipse eos perceperit. Et ideo licet maturis fructibus, nondum tamen perceptis, decesserit: ad heredes ejus non pertinent, sed domino proprietatis adquiruntur. Eadem ferè & de colono dicuntur.

37 ¶ In pecudum fructu etiam fœtus est, sicuti lac, pilus & lana, itaque agni, hœdi, & vituli & æquuli, & suculi statim naturali jure domini fructuarii sunt. Partus verò ancillæ in fructu non est, itaque ad dominum proprietatis pertinet. Absurdum enim videbatur, hominem in fructu esse: quum omnes fructus rerum natura gratia hominis comparaverit.

38. ¶. Sed si gregis usumfructum quis habeat, in locum demortuorum capitum ex fœtu fructuarius submittere debet, ut & Juliano visum

rissum est, & in vinearum demortuarum vel arborum locum, alias debet substituere rectè enim colere, & quasi bonus paterfamilias uti debet.

39 ¶ Thesauros, quos quis in loco suo invenerit, divus Hadrianus naturalem æquitatem sequutus, ei concessit, qui (eos) invenerit. Idemque statuit si quis in sacro, aut religioso loco fortuito casu invenerit. At si quis in alieno loco, non data ad hoc opera, sed fortuitò invenerit: dimidium domino soli concessit, & dimidium inventori. Et convenienter, si quis in Cæsaris loco invenerit, dimidium inventoris, & dimidium esse Cæsaris statuit. Cui conveniens est (ut) si quis in fiscali loco, vel publico (vel civitatis) invenerit, dimidium ipsius esse (debeat) & dimidium fisci, vel civitatis.

40 ¶ Per traditionem quoque jure naturali res nobis adquiruntur: nihil enim tam conveniens est naturali æquitati, quàm voluntatem domini volentis rem suā in alium transferre ratam haberi: & ideo, cujuscunque generis sit, corporalis res tradi potest, & à domino tradita alienatur. Itaque stipendiaria quoque & tributaria prædia, eodem modo alienantur. Vocantur autem stipendia & tributaria prædia, quæ in provinciis sunt, inter quæ, necnon & Italica prædia ex nostra cōnstitutione nulla est differentia, sed si quidem ex causa donationis aut dotis, aut qualibet alia ex causa tradantur, sine dubio transferuntur.

41 ¶ Venditæ verò res & traditæ, non aliter emptori adquiruntur, quàm, si is venditori pretium solverit, sed alio modo ei satisfecerit:

cerit: veluti expromissore aut pignore dato, quod quanquam cavetur ex lege duodecim tabularum, tamen rectè dicitur & jure gentium, id est, jure naturali, id effici: sed si is, qui vendidit, fidem emptoris sequutus fuerit, dicendum est, statim rem emptoris fieri.

42. ¶ Nihil autem interest, utrùm ipse dominus tradat alicui rem suam, an voluntate ejus alius, (cui ejus rei possessio permissa sit.)

43. ¶. Qua ratione, si cui libera universorum negotiorum administratio permissa fuerit à domino, isque ex his negotiis rem vendiderit & tradiderit: faciet eam accipientis.

44. ¶ Interdum etiam sine traditione nuda voluntas domini sufficit ad rem transferendam: veluti si rem, quam tibi aliquis commodaverit aut locaverit, aut apud te deposuerit, (postea aut vendiderit tibi) aut donaverit, (aut dotis nomine dederit) Quamvis enim ex ea causa tibi eam non tradiderit: eo tamen ipso, quod patitur tuam esse, statim tibi adquiritur proprietas, perinde ac si eo nomine tibi tradita fuisset.

45. ¶. Item si quis merces in horreo depositas vendiderit, simul atque claves horrei tradiderit emptori, transfert proprietatem mercium ad emptorem.

46. ¶ Hoc amplius, interdum & in incertam personam collata voluntas domini transfert rei proprietatem: ut ecce, prætores & consules, cum missilia jactant in vulgus, ignorant quod eorum quisque sit excepturus: & tamen quia volunt quod quisque acceperit, ejus esse: statim cum dominum efficiunt.

47.

47. ¶. Qua ratione verius esse videtur, si rem pro derelicto à domino habitam occupaverit quis, statim eum dominum fieri. pro derelicto autem habetur, quod dominus ea mente abjecerit, ut id (in numero) rerum suarum esse nolit: ideoque statim dominus ejus esse desinit.

48. ¶. Alia sanè causa est earum rerum, quæ in tempestate levandæ navis causa ejiciuntur. Hæ enim dominorum permanent: quia palàm est, eas non eo animo ejici, quod quis eash abere nolit, sed quo magis cum ipsa navi maris periculum effugiat. Qua de causa, si quis eas fluctibus expulsas, vel etiam in ipso mari nactus, lucrandi animō abstulerit, furtum committit. Nec longè videntur discedere ab his, quæ de rheda currente non intelligentibus dominis cadunt.

DE REBUS CORPORALIBUS, & incorporalibus.

TITULUS II.

QUædam præterea res corporales sunt, quædam incorporales.

1. ¶. Corporales hæ sunt quæ tangi possunt: veluti fundus, homo, vestis, aurum, argentum, & denique aliæ res innumerabiles.

2. ¶. Incorporales autem sunt, quæ tangi non possunt: qualia sunt ea, quæ in jure consistunt, sicut hereditas ususfructus, usus (&) obligationes quōque modo cōtractæ. Nec ad rem pertinet, quod in hereditate res corpora-

les continentur: nam & fructus qui ex fundo percipiuntur, corporales sunt: & id, quod ex aliqua obligatione nobis debetur, plerumque corporale est: veluti fundus, homo, pecunia. nam ipsum jus hereditatis, & ipsum jus utendi, fruendi, & ipsum jus obligationis incorporale est.

3. §. Eodem numero sunt jura prædiorum urbanorum & rusticorum, quæ etiam servitutes vocantur.

DE SERVITUTIBUS prædiorum.

TITULUS III.

RUsticorum prædiorum jura sunt hæc; iter, actus, via, aquæductus. Iter est jus eundi ambulandi hominis, non etiam jumentum agendi, (vel vehiculum.) Actus est jus agendi vel jumentum, vel vehiculum. Ita qui habet iter, actum non habet: qui actum habet; & iter habet, (eoque uti potest) etiam sine jumento. Via est jus eundi & agendi & ambulandi, nam & iter & actum via in se continet. Aquæductus est jus aquæ ducendæ per fundum alienum.

1. § Prædiorum urbanorum servitutes sunt hæ, quæ ædificiis inhærent: ideo urbanorum prædiorum dictæ, quoniam ædificia omnia, urbana prædia appellamus, etsi in villa ædificata sint. Item urbanorum prædiorum servitutes sunt, ut vicinus onera vicini sustineat: ut in parietem ejus liceat vicino tignum immittere:

rere : ut ſtillicidium vel flumen recipiat quis in ædes ſuas, vel in aream, vel in cloacam: aut non recipiat, ne altius quis tollat ædes ſuas, ne luminibus vicini officiat.

2. ¶ Inter ruſticorum prædiorum ſervitutes quidam computari rectè putant aquæ haufium, pecoris ad aquam adpulſum, jus paſcendi, calcis coquendæ, renæ fodiendæ.

3. ¶ Ideo autem hæ ſervitutes prædiorum appellantur, quoniam ſine prædiis conſtitui non poſſunt, nemo enim poteſt ſervitutem adquirere urbani vel ruſtici prædii, niſi qui habet prædium.

4. ¶ Si quis velit vicino aliquod jus conſtituere: pactionibus atque ſtipulationibus id efficere debet. Poteſt etiam teſtamento quis heredem ſuum damnare ne altius tollat ædes ſuas, ne luminibus ædium vicini officiat: vel ut patiatur eum tignum in parietem ſuum immittere, ſtillicidiumve adverſus eum habere: vel ut patiatur eum per fundum ire, agere aquamve ex eo eo ducere.

DE USUFRUCTU.

TITULUS IV.

USusfructus eſt jus alienis rebus utendi, fruendi, ſalva rerum ſubſtantia. Eſt autem jus in corpore: quo ſublato, & ipſum tolli neceſſe eſt.

1 ¶ Ususfructus à proprietate ſeparationem recipit: idq; pluribus modis accidit: ut ecce, ſi quis uſumfructum alicui legaverit, nam heres nudam habet proprietatem, legatarius verò uſum

usumfructum. Et contrà, si fundum legaverit deducto usufructu: legatarius nudam habet proprietatem: heres verò usumfructum. Item alii usumfructum, alii deducto eo fundum legare potest. Sine testamento (verò) si quis velit usumfructum alii constituere: pactionibus & stipulationibus id efficere debet. Ne tamen in universum inutiles essent proprietates, semper abscedente usufructu: placuit certis modis extingui usumfructum, & ad proprietatem reverti.

2. ¶. Constituitur autem usus fructus non tantùm in fundo & ædibus, verùm etiam in servis, & jumentis, & cæteris rebus: (exceptis iis, quæ ipso usu consumuntur.) Nam hæ res neque naturali ratione, neque civili recipiunt usumfructum, quō (in) numero sunt vinum, oleum, frumentum, vestimenta: quibus proxima est pecunia numerata, namq; ipso usu assidua permutatione quodammodo extinguitur. Sed utilitatis causa senatus censuit, posse etiam earum rerum usumfructum constitui: ut tamen eo nomine heredi utiliter caveatur. Itaque si pecuniæ usus fructus legatus sit: ita datur legatario, ut ejus fiat & legātarius satisdet heredi de tanta pecunia restituenda, si moriatur, aut capite minuetur. Cæteras quoque res ita traduntur legatario, ut ejus fiant: sed æstimatis his, satisdatur: ut si moriatur, aut capite minuatur, tanta pecunia restituatur, quanti hæ fuerint (æstimatæ.) Ergo Senatus non fecit quidem earum rerum usumfructum (nec enim poterat) sed per cautionem quasi usumfructum constituit.

3. ¶

3. ¶ Finitur autem ususfructus morte usufructuarii, & duabus capitis deminutionibus, maxima & media, & non utendo per modum & tempus: quæ omnia nostra statuit constitutio Item finitur ususfructus, si dōmino proprietatis ab usufructuario cedatur: (nam cedendo extraneō, nihil agitur,) vel ex contrario si usufructuarius proprietatem rei acquisierit: quæ res consolidatio appellatur. Eo amplius constat, si ædes incendio consumptæ fuerint, vel etiam terræ motu, vel vitio suo corruerint: extingui usumfructum, & ne aream quidem usumfructum deberi.

4. ¶ Cum autem finitus fuerit totus ususfructus, revertitur scilicet ad proprietatem, & ex eo tempore nudæ proprietatis dominus incipit plenam in re habere potestatem.

DE USU ET HABITATIONE.

TITULUS V.

IIsdem illis modis, quibus ususfructus constituitur, etiam nudus usus constitui solet: iisdemque illis modis finitur, quibus & usus fructus desinit.

1. ¶ Minus autem juris est in usu, quam in usufructu: nam is qui fundi nudum habet usum, nihil ulteriùs habere intelligitur, quam ut oleribus, pomis, floribus, fœno, stramentis, & lignis ad usum quotidianum utatur: in eoq; fundo hactenus ei morari licet, ut neque domino fundi molestus sit, neque iis, per quos opera rustica fiunt, impedimento: nec alli alii jus, quod habet, aut locare, aut vendere, aut

gratis

gratis concedere poteſt:(quum is, qui uſum-fructum habet,poſſit hæc omnia facere.)

1. ¶ Item is,qui ædium uſum habet,hactenus jus habere intelligitur,ut ipſe tantum inhabitet, nec hoc jus ad alium transferre poteſt & vix receptum eſſe videtur,ut hoſpitem recipere liceat: & cum uxore, liberiſque ſuis,item liberis: nec non perſonis aliis liberis,quibus non minus,quam ſervis utitur, habitandi jus habeat.Et convenienter,ſi ad mulierem uſus ædium pertineat, cum marito eã habitare liceat.

3. ¶ Item is, ad quem ſervi uſus pertinet, ipſe tantum opera atque miniſterio ejus uti poteſt: ad alium verò nullo modo jus ſuum transferre ei conceſſum eſt. Idem ſcilicet juris eſt & in jumento.

4. ¶ Sed & ſi pecorum, vel ovium uſus legatus ſit:neque lacte, neque agnis, neque lana utatur uſuarius, quia in ea fructu ſunt. Planè ad ſtercorandum agrum ſuum pecoribus uti poteſt.

5. ¶ Sed ſi cui habitatio legata, ſive aliquo modo conſtituta ſit, neque uſus videtur, neque uſusfructus, ſed quaſi proprium aliquod jus: quanquam habitationem habentibus propter rerum utilitatem,ſecundum Marcelli ſententiam noſtra deciſione promulgata, permiſſurus nõn ſolùm in ea degere, ſed etiam aliis locare.

6. ¶ Hæc de ſervitutibus, & uſufructu, & uſu,& habitatione dixiſſe ſufficiat.De hereditãtibus autem & obligationibus, ſuis locis diſponemus.Expoſuimus ſummatim quibus modis

modis jure gentium rei adquiruntur: modò videamus, quibus modis legitimo & civili jure adquiruntur.

DE USUCAPIONIBUS, ET longi temporis præscriptionibus.

TITULUS VI.

JUre civili constitutum fuerat, ut qui bona fide ab eo, qui dominus non erat, cum crederet eum dominum esse, rem emerit, vel ex donatione, aliave quavis justa causa acceperit, is eam rem, si mobilis erat anno ubique uno: si immobilis, biennio tantum in Italico solo usucaperet, ne rerum dominia in incerto essent. Et quum hoc placitum erat, putantibus antiquioribus dominis sufficere ad inquirendas res suas præfata tempora: nobis melior sententia resedit, ne domini maturius suis rebus defraudentur, neque certo loco beneficium hoc concludatur: & idéo constitutionem super hoc promulgavimus, qua cautum est, ut res quidem mobiles, per triennium: immobiles verò per longi temporis possessionem (id est, inter præsentes decennio, inter absentes viginti annis) usucapiantur, & his modis non solùm in Italia, sed etiam in omni terra, quæ nostro imperio gubernatur, dominia rerum justa causa possessionis præcedente adquirantur.

1. ¶. Sed aliquando etiam si maximè quis bona fide rem possederit: non tamen illi usucapio ullo tempore procedit: veluti si quis liberum

berum hominem, vel rem sacram, vel religiosam, vel servum fugitivum possideat.

2. ¶. Furtivæ quoque res, & quæ vi possessæ sunt, nec si prædicto longo tempore bona fide possessæ fuerint, usucapi possunt, nam furtivarum rerum lex duodecim tabularum, & lex Atilia, inhibent usucapionem: vi possessarum, lex Julia & Plautia.

3. ¶. Quod autem dictum est, furtivarum & vi possessarum rerum usucapionem per leges prohibitam esse: non eò pertinet, ut ne ipse fur, quive per vim possidet, usu capere possit (nam his alia ratione usucapio non competit, quia scilicet mala fide possident) sed ne ullus alius, quamvis ab eis bona fide emerit, vel ex alia causa acceperit usucapiendi jus habeat. Unde in rebus mobilibus non facile procedit, ut bonæ fidei possessoribus usucapio competat. Nam qui (sciens) alienam rem vendidetit, vel ex alia causa tradiderit, furtum ejus committit.

4 ¶ Sed tamen id aliquando aliter se habet. nam si heres rem defuncto commodatam, aut locatam, vel apud eum depositam, existimans hereditariam esse, bona fide accipienti vendiderit, aut donaverit, aut dotis nomine dederit: quin is, qui acceperit, usucapere possit, dubium non est; quippe cum ea res in furti vitium non ceciderit: quum utique heres, qui bona fide tanquam suam alienaverit, furtum non committat.

5. ¶. Item si is, ad quem ancillæ usus fructus pertinet, partum suum esse credens vendiderit, aut donaverit, furtum non commit-

tit. furtum enim ſine affectu furandi non committitur.

6. ¶ Aliis quoque modis accidere poteſt, ut quis ſine vitio furti, rem alienam ad aliquem transferat, & efficiat, ut a poſſeſſore uſucapiatur.

7. ¶ Quod autem ad eas res, quæ ſolo continentur, expedit, jus ita procedit, ut ſiquis loci vacantis poſſeſſionem propter abſentiam aut negligentiam domini, aut quia ſine ſucceſſore deceſſerit, ſine vi nanciſcatur: quamvis ipſe mala fide poſſideat (quia intelligit ſe alienum fundum occupaſſe) tamen ſi alii bona fide accipienti tradiderit, poterit ei longa poſſeſſione res adquiri: quia neque furtivum, neque vi poſſeſſum acceperit. Abolita eſt enim quorundam veterum ſententia, exiſtimantium etiam fundi locive furtum fieri, & eorum utilitati, qui res ſoli poſſident, principalibus conſtitutionibus proſpicitur, ne cui longa, & indubitata poſſeſſio debeat auferri.

8. ¶ Aliquando etiam furtiva, vel vi poſſeſſa res uſucapi poteſt veluti ſi in domini poteſtatem reverſa fuerit. tunc enim vitio res purgato, procedit ejus uſucapio.

9. ¶ Res fiſci noſtri uſucapi non poteſt. Sed Papinianus ſcripſit, bonis vacantibus fiſco nondum nunciatis, bonæ fidei emptorem traditam ſibi rem ex his bonis uſucapere poſſe: & ita divus Pius, & divi Severus & Antoninus reſcripſerunt.

10. ¶ Noviſſimè ſciendum eſt, rem talem eſſe debere, ut in ſe non habeat vitium, ut à bonæ fidei emptore uſucapi poſſit, vel qui ex alia juſta cauſa poſſidet.

11. ¶ Error autem falsæ causæ usucapionem non parit : veluti si quis cum non emerit, emisse se existimans, possideat: vel cum ei donatum non fuerit, quasi ex donatione possideat.

12. ¶ Diutina possessio, quæ prodesse coeperat defuncto, & heredi, & bonorum possessori continuatur, licet ipse sciat prædium alienum esse, quod si illi initium justum non habuit: heredi & bonorum possessori, licet ignoranti, possessio non prodest. Quod nostra constitutio similiter & in usucapionibus observari constituit, ut tempora continuentur. Inter venditorem quoque & emptorem conjungi tempora, divi Severus & Antoninus rescripserunt.

13. ¶ Edicto divi Marci cavetur, eum, qui à fisco rem alienam emit, si post venditionem quinquennium præterierit, posse dominum rei exceptione repellere. Constitutio autem divæ memoriæ Zenonis benè prospexit iis, qui à fisco per venditionem, aut donationem, vel alium titulum accipiunt aliquid: ut ipse quidem securi statim fiant & victores existant, sive experiantur, sive conveniantur. Adversus autem sacratissimum ærarium usque ad quadriennium liceat eis intendere, qui pro dominio vel hypotheca earum rerum, quæ alienatæ sunt, putaverint sibi quasdam competere actiones. Nostra autem divina constitutio, quam nuper promulgavimus, etiam de iis, qui à nostra, vel venerabilis Augustæ domo aliquid acceperint, hæc statuit, quæ in fiscalibus alienationibus præfatæ Zenonianæ constitutionis continentur.

DE

DE DONATIONIBUS.

TITVLVS VII.

EST & aliud genus acquisitionis, donatio. Donationum autem duo sunt genera: mortis causa, & non mortis causa.

1. ¶ Mortis causa donatio est, quæ propter mortis fit suspicionem: cùm quis ita donat, ut si quid humanitus contigisset, haberet is, qui accepit, sin autem supervixisset: is, qui donavit, reciperet: vel si eum donationis pœnituisset: aut prior decesserit, cui donatum sit. Hæ mortis causa donationes ad exemplum legatorum redactæ sunt per omnia: nam cum prudentibus ambiguum fuerat, utrum donationis, an legati instar eam obtinere oporteret, & utriusque causæ quædam habeat insignia, & alii ad aliud genus eam referrabebant: à nobis constitutum est, ut per omnia ferè legatis connumerentur, & sic procedat, quemadmodum nostra constitutio eam formavit. Et in summa mortis causa donatio est, cùm magis se quis velit habere, quam eum, cui donat: magisque eum, cui donat, quam heredem suum: sic & apud Homerum Telemachus donat Piræo:

Πείραι, ἐ γὰρ τόδμεν ὅπως ἅπαι τάδε ἔργα,
Εἴκην ἐμὲ μνησῆρες, ἀγήνορες ἐν μεγάροισι
Δέξῃ κλειτάλλες, πατρώϊα πάντα δάσονται.

Αὐτὸν ἐχουσα ζὲ βέλομ' ἐπαυρέμεν, ἤ τινα τῶν δὲ.
Εἴδε κ' ἐγὼ τυτοίσι φόνον καὶ κῆρα ῥυλεύσω,
Δὴ τοτε τε μοι χαίρουσι φέρειν πρὸς δώματα χαίρων i. e.

Pirae, incertus quoniam rerum exitus harum est,
Si tacita incautum stolidi me fortè necare
Morte proci poterunt, & opes vexare paternas:
Hæc ego te malo, quàm illorum quempiam habere:
Sin ego eos justa meritos affecero clade,
Tum mihi tu lato reddes illa omnia lætus.

2. ¶ Aliæ autem donationes sunt, quæ sine ulla mortis cogitatione fiunt, quas inter vivos appellamus, quæ non omninò comparantur legatis: quæ si fuerint perfectæ, temerè revocari non possunt. Perficiuntur autem, cùm donator suam voluntatem scriptis, aut sine scriptis manifestaverit. Et ad exemplum venditionis, nostra constitutio eas etiam in se habere necessitatem traditionis voluit: ut etiam si non tradantur, habeant plenissimum & perfectum robur, & traditionis necessitas incumbat donatori. Et cum retrò principum dispositiones insinuari eas actis intervenientibus volebant; si majores fuerant ducentorum solidorum: constitutio nostra eam quantitatem usque ad quingentos solidos ampliavit, quàm stare etiam sine insinuatione statuit: sed & quasdam donationes invenit, quæ penitus insinuationem fieri minimè desiderant, sed in se plenissimam habent firmitatem. Alia insuper multa ad uberiorem exitum donationum

inve-

invenimus: quæ omnia ex nostris constitutionibus, quas super his exposuimus, colligenda sunt. Sciendum est tamen, quod etsi plenissimæ sint donationes: si tamen ingrati existant homines, in quos beneficium collatum est: donatoribus per nostram constitutionem licentiam præstitimus certis ex causis eas revocare: ne illi, qui suas res in alios contulerint, ab his quandam patiantur injuriam vel jacturam, secundum enumeratos in constitutione nostra modos.

§. ¶ Est & aliud genus inter vivos donationis, quod veteribus quidem prudentibus penitus erat incognitum, postea autem à junioribus divis principibus introductum est, quod ante nuptias vocabatur, & tacitam in se conditionem habebat, ut tunc ratum esset, cum matrimonium esset insequutum, idemque ante nuptias appellabatur, quod ante matrimonium efficiebatur, & nunquam post nuptias celebratas talis donatio procedebat. Sed primus quidem divus Iustinus pater noster, cum augeri dotes & post nuptias fuerat permissum: si quid tale eveniret, & ante nuptias augeri donationem & constante matrimonio, sua constitutione permisit: sed tamen nomen inconveniens remanebat, cum ante nuptias quidem vocabatur, post nuptias autem tale accipiebat incrementum. Sed nos plenissimo fini tradere sanctiones cupientes, & consequentia nomina rebus esse studentes, constituimus, ut tales donationes non augeantur tantum, sed etiam constante matrimonio initium accipiant: & non ante nuptias, sed propter nuptias vocentur: & dotibus in hoc exequentur, ut quemad-

modum dotes constante matrimonio non solum augeantur, sed etiam fiunt: ita & istæ donationes, quæ propter nuptias introductæ sunt, non solum antecedant matrimonium, sed eo etiam contracto augeantur, & constituantur.

4. ¶ Erat olim & alius modus civilis adquisitionis, per jus accrescendi, quod est tale: Si communem servum habens aliquis cum Titio, solus libertatem ei imposuerit vel vindicta, vel testamento: eo casu pars ejus amittebatur, & socio accrescebat. Sed cum pessimum fuerat exemplo, & libertate servum defraudari, & ex ea humanioribus quidem dominis damnum inferri, sævioribus autem dominis lucrum accedere: hoc quasi invidia plenum, pio remedio per nostram constitutionem mederi necessarium duximus. Et invenimus viam, per quam & manumissor, & socius ejus, & qui libertatem accepit, nostro beneficio fruantur libertate cum effectu procedente (cujus favore antiquos legum latores multa etiam contra communes regulas statuisse manifestum est) & eo, qui eam libertatem imposuit, suæ liberalitatis stabilitate gaudente: & socio indemni conservato, pretiumque servi secundùm partem domini, quod nos definivimus, accipiente.

QUIBUS ALIENARE licet, vel non.

TITULUS VIII.

ACcidit aliquando, ut qui dominus sit, alienare non possit: & contra, qui dominus non

non sit, alienandæ rei potestatem habeat. Nam dotale prædium maritus invita muliere per legem Juliam prohibetur alienare: quamvis ipsius sit, dotis causa ei datum, quod nos, legem Juliam corrigentes, in meliorem statum deduximus. Cùm enim lex in solis tantummodo rebus locum habebat, quæ Italicæ fuerant: & alienationes inhibebat, quæ in vita muliere fiebant, hypothecas autem earum rerum etiam volente ea: utrique remedium imposuimus, ut etiam in eas res, quæ in provinciali solo positæ sunt, interdicta sit alienatio vel obligatio: ut neutrum eorum neque consentientibus mulieribus procedat, ne sexus muliebris fragilitas in perniciem substantiæ earum convertatur.

1. ¶ Contra autem creditor pignus ex pactione, quamvis ejus ea res non sit, alienare potest. Sed hoc forsitan ideo videtur fieri, quod voluntate debitoris intelligitur pignus alienari, quia ab initio contractus pactus est, ut liceret creditori pignus vendere, si pecunia non solvatur. Sed ne creditores jus suum persequi impedirentur, neque debitores temerè suarum rerum dominium amittere viderentur: nostra constitutione consultum est, & certus modus impositus est per quem pignorum distractio possit procedere: cujus tenore utrique parti, creditorum & debitorum, satis abundè provisum est.

2. ¶ Nunc admonendi sumus, neque pupillum, neque pupillam ullam rem sine tutoris auctoritate alienare posse. Ideoq; si mutuam pecuniam sine tutoris auctoritate alicui dederit, non contrahit obligationem: quia pecu-

niam non facit accipientis, ideoque vindicari nummi possunt, sicubi extant. Sed si nummi, quos mutuo minor dederit, ab eo, qui accepit, bona fide consumpti sunt, condici possunt: si mala fide, ad exhibendum de his agi potest. At ex contrario, omnes res pupillo & pupillæ sine tutoris auctoritate rectè dari possunt. Ideoque si debitor pupillo solvat, necessaria est debitori tutoris auctoritas, alioqui non liberabitur. Sed hoc etiam evidentissima ratione statutum est in constitutione, quam ad Cæsarienses advocatos ex suggestione Triboniani viri eminentissimi, quæstoris sacri palatii nostri, promulgavimus: qua dispositum est, ita licere tutori vel curatori debitorem pupillarum solvere, ut pius judicialis sententia sine omni damno celebrata, hoc permittat, quo sublequuto, si & judex pronunciaverit, & debitor solverit: sequatur hujusmodi solutionem plenissima securitas. Sin autem aliter quam disposuimus. solutio facta fuerit, pecuniam autem salvam habeat pupillus, aut ex ea locupletior sit, & adhuc eandem pecuniæ summam petat: per exceptionem doli mali poterit submoveri. Quod si malè consumpserit, aut furto, (aut vi) amiserit: nihil proderit debitori doli mali exceptio, sed nihilominus condemnabitur: quia temerè sine tutoris auctoritate, & non secundùm nostram dispositionem solverit. Sed ex diverso, pupilli vel pupillæ solvere sine tutoris auctoritate non possunt, quia id, quod solvunt, non fit accipientis: quum scilicet nullius rei alienatio eis sine tutoris auctoritate concessa sit.

PER

PER QUAS PERSONAS cuique adquiritur.

TITVLVS IX.

ADquiritur vobis non solùm per vosmetipsos, sed etiam per eos, quos in potestate habetis: (item per servos, in quibus usumfructum habetis:) item per homines liberos, & per servos alienos, quos bona fide possidetis, de quibus singulis diligentius dispiciamus.

1. ¶ Igitur liberi vestri utriusque sexus, quos in potestate habetis, olim quidem, quicquid ad eos pervenerat (exceptis videlicet castrensibus peculiis) hoc parentibus suis adquirebant sine ulla distinctione: & hoc ita parentum fiebat, ut etiam esset eis licentia, quod per unum vel unam eorum adquisitum esset, alii filio, vel extraneo donare, vel vendere, vel quocunque modo voluerant, applicare. Quod nobis inhumanum visum est: & generali constitutione emissa, & liberis pepercimus, & patribus honorem debitum reservavimus. Sancitum etenim à nobis est, ut si quid ex re patris ei obveniat, hoc secundùm antiquam observationem totum parenti adquiratur. Quæ etiam invidia est, quod ex patris occasione profectum est, hoc ad eum reverti? Quod autem ex alia causa sibi filius familias adquisivit: hujus usumfructum patri quidem adquirat, dominium autem apud eum remaneat? ne quod ei suis laboribus, vel prospera fortuna accesserit, hoc in alium perveniens luctuosum ei procedat.

2. ¶ Hoc quoque à nobis disposítum est & in ea specie,ubi parens emancipando liberos suos ex rebus,quæ adquisitionem effugiebant, sibi tertiam partem retinere (si voluerat) licentiam ex anterioribus constitutionibus habebat,quasi pro pretio quodammodo emancipationis:& inhumanum quidam accidebat, ut filius rerum suarum ex hac emancipatione dominio pro parte (tertia) defraudaretur: & quod honoris ei ex emancipatione additum erat,quod sui juris effectus esset,hoc per rerum diminutionem decresceret. Ideoque statuimus, ut parens pro tertia parte dominii,quam retinere poterat, dimidiam non dominii rerum,sed ususfructus retineat. Ita etenim res intactæ apud filium remanebunt, & pater ampliore summa fruetur, pro tertia dimidia potiturus.

3. ¶ Item vobis adquiritur,quod servi vestri ex traditione nanciscuntur: sive quid stipulentur,sive ex donatione,vel ex legato, vel ex qualibet alia causa adquirant, Hoc enim vobis ignorantibus & invitis obvenit. Ipse enim servus, qui in potestate alterius est, nihil suum habere potest. Sed si heres institutus sit,non alias nisi vestro jussu, hereditatem adire potest. Et si vobis jubentibus adierit:vobis hereditas adquiritur,perinde ac si vos ipsi heredes instituti essetis. Et convenienter scilicet vobis legatum per eos adquiritur. Non solùm autem proprietas per eos, quos in potestate habetis, vobis adquiritur: sed etiam possessio. Cujuscunq; enim rei possessionem adepti fuerint, id vos possidere videmini. Vnde etiam per eos usucapio, vel longi temporis possessio vobis accidit.

4. ¶

4. ¶ De iis autem servis, in quibus tantummodo usumfructum habetis, ita placuit ut quicquid ex re vestra, vel ex operis suis adquirant, id vobis adjiciatur: quod verò extra eas causas consequuti sunt, id ad dominum proprietatis pertineat. Itaque si his servus heres institutus sit, legatumve quid ei, aut donatum fuerit: non usufructuario, sed dominio proprietatis adquiritur. Idem placet & de eo, qui à vobis bona fide possidetur: sive is liber sit, sive alienus servus. Quod enim placuit de usufructuario, idem placet & de bonæ fidei possessore. Itaque quod extra istas duas causas adquiritur: id vel ad ipsum pertinet, si liber est: vel ad dominum, si servus est. Sed bonæ fidei possessor cum usuceperit servum, (quia eo modo dominus fit, ex omnibus causis per eum sibi adquirere potest. Fructuarius verò usucapere non potest: primùm, quia non possidet, sed habet jus utendi fruendi: deinde quia scit servum alienum esse. Non solùm autem proprietas per eos servos, in quibus usumfructum habetis vel quos bona fide possidetis, aut per liberam personam, quæ bona fide vobis adquiritur: sed etiam possessio. Loquimur autem in utriusque persona secundùm distinctionem, quam proximè exposuimus: id est, si quam possessionem ex re vestra, vel ex suis operis adepti fuerint.

5. ¶ Ex his itaque apparet, per liberos homines, quos neque vestro juri subjectos habetis, neque bona fide possidetis: item per alienos servos in quibus neque usumfructum ha-

betis, neque poſſeſſionem juſtam; nulla ex cauſa vobis adquiri poſſe. Et hoc eſt, quod dicitur, per extraneam perſonam nihil adquiri poſſe: excepto eo, quod per liberam perſonam (veluti per procuratorem) placet non ſolùm ſcientibus, ſed & ignorantibus vobis adquiri poſſeſſionem, ſecundùm divi Severi conſtitutionem: & per hanc poſſeſſionem etiam dominium, ſi dominus fuerit, qui tradidit: vel uſucapionem, aut longi temporis præſcriptionem, ſed dominus non ſit.

6. ¶ Hactenus tantiſper admonuiſſe ſufficiat, quemadmodum ſingulæ res vobis adquirantur, nam legatorum jus, quo & ipſo ſingulæ res vobis adquiruntur: item fideicommiſſorum, ubi ſingulæ res vobis relinquuntur: opportunius inferiore loco referemus. Videamus itaque nunc, quibus modis per universitatem res vobis adquirantur. Si cui ergo heredes facti ſitis, ſive cujus bonorum poſſeſſionem petieritis, vel ſi quem adrogaveritis, vel ſi cujus bona libertatum conſervandarum cauſa vobis addicta fuerint: ejus res omnes ad vos tranſeunt. Ac prius de hereditatibus diſpiciamus, quarum duplex conditio eſt, nam vel ex teſtamento, vel ab inteſtato ad vos pertinent. Et prius eſt, ut de his diſpiciamus, quæ ex teſtamento vobis obveniunt, qua in re neceſſarium eſt, initium de ordinandis teſtamentis exponere.

DE TESTAMENTIS Ordinandis.

TITVLVS X.

TEstamentum ex eo appellatur, quod testatio mentis sit.

1. ¶ Sed ut nihil antiquitatis penitus ignoretur, sciendum est, olim quidem duo genera Testamentorum in usu fuisse; quorum altero in pace & otio utebantur, quod calatis comitiis appellabant: altero, cùm in prælium exituri essent, quod præcinctum dicebatur. Accessit deinde tertium genus testamentorum, quod dicebatur per æs & libram: scilicet quod per emancipationem, id est, imaginariam quandam venditionem agebatur, quinque testibus, & libripende, civibus Romanis puberibus præsentibus, & eo, qui familiæ emptor dicebatur. Sed illa quidem priora duo genera testamentorum ex veteribus temporibus in desuetudinem abierunt, quod verò per æs & libram fiebat, licet diutius permanserit, attamen partim & hoc in usu esse desiit.

2. ¶ Sed prædicta quidem nomina testamentorum ad jus civile referebantur; postea verò ex edicto prætoris forma alia faciendorum testamentorum introducta est. Jure enim honorario nulla emancipatio desiderabatur: sed septem testium signa sufficiebant, cùm jure civili signa testium non essent necessaria.

3. ¶ Sed cum paulatim tam ex usu hominum, quàm ex constitutionum emendationibus cœpit in unam consonantiam jus civile &

prætorium jungi: constitutum est, ut uno eodemque tempore (quod jus civile quodammodo exigebat) septem testibus adhibitis, & subscriptione testium (quod ex constitutionibus inventum est, & ex edicto prætoris) signacula testamentis imponerentur: ita, ut hoc jus tripertitum esse videatur: & testes quidem & eorum præsentia uno contextu testamenti celebrandi gratia, à jure civili descendant: subscriptiones autem testatoris & testium, ex sacrarum constitutionum observatione adhibeantur: signacula autem, & testium numerus, ex edicto prætoris.

4. ¶ Sed his omnibus à nostra constitutione propter testamentorum sinceritatem, ut nulla fraus adhibeatur, hoc additum est: ut per manus testatoris vel testium nomen heredis exprimatur, & omnia secundùm illius constitutionis tenorem procedant.

5. ¶ Possunt autem omnes testes & uno anulo signare testamentum, quid enim si septem anuli una sculptura fuerint, secundùm quod Papiniano visum est? Sed & alieno quoque anulo licet signare (testamentum.)

6. ¶ Testes autem adhiberi possunt ii, cum quibus testamenti factio est. Sed neque mulier, neque impubes, neque servus, neque furiosus, neque mutus, neque surdus, neque is, cui bonis interdictum est, neque ii quos leges jubent improbos intestabilesque esse: possunt in numerum testium adhiberi.

7. ¶ Sed cum aliquis ex testibus testamenti quidem faciendi tempore liber existimabatur, postea autem servus apparuit; tam di-

vus Hadrianus Catonio, quam poſtea divi Severus & Antoninus reſcripſerunt, ſubvenire ſe ex ſua liberalitate teſtamento: ut ſic habeatur (firmum,) ac ſi, ut oportebat, factum eſſet, cùm eo tempore quo teſtamentum ſignaretur, omnium conſenſu hic teſtis liberi loco fuerit: neque quiſquam eſſet, qui ſtatus ei quæſtionem moveret.

3. ¶ Pater, necnon is, qui in poteſtate ejus eſt, item duo fratres, qui in ejuſdem patris poteſtate ſunt, utique teſtes in uno teſtamento fieri poſſunt: quia nihil nocet, ex una domo plures teſtes alieno negotio adhiberi.

9. ¶ In teſtibus autem non debet eſſe is, qui in poteſtate teſtatoris eſt. Sed ſi filius familias de caſtrenſi peculio poſt miſſionem faciat teſtamentum: nec pater ejus rectè adhibetur teſtis, nec is, qui in poteſtate ejuſdem patris eſt, reprobatum eſt enim in ea re domeſticum teſtimonium.

10. ¶ Sed neque heres ſcriptus, neque is, qui in poteſtate ejus eſt, neque pater ejus qui eum habet in poteſtate, neque fratres, qui in ejuſdem patris poteſtate ſunt, teſtes adhiberi poſſunt: quia hoc totum negotium, quod agitur teſtamenti ordinandi gratia, creditur hodiè inter teſtatorem & heredem agi. Licet autem totum jus tale conturbatum fuerat, & veteres quidem familiæ emptorem, & eos qui per poteſtatem ei conjuncti fuerant, à teſtamentariis teſtimoniis repellebant: heredi (autem,) & iis, qui per poteſtatem ei conjuncti fuerant, concedebant teſtimonia in teſtamentis præſtare, licet ii, qui id permittebant hoc

jure minimè abuti eos debere suadebant; tamen nos eandem observationem corrigentes, & quod ab illis suasum est, in legis necessitatem transferentes, ad imitationem pristini familiæ emptoris merito nec heredi, (qui imaginem vetustissimi familiæ emptoris obtinet) neque aliis personis, quæ ei (ut dictum est) conjunctæ sunt, licentiam concedimus, sibi quodammodo testimonia præstare, ideoque nec ejusmodi veteres constitutiones nostro Codici inseri permisimus.

11. ¶ Legatariis autem & fideicommissariis, quia non juris successores sunt, & aliis personis eis conjunctis testimonium non denegamus, immò in quadam nostra constitutione & hoc specialiter eis concessimus. Et multo magis iis, qui in eorum potestate sunt, vel qui eos habent in potestate, hujusmodi licentiam damus.

12. ¶ Nihil autem interest, testamentum in tabulis, an in chartis, membranisve, vel in alia materia fiat.

13. ¶ Sed & unum testamentum pluribus codicibus conficere quis potest, secundùm obtinentem tamen observationem omnibus factis, quod interdum etiam necessarium est: veluti si quis navigaturus & secum ferre, & (domi) relinquere judiciorum suorum contestationem velit, vel propter alias innumerabiles causas, quæ humanis necessitatibus imminent.

14 ¶ Sed hæc quidem de testamentis, quæ scriptis conficiuntur (sufficiunt) si quis autem sine scriptis voluerit ordinare jure civili testamentum: septem testibus adhibitis,

& sua voluntate coram eis nuncupata, sciat hoc perfectissimum testamentum jure civili, firmumque constitutum.

DE MILITARI Testamento.

TITVLVS XI.

SVpra dicta diligens observatio in ordinandis testamentis, militibus, propter nimiam imperitiam eorum, constitutionibus (principalibus) remissa est. Nam quamvis ii neque legitimum numerum testium adhibuerint, neque aliam testamentorum solemnitatem observaverint: rectè nihilominus testantur, videlicet cum in expeditionibus occupati sunt: quòd meritò nostra constitutio introduxit. Quoquo enim modo voluntas ejus suprema inveniatur, sive scripta, sive sine scriptura: valet testamentum ex voluntate ejus. Illis autem temporibus, per quæ citra expeditionum necessitatem in aliis locis vel suis ædibus degunt: minimè ad vendicandum tale privilegium adjuvantur, sed testari quidem, etsi filiifamiliarum sint, propter militiam conceduntur: jure tamen communi eadem observatione & in eorum testamentis adhibenda, quam in testamentis paganorum proximè exposuimus.

1. ¶ Plane de testamentis militum divus Trajanus Catilio Severo ita rescripsit: Id privilegium, quod militantibus datum est, ut quoquo modo facta ab his testamenta rata sint: sic intelligi debet, ut utique prius con-

ſtare debeat, teſtamentum factum eſſe, quod & ſine ſcriptura & à non militantibus fieri poteſt. Si ergo miles, de cujus bonis apud te quæritur, convocatis ad hoc hominibus, ut voluntatem ſuam teſtaretur, ita loquutus eſt, ut declararet, quem vellet ſibi heredem eſſe, & cui libertatem tribueret: poteſt videri ſine ſcripto hoc modo eſſe teſtatus, & voluntas ejus rata habenda eſt. Cæterum ſi (ut plerumque ſermonibus fieri ſolet) dixit alicui, *ego te heredem facio*, aut *bona mea tibi relinquo*: non oportet hoc pro teſtamento obſervari. Nec ullorum magis intereſt, quam ipſorum quibus id privilegium datum eſt, ejuſmodi exemplum non admitti. Alioqui non difficulter poſt mortem alicujus militis teſtes exiſterent, qui adfirmarent ſe audiſſe dicentem aliquem, relinquere ſe bona, cui viſum ſit, & per hoc vera judicia ſubverterentur.

2. ¶ Quinimò & mutus & ſurdus miles teſtamentum facere poteſt.

3. ¶ Sed hactenus hoc illis à principalibus conſtitutionibus conceditur, quatenus militant, & in caſtris degunt. Poſt miſſionem verò veterani, vel extra caſtra (alii,) ſi faciant adhuc militantes teſtamentum, communi omnium civium Romanorum jure id facere debent. Et quod in caſtris fecerint teſtamentum, non communi jure, ſed quomodo voluerint: poſt miſſionem intra annum tantum valebit. Quid ergo ſi intra annum quis deceſſerit, conditio autem heredi adſcripta poſt annum exiterit? ad quaſi militis teſtamentum valeat? Et placet valere quaſi militis.

4. ¶ Sed

4. ¶ Sed & si quis ante militiam non jure fecit testamentum, & miles factus, & in expeditione degens resignavit illud, & quædam adjecit, sive detraxit, vel alias manifesta est militis voluntas hoc valere volentis: dicendum est valere hoc testamentum, quasi ex nova militis voluntate.

5. ¶ Denique & si in adrogationem datus fuerit miles, vel filius familias emancipatus est, testamentum ejus quasi ex nova militis voluntate valet, nec videtur capitis diminutione irritum fieri.

6. ¶ Sciendum tamen est, quod cum ad exemplum castrensis peculii, tam anteriores leges, quam principales constitutiones quibusdam quasi castrensia dederant peculia, & horum quibusdam permissum fuerat etiam in potestate degentibus testari: nostra (id) constitutio latius extendens, permiserit omnibus in hujusmodi peculiis testari quidem, sed jure communi. Cujus constitutionis tutore prospecto; licentia est, nihil eorum, quæ ad præfatum jus pertinent ignorare.

QUIBUS NON EST PERmissum facere Testamentum.

TITULUS XII.

NOn tamen omnibus licet facere testamentum. Statim enim ii, qui alieno jure subjecti sunt, testamenti faciendi jus non habent: adeo quidem, ut quamvis parentes eis permiserint, nihilo magis jure testari possunt: exceptis iis, quos antea enumeravimus, &

præcipuè militibus qui in potestate parentum sunt, quibus de eo, quod in castris adquisierunt, permissum est ex constitutionibus principum testamentum facere. Quod quidem jus ab initio tantum militantibus datum est, tam ex auctoritate divi Augusti, quam Nervæ, nec non optimi Imperatoris Trajani: postea verò subscriptione divi Hadriani, etiam dimissis à militia, id est, veteranis concessum est. Itaque si quidem fecerint de castrensi peculio testamentum; pertinebit hoc ad eum, quem heredem relinquerunt, si verò intestati decesserint, nullis liberis vel fratribus superstitibus: ad parentes, eorum jure communi pertinebit. Ex hoc intelligere possumus: quod in castris adquisierit miles, qui in potestate patris est, neque ipsum patrem adimere posse, neque patris creditores id vendere, vel aliter inquietare, neque patre mortuo cum fratribus commune esse: sed scilicet proprium ejus esse, qui id in castris adquisierit: quanquam jure civili omnium, qui in potestate parentum sunt, peculia perinde in bonis parentum computentur, ac servorum peculia in bonis dominorum numerantur: exceptis videlicet iis, quæ ex sacris constitutionibus, & præcipuè nostris, propter diversas causas non adquiruntur, præter hos igitur, qui castrense peculium vel quasi castrense habent, si quis alius filiusfamilias testamentum fecerit, inutile est, licet suæ potestatis factus decesserit.

1. ¶ Præterea testamentum facere non possunt impuberes: quia nullum eorum animi judicium est. Item furiosi: quia mente carent. Nec ad rem pertinet, si impubes, postea pubes:

bes: aut furiosus, postea compos mentis factus fuerit, & decesserit. Furiosi autem, si per id tempus fecerint testamentum, quo furor eorum intermissus est: jure testati esse videntur, certè eo, quod ante furorem fecerint, testamento valente. Nam neque testamentum rectè factum, neque ullum aliud negotium rectè gestum, postea furor interveniens perimit.

2. ¶ Item prodigus, cui bonorum suorum administratio interdicta est, testamentum facere non potest: sed id, quod ante fecerit, quam interdictio bonorum suorum ei fiat, ratum est.

3. ¶ Item surdus & mutus non semper testamentum facere possunt. Vtique autem de eo surdo loquimur, qui omninò non exaudit, non qui tardè exaudit, nam & mutus is intelligitur, qui eloqui nihil potest, non qui tardè loquitur, sæpè enim etiam literati & eruditi homines variis casibus & audiendi & loquendi facultatem amittunt. Vnde nostra constitutio etiam his subvenit, ut certis casibus & modis secundùm normam ejus possint testari, aliaque facere, quæ eis permissa sunt. Sed si quis post testamentum factum, adversa valetudine, aut quolibet alio casu mutus aut surdus esse cœperit, ratum nihilominus manet ejus testamentum.

4. ¶ Cæcus autem non potest facere testamentum, nisi per observationem, quam lex divi Iustini patris nostri introduxit.

5. ¶ Ejus, qui apud hostes est, testamentum, quod ibi fecit, non valet, quamvis redierit, sed quod, dum in civitate fuerat, fecit: sive

redierit, valet jure postliminii: sive illic decesserit, valet ex lege Cornelia.

DE EXHEREDATIONE Liberorum.

TITULUS XIII.

NOn tamen ut omninò valeat testamentum, sufficit hæc observatio, quam supra exposuimus: sed qui filium in potestate habet, curare debet, ut eum heredem instituat, vel exheredem eum nominatim faciat: alioqui si cum silentio præterierit, inutiliter testabitur: adeò quidem, ut si vivo patre filius mortuus sit, nemo heres ex eo testamento existere possit, quia scilicet ab initio non constiterit testamentum. Sed non ita de filiabus, & aliis per virilem sexum descendentibus liberis utriusque sexus antiquitati fuerat observatum: sed si non fuerant scripti heredes scriptæve, vel exheredati exheredatæve: testamentum quidem non infirmabatur, jus tamen accrescendi eis ad certam portionem præstabatur, sed nec nominatim eas personas exheredare parentibus necesse erat, sed licebat inter cæteros hoc facere. Nominatim autem quis exheredari videtur, sive ita exheredetur, *Titius filius meus exheres esto*: sive ita, *filius meus exheres esto*, non adjecto proprio nomine, scilicet si alius filius non exstet.

1 ¶ Posthumi quoque liberi, vel heredes instituì debent, vel exheredari. Et in eo par omnium conditio est, quod & filio posthumo, & quolibet ex cæteris liberis, sive fœminini sexus

sexus, sive masculini, præterito: valet quidem testamentum, sed postea adgnatione posthumi sive posthumæ rumpitur, & ea ratione totum infirmatur. Idcoque si mulier, ex qua posthumus aut posthuma sperabatur, abortum fecerit: nihil impedimento est scriptis heredibus ad hereditatem adeundam. Sed fœminini quidem sexus personæ vel nominatim, vel inter cæteros exheredari solebant; dum tamen, si inter cæteros exheredarentur, aliquid eis legaretur, ne viderentur præteritæ esse per oblivionem. Masculos verò posthumos, id est, filios, & deinceps, placuit non aliter rectè exheredari, nisi nominatim exheredarentur: hoc scilicet modo, *quicunque mihi filius genitus fuerit, exheres esto.*

2. ¶ Posthumorum autem loco sunt & hi, qui in sui heredis locum succedendo, quasi adgnascendo fiunt parentibus sui heredes: ut ecce, si quis filium, & ex eo nepotem neptemve in potestate habeat: quia filius gradu præcedit, is solus jura sui heredis habet, quamvis nepos quoque & neptis ex eo in eadem potestate sint. Sed si filius ejus vivo eo moriatur, aut qualibet alia ratione exeat de potestate ejus: incipit nepos neptisve in ejus locum succedere, & eo modo jura suorum heredum quasi adgnatione nanciscuntur. Ne ergo eo modo rumpatur ejus testamentum: sicut ipsum filium vel heredem instituere, vel nominatim exheredare debet testator, ne non jure faciat testamentum: ita & nepotem neptemve ex filio necesse est ei vel heredem instituere, vel exheredare: ne forte eo vivo filio mortuo,

succe-

succedendo in locum ejus nepos neptisve, quasi adgnatione rumpat testamentum. Idque lege Julia Velleia provisum est, in qua similis exheredationis modus ad similitudinem posthumorum demonstratur.

3. ¶ Emancipatos liberos jure civili neque heredes instituere, neque exheredare necesse est: quia non sunt sui heredes. Sed præter omnes, tam fœminini sexus, quam masculini, si heredes non instituantur, exheredari jubet: virilis sexus nominatim: fœminini verò inter cæteros: quia si neque heredes instituti fuerint, neque ita (ut diximus) exheredati, permittit eis prætor contra tabulas testamenti bonorum possessionem.

4. ¶ Adoptivi liberi, quamdiu sunt in potestate patris adoptivi, ejusdem juris habentur, cujus sunt justis nuptiis quæsiti. Itaque heredes instituendi, vel exheredandi sunt secundùm ea, quæ de naturalibus exposuimus. Emancipati verò à patre adoptivo, neque jure civili, neque (eo jure,) quod ad edictum prætoris attinet, inter liberos connumerantur. Qua ratione accidit, ut ex diverso (quod ad naturalem parentem attinet) quamdiu quidem sunt in adoptiva familia, extraneorum numero habeantur: ut eos neque heredes instituere, neque exheredare necesse sit, cùm verò emancipati fuerint ab adoptivo patre: tunc incipiant in ea causa esse, in qua futuri essent, si à naturali patre emancipati fuissent.

5. ¶ Sed hæc quidem vetustas introducebat, nostra verò constitutio inter masculos & fœminas in hoc jure nil interesse existimans:

quia utraque perſona in hominum procreatione ſimili naturæ officio fungitur, & lege antiqua (duodecim tabularum) omnes ſimiliter ad ſucceſſionem ab inteſtato vocabantur, quod & prætores poſteà ſecuti eſſe videntur: ideo ſimplex ac ſimile jus, & in filiis & in filiabus & in cæteris deſcendentibus per virilem ſexum perſonis non ſolùm jam natis, ſed etiam poſthumis, introduxit: ut omnes ſive ſui, ſive emancipati ſint vel heredes inſtituantur vel nominatim exheredentur: & eundem habeant effectum circa teſtamenta parentum ſuorum infirmanda, & hereditatem auferendam quem filii ſui vel emancipati habent, ſive jam nati ſint ſive adhuc in utero conſtituti, poſteà nati ſint Circa adoptivos autem (filios) certam induximus diviſionem, quæ in noſtra conſtitutione, quam ſuper adoptivis tulimus, continetur.

6 ¶ Sed ſi in expeditione occupatus miles teſtamentum faciat, & liberos ſuos jam natos vel poſthumos nominatim non exheredaverit, ſed (ſilentio) præterierit, non ignorans, an habeat liberos: ſilentium ejus pro exheredatione nominatum facta valere, conſtitutionibus principum cautum eſt.

7. ¶ Mater, vel avus maternus neceſſe non habent liberos ſuos, aut heredes inſtituere, aut exheredare: ſed poſſunt eos ſilentio omittere, nam ſilentium matris aut avi materni, & cæterorum per matrem aſcendentium tantum facit, quantum exheredatio patris. Neque enim [illegible] filiam ve, neque avo materno [illegible] neptemve ex filia, ſi eum

camve heredem non instituat, exheredare necesse est: sive de jure civili quæramus, sive de edicto prætoris, quo (prætor) præteritis liberis contra tabulas bonorum possessionem permittit; sed aliud eis adminiculum servatur, quod paulò post vobis manifestum fiet.

DE HEREDIBUS instituendis.

TITULUS XIV.

HEredes instituere permissum est tam liberos homines, quàm servos: & tam proprios quàm alienos. Proprios autem olim quidem secundùm plurium sententias non aliter, quàm cum libertate, rectè instituere licebat. hodiè verò etiam sine libertate, ex nostra constitutione heredes eos instituere permissum est. Quòd non per innovationem induximus, sed quoniam æquius erat & Atilicino placuisse Paulus suis libris, quos tam ad Masurium Sabinum, quàm ad Plautium scripsit, refert. Proprius autem servus etiam is intelligitur, in quo nudam proprietatem testator habet, alio usumfructum habente. Est tamen casus in quo nec cum libertate utiliter servus à domina heres instituitur, ut constitutione divorum Severi & Antonini caveatur, cujus verba hæc sunt: Servum adulterio maculatum, non jure testamento manumissum ante sententiam ab ea muliere videri, quæ rea fuerat ejusdem criminis postulata, rationis est. Quare sequitur, ut in eundem à domina collata heredi institutio, nullius momenti habeatur. Alienus ser-

vus etiam is intelligitur, in quo usumfructum testator habet.

1. ¶ Servus autem à domino suo heres instructus siquidem in eadem causa manserit: fit ex testamento liber, hereſque ei necessarius. Si verò a vivo testatore manumissus fuerit, suo arbitrio adire hereditatem potest: quia non fit heres necessarius, cùm utrumque ex domini testamento non consequatur. Quod si alienatus fuerit: jussu novi domini adire hereditatem debet, & ea ratione per eum dominus fit heres nam ipse alienatus, neque liber neque heres esse potest, etiamsi cum libertate heres instirutus fuerit. desitisse enim a libertatis datione videtur dominus, qui eum alienavit. Alienus quoque servus heres institutus, si in eadem cauſa duraverit, jussu ejus domini adire hereditatem debet. Si verò alienatus fuerit ab eo aut vivente testatore, aut post mortem ejus, antequam adeat, debet jussu novi domini adire. At si manumissus est vivo testatore, vel mortuo, antequam adeat, suo arbitrio adire potest hereditatem.

2. ¶ Servus etiam alienus post domini mortem rectè heres institnitur: quia & cum hereditariis servis est testamenti factio. Nondum enim adita hereditas, personæ vicem sustinet, non heredis futuri. sed defuncti cum eriam ejus, qui in utero est, servus rectè heres instituatur.

3. ¶ Servus (autem) plurium, cum quibus testamenti factio est, ab extraneo institutus heres unicuiq; dominorum. cujus jussu adiecit, proportione domini adquirit hereditatē.

4. Et unum hominem, & plures usque in infinitum quot quis heredes velit facere, licet.

5. Hereditas plerumque dividitur in duodecim uncias quæ assis appellatione continentur. Habent autem & hæ partes propria nomina ab uncia usque ad assem hæc sextans, quadrans, triens quincunx semis, septunx, bes dodrans dextans, deunx. Non autem utique (semper) duodecim uncias esse oportet, nam tot unciæ assem efficiunt, quod testator voluerit, & si unum tantum quis ex semisse (verbi gratia) heredem scripserit: totus as in semisse erit. Neque enim idem ex parte testatus, & ex parte intestatus decedere potest: nisi sit miles, cujus sola voluntas in testando spectatur. Et è contrario potest quis in quotcunque voluerit plurimas uncias suam hereditatem dividere.

6. ¶. Si plures instituantur heredes: ita demum in hoc casu partium distributio necessaria est, si nolit testator eos ex æquis partibus heredes esse, satis enim constat, nullis partibus nominatis, ex æquis partibus eos hæredes esse. Partibus autem in quorundam personis expressis, si quis alius sine parte nominatus erit: si quidem aliqua pars assi deerit: ex ea parte heres sit. Et si plures sine parte scripti sunt, omnei in eandem partem concurrunt. Si verò totus as completus sit: ii, qui nominatim expressas partes habent, in dimidiam partem vocantur: & ille vel illi omnes in alteram dimidiam. Nec interest primus, an medius, an novissimus, sine parte heres scriptus sit,

ea

ea enim pars data intelligitur, quæ vacat.

7. ¶ Videamus, si pars aliqua vacet, nec tamen quisquam sine parte sit heres instituturus, quid juris sit, veluti si tres ex quartis partibus heredes scripti sunt. Et conitat vacantem partem singulis tacitè pro hereditaria parte accedere, & perinde haberi, ac si ex tertiis partibus heredes scripti essent, & ex diverso, si plures heredes scripti in portionibus sint: tacitè singulis decrescere: ut si (verbi gratia) quatuor ex tertiis partibus heredes scripti sint, perinde habeantur, ac si unusquisque ex quarta parte heres scriptus fuisset.

8. ¶ Et si plures unciæ quàm duodecim distributæ sint: is, qui sine parte institutus est, quod dupondio deest, habebit. Idemque erit, si dupondius expletus sit, quæ omnes partes ad assem postea revocantur, quamvis sint pluvium unciarum.

9. ¶ Heres & purè & sub conditione instituipotest: ex certo tempore, aut ad certum tempus non potest veluti, *post quinquennium quam moriar* vel *ex Calendis illis*, vel *usque ad Calendas illas heres esto.* Denique diem adjectum haberi pro supervacuo placet: & perinde esse, ac si purè heres institutus esset.

10. ¶ Impossibilis conditio in institutionibus & legatis nec non in fideicommissis & libertatibus, pro non scripta habetur.

11. ¶ Si plures conditiones in institutionibus adscriptæ sunt; siquidem conjunctim, ut puta, *si illud & illud factum fuerit*: omnibus parendum est; si separatim, veluti *si illud aut*

illud factum erit: cuilibet (conditioni) obtemperare satis est.

12. § Ii, quos nunquam testator vidit, heredes instituí possunt: veluti si fratris filios peregrinantes, ignorans qui essent heredes instituerit ignorantia enim testantis inutilem institutionem non facit.

DE VULGARI Substitutione.

TITULUS XV.

POtest autem quis in testamento suo plures gradus heredum facere: ut puta. *Si ille heres non erit, ille heres esto*: & deinceps, in quantum velit testator: ut novissimo loco in subsidium vel servum necessarium heredem instituere (possit.)

1. § Et plures in unius locum possunt substitui vel unus in plurium, vel singuli in singulorum, vel invicem ipsi, qui heredes instituti sunt.

2. Et si ex disparibus partibus heredes scriptos invicem substituerit & nullam mentionem in substitutione partium habuerit: eas videtur in substitutione partes dedisse, quas in institutione expressit: & ita divus Pius rescripsit.

3. Sed si institutio heredi coheredi substituto dato, alius ei substitutus fuerit: divi Severus & Antoninus sine distinctione rescripserunt, ad utramque partem substitutum admitti.

4. § Si servum alienum quis paremfamilias al-

arbitratus, heredem ſcripſerit, & ſi heres non eſſet Mævium ei ſubſtituerit: iſque ſervus juſſu domini adierit hereditatem: (Mævius) ſubſtitutus, in partem admittitur. Illa enim verba: *ſi heres non erit*, in eo quidem quem alieno juri ſubjectum eſſe teſtator ſcit, ſic accipiuntur: ſi neque ipſe heres erit, neque alium heredem effecerit, in eo verò, quem patremfamilias eſſe arbitratur illud ſignificant: ſi hereditatem ſibi, vel ei, cujus juri poſtea ſubjectus eſſe cœperit, non adquiſierit. Idque Tiberius Cæſar in perſona Parthenii ſervi ſui conſtituit.

DE PUPILLARI SUBSTITUTIONE.

TITULUS XVI.

LIberis ſuis impuberibus, quos in poteſtate quis habet, non ſolùm ita, ut ſuprà diximus, ſubſtituere poteſt: id eſt, ut ſi heredes ei non exſtiterint, alius ſit ei heres: ſed eo amplius ut ſi heredes exſtiterint & adhuc impuberes mortui fuerint, ſit eis aliquis heres: velut ſi quis dicat hoc modo, *Titius filius meus heres mihi eſto. Et ſi filius meus heres mihi non erit: ſive heres erit, & prius moriatur, quàm in ſuam tutelam venerit: tunc Sejus heres eſto.* quo caſu, ſiquidem non exſtiterit heres filius: tunc ſubſtitutus patri fit heres. ſi verò exſtiterit heres filius, & ante pubertatem deceſſerit: ipſi filio ſit heres ſubſtitutus, nam moribus inſtitutum eſt, ut, quum ejus ætatis filii ſint, in qua ipſi ſibi

sibi testamentum facere non possunt parentes ei faciant.

1. ¶ Qua ratione excitati, etiam constitutionem posuimus in nostro Codice, qua prospectum est, ut si qui mente captos habeant filios, vel nepotes, vel pronepotes, cujuscunque sexus vel gradus: liceat eis, & si puberes sint, ad exemplum pupillaris substitutionis, certas personas substituere, sin autem resipuerint, eandem substitutionem infirmari sancimus: & hoc ad exemplum pupillaris substitutionis, quæ postquam pupillus adoleverit, infirmatur.

2. ¶ Igitur in pupillari substitutione secundùm præfatum modum ordinata, duo quodammodo sunt testamenta: alterum patris, alterum filii, tanquam si ipse filius sibi heredem instituisset: aut certè unum testamentum est duarum causarum, id est, duarum hereditatum.

3. ¶ Sin autem quis ita formidolosus sit, ut timeat, ne filius suus pupillus adhuc, ex eo, quod palàm substitutum acceperit, post obitum ejus periculo insidiarum subjaceat: vulgarem quidem substitutionem palàm facere, & in primis testamenti partibus (ordinare) debet: illam autem substitutionem per quam, si heres exstiterit pupillus, & intra pubertatem decesserit substitutus vocatur: separatim in inferioribus partibus scribere, eamque partem proprio lino, propriaque cera consignare: & in priore parte testamenti cavere, ne inferiores tabulæ vivo filio & adhuc impubere aperiantur. Illud palàm est, non ideò minùs

vale,

valere ſubſtitutionem impuberis filii; q[uæ] ſe-
in eiſdem tabulis ſcripta ſit, quibus ſibi qui-
que heredem inſtituiſſet, quamvis pupillo
hoc periculoſum ſit.

4. ¶ Non ſolùm autem heredibus inſtitutis impuberibus liberis ita ſubſtituere parentes poſſunt, ut ſi heredes eis exſtiterint, & ante pubertatem mortui fuerint, ſit eis heres is quem ſibi voluerint: ſed etiam exheredatis. Itaque eo caſu ſi quid (exheredato) pupillo ex hereditatibus, legatiſve, aut donationibus propinquorum atque amicorum adquiſitum fuerit: id omne ad ſubſtitutum pertinebit. Quæcunque diximus de ſubſtitutione impuberum liberorum, vel heredum inſtitutorum, vel exheredatorum: eadem etiam de poſthumis intelligimus.

5. ¶ Liberis autem ſuis teſtamentum nemo facere poteſt, niſi & ſibi faciat nam pupillare teſtamentum, pars & ſequela eſt paterni teſtamenti: adeò, ut ſi patris teſtamentum non valeat: nec filii quidem valebit.

6 ¶ Vel ſingulis liberis, vel ei, qui eorum noviſſimus impubes morietur, ſubſtitui poteſt, ſingulis quidem, ſi neminem eorum inteſtatum decedere voluerit: noviſſimo ſi jus legitimarum hereditatum integrum eos cuſtodiri velit.

7. ¶ Subſtituitur autem impuberi aut nominatim velut *Titius*: aut generaliter, ut *quiſquis mihi heres erit*. Quibus verbis vocantur ex ſubſtitutione, impubere mortuo filio, illi, qui & ſcripti ſunt heredes, & exſtiterunt, & pro qua parte heredes facti ſunt.

8. ¶ Sunt;

3. ¶ Masculo igitur usque ad quatuordecim annos substitui potest; fœminæ usque ad duodecim annos: & si hoc tempus excesserint, substitutio evanescit.

9. ¶ Extraneo verò, vel filio puberi heredi instituto, ita substituere nemo potest, ut si heres exstiterit, & intra aliquod tempus decesserit, alius ei sit heres: sed hoc solùm permissum est, ut eum per fideicommissum testator obliget alii hereditatem ejus vel totam vel pro parte restituere, quod jus quale sit, suo loco trademus.

QUIBUS MODIS Testamenta infirmentur.

TITULUS XVII.

TEstamentum jure factum usque eo valet donec rumpatur, irritumve fiat.

1. ¶ Rumpitur autem testamentum, cùm in eodem statu manente testatore ipsius testamenti jus vitiatur. Si quis enim post factum testamentum adoptaverit sive filium per Imperatorem, eum qui est sui juris: aut per prætorem, secundùm nostram constitutionem, eum, qui in potestate parentis fuerit: testamentum ejus rumpitur, quasi adignatione sui heredis.

2. ¶ Posteriore quoque testamento, quod jure perfectum est superius rumpitur, nec interest, exstiterit al quis heres ex eo an non, hoc enim solum spectatur, an aliquo casu existere potuerit. Ideoque si quis noluerit heres esse aut vivo testatore, aut post mortem ejus, antequam hereditatem adiret, decesserit: aut

condi-

conditione, sub qua heres institutus est, defectus sit in his casibus paterfamilias intestatus moritur. Nam & prius testamentum nō valet, ruptum a posteriore: & posterius æque nullas habet vires cùm ex eo nemo heres exstiterit.

3. ¶ Sed & si quis priore testamento jure perfecto posterius æquè jure fecerit: etiam si ex certis rebus in eo heredem instituerit: superius tamen testamentum sublatum esse divi Severus & Antoninus rescripserunt: cujus constitutionis verba (& hic) inseri jussimus, quum aliud quoq; præterea in ea constitutione expressum sit Imperatores Severus & Antoninus Coccejo Campano, Testamentum secundo loco factum, licet in eo certarum rerum heres scriptus sit, perinde jure valere, ac si rerum mentio facta non esset: sed & teneri heredem scriptum, ut contentus rebus sibi datis, aut suppleta quarta ex lege Falcidia, hereditatem restituat his, qui in priori testamento scripti fuerant propter inserta fideicommissi verba, quibus, ut valeret prius testamentum, expressum esse dubitari non oportet. Et ruptum quidē testamentum hoc modo efficitur.

4. ¶ Alio autem modo testamenta jure facta infirmantur: veluti cum is, qui fecit testamentum capite deminutus sit, quod quibus modis accidat primo libro retulimus.

5. ¶ Hoc autem casu irrita fieri testamenta dicuntur: quum alioquī & quæ rumpuntur, irrita fiant: & ea quæ statim ab initio non jure fiunt, irrita sunt, sed & ea, quæ jure facta sunt & postea per capitis deminutionem irrita fiunt, possumus nihilominus rupta dicere.

Sed quia sanè commodius erat singulas causas singulis appellationibus distingui. ideò quædam non jure facta dicuntur, quædam jure facta rumpi, vel irrita fieri.

6. ¶ Non tamen per omnia inutilia sunt ea testamenta quæ ab initio jure facta, per capitis diminutionem irrita facta sunt, nam si septem testium signis signata sunt: potest scriptus heres secundùm tabulas testamenti bonorum possessionem agnoscere, si modo defunctus & civis Romanus, & suæ potestatis mortis tempore fuerit. Nam si ideò irritum factū sit testamentum, quia civitatem, vel etiam libertatem testator amisit, aut quia in adoptionem se dedit, & mortis tempore in adoptivi patris potestate sit: non potest scriptus heres secundùm tabulas bonorū possessionē petere.

7. ¶ Et eo autem solo non potest infirmari testamentum, quod postea testator id noluerit valere: usque adeò, ut & si quis post factum prius testamentum posterius facere cœperit: & aut mortalitate præventus, aut quia ejus rei pœnituit, id non perfecerit: divi Pertinacis oratione cautum sit, ne aliàs tabulæ priores jure factæ irritæ fiant, nisi sequentes jure ordinatæ & perfectæ fuerint, nam imperfectum sine dubio nullum est.

8. ¶ Eadem oratione expressit, non admissurum se hereditatem ejus, qui litis causa principem reliquerit heredem: neque tabulas non legitimè factas, in quibus ipse ob eā causam heres institutus erat, probaturum: neque ex nuda voce heredis nomen admissurum: neque ex nullà scriptura, cui juris auctoritas desit,

sit aliquid adepturum Secundum hoc divi Severus & Antoninus sæpissimè rescripserunt. Licet enim (inquiunt) legibus soluti simus, attamen legibus vivimus.

DE INOFFICIOSO Testamento.

TITULUS XVIII.

Quia plerumque parentes sine causa liberos suos exheredant, vel omittunt: inductum est, ut de inofficioso testamento agere possint liberi, qui quæruntur, aut inique se exheredatos, aut inique prætéritos: hoc colore, quasi non sanæ mentis fuerint, cùm testamentum ordinarent. Sed hoc dicitur, non quasi verè furiosus sit, sed rectè quidem fecerit testamentum, non autem ex officio pietatis. Nam si verè furiosus sit, nullum testamentum est.

1. ¶ Non autem liberis tantum permissum est testamentum parentum inofficiosum accusare, verùm etiam liberorum parentibus. Soror autem & frater turpibus personis scriptis heredibus, ex sacris constitutionibus præiudicati sunt. Non ergo contra omnes heredes agere possunt. Ultra fratres igitur & sorores cognati nullo modo aut agere possunt aut agentes vincere.

2. ¶ Tam autem naturales liberi, quàm secundum nostræ constitutionis divisionem adoptati, ita demum de inofficioso testamento agere possunt, si nullo alio jure ad defuncti bona venire possint. Nam qui ad hereditatem

totam vel partem ejus, alio jure veniunt, de inofficioso agere non possunt Posthumi quoque, qui nullo alio jure venire possunt, de inofficioso agere possunt.

3. ¶ Sed hæc ita accipienda sunt, si nihil eis penitus à testatoribus testamento relictum est, quod nostra constitutio ad verecundiam naturæ introduxit. Sin verò quantacunque pars hereditatis vel res eis fuerit relicta: de inofficioso querela quiescente, id, quod eis deest, usque ad quartam legitimæ partis replebitur: licet non fuerit adjectum, boni viri arbitratu debere eam compleri.

4. ¶ Si tutor nomine pupilli, cujus tutelam gerebat, ex testamento patris sui legatum acceperit cum nihil erat ipsi tutori relictum à patre suo; nihilominus poterit nomine suo de inofficioso patris testamento agere.

5. ¶ Sed si è contrario pupilli nomine, cui nihil relictum fuerat, de inofficioso egerit, & superatus est: ipse (tutor) quod sibi in testamento eodem legatum relictum est, non amittit.

6. ¶ Igitur quartam quis debet habere, ut de inofficioso agere non possit, sive jure hereditario, sive jure legati, vel fideicommissi: vel si mortis causa ei quarta donata fuerit, vel inter vivos: in iis tantummodo casibus, quorum mentionem facit nostra constitutio: vel aliis modis, qui (in nostris) constitutionibus continentur. Quod autem de quarta diximus, ita intelligendum est ut sive unus fuerit, sive plures, quibus agere de inofficioso testamento permittitur: una quarta eis dari possit, ut ea

pro

pro rata eis distribuatur: id est, pro virili portione quarta.

DE HEREDUM QUALITATE, & differentia.

TITULUS XIX.

HEredes autem, aut necessarii dicuntur, aut sui & necessarii, aut extranei.

1. § Necessarius heres, est servus heres institutus. Ideoque sic appellatur, quia sive velit sive nolit, omninò post mortem testatoris protinus liber & necessarius heres fit. Unde qui facultates suas suspectas habent: solent servum suum primo aut secundo aut etiam ulteriore gradu heredem instituere: ut si creditoribus satis non fiat, potiùs ejus heredis bona, quam ipsius testatoris a creditoribus possideantur, vel distrahantur, vel inter eos dividantur. Pro hoc tamen incommodo illud ei commodum præstatur: ut ea quæ post mortem patroni sui sibi adquisierit ipsi reserventur. Et quamvis bona defuncti non sufficiant creditoribus: (iterum) tamen ex ea causa res ejus, quas sibi adquisierit, non veniunt.

2. § Sui autem & necessarii heredes sunt veluti filius filia, nepos neptisq; ex filio & deinceps cæteri liberi, qui in potestate morientis modò fuerint. Sed ut nepos neptisve sui heredes sint, non sufficit eum eamve in potestate avi mortis tempore fuisse: sed opus est, ut pater ejus vivo patre suo desierit suus heres esse, aut morte interceptus, aut qualibet alia ratione

ne

ne liberatus à patris potestate tunc enim nepos neptisve in locum patris sui succedit. Sed sui quidem heredes ideo appellantur, quia domestici heredes sunt, & vivo quoque patre quodammodo domini existimantur. Unde etiam si quis intestatus moriatur: prima causa est in successione liberorum. Necessarii verò ideo dicuntur, quia omninò, sive velint, sive nolint, tam ab intestato, quam ex testamento (ex lege duodecim tãbularum) heredes fiunt. Sed his prætor permittit volentibus abstinere hereditate: ut potiùs parentis quam ipsorum bona similiter à creditoribus possideantur.

3. ¶ Cæteri, qui testatoris juri subjecti non sunt, extranei heredes appellantur. Itaque liberi quoq; nostri, qui in potestate nostra non sunt, heredes à nobis instituti, extranei heredes nobis videntur. Qua de causa, & qui heredes à matre instituuntur, eodem numero sunt: quia fœminæ in potestate liberos non habent. Servus quoque heres à domino institutus & post testamentum factum ab eo manumissus, eodem numero habetur.

4. ¶ In extraneis heredibus illud observatur, ut sit cum eis testamenti factio: sive heredes ipsi instituantur, sive hi, qui in potestate eorum sunt & id duobus temporibus inspicitur: testamenti quidem (facti) tempore, ut constiterit institutio: mortis verò testatoris, ut effectum habeat: hoc amplius, & cum adit hereditatem, esse debet cum eo testamenti factio, sive purè, sive sub conditione heres institutus sit. nam jus heredis eo maximè tempore inspiciendum est, quo adquirit hereditatem.

Medio

Medio autem tempore, inter factum testamentum & mortem testatoris, vel conditionem institutionis existentem, mutatio juris non nocet heredi: quia (ut diximus) tria tempora inspici debent. Testamenti autem factionem non solùm is habere videtur, qui testamentum facere potest: sed etiam qui ex alieno testamento vel ipse capere potest, vel alii adquirere licet non possit facere testamentum. Et ideo furiosus & mutus, & posthumus, & infans, & filiusfamilias, & servus alienus testamenti factionem habere dicuntur. Licet enim testamentum facere non possint, attamen ex testamento vel sibi, vel alii adquirere possunt.

5. ¶ Extraneis autem heredibus deliberandi potestas est de adeunda hereditate, vel non adeunda. Sed sive is, cui abstinendi potestas est, immiscuerit se bonis hereditatis, sive extraneus, cui de adeunda hereditate deliberare licet, adierit: postea relinquendæ hereditatis facultatem non habet, nisi minor sit viginti-quinque annis. Nam hujus ætatis hominibus, sicut in cæteris omnibus causis deceptis: ita & si temerè damnosam hereditatem susceperint prætor succurrit. Sciendum est tamen, divum Hadrianum etiam majori viginti quinque annis veniam dedisse, cùm post aditam hereditatem grande æs alienum, quod aditæ hereditatis tempore latebat, emersisset. Sed hoc quidem divus Hadrianus cuidam speciali beneficio præstitit: divus autem Gordianus postea militibus tantummodo hoc concessit.

6. ¶ Sed nostra benevolentia commune omnibus subjectis Imperio nostro hoc bene-

fici

ficium præstitit: & constitutionem tam æquissimam quam nobilissimam scripsit: cujus tenorem si observaverint homines, licet eis adire hereditatem, & in tantum teneri, quantum vale e bona hereditatis contingit: ut ex hac causa neque deliberationis auxilium sit eis necessarium, nisi omissa observatione nostræ constitutionis, & deliberandum existimaverint & sese veteri gravamini additionis supponere maluerint.

6. § Item extraneus heres testamento institutus, aut ab intestato ad legitimam hereditatem vocatus, potest aut pro herede gerendo, aut etiam nuda voluntate suscipiendæ hereditatis heres fieri. Pro herede autem gerere quis videtur, si rebus hereditariis tamquam heres utatur. vel vendendo res hereditarias, vel prædia colendo locandove, & quoque modo voluntatem suam declaret, vel re, vel verbo de adeunda hereditate: dummodo sciat eum, in cujus bonis pro herede gerit, testatum intestatumve obiisse, & se ei heredem esse. Pro herede enim gerere, est pro domino gerere. veteres enim heredes pro dominis appellabant. Sicut autem nuda voluntate extraneus heres fit: ita contraria destinatione statim ab hereditate repellitur. Eum, qui surdus vel mutus natus, vel postea factus est, nihil prohibet pro herede gerere, & acquirere sibi hereditatem, si tamen intelligit, quod agit.

DE

DE LEGATIS.

TITULUS XX.

Post hæc videamus de legatis: quæ pars juris extra propositam quidem materiam videtur, (nam loquimur de iis juris figuris, quibus per universitatem res nobis adquiruntur) sed cum omninò de testamentis & de heredibus, qui in testamento instituuntur, loquuti sumus: non sine causa sequenti loco pocest hæc materia tractari.

1. § Legatum itaque est donatio quædam à defuncto relicta, ab herede præstanda

2. § Sed olim quinam erant legatorum genera quatuor; per vindicationem per damnationem, sinendi modo per præceptionem: & certa quædam verba cuiq. generi legatorum adsignata erant per quæ singula genera legatorum significabantur. Sed ex constitutionibus divorum Principum solennitas hujusmodi verborum penitus sublata est. Nostra autem constitutio quam cum magna fecimus lucubratione, defunctorum voluntates validiores esse cupientes, & non verbis, sed voluntatibus eorum faventes, dispositi ut omnibus legatis una sit natura, & quibuscunq; verbis aliquid relictum sit, liceat legatariis id persequi, non solum per actiones personales, sed etiam per in rem, & per hypothecariam. Cujus constitutionis perpensum modum ex ipsius tenore perfectissimè accipere possibile est.

3. § Sed non usque ad eam constitutionem standum esse existimavimus. Cùm enim anti-

quitatem invenimus legata quidem strictæ concludentem, fideicommissis autem quæ ex voluntate magis descendebant defunctorum, pinguiorum naturam indulgentem: necessarium esse duximus, omnia legata fideicommissis exæquare: ut nulla sit inter ea differentia: sed quod deest legatis, hoc repleatur ex natura fideicommissorum & si quid amplius est in legatis, per hoc crescat fideicommissorum natura. Sed ne in primis legum cunabulis permistim de his exponendo studiosis adolescentibus quandam introducamus difficultatem: operæ pretium esse duximus, interim separatim prius de legatis: & postea de fideicommissis tractare, ut natura utriusque juris cognita, facilè possint permistionem eorum eruditi subtilioribus auribus accipere.

4. ¶ Non solùm autem testatoris vel heredis res, sed etiam aliena legari potest: ita, ut heres cogatur redimere eam & præstare: vel si eam non potest redimere, æstimationem ejus dare. Sed si talis sit res cujus commercium nō est (vel adipisci non potest:) hæc æstimatio ejus debetur, veluti si campum Martium, vel basilicas, vel templa, vel quæ publico usui destinata sunt, legaverit; nam nullius momenti (tale) legatum est. Quod autem diximus alienam rem posse legari; ita intelligendum est, si defunctus sciebat alienam rem esse, non si ignorabat. Forsitan enim si sciisset alienam rem esse, non legasset: & ita divus Pius rescripsit. Et verius est ipsum qui agit id est, legatarium probare oportere sciisse alienam rem legare defunctum: non heredem probare o-

portere, ignoraſſe alienam: quia ſemper neceſſitas probandi incumbit illi, qui agit.

5. ¶ Sed & ſi rem obligatam creditori aliquis legaverit neceſſe habet heres (eam) luere. Et (in) hoc quoque caſu idem placet, quod in re aliena: ut ita demum luere neceſſe habeat heres, ſi ſciebat defunctus rem obligatam eſſe & ita divi Severus & Antoninus reſcripſerunt. Si tamen defunctus voluerit legatarium luere. & hoc expreſſerit: non debet heres eam luere.

6. ¶ Si res aliena legata fuerit: & ejus rei vivo teſtatore legatarius dominus factus fuerit; ſi quidem ex cauſa emptionis: ex teſtamento actione pretium conſequi poteſt. Si verò ex cauſa lucrativa, veluti ex donatione, vel ex alia ſimili cauſa, agere non poteſt: nam traditum eſt duas lucrativas cauſas in eundem hominem & eandem rem concurrere non poſſe. Hac ratione, ſi ex duobus teſtamentis eadem res eidem debeatur: intereſt, utrùm rem, an æſtimationem ex teſtamento conſequatur ſit, nam ſi rem habet, agere non poteſt, quia habet eam ex cauſa lucrativa, ſi æſtimationem, agere non poteſt.

7. ¶ Ea quoque res, quæ in rerum natura non eſt, ſi modò futura eſt, rectè legatur: veluti fructus, qui in illo fundo nati erunt, aut quod ex illa ancilla natum erit.

8. ¶ Si eadem res duobus legata ſit, ſive conjunctim, ſive disjunctim: ſi ambo perveniant ad legatum, ſcinditur inter eos legatum: ſi alter deficiat (quia aut ſpreverit legatum, aut vivo teſtatore deceſſerit, vel alio quoque

modo defecerit) totum ad collegatarium pertinet. Conjunctim autem legatur, ve uti si quis dicat, *Titio & Sejo hominem Stichum do lego*, disjunctum ita, *Titio hominem Stichum do lego, Sejo hominem Stichum do lego* Sed & si expresserit eundem hominem Stichum, æquè disjunctim legatum intelligitur.

9. ¶ Si cui fundus alienus legatus sit, & emerit proprietatem deducto usufructu, & ususfructus ad eum pervenerit, & postea ex testamento agat: recte eum agere. & fundum petere, Julianus ait: quia usus fructus in petitione, servitutis locum obtinet Sed officio judicis continetur ut deducto usufructu, jubeat æstimationem præstari.

10. ¶ Sed & rem legatarii quis ei legaverit, inutile est legatum: quia quod proprium est ipsius amplius ejus fieri non potest: & licet alienaverit eam, non debetur nec ipsa res, nec æstimatio ejus.

11. ¶ Si quis rem suam quasi alienam legaverit: valet legatum, nam plus valet quod in veritate est quam quod in opinione. Sed & si legatarii esse putavit valere constat quia existimatum voluntas defuncti habere potest

12. Si rem suam legaverit testator, postea quam eam alienaverit: Celsus putat, si non ademendi animo vendidit, nihilominus deberi Idemque divi Severus & Antoninus rescripserunt. Idem rescripserunt eum, qui post testamentum factum prædia, quæ legata erant, pignori dedit, ademisse legatum non videri: & ideo legatarium cum herede (ejus) agere posse, ut prædia à creditore luantur. Si vero

verò quis partem rei legatæ alienaverit, pars, quæ non est alienata omninò debetur, pars autem alienata ita debetur, si non adimendi animo alienata sit

13. ¶ Si quis debitori suo liberationem legaverit, legatum utile est: & neque ab ipso debitore, neque ab herede ejus potest heres petere: neque ab alio, qui hæredis loco sit. Sed & potest à debitore conveniri, ut liberet eum. Potest etiam quis vel ad tempus jubere, ne heres petat.

14. ¶ Ex contrario, si debitor creditori suo quod debet legaverit: inutile est legatum. Si nihil plus est in legato quam in debito: quia nihil amplius per legatum habet. Quod si in diem, vel sub conditione debitum ei purè legaverit: utile est legatum propter repræsentationem. Quod si vivo testatore dies venerit, vel conditio extiterit: Papinianus scripsit, utile esse nihilominus legatum: quia semel constitit quod & verum est. Non enim placuit sententia existimantium, extinctum esse legatum, quia in eam causam pervenerit, à qua incipere non potest.

15. ¶ Sed si uxori maritus dotem legaverit, valet legatum: quia plenius est legatum quam de dote actio. Sed si quam non accepit dotẽ, legaverit: divi Severus & Antoninus rescripserunt, si quidem simpliciter legaverit, inutile esse legatum: si verò certa pecunia, vel certum corpus, aut instrumenta dotis in prælegando demonstrata sunt, valere legatum.

16. ¶ Si res legata sine facto heredis perierit, legatario decedit. Et si servus alienus lega-

tus sine facto heredis manumissus fuerit: non tenetur heres. Si vero heredis servus legatus sit, & ipse eum manumiserit, teneri ipsum Julianus scripsit nec interest, sciverit, an ignoraverit a se legatum esse. Sed & si alii donaverit servum, & is cui donatus est, eum manumiserit: tenetur heres, quamvis ignoraverit à se eum legatum esse.

12. ¶ Si quis ancillas cum suis natis legaverit, etiam si ancillæ mortuæ fuerint, partus legato cedunt. Idem est, & si ordinarii servi cum vicariis legati fuerint: quia licet mortui sint ordinarii, tamen vicarii legato cedunt. Sed si servus fuerit cum peculio legatus: mortuo servo vel manumisso, vel alienato, peculii legatum extinguitur. Idem est, si fundus instructus vel cum instrumento legatus fuerit. Nam fundo alienato, & instrumenti legatum extinguitur.

18. ¶ Si grex legatus fuerit: & postea ad unam ovem pervenerit: quod superfuerit, vindicari potest. Grege autem legato, etiam eas oves, quæ post testamentum factum gregi adjiciuntur, legato cedere, Julianus ait. Est autem gregis unum corpus ex distantibus capitibus, sicut ædium unum corpus est ex cohærentibus lapidibus.

19. ¶ Ædibus denique legatis, columnas & marmora, quæ post testamentum facta adjecta sunt, legato (dicimus) cedere.

20. ¶ Si peculium legatum fuerit: sine dubio, quicquid peculio accedit, vel decidit vivo testatore, legatarii lucro vel dãno est. Quod si post mortem testatoris ante aditam hereditatem (aliquid) servus adquisierit: Julianus ait,

ait, si quidem ipsi manumisso peculium legatum fuerit: omne, quod ante aditam hereditatem adquisitum est, legatario cedere, quia hujusmodi legati dies ab adita hereditate cedit, sed si extraneo peculium legatum fuerit: non cedere ea legato, nisi ex rebus peculiaribus auctum fuerit peculium. Peculium autem, nisi legatum fuerit, manumisso non debetur: quamvis si vivus manumiserit, sufficit, si non adimatur, & ita divi Severus & Antoninus rescripserunt lidem rescripserunt, peculio legato, non videri id relictum, ut petitionem habeat pecuniæ, quam in rationes dominicas impenderit. Idem rescripserunt, peculium videri legatum, cùm rationibus redditis liber esse jussus est, & ex eo reliqua inferre.

21. ¶ Tam autem corporales res legari possunt, quàm incorporales: & ideo quod defuncto debetur, potest alicui legari, ut actiones suas heres legatario præstet: nisi exegerit vivus testator pecuniam, nam hoc casu legatum extinguitur. Sed & tale legatum valet, *Damnas esto heres meus domum illius reficere*, vel *illum ære alieno liberare*.

22. ¶ Si generaliter servus vel res alia legetur: electio legatarii est, nisi aliud testator dixerit.

23. ¶ Optionis legatum, (id est,) ubi testator ex servis suis, vel aliis rebus optare legatarium jusserat, habebat olim in se conditionem: & ideo nisi ipse legatarius vivus optasset, ad heredem legatum non transmittebat: sed ex constitutione nostra & hoc in meliorem statũ reformatum est: & data est licentia heredi legatarii

gatarii optare (servum,) licet vivus legatarius hoc non fecerit. Et diligentiore tractatu habito, & hoc in nostra constitutione additum est: sive plures legatarii extiterint, quibus optio relicta est, & dissentiant in corpore eligendo: sive unius legatarii plures heredes (sint,) & inter se circa optandum dissentiant, alio aliud corpus eligere cupiente, ne pereat legatum (quod plerique prudentium contra benevolentiam introducebant) fortunam esse hujus optionis judicem, & fortè hoc esse dirimendum, ut ad quem sors venerit, illius sententia in optione præcellat.

24. ¶ Legati autem illis solum potest, cum quibus testamenti factio est.

25. ¶ Incertis vero personis neque legata, neque fideicommissa olim relinqui concessum erat. Nam ne miles quidem incertæ personæ poterat relinquere, ut divus Hadrianus rescripsit. Incerta autem persona videbatur, quam incerta opinione animo suo testator subjiciebat: veluti si quis ita dicat, *quicunque filio meo filiam suam in matrimonium dederit, ei heres meus illum fundum dato.* Illud quoque, quod iis relinquebatur, qui post testamentum scriptum primi Consules designati essent: æquè incertæ personæ legari videbatur, & denique multæ aliæ hujusmodi species sunt. Libertas quoque incertæ personæ non videbatur posse dari, quia placebat nominatim servos liberari. Sub certa vero demonstratione, id est, ex certis personis incertæ personæ recte legabatur: veluti, *ex cognatis meis, qui nunc sunt, si quis filiam meam uxorem duxerit, ei heres meus illam rem dato.* Incertis autem personis

legata

legata vel fideicommissa relicta, & per errorem soluta, repeti non posse, sacris constitutionibus cautum erat.

26. ¶ Posthumo quoque alieno inutiliter (antea) legabatur. Est autem alienus posthumus, qui natus inter suos, heres testatori futurus non est. Ideoque ex emancipato filio conceptus nepos, extraneus erat posthumus avo.

27. ¶ Sed nec hujusmodi species penitus est sine justa emendatione relicta, quum in nostro Codice constitutio posita sit, per quam & huic parti medemur, non solum in hereditatibus, sed etiam in legatis & fideicommissis: quod evidenter ex ipsius constitutionis lectione claresci t. Tutor autem nec per nostram constitutionem incertus dari debet: quia certo judicio debet quis pro tutela suæ posteritati cavere.

28. ¶ Posthumus autem alienus heres institui & ante poterat, & nunc potest, nisi in utero ejus sit, quæ jure nostro uxor esse non potest.

29. ¶ Si quidem in nomine, cognomine, prænomine, (agnomine) legatarii testator erraverit: cùm de persona constat, nihilominus valet legatum. Idemque in heredibus servatur, & rectè. Nomina enim, significandorum hominum gratia reperta sunt: qui si alio quolibet modo intelligantur, nihil interest.

30. ¶ Huic proxima est illa juris regula, salva demonstratione legatum non perimi: veluti si quis ita legaverit, *Stichum servum meum vernam do lego*. licet enim nō verna, sed emptus sit: si tamē de servo constat, utile est lega-

tum. Et convenienter, si ita demonstraverit; *Stichum servum, quem à Sejo emi*, sitque ab alio emptus; utile est legatum, si de servo constat.

31. ¶ Longè magis legato falsa causa (adjecta) non nocet: veluti cùm quis ita dixerit: *Titio, quia me absente negotia mea curavit, Stichum do lego*: vel ita, *Titio, quia patrocinio ejus capitali crimine liberatus sum, Stichum do lego.* Licet enim neque negotia testatoris unquam gesserit Titius, neque patrocinio ejus liberatus sit, legatum tamen valet. Sed si conditionaliter enunciata fuerit causa: aliud juris est, veluti hoc modo, *Titio, si negotia mea curaverit, fundum (meum) do lego.*

32. ¶ An servo heredis rectè legemus, quæritur, & constat purè inutiliter legari, nec quicquam proficere, si vivo testatore de potestate heredis exierit: quia quod inutile foret legatum, si statim post factum testamentum decessisset testator, hoc non debet ideo valere, quia diutius testator vixerit. Sub conditione verò rectè legatur (servo,) ut requiramur, an quo tempore dies legati cedit, in potestate heredis non sit.

33. ¶ Ex diverso, herede instituto servo, quin domino rectè etiam sine conditione legetur, non dubitatur. Nam etsi statim post factum testamentum decesserit testator: non tamen apud eum, qui heres sit, dies legati cedere intelligitur: cùm hereditas à legato separata sit: & possit per eum servum alius heres effici, si prius, quam jussu domini adeat, in alterius potestatem translatus sit: vel manumissus ipse heres efficitur: quibus casibus utile est legatum:

tum: quod si in eadem causa permanserit, & jussu legatarii adierit: evanescit legatum.

34. ¶ Ante heredis institutionem inutiliter antea legabatur: scilicet quia testamenta vim ex institutione heredis accipiunt, & ob id veluti caput atque fundamentum intelligitur totius testamenti heredis institutio. Pari ratione nec libertas ante heredis institutionem dari poterat. Sed quia incivile esse putavimus, scripturæ ordinem quidem sequi (quod & ipsi antiquitati vituperandum fuerat visum) sperni autem testatoris voluntatem: per nostram constitutionem & hoc vitium emendavimus: ut liceat & ante heredis institutionem, & inter medias heredum institutiones legatum relinquere, & multo magis libertatem, cujus usus favorabilior est.

35. ¶ Post mortem quoque heredis aut legatarii simili modo inutiliter legabatur: veluti si quis ita dicat, *cum heres meus mortuus fuerit, do lego.* Item, *priùs quam heres aut legatarius moriatur.* Sed simili modo & hoc correximus, firmitatem hujusmodi legatis ad fideicommissorum similitudinem præstantes: ne in hoc casu deterior causa legatorum, quàm fideicommissorum inveniatur.

36. ¶ Pœnæ quoque nomine inutiliter (antea) legabatur & adimebatur, vel transferebatur. Pœnæ autem nomine legari videtur, quod coercendi heredis causa relinquitur, quo magis aliquid faciat, aut non faciat: veluti si quis ita scripserit: *heres meus si filiam suam in matrimonium Titio collocaverit*: vel ex diverso: *si non collocaverit, dato decem aureos Sejo*: aut si

ita ſcripſerit *heres meus ſi ſervum Stichum alienaverit*: vel ex diverſo, *ſi non alienaverit, Titio decem aureos dato*. Et in tantum hæc regula obſervabatur, ut quam plurimis principalibus conſtitutionibus ſignificaretur, nec principem agnoſcere, quod ei pœnæ nomine legatum ſit, nec ex militis quidem teſtamento talia legata valebant, quamvis aliæ militum voluntates in ordinandis teſtamentis valdè obſervabantur. Quin etiam nec libertates pœnæ nomine dari poſſe placebat, eo amplius nec heredem pœnæ nomine adjici poſſe, Sabinus exiſtimabat: veluti ſi quis ita dicat; *Titius heres eſto, ſi Titius filiam ſuam in matrimonium Sejo collocaverit, Sejus quoque heres eſto*. Nihil enim intererat, qua ratione Titius coerceretur, utrum legati dätione, an coheredis adjectione. Sed hujuſmodi ſcrupuloſitas nobis non placuit; & generaliter ea, quæ relinquuntur, licet pœnæ nomine fuerint relicta, vel adempta, vel in alium translata: nihil diſtare à cæteris legatis conſtituimus, vel in dando, vel in adimendo, vel in transferendo: exceptis videlicet iis, quæ impoſſibilia ſunt, vel legibus interdicta, aut alias probroſa. Hujuſmodi enim teſtamentorum diſpoſitiones valere, ſecta meorum temporum non patitur.

DE ADEMPTIONE legatorum, & translatione.

TITULUS XXI.

ADemptio legatorum (ſive eodem teſtamento adimantur, ſive codicillis) firma eſt,

eſt, ſed & ſive contrariis verbis fiat ademptio: veluti ſi quis ita quid legaverit, *do lego*: ita adimatur, *non do, non lego*, ſive non contrariis: ſed & aliis quibuſcunque verbis.

1. ¶ Transferri quoque legatum ab alio ad alium poteſt: veluti ſi quis ita dixerit: *hominem Stichum, quem Titio legavi, Sejo, do lego*: ſive in eodem teſtamento, ſive in codicillis hoc fecerit, quo caſu ſimul (&) Titio adimi videtur, & Sejo dari.

DE LEGE FALCIDIA.

TITULUS XXII.

SUpereſt, ut de lege Falcidia diſpiciamus, qua modus noviſſimè legatis impoſitus eſt. Cùm enim olim lege duodecim tabularum libera erat legandi poteſtas, ut liceret vel totum patrimonium legatis erogare, (quippe) (cum ea lege ita cautum eſſet: *uti quisque legaſſet ſuæ rei, ita ius eſto*) viſum eſt hanc legandi licentiam coarctare: idque ipſorum teſtatorum gratia proviſum eſt, ob id, quod plerumque inteſtati moriebantur, recuſantibus ſcriptis heredibus pro nullo aut minimo lucro hereditates adire. Et cum ſuper hoc tam lex Furia, quam lex Voconia latæ ſunt, quarum neutra ſufficiens ad rei conſummationem videbatur: noviſſimè lata eſt lex Falcidia, qua cavetur, ne plus legare liceat, quam dodrantem totorum bonorum: id eſt, ut ſive unus heres inſtitutus ſit, ſive plures apud eam eoſve pars quarta remaneat.

2. ¶ Et cum quæsitum esset, duobus heredibus institutis (veluti Titio & Sejo) si Titii pars, aut tota exhausta sit legatis, quæ nominatim ab eo data sunt, aut supra modum onerata: à Sejo vero aut nulla relicta sint legata, aut quæ partem ejus duntaxat in partem dimidiam minuant: an quia is quartam partem totius hereditatis aut amplius habet, Titio nihil ex legatis, quæ ab eo relicta sunt, retinere liceat, ut quartam partem suæ partis salvam habeat: placuit posse retinere, etenim in singulis heredibus ratio legis Falcidiæ ponenda est.

3. ¶ Quantitas autem patrimonii, ad quam ratio legis Falcidiæ redigitur, mortis tempore spectatur. Itaq; (verb gr.) si is, qui centum aureorum patrimonium in bonis habeat, centum aureos legaverit: nihil legatariis prodest, si ante aditam hereditatem per servos hereditarios, aut ex partu ancillarum hereditariarum, aut ex fœtu pecorum tantum accesserit hereditati, ut centum (aut eis) legatorum nomine erogatis heres quartam partem hereditatis habiturus sit: sed necesse est, ut nihilominus quarta pars legatis detrahatur. Ex diverso, si septuagintaquinque legaverit, & ante aditam hereditatem in tantum decreverint bona (incendiis fortè, aut naufragiis, aut morte servorum) ut non amplius, quam septuagintaquinque (aureorum substantia.) vel etiam minus relinquatur: solida legata debentur. Nec ea res damnosa est heredi, cui liberum est non adire hereditatem: quæ res efficit, ut sit necesse legatariis, ne destituto testamento nihil consequantur, cum herede in portione pacisci.

4. ¶

4. ¶ Cùm autem ratio legis Falcidiæ ponitur, ante deducitur æs alienum : item funeris impensa, & pretia servorum manumissorum: tunc demum in reliquo ita ratio habetur, ut ex eo quarta pars apud heredem remaneat, tres vero partes inter legatarios distribuantur: pro rata scilicet portione ejus, quod cuique eorum legatum fuerit. Itaque si fingamus quadringentos aureos legatos esse, & patrimonii quantitatem, ex qua legata erogari oportet, quadringentorum esse : quarta pars legatariis singulis debet detrahi. Quod si trecentos quinquaginta legatos fingamus: octava debet detrahi Quod si quingentos legaverit : initio quinta, deinde quarta detrahi debet. Ante enim detrahendum est , quod extra bonorum quantitatem est : deinde quod ex bonis apud heredem remanere oportet.

DE FIDEICOMMISSARIIS hereditatibus : (& ad Senatusconsultum Trebellianum.)

TITVLVS XXIII.

NVnc transeamus ad fideicommissa . sed prius est , ut de hereditatibus fideicommissariis videamus.

1. ¶ Sciendum itaque est, omnia fideicommissa primis temporibus infirma fuisse, quia nemo invitus cogebatur præstare id, de quo rogatus erat. Quibus enim non poterant hereditatem, vel legata relinquere, si relinque-

bant, fidei committebant eorum, qui capere ex testamento poterant (hereditatem.) Et ideo fideicommissa appellata sunt, quia nullo vinculo juris, sed tantum pudore eorum, qui rogabantur, continebantur. Postea divus Augustus primus, semel iterumque gratia personarum motus, vel quia per ipsius salutem rogatus quis diceretur, aut ob insignem quorundam perfidiam, jussit consulibus auctoritatem suam interponere. Quod quia justum videbatur, & populare erat: paulatim conversum est in assiduam jurisdictionem: tantusque eorum favor factus est, ut paulatim etiam praetor proprius crearetur, qui de fideicommissis jus diceret, quem fideicommissarium appellabant.

2. ¶ In primis igitur sciendum est, opus esse, ut aliquis recto jure testamento heres instituatur: ejusq; fidei committatur, ut eam hereditatem alii restituat, alioqui inutile est testamentum, in quo nemo heres instituitur. Cùm igitur aliquis scripserit, *Lucius Titius heres esto*; potest adjicere, *rogo te Luci Titi, ut cum primum poteris hereditatem meam adire, eam Cajo Sejo reddas restituas.* Potest autem quisque & de parte restituenda heredem rogare. Et liberum est, vel purè, vel sub conditione relinquere fideicommissum, vel ex certo die.

3. ¶ Restituta autem hereditate, is quidem, qui restituit, nihilominus heres permanet: is vero, qui recipit hereditatem, aliquando heredis, aliquando legatarii loco habetur.

4. ¶ Et Neronis quidem temporibus, Trebellio Maximo & Annæo Senecca consulibus, sena-

senatusconsultum factum est: quo cautum est, ut si hereditas ex fideicommissi causa restituta sit: omnes actiones, quæ jure civili heredi, & in heredem competerent, ei, & in eum darentur, cui ex fideicommisso restituta esset hereditas. Post quod senatusconsultum prætor utiles actiones ei, & in eum qui recipit hereditatem, quasi herede, & in heredem dare cœpit.

5. ¶ Sed quia heredes scripti, cùm aut totam hereditatem, aut penè totam plerumque restituere rogabantur, adire hereditatem ob nullum vel minimum lucrum recusabant, atque ob id extinguebantur fideicommissa: postea Vespasiani Augusti temporibus, Pegaso, & Pusione consulibus, senatus censuit: ut ei, qui rogatus esset hereditatem restituere, perinde liceret quartam partem retinere, atque ex lege Falcidia ex legatis retinere conceditur. Et singulis quoque rebus, quæ per fideicommissum relinquuntur, eadem retentio permissa est. Post quod senatusconsultum ipse heres onera hæreditaria sustinebat. Ille autem, qui ex fideicommisso recipiebat partem hæreditatis, legatarii partiarii loco erat, id est, ejus legatarii, cui pars bonorum legabatur; quæ species legati, partitio vocabatur: quia cum herede legatarius partiebatur hæreditatem. Vnde quæ solebant stipulatione inter hæredem & partiarium legatarium interponi: eædem interponebantur inter eum qui ex fideicommisso recepit hæreditatem & hæredem, id est, ut lucrum & damnum hæreditarium pro rata parte inter eos commune esset.

6. ¶ Ergo siquidem non plus, quam dodrantem hereditatis scriptus heres rogatus sit restituere: tunc ex Trebelliano senatusconsulto restituebatur hereditas, & in utrumque actiones hereditariæ pro rata parte dabantur: in heredem quidem jure civili: in eum vero, qui recipiebat hereditatem, ex senatusconsulto Trebelliano tanquam in heredem. At si plus, quam dodrantem, vel etiam totam hereditatem restituere rogatus esset: locus erat Pegasiano senatusconsulto: & heres, qui semel adierat hereditatem (si modo sua voluntate adierat) sive retinuerat quartam partem, sive retinere noluerat: ipse universa onera hereditaria sustinebat. Sed quarta quidem retenta, quasi partis & pro parte stipulationes interponebantur, tanquam inter partiarium legatarium & heredem, si vero totam hereditatem restitueret, emptæ & venditæ hereditatis stipulationes interponebantur. Sed si recusabat scriptus heres adire hereditatem: ob id, quod diceret eam sibi suspectam esse quasi damnosam: cavebatur Pegasiano senatusconsulto, ut desiderante eo, cui restituere rogatus esset, jussu prætoris adiret, & restitueret hereditatem: perindeque ei & in eum, qui reciperet hereditatem, actiones darentur, ac juris est ex Trebelliano senatusconsulto, quo casu nullis stipulationibus opus: quia simul & huic, qui restituit, securitas datur, & actiones hereditariæ ei & in eum transferuntur, qui recipit hereditatem, utroque senatusconsulto in hac specie concurrente.

7. ¶

7. ¶ Sed quia ſtipulationes ex ſenatuſcon-ſulto Pegaſiano deſcendentes,& ipſi antiquitati diſplicuerunt,& quibuſdam caſibus captioſas eas homo excelſi ingenii Papinianus appellat,& nobis in legibus magis ſimplicitas quam difficultas placet: ideo omnibus nobis ſuggeſtis tam ſimilitudinibus, quam differentiis utriuſque ſenatuſconſulti: placuit,exploſo ſenatuſconſulto Pegaſiano , quod poſtea ſupervenit, omnem auctoritatem Trebelliano ſenatuſconſulto præſtare, ut ex eo fideicommiſſariæ hereditates reſtituantur: ſive habeat heres ex voluntate teſtatoris quartam , ſive plus, ſive minus, ſive nihil penitus : ut tunc, quando,vel nihil,vel minus quarta apud eum remanet, liceat ei vel quartam, vel quod deeſt,ex noſtra auctoritate retinere,vel repetere ſolutum quaſi ex Trebelliano ſenatuſconſulto:pro rata portione actionibus, tam in heredem,quam in fideicommiſſarium competentibus,ſi vero totam hereditatem ſponte reſtituerit:omnes hereditariæ actiones fideicommiſſario,& adverſus eum competant. Sed etiam id , quod præcipuum Pegaſiani ſenatuſconſulti fuerat , ut quando recuſaret heres ſcriptus ſibi datam hereditatem adire,neceſſitas ei imponeretur totam hereditatem volenti fideicommiſſario reſtituere , & omnes ad eum & contra eum transferre actiones : & hoc transpoſuimus ad ſenatuſconſultum Trebellianum , ut ex hoc ſolo neceſſitas heredi imponatur, ſi ipſo nolente adire , fideicommiſſarius deſideret reſtitui ſibi hereditatem, nullo nec damno nec commodo apud heredem remanente.

8. ¶ Nihil autem interest, utrum aliquis ex asse hæres institutus, aut totam hæreditatem, aut pro parte restituere rogatur: an ex parte hæres institutus, aut totam eam partem, aut partem partis restituere rogatur. Nam & hoc casu eadem observari præcipimus, quæ in totius hæreditatis restitutione diximus.

9. ¶ Si quis una aliqua re deducta, sive præcepta, quæ quartam continet (veluti fundo, vel alia re) rogatus sit restituere hæreditatem: simili modo ex Trebelliano senatusconsulto restitutio fiet, perinde ac si quarta parte retenta rogatus esset reliquam hæreditatem restituere, sed illud interest, quod altero casu, id est, cum deducta sive præcepta aliqua re, restituitur hæreditas: in solidum ex eo senatusconsulto actiones transferuntur: & res, quæ remanet apud hæredem, sine ullo onere hæreditario apud eum remanet, quasi ex legato ei adquisita, altero vero casu; id est, cum quarta parte retenta rogatus est hæres restituere hæreditatem, & restituit: scindunturactiones, & pro dodrante quidem transferuntur ad fideicommissarium, pro quadrante remanent apud hæredem. Quin etiam licet una re aliqua deducta, aut præcepta, restituere aliquis hæreditatem rogatus sit, in qua maxima pars hæreditatis contineatur: æquè in solidum transferuntur actiones: & secum deliberare debet is, cui restituitur hæreditas, an expediat sibi restitui. Eadem scilicet interveniunt, & si duabus pluribusve deductis præceptisve rebus, restituere hæreditatem rogatus sit. Sed & si certa summa deducta præceptave, quæ quartam vel etiam ma-

ximam partem hæreditatis continet, rogatus sit aliquis hæreditatem restituere: idem juris est. Quæ (autem) diximus de eo, qui ex asse institutus est: eadem transferimus & ad eum, qui ex parte hæres scriptus est.

10. ¶ Præterea intestatus quoque morituus, potest rogare eum, ad quem bona sua, vel legitimo jure, vel honorario pertinere intelligit: ut hæreditatem suam totam, partemve ejus, aut rem aliquam (veluti fundum, hominem, pecuniam) alicui restituat: cum alioqui legata, nisi ex testamento, non valeant.

11. ¶ Eum quoque cui aliquid restituitur, potest rogare, ut id rursum alii aut totum, aut partem, vel etiam aliquid aliud restituat.

12. ¶ Et quia prima fideicommissorum cunabula à fide heredum pendent, & tam nomen, quam substantiam acceperunt: ideo divus Augustus ad necessitatem juris ea retraxit. Nuper & nos eundem principem superare contendentes, ex facto, quod Tribonianus vir excellentissimus. Quæstor sacri palatii suggessit, constitutionem fecimus: per quam disposuimus, si testator fidei hæredis sui commisit, ut vel hæreditatem, vel speciale fideicommissum restituat, & neque ex scriptura, neque ex quinque testium numero (qui in fideicommissis legitimus esse noscitur) possit res manifestari, sed vel pauciores, quam quinque, vel nemo penitus testis intervenerit: tunc sive pater hæredis, sive alius, quicunque sit, qui fidem hæredis elegerit, & ab eo restitui aliquid voluerit: si heres perfidia tentus adimplere fidem recusat, negando rem ita esse subsequutam, si fi-

deis[ow

deicommissariis jusjurandum ei detulerit, cùm prius ipse de calumnia juraverit, necesse eum habere vel jusjurandum subire, quod nihil tale à testatore audiverit, vel recusantem ad fideicommissi vel universalis, vel specialis solutionem coarctari, ne depereat ultima voluntas testatoris fidei heredis commissa. Eadem observari censuimus & si à legatario vel fideicommissario aliquid similiter relictum sit. Quod si is à quo relictum dicitur, (postquam negaverit,) confiteatur quidem aliquid à se relictum esse, sed ad legis subtilitatem recurrat, omninò solvere cogendus est.

DE SINGULIS REBUS per fideicommissum relictis.

TITULUS XXIV.

POtest tamen quis etiam singulas res per fideicommissum relinquere: veluti fundum, argentum, hominem, vestem, (&) pecuniam numeratam: & vel ipsum heredem rogare, ut alicui restituat, vel legatarium, quamvis à legatario legari non possit.

1. ¶ Potest autem non solum proprias res testator per fideicommissum relinquere: sed & heredis, aut legatarii, aut fideicommissarii, aut cujuslibet alterius. Itaque & legatarius & fideicommissarius non solum de ea re rogari potest, ut eam alicui restituat, quæ ei relicta sit: sed etiam de alia, sive ipsius, sive aliena sit. Hoc solum observandum est, ne plus quisquam rogetur alicui restituere, quam ipse ex testamento cæperit; nam quod amplius est, in-

utiliter relinquitur. Cùm autem aliena res per fideicommissum relinquitur : necesse est ei, qui rogatus est, aut ipsam redimere & præstare, aut æstimationem ejus solvere.

2. ¶ Libertas quoque servi per fideicommissum dari potest, ut heres cum rogetur manumittere, vel legatarius, vel fideicommissarius, nec interest, utrum de suo proprio servo testator roget, an de eo, qui ipsius heredis, aut legatarii, vel etiam extranei sit. Itaque & alienus servus redimi & manumitti debet. Quod si dominus eum non vendat : si modo nihil ex judicio ejus, qui reliquit libertatem, recepit: non statim extinguitur fideicommissaria libertas, sed differtur, quia possit tempore procedente, ubicunque occasio serviredimendi fuerit, præstari libertas. Qui autem ex fideicommissi causa manumittitur, non testatoris fit libertus, etiam si testatoris servus sit, sed ejus, qui manumittit. At is, qui directo ex testamento liber esse jubetur, ipsius testatoris libertus fit : qui etiam Orcinus appellatur. Nec alius ullus directo ex testamento libertatem habere potest, quam qui utroque tempore testatoris fuerit, & quo faceret testamentum, & quo moreretur. Directa autem libertas tunc dari videtur, cùm non ab alio servum manumitti rogat, sed velut ex suo testamento libertatem ei competere vult.

2. ¶ Verba autem fideicommissorum hæc maximè in usu habentur. *peto, rogo, volo, mando, fidei tuæ committo*, quæ perinde singula firma sunt, atque si omnia in unum congestassent.

DE CODICILLIS.

TITVLVS XXV.

ANte Auguſti tempora conſtat codicillorum jus in uſu non fuiſſe: ſed primus Lucius Lentulus, (ex cujus perſona etiam fideicommiſſa (eſſe) cœperunt) codicillos introduxit. Nam cum deceſſeret in Africa, ſcripſit codicillos teſtamento confirmatos, quibus ab Auguſto petiit per fideicommiſſum, ut faceret aliquid. Et cùm divus Auguſtus voluntatem ejus impleviſſet, deinceps reliqui ejus authoritatem ſecuti, fideicommiſſa præſtabant: & filia Lentuli legata, quæ jure non debebat, ſolvit. Dicitur autem Auguſtus convocaſſe ſapientes viros, interque eos Trebatium quoque, cujus tunc authoritas maxima erat, & quæſiſſe, an poſſet recipi hoc, nec abſonans à juris ratione codicillorum uſus eſſet: & Trebatium ſuaſiſſe Auguſto, quod diceret utiliſſimum & neceſſarium in hoc civibus eſſe, propter magnas & longas peregrinationes, quæ apud veteres fuiſſent: ubi ſi quis teſtamentum facere non poſſet, tamen codicillos poſſet. Poſt quæ tempora, cùm & Labeo codicillos feciſſet, jam nemini dubium erat, quin codicilli jure optimo admitterentur.

2. ¶ Non tantum autem teſtamento facto poteſt quis codicillos facere, ſed (&) inteſtatus quis decedens fideicommittere codicillis poteſt. Sed cùm ante teſtamentum factum codicilli facti erant. Papinianus ait, non aliter vires habere, quam ſi ſpeciali poſtea voluntate

tate confirmentur. Sed divi Severus & Antoninus rescripserunt: ex iis codicillis qui testamentum præcedunt, posse fideicommissum peti: si appareat eum, qui testamentum fecit, à voluntate, quam in codicillis expresserat, non recessisse.

2. ¶ Codicillis autem hæreditas neque dari neque adimi potest: ne confundatur jus testamentorum & codicillorum, & ideo nec exhæredatio scribi. Directò autem hæreditas codicillis neque dari, neque adimi potest: nam per fideicommissum hæreditas codicillis jure relinquitur. Ne conditionem hæredi instituto codicillis adjicere, neque substituere directò (quis) potest.

3. ¶ Codicillos etiam plures quis facere potest: & nullam solemnitatem ordinationis desiderant.

INSTITUTIONUM,

seu Elementorum

D: JUSTINIANI,

sacratissimi Principis,

LIBER TERTIUS.

DE HEREDITATIBUS,

Quæ ab intestato deferuntur.

TITULUS I.

INTESTATUS decedit, quia aut omninò testamentum non fecit: aut non jure fecit: aut id, quod fecerat, ruptum irritumve factum est: aut si ex eo nemo heres exstiterit.

1. ¶ Intestatorum autem hereditates ex lege duodecim tabularum, primum ad suos heredes pertinent.

2. ¶ Sui autem heredes existimantur (ut supra diximus) qui in potestate morientis fuerint: veluti filius filiave, nepos neptisve ex filio, pronepos proneptisve ex nepote ex filio nato prognatus prognatave. Nec interest utrum naturales sint liberi, an adoptivi. Quibus connumerari necesse est etiam eos, qui ex legitimis quidem (nuptiisve) matrimoniis, non sunt progeniti, curiis tamen civitatum dati secundùm divalium constitutionum, quæ super his positæ sunt, tenorem, (heredum) suorum

rum jura nanciſcuntur. Necnon eos, quos noſtræ amplexæ ſunt conſtitutiones, per quas juſſimus, (ut) ſi quis mulierem in ſuo contubernio copulaverit, non ab initio affectione maritali, eam tamen, cùm qua poterat habere conjugium, & ex ea liberos ſuſtulerit: poſtea vero affectione procedente, etiam nuptialia inſtrumenta cum ea fecerit, & filios vel filias habuerit: non ſolum eos liberos, qui poſt dotem editi ſunt, juſtos & in poteſtate patris eſſe: ſed etiam anteriores, qui & iis qui poſtea nati ſunt, occaſionem legitimi nominis præſtiterunt. Quod obtinere cenſuimus, & ſi non progeniti fuerint poſt dotale inſtrumentum confectum liberi, vel etiam nati ab hac luce fuerint ſubtracti. Ita demum tamen nepos neptiſve, pronepos proneptiſve. ſuorum heredum numero ſunt, ſi præcedens perſona deſierit in poteſtate parentis eſſe: ſive morte id acciderit, ſive alia ratione, veluti emancipatione. Nam ſi per id tempus, quo quis moritur, filius in poteſtate ejus ſit: nepos ex eo, ſuus heres eſſe non poteſt. Idque & in cæteris deinceps liberorum perſonis dictum (eſſe) intelligimus. Poſthumi quoque, qui ſi vivo parente nati eſſent, in poteſtate (ejus) futuri forent, ſui heredes ſunt.

3. ¶ Sui autem heredes fiunt etiam ignorantes, & licet furioſi ſint heredes poſſunt exiſtere: quia quibus ex cauſis ignorantibus nobis acquiritur: ex his cauſis & furioſis acquiri poteſt. Et ſtatim morte parentis quaſi continuatur dominium, & ideo nec tutoris auctoritate opus eſt pupillis, cùm etiam ignorantibus ac-

quiratur ſuis hæredibus hæreditas, nec curatoris aſſenſu acquiritur furioſo, ſed ipſo jure.

4. ¶ Interdum autem, licet in poteſtate (parentis) mortis tempore ſuus hæres non fuerit, tamen ſuus hæres parenti efficitur: veluti (ſi) ab hoſtibus quis reverſus fuerit poſt mortem patris (ſui,) jus enim poſtliminii hoc facit.

5. ¶ Per contrarium (autem hoc) evenit, ut licet quis in familia defuncti ſit mortis tempore, tamen ſuus hæres non ſit: veluti ſi poſt mortem ſuam pater judicatus fuerat perduellionis reus, ac per hoc memoria ejus damnata fuerit, ſuum enim hæredem habere non poteſt, cùm fiſcus ei ſuccedat, ſed poteſt dici ipſo (quidem) jure ſuum hæredem eſſe, ſed deſinere.

6. ¶ Cùm filius filiave, & ex altero filio nepos neptiſve exiſtunt, pariter ad hæreditatem (avi) vocantur; nec qui gradu proximior eſt, ulteriorem excludit. Æquum enim eſſe videtur, nepotes neptesque in patris ſui locum ſuccedere. Pari ratione & ſi nepos neptiſve ſit ex filio, & ex nepote pronepos proneptiſve: ſit nul vocantur. Et quia placuit nepotes neptiſve, item pronepotes proneptesve in parentis ſui locum ſuccedere: conveniens eſſe viſum eſt, non in capita, ſed in ſtirpes hæreditatem dividi, ut filius partem dimidiam hæreditatis habeat, & ex altero filio duo pluresve nepotes alteram dimidiam. Item ſi ex duobus filiis nepotes neptesve exiſtant, ex altero unus fortè aut duo, ex altero tres aut quatuor: ad unum aut duos

dimi-

dimidia pars pertineat, ad tres vel ad quatuor altera dimidia.

7 ¶ Cùm autem quæritur, an quis ſuus hæres exiſtere poſſit; eo tempore quærendum eſt, quo certum eſt aliquem ſine teſtamento deceſſiſſe, quod accidit & deſtituto teſtamento. Hac ratione, ſi filius exhæredatus fuerit, & extraneus hæres inſtitutus, & filio mortuo, poſtea certum fuerit hæredem inſtitutum ex teſtamento non fieri hæredem, aut quia noluit eſſe hæres, aut quia non potuit, nepos avo ſuus hæres exiſtet: quia quo tempore certum eſt inteſtatum deceſſiſſe patremfamilias, ſolus invenitur nepos, & hoc certum eſt

8 ¶ Et licet poſt mortem avi natus ſit, tamen avo vivo conceptus, mortuo patre ejus, poſteaque deſerto avi teſtamento, ſuus hæres efficitur. Planè ſi & conceptus & natus fuerit poſt mortem avi: mortuo patre ſuo, deſertoque poſtea aviteſtamento, ſuus hæres avo non exiſtet: quia nullo jure cognationis patrem ſui patris attigit, ſed nec ille eſt inter liberos avi, quem filius emancipatus adoptavit. Hi autem, cum non ſint ſui (quantum ad hæreditatem) liberi: neque bonorum poſſeſſionem petere poſſunt quaſi proximi cognati. Hæc de ſuis hæredibus.

9. ¶ Emancipati autem liberi, jure civili nihil juris habent (neq; enim ſui hæredes ſunt, qui in poteſtate parentis eſſe deſierunt) neque ullo alio jure per legem duodecim tabularum vocantur, ſed prætor naturali æquitate motus, dat eis bonorum poſſeſſionem. *Vnde liberi*, perinde ac ſi in poteſtate parentis tempore mortis fuiſſent: ſive ſoli ſint, ſive cum ſuis here-

heredibus concurrant. Itaque duobus liberis existentibus, emancipato uno, & eo qui tempore mortis in potestate fuerit: sane quidem is, qui in potestate fuit, solus jure civili heres est, & solus suus heres: sed cum emancipatus beneficio prætoris in partem admittitur, evenit, ut suus heres pro parte heres fiat.

10. ¶ At hi, qui emancipati à parente in adoptionem se dederunt, non admittuntur ad bona naturalis patris quasi liberi: si modo, cùm is moreretur, in adoptiva familia fuerint. Nam vivo eo emancipati ab adoptivo patre, perinde admittuntur ad bona naturalis patris, ac si emancipati ab ipso essent, nec unquam in adoptiva familia fuissent. Et convenienter, quod ad adoptivum patrem pertinet, extraneorum loco esse incipiunt. Post mortem vero naturalis patris emancipati ab adoptivo patre: & quantum ad hunc adoptivum patrem pertinet, æquè extraneorum loco fiunt: & quantum ad naturalis patris bona pertinet, nihilo magis liberorum gradum nanciscuntur. Quod ideo sic placuit, quia iniquum erat, esse in potestate patris adoptivi ad quos bona naturalis patris pertineant, utrum ad liberos ejus, an ad agnatos.

11. ¶ Minus ergo juris habent adoptivi (filii) quam naturales, namque naturales emancipati, beneficio prætoris gradum liberorum retinent, licet jure civili perdant: adoptivi vero emancipati & jure civili perdant gradum liberorum, & à prætore non admittuntur, & rectè, naturalia enim jura civilis ratio perimere non potest: nec quia desinunt sui heredes

esse

esse, possunt desinere filii filiæve aut nepotes neptesve esse, adoptivi verò emancipati extraneorum loco incipiunt esse: quia jus nomenque filii filiæque, quod per adoptionem consequuti sunt, alia civili ratione, i. e. emancipatione, perdunt.

12. ¶ Eadem hæc observantur, & in ea bonorum possessione, quam contra tabulas testamenti parentis liberis præteritis, id est neque heredibus institutis neque ut oportet exheredatis, prætor pollicetur. Nam eos quidem, qui in potestate mortis tempore fuerint & emancipatos, vocat prætor ad eandem bonorum possessionem: eos verò, qui in adoptiva familia fuerint per hoc tempus quo naturalia parens moreretur, repellit. Item adopitvos liberos emancipatos ab adoptivo patre, sicut ab intestato, ita longè minus contra tabulas testamenti ad bona ejus (non) admittit: quia desinunt (in) numero liberorum (ejus) esse.

13. ¶ Admonendi tamen sumus, eos qui in adoptiva familia sunt, quive post mortem naturalis parentis ab adoptivo patre emancipati fuerint: intestat⁹ parente naturali mortuo, licet ea parte edicti, qua liberi ad bonorum possessionem vocantur, non admittantur alia tamen parte vocari, scilicet qua cognati defuncti vocantur. Ex qua parte ita admittuntur, si neque sui heredes liberi neque emancipati obstent, neque adgnatus quidem ullus interveniat. Antè enim prætor liberos vocat tam suos heredes quàm emancipatos, deinde legitimos heredes, deinde proximos cognatos.

14. ¶ Sed ea omnia antiquitati (quidem)

placuerunt: aliquam autem emendationem à noſtra conſtitutione acceperunt, quam ſuperiis perſonis compoſuimus: quæ à patribus ſuis naturalibus in adoptionem aliis dantur. Invenimus etenim nonnullos caſus, in quibus filii & naturalium parentum ſucceſſionem propter adoptionem amittebant: & adoptione facilè per emancipationem ſoluta, ad neutrius patris ſucceſſionem vocabantur. Hoc ſolito more corrigentes, conſtitutionem ſcripſimus, per quam definimus quando parens naturalis filium ſuum adoptandum alii dederit, integra omnia jura ita ſervari, atque ſi in patris naturalis poteſtate permanſiſſet, nec penitus adoptio fuiſſet ſubſequuta: niſi in hoc tantummodo caſu, ut poſſit ab inteſtato ad patris adoptivi venire ſucceſſionem teſtamento autem ab eo facto: neque jure civili, neque prætorio, ex hereditate ejus aliquid perſequi poteſt neque contra tabulas bonorum poſſeſſione agnita, neque inofficioſi querela inſtituta: cum nec neceſſitas patri adoptivo imponatur vel heredem eum inſtituere, vel exheredatum eum facere, utpote nullo vinculo naturali copulatum, neque ſi ex Sabiniano ſenatuſconſulto ex tribus maribus fuerit adoptatus. Nam & in ejuſmodi caſu, neque quarta ei ſervatur, neque ulla actio ad ejus perſequutionem ei competit. Noſtra autem conſtitutione exceptus eſt is, quem parens naturalis adoptandum ſuſceperit. Utroque enim jure tam naturali, quàm legitimo in hanc perſonam concurrente: priſtina jura tali adoptioni ſervamus, quemadmodum ſi paterfamilias ſe-

se dederit adrogandum : quæ specialiter & singulatim ex præfatæ constitutionis tenore possunt colligi

15. § Item vetustas ex masculis progenitos plus diligens, solos nepotes vel neptes, qui (quæve) ex virili sexu descendunt, ad suorum vocabat successionem & jure adgnatorum eos anteponebat: nepotes autem, qui ex filiabus nati sunt, & pronepotes ex neptibus cognatorum loco connumerans, post adgnatorum licam eos vocabat tam in avi vel proavi materni, quam in aviæ vel proaviæ sive paternæ sive maternæ successionem. Divi autem principes non passi sunt talem contra naturam injuriam sine competenti emendatione relinquere : sed cum nepotis & proneptis nomen commune sit utrisque tam qui ex masculis, quam qui ex fœminis descendunt : ideo eundem gradum & ordinem successionis eis donaverunt. Sed ut amplius aliquid sit eis, qui non solùm naturæ, sed etiam veteris juris suffragiis muniuntur : portionem nepotum, vel neptum, vel deinceps (de quibus supra diximus) paulò minuendam esse existimaverunt: ut minus tertia parte accipere, quam mater eorum, vel avia fuerat acceptura, vel pater eorum, vel avus paternus, sive maternus. quando fœmina mortua sit, cujus de hereditate agitur: iisque (licet soli sint) adeuntibus, adgnatos minimè vocabant. Et quemadmodum lex duodecim tabularum filio mortuo nepotes vel neptes, pronepotes vel proneptes in locum patris sui ad successionem avi sui vocat: ita & principalis dispositio in locum matris

ſuæ vel aviæ, eos cum jam deſignata partis tertiæ deminutione vocat

16. ¶ Sed nos, cùm adhuc dubitatio maneret inter adgnatos & memoratos nepotes, quartam partem ſubſtantiæ defuncti adgnatis ſibi vindicantibus ex cujuſdam conſtitutionis auctoritate: memoratam quidem conſtitutionem a noſtro Codice ſegregavimus, neque inſeri eam ex Theodoſiano Codice in eo conceſſimus. Noſtra autem conſtitutione promulgata, toti juri ejus derogatum eſt: & ſanximus talibus nepotibus ex filia, vel pronepotibus ex nepte, & deinceps, ſuperſtitibus adgnatos nullam partem mortui ſucceſſionis ſibi vindicare: ne hi, qui ex tranſverſa linea veniunt, potiores iis habeantur qui recto jure deſcendunt. Quam conſtitutionem noſtram obtinere ſecundùm ſui vigorem & tempora, & nunc ſancimus: ita tamen, ut quemadmodum inter filios & nepotes ex filio antiquitas, ſtatuit, non in capita, ſed in ſtirpes dividi hereditatem: ſimiliter nos inter filios, & nepotes ex filia diſtributionem fieri jubeamus, vel inter omnes nepotes & neptes, & inter pronepotes & proneptes, & alias deinceps perſonas: ut utraque progenies, matris vel patris, aviæ vel avi, portionem ſine ulla deminutione conſequatur: ut ſi fortè unus vel duo ex una parte, ex altera tres aut quatuor exſtent unus aut duo dimidiam, alteri tres aut quatuor alteram dimidiam hereditatis habeant.

DE LEGITIMA Adgnatorum ſucceſſione.

TITULUS II.

SI nemo ſuus heres, vel eorum, quos inter ſuos heredes prætor, vel conſtitutiones vocant, exiſtat, qui ſucceſſionem quoquo modo amplectatur: tunc ex lege duodecim tabularum ad agnatum proximum pertinet hereditas.

1. ¶ Sunt autem adgnati (ut primo quoque libro tradidimus) cognati per virilis ſexûs perſonas cognatione conjuncti, quaſi à patre cognati. Itaque (ex) eodem patre nati fratres adgnati ſibi ſunt, qui & conſanguinei vocantur: nec requiritur, an etiam eandē matrem habuerint. Item patruus fratris filio, & invicem is illi agnatus eſt. Eodem numero ſunt fratres patrueles, id eſt, qui ex duobus fratribus procreati ſunt qui etiam conſobrini vocantur. Qua ratione etiam ad plures gradus adgnationis pervenire poterimus. Ii etiam, qui poſt mortem patris naſcuntur, jura conſanguinitatis nanciſcuntur. Non etiam omnibus ſimul adgnatis dat lex hereditatem: ſed iis, qui tunc proximiores gradu ſunt, cùm certum eſſe cœperit aliquem inteſtatum deceſſiſſe.

2. ¶ Per adoptionem quoque adgnationis jus conſiſtit: veluti inter filios naturales, & eos, quos pater eorum adoptavit Nec dubium eſt, quin impropriè conſanguinei appellentur.

Item si quis ex cæteris adgnatis (tuis) veluti frater, aut patruus, aut denique is, qui longiore gradu est adoptaverit aliquem : adgnatus inter suos heredes esse non dubitatur.

§. ¶ Cæterùm inter masculos quidem adgnationis jure hereditas, etiam si longissimo gradu sint, ultrò citroque capitur. Quod ad fœminas verò attinet, ita placebat, ut ipse consanguinitatis jure tantum capiant hereditatem si sorores sint: ulterius non capiant, masculi autem ad earum hereditates (etiam si longissimo gradu sint) admittantur. Qua de causa fratris tui, aut patrui tui filiæ, vel amitæ tuæ hereditas ad te pertinebat: tua verò ad illas non pertinebat. Quòd ideo ita constitutum erat, quia commodius videbatur ita jura constitui ut plerumque hereditates ad masculos confluerent. Sed quia sanè iniquum erat, in universum eas quasi extraneas repelli, prætor eas ad bonorum possessionem admittit ea parte, qua proximitatis nomine bonorum possessionem pollicetur, ex qua parte ita scilicet admittuntur si neque adgnatus ullus, neq; proximior cognatus interveniat. Et hæc quidem lex duodecim tabularum nullo modo introduxit: sed simplicitatem legibus amicam amplexa, similiter modo omnes adgnatos sive masculos, sive fœminas, cujuscumque gradus ad similitudinem suorum invicem ad successionem vocabat. Media autem jurisprudentia, quæ erat quidem lege duodecim tabularum junior, imperiali autem dispositione anteriore subtilitate quadam excogitata, prædictam differentiam inducebat, & penitus eas à successione

cessione adgnatorum repellebat : omnia a succession incognita, donec prætores paulatim asperitatem juris civilis corrigentes: sive, quod deerat, implentes humano proposito, alium ordinē suis edicti addiderunt: & cognationis linea proximitatis nomine introducta, per bonorum possessionem eas adjuvabant & pollicebantur his bonorum possessionem, quæ *unde cognati* appellatur Nos verò, legem duodecim tabularum sequentes , & ejus vestigia in hac parte conservantes, laudamus quidem prætores suæ humanitatis , non tamen eos in plenum (huic) causæ mederi invenimus. Quare etenim uno eodemque gradu naturali concurrente & adgnationis titulis tam in masculis, quàm in fœminis æqua lance constitutis, masculis quidem dabatur ad successionem venire omnium adgnatorum: ex adgnatis autem mulieribus nulli pēnitus nisi soli sorori, ad adgnatorum successionem patebat aditus. Ideo (nos) in plenum omnia reducentes & ad jus duodecim tabularum eandem dispositionem exæquantes, nostra constitutiones sancimus omnes legitimas personas, id est, per virilem sexum descendentes (sive masculini generis sive fœminini sint) simili modo ad jura successionis legitimè ab intestato vocari, secundùm sui gradus prærogativam: nec ideo excludendas, quia consanguinitatis jura sicut germanæ non habent.

4. ¶ Hoc etiam addendum nostræ constitutioni existimavimus , ut transferatur unus tantummodo gradus à jure cognationis in legitimam successionem : ut non solùm fratris

filius & filia (ſecundùm quod jam definivimus) ad ſucceſſionem patris ſui vocentur: ſed etiam germanæ conſanguineæ, vel ſororis uterinæ filius & filia ſoli, & non deinceps perſonæ unà cum his ad jura avunculi ſui perveniant: & mortuo eo, qui patruus quidem eſt ſui fratris filiis, avunculus autem ſororis ſuæ ſoboli: ſimili modo ab utroque latere ſuccedant, tanquam ſi omnes ex maſculis deſcendentes, legitimo jure veniant; ſcilicet ubi frater & ſoror ſuperſtites non ſunt. His etenim perſonis præcedentibus & ſucceſſionem admittentibus, cæteri gradus remanent penitus ſemoti, videlicet hereditate non in ſtirpes, ſed in capita dividenda.

5. ¶ Si plures ſint gradus adgnatorum: à parte lex duodecim tabularum proximum vocat. Itaque ſi (verbi gratia) ſint defuncti frater, & alterius fratris filius, aut patruus: frater potior habetur. Et quamvis ſingulari numero uſa lex (duodecim tabularum) proximum vocet, tamen dubium non eſt, quin, ſi plures ſint ejuſdem gradus, omnes admittantur. Nam & proprie proximus ex pluribus gradus intelligitur: & tamen non dubium eſt, quin licet unus ſit gradus adgnatorum, pertineat ad eos hereditas.

6. ¶ Proximus autem, ſi quidem nullo teſtamento facto quiſquam deceſſerit, per hoc tempus requiritur, quo mortuus eſt is, cujus de hereditate quæritur. Quod ſi facto teſtamento quiſquam deceſſerit: per hoc tempus requiritur, quo certum eſſe cœperit, nullum ex teſtamento heredem exſiturū, tunc enim pro-

propriè quisque intestatus decessisse intelligitur. Quod quidem aliquando longo tempore declarātur. In quo spatio temporis sæpè accidit, ut proximiore mortuo proximus esse incipiat, qui moriente testatore non erat proximus.

7. ¶ Placebat autem in eo genere percipiendarum hereditatum successionem non esse: id est ut quamvis proximus, qui secundùm ea, quæ diximus, vocatur ad hereditatem, aut spreverit hereditatem, aut antequam adeat decesserit: nihilo magis legitimo jure sequentes admittantur. Quod iterum prætores imperfecto jure corrigentes, non in totum sine adminiculo relinquebant: sed ex cognatorum ordine eos vocabant. utpotè adgnationis jure eis recluso. Sed nos nihil perfectissimo juri deesse cupientes, nostra constitutione quam de jure patronatus, humanitate suggerente, protulimus, (sancimus) successionem in adgnatorum hereditatibus non esse eis denegandam: cùm satis absurdum erat, quod cognatis à prætore apertum est, hoc adgnatis esse recluſum: maximè cum in onere quidem tutelarum & primo gradu deficiente, sequens succedit: & quod in onere obtinebat, non erat in lucro permissum.

8. ¶ Ad legitimam successionem nihilominus vocatur etiam parens, qui contracta fiducia filium vel filiam, nepotem vel neptem, ac deinceps emancipat, quod ex nostra constitutione omninò inducitur, ut emancipationes liberorum semper videantur quasi contracta fiducia fieri: cùm apud veteres non ali-

ter hoc obtinebat, nisi specialiter contracta fiducia parens manumisisset.

DE SENATUSCONSULTO Tertulliano.

TITULUS III.

Ex duodecim tabularum ita stricto jure utebatur & præponebat masculorum progeniem: & eos, qui per fœminini sexus necessitudinem sibi junguntur, adeo expellebat, ut ne quidem inter matrem & filium filiamve ultro citroque hereditatis capiendæ jus daret: nisi quod prætores ex proximitate cognatorum eas personas ad successionem, bonorum possessione, *unde cognati*, accommodata, vocabant.

1. § Sed hæ juris angustiæ postea emendatæ sunt. Et primus quidem divus Claudius matri, ad solatium liberorum amissorum, legitimam eorum detulit hereditatem.

2. § Postea autem senatusconsulto Tertulliano, quod divi Hadriani temporibus factum est, plenissime de tristi successione matri, non etiam aviæ deferenda cautum est: ut ingenua trium liberorum jus habens, libertina quatuor, ad bona filiorum filiarumve admittatur intestato mortuorum, licet in potestate parentis sit: ut scilicet cum alieno juri subjecta est jussu ejus adeat (hereditatem,) cujus juri subjecta est.

3. § Præferuntur autem matri liberi defuncti, qui sui sunt, quive suorum loco sunt sive

primi gradus, sive ulterioris. Sed & filiæ suæ mortuæ filius vel filia præponitur ex constitutionibus matri defunctæ, id est, aviæ suæ. Pater verò utriusque non etiam avus & proavus matri anteponitur, scilicet cum inter eos solos de hereditate agitur. Frater autem consanguineus tam filii, quàm filiæ excludebat matrem: soror autem consanguinea, pariter cum matre admittebatur. Sed si fuerant frater & soror consanguinei, & mater liberis onerata: frater quidem matrem excludebat, communis autem erat hereditas ex æquis partibus & fororibus.

4. ¶ Sed nos constitutione quam in Codice nostro nomine decorato posuimus, matri subveniendum esse existimavimus: respicientes ad naturam, & puerperium & periculum, & sæpè mortem ex hoc casu matribus illatam. Ideoque impium esse credidimus, casum fortuitum in ejus admitti detrimentum, si enim ingenua ter, vel libertina quater non peperit, immerito defraudabatur successione suorum liberorum: quid enim peccavit, si non plures sed paucos peperit? Et dedimus jus legitimum plenum matribus (sive ingenuis sive libertinis) & si non ter enixæ fuerint vel quater, sed eum tantum vel eam, qui quæve morte intercepti sunt, ut sic vocentur in liberorum suorum legitimam successionem.

5. ¶ Sed cum antea constitutiones jura legitimæ successionis perscrutantes, pàrtim matrem adjuvabant, partim eam prægravabant, nec in solidum eam vocabant, sed in quibusdam casibus tertiam ei partem abstrahentes,

certis legitimis dabant personis, in aliis autem contrarium faciebant: nobis visum est recta & simplici via matrem omnibus personis legitimis anteponi, & sine ulla deminutione filiorum suorum successionem accipere: excepta fratris & sororis persona, sive consanguinei sint, sive sola cognationis jura habentes: ut quemadmodum eam toti alii ordini legitimo præposuimus, ita omnes fratres & sorores, sive legitimi sint, sive non, ad capiendas hereditates simul vocemus. ita tamen, ut si quidem solæ sorores adgnatæ vel cognatæ, & mater defuncti vel defunctæ superstint: dimidiam quidem mater alteram verò dimidiam partem omnes sorores habeant. Si verò matre superstite & fratre, vel fratribus solis, vel etiam cum sororibus, sive legitima, sive sola cognationis jura habentibus, intestatus quis vel intestata moriatur: in capita distribuatur ejus hereditas.

6. ¶ Sed quemadmodum nos matribus prospeximus, ita eas oportet suæ soboli consulere: scituris eis: quod si tutores liberis non petierint, vel in locum remoti vel excusati, intra annum petere neglexerint: ab eorum impuberum morientium successione merito repellentur.

7. ¶ Licet autem vulgo quæsitus sit filius, fil ave: potest (tamen) ad bona ejus mater ex Tertulliano senatusconsulto admitti.

DE SENATUSCONSULTO Orphitiano.

TITULUS IV.

PEr contrarium autem liberi ad bona matrum inteſtatarum admittantur ex ſenatuſconſulto Orphitiano, quod Orphitio & Rufo conſulibus effectum eſt, divi Marci temporibus, & data eſt tam filio quam filiæ legitima hereditas, etiam ſi alieno juri ſubjecti ſint: & præferuntur conſanguineis & adgnatis defunctæ matris.

1. ¶ Sed cùm ex hoc ſenatuſconſulto nepotes (& neptes) ad aviæ ſucceſſionem legitimo jure non vocarentur: poſtea hoc conſtitutionibus principalibus emendatum eſt, ut ad ſimilitudinem filiorum filiarumque & nepotes & neptes vocentur.

2. ¶ Sciendum autem eſt hujuſmodi ſucceſſiones, quæ ex Tertulliano & Orphittano ſenatuſconſultis deferuntur, capitis deminutione non perimi, propter illam regulam, qua novæ hæreditates legitimæ capitis deminutione non pereunt, ſed illæ ſolæ, quæ ex lege duodecim tabularum deferuntur.

3. ¶ Noviſſimè ſciendum eſt, etiam illos liberos, qui vulgo quæſiti ſunt, ad matris hereditatem ex hoc ſenatuſconſulto admitti.

4. ¶ Si ex pluribus legitimis heredibus quidem omiſerint hereditatem, vel morte, vel alia cauſa impediti fuerint, quo minus adeant: reliquis, qui adierint, adcreſcit illorum portio: & licet ante deceſſerint, ad heredes tamen eorum pertinet.

DE SUCCESSIONE cognatorum.

TITULUS V.

Post suos heredes, eosque, quos inter suos heredes prætor & constitutiones vocant, & post legitimos (quo numero sunt adgnati, & hi, quos in locum adgnatorum tam supradicta senatusconsulta, quàm nostra erexit constitutio) proximos cognatos prætor vocat.

1. ¶ Qua parte naturalis cognatio spectatur, nam adgnati capite deminuti, quique ex his progeniti sunt, ex lege duodecim tabularum inter legitimos non habentur, sed à prætore tertio ordine vocantur: exceptis solis tantummodo fratre & sorore emancipatis, non etiam liberis eorum quos lex Anastasiana cum fratribus integri juris constitutis, vocat quidem ad legitimam fratris hereditatem, sive sororis: non æquis tamen partibus, sed cum aliqua deminutione, quam facile est ex ipsius constitutionis verbis colligere. Aliis verò adgnatis inferioris gradus, licet capitis deminutionem passi non sunt, tamen anteponit eos & procul dubio cognatis.

2. ¶ Eos etiam, qui per fœminini sexus personas ex transverso cognatione junguntur, tertio gradu proximitatis nomine prætor ad successionem vocat.

3. ¶ Liberi quoque, qui in adoptiva familia sunt, ad naturalium parentum hereditatem hoc eodem gradu vocantur.

4. ¶

4. ¶ Vulgò quæsitos, nullos habere adgnatos manifestum est: quum adgnatio à patre sit, cognatio à matre, alii autem nullum patrem habere intelligantur. Eadem ratione ne inter se quidem possunt videri consanguinei esse: quia consanguinitatis jus species est adgnationis. Tantum ergo cognati sunt sibi, sicut & matri cognati sunt. Itaque omnibus istis (ex) ex parte competit bonorum possessio, qua proximitatis nomine cognati vocantur.

5. ¶ Hoc loco & illud necessariò admonendi sumus: adgnationis quidem jure admitti aliquem ad hereditatem, etsi decimo gradu sit: sive de lege duodecim tabularum quæramus, sive de edicto, quo prætor legitimis heredibus daturum se bonorum possessionem pollicetur. Proximitatis verò nomine iis solis prætor promittit bonorum possessionem, qui usque ad sextum gradum cognationis sunt. & ex septimo sobrino sobrinaque nato natæve.

DE GRADIBUS cognationum.

TITULUS VI.

HOc loco necessarium est exponere, quemadmodum gradus cognationis numerentur. Quare in primis admonendi sumus, cognationem aliam suprà numerari, aliam infrà, aliam ex transverso, quæ etiam à latere dicitur. Superior cognatio est parentum, inferior liberorum, ex transverso fratrum sororumve, & eorum qui quæve ex his generantur: & con-

convenienter patrui, amitæ, avunculi, matertetæ. Et superior quidem & inferior cognatio à primo gradu incipit: at ea, quæ ex transverso numeratur, à secundo.

1. ¶ Primo gradu est suprà pater, mater: infrà filius, filia.

2. ¶ Secundo (gradu) suprà avus, avia: infra nepos, neptis: ex transverso frater, soror.

3. ¶ Tertio (gradu) suprà proavus, proavia: infrà pronepos, proneptis: ex transverso fratris sororisque filius, filia: & convenienter patruus amita, avunculus, matertera. Patruus est frater patris, qui Græcè πατράδελφος appellatur. Avunculus est frater matris, qui Græcè μητράδελφος dicitur & utrique promiscuè θεῖος, appellatur: amita est patris soror, (quæ Græcè πατράδελφη appellatur.) Matertera verò matris soror, (quæ Græcè μητράδελφη dicitur) & utraque promiscuè θεία appellatur.

4. ¶ Quarto gradu supra abavus, abavia: infra abnepos abneptis, ex transverso fratris sororisque nepos, neptisve: & convenienter patruus magnus, amita magna, id est, avi frater & soror; item avunculus magnus & matertera magna, id est, avi frater & soror; consobrinus, consobrina, id est qui quæve ex sororibus aut fratribus procreantur. Sed quidam rectè consobrinos eos propriè dici putant, qui ex duabus sororibus progenerantur, quasi consororinos, eos verò, qui ex duobus fratribus progenerantur, propriè fratres patrueles vocari. Si autem ex duobus fratribus filiæ nascuntur, sorores patrueles appellari.

At

At eos, qui ex fratre & sorore progenerantur, amitinos, propriè dici (putant.) Amitæ tuæ filii consobrinum te appellant, tu illos amitinos.

5. ¶ Quinto (gradu) supra atavus, atavia: infra adnepos, adneptis: ex transverso fratris sororisque pronepos, proneptis & convenienter propatruus, proamita, id est, proavi frater & soror: (&) proavunculus & promatertera, id est, proaviæ frater & soror, item fratris patruelis, vel sororis patruelis, consobrini & consobrinæ, amitini & amitinæ filius filia: propius sobrino, propius sobrina, hi sunt patrui magni, amitæ magnæ, avunculi magni, materna magnæ filius filia.

6. ¶ Sexto gradu supra tritavus, tritavia: infra trinepos trineptis: ex transverso fratris sororisque abnepos, abneptis, & convenienter abpatruus, abamita, id est. abavi frater & soror: abavunculus, abmatertera, id est, abaviæ frater & soror, (item propatrui, proamitæ proavunculi, promatertera filius filia, item propius sobrino sobrinave filius filia:) item sobrini, sobrinæ, id est, qui quæve ex fratribus vel sororibus patruelibus vel consobrinis vel amitinis progenerantur.

7. ¶ Hactenus ostendisse sufficiat, quemadmodum gradus cognationis numerentur. Namque ex his palam est intelligere, quemadmodum ulteriores quoq; gradus numerare debeamus: quippe semper generata persona gradum adjicit, ut longè facilius sit respondere, quoto quisque gradu sit quàm propria cognationis appellatione quemquam denotare.

8. ¶

8. ¶ Adgnationis quoque gradus eodem modo numerantur.

9. ¶ Sed cum magis veritas oculata fide, quam per aures animis hominum infigatur: ideo necessarium duximus post narrationem graduum, eos etiam præsenti libro inscribi, quatenus possint & auribus, & oculorum inspectione adolescentes perfectissimam graduum doctrinam adipisci.

DE SERVILI COGNATIONE.

TITULUS VII.

ILlud certum est, ad serviles cognationes illam partem edicti, qua proximitatis nomine bonorum possessio promittitur, non pertinere: nam nec ulla antiqua lege talis cognatio computabatur. Sed nostra constitutione, quam pro jure patronatus fecimus (quod jus usque ad nostra tempora satis obscurum, atque nube plenum & undique confusum fuerat) & hoc humanitate suggerente concessimus ut si quis in servili constitutus consortio, liberum vel liberos habuerit, sive ex libera, sive ex servilis conditionis muliere, vel contra, serva mulier ex libero vel servo habuerit liberos cujuscunque sexus: & ad libertatem his pervenientibus, ii, qui ex servili ventre nati sunt libertatem meruerint, vel dum mulieres liberæ erant, ipsi in servitute eos habuerint & postea ad libertatem pervenerint: ut hi omnes ad successionem patris vel matris veniant, patronatus jure in hac parte sopito. Hoc enim

liberos

liberos non ſolum in ſuorum parentum ſucceſſionem, ſed etiam alterum in alterius ſucceſſionem, mutuam vocavimus, ex illa lege ſpecialiter eos vocante, ſive ſoli inveniantur, qui in ſervitute nati, & poſtea manumiſſi ſunt: ſive una cum aliis, qui poſt libertatem parentum concepti ſunt, ſive ex eodem patre, ſive ex eadem matre, ſive ex aliis nuptiis, ad ſimilitudinem eorum, qui ex juſtis nuptiis procreati ſunt.

1. ¶ Repetitis itaque omnibus, quæ jam tradidimus, apparet non ſemper eos, qui parē gradum cognationis obtinent, pariter vocari, eoq; amplius, ne eum quidem, qui proximior ſit cognatus, ſemper potiorem eſſe. Cùm enim prima cauſa ſit ſuorum heredum, & eorum, quos inter ſuos heredes enumeravimus apparet pronepotem vel abnepotem defuncti potiorem eſſe, quam fratrem aut patrem matremque defuncti: cùm alioqui pater quidem & mater (ut ſupra quoque tradidimus) primum gradum cognationis obtineant, frater verò ſecundum, pronepos autem tertio gradu ſit cognationis, & abnepos quarto. Nec intereſt in poteſtate morientis fuerit, an non quod vel emancipatus, vel ex emancipato, aut ex fœmineo ſexu prōpagatus eſt Amoris quoque ſuis heredibus, & quos inter ſuos heredes vocari diximus: adnatus, qui integrum jus habet adgnationis, etiam ſi longiſſimo gradu ſit, plerumque potior habetur, quam proximior cognatus. Nam patrui nepos vel pronepos avunculo vel materteræ præferitur Totiens igitur dicimus aut potiorem haberi eum, qui proxi-

miorem gradum cognationis obtinet, aut pariter vocari eos, qui cognati sunt: quotiens neque suorum heredum, quiq; inter suos heredes sunt, neque adgnationis (jure,) aliquis præferri debeat secundùm ea quæ tradidimus: exceptis fratre & sorore emancipatis, qui ad successionem fratrum vel sororum vocantur: qui etsi capite deminuti sunt, tamen præferuntur cæteris ultioris gradus agnatis.

DE SUCCESSIONE libertorum.

TITULUS VIII.

UNde de libertorum bonis videamus. Olim itaque licebat libertopatronum suum impunè testamento præterire: nam ita demum lex duodecim tabularum ad hereditatem liberti vocabat patronum, si intestatus mortuus esset libertus, herede suo nullo relicto. Itaque intestato mortuo liberto, si is suum, heredem reliquisset, patrono nihil in bonis ejus juris erat Et si quidem ex naturalibus liberis aliquem suum heredem reliquisset, nulla videbatur querela: si verò adoptivus filius fuisset, aperte iniquum erat, nihil juris patrono supereſſe.

1. ¶ Qua de causa postea prætoris edicto hæc juris iniquitas emendata est: sive enim faciebat testamentum libertus, jubebatur ita testari, ut patrono partem dimidiam bonorum suorum relinqueret: & si aut nihil aut minus parte dimidia reliquerat: dabatur patrono contrà tabulas testamenti patris dimidiæ bonorum possessio. Sive intestatus moriebatur,

ſuo herede relicto filio adoptivo: dabatur æquè patrono, contra hunc ſuum heredem, patris dimidiæ bonorum poſſeſſio. Prodeſſe autem liberto ſolebant ad excludendum patronum naturales liberi non ſolùm quos in poteſtate mortis tempore habebat, ſed etiam emancipati; & in adoptionem dati; ſi modò ex aliqua parte ſcripti heredes erant, aut præteriti contra tabulas, bonorum poſſeſſionem ex edicto (prætorio) petierant, nam exheredati nullo modo repellebant patronum.

2. ¶ Poſtea (verò) lege Papia adaucta ſunt jura patronorum, qui locupletiores libertos habebant. Cautum eſt enim, ut ex bonis ejus, qui ſeſtertium centum millium patrimonium reliquerat, & pauciores, quam tres liberos habebat: ſive is teſtamento facto, ſive inteſtatus mortuus erat: virilis pars patrono deberetur. Itaque cum unum (quidem) filium filiamve heredem reliquerat libertus: perinde pars dimidia debebatur patrono, ac ſi is ſine ullo filio filiave inteſtatus deceſſiſſet, cum (verò) duos duaſve heredes reliquerat, tertia pars debebatur patrono: ſi tres reliquerat, repellebatur patronus.

3. ¶ Sed noſtra conſtitutio, quam pro omni natione, Græca lingua compendioſo tractatu habito compoſuimus, ita hujuſmodi cauſam definivit: ut ſi quidem libertus vel liberta minores centenariis ſint, id eſt, minus centum aureis habeant ſubſtantiam (ſic enim legis Papiæ ſummam interpretati ſumus, ut pro mille ſeſtertiis unus aureus computetur) nullum locum habeat patronus in eorum ſuc-

cessione : si tamen testamentum fecerint. Sin autem intestati decesserint, nullo liberorum relicto, tunc patronatus jus (quod erat ex lege duodecim tabularum) integrum reservavit. Cùm verò majores centenariis sint, si heredes vel bonorum possessores liberos habeant : sive unum, sive plures, cujuscunque sexus vel gradus: ad eos successiones parentum deduximus, patronis omnibus modis unà cum sua progenie semotis. Sin autem sine liberis decesserint: si quidem intestati, ad omnem hereditatem patronos patronasque vocavimus, si verò testamentum quidem fecerint, patronos autem aut patronas præterierint, cùm nullos liberos haberent, vel habentes eos exheredaverint, vel mater sive avus maternus eos præterierint, ita quod non possint argui inofficiosa eorum testamenta: tunc ex nostra constitutione per bonorum possessionem contra tabulas, non dimidiam (ut antea) sed tertiam partem bonorum liberti consequantur : vel quod deest, eis ex constitutione nostra repleatur, si quando minus tertia parte bonorum suorum libertus vel liberta eis reliquerit : ita sine onere, ut nec liberis liberti libertæve ex ea parte legata vel fideicommissa præstentur, sed ad coheredes eorum hoc onus redundet : multis aliis casibus à nobis in præfata constitutione congregatis, quos necessarios esse ad hujusmodi dispositionem juris perspeximus, ut tam patroni patronæque, quàm liberi eorum, necnon qui ex transverso latere veniunt, usq; ad quintum gradum ad successionem libertorum libertarumve vocentur, sicut ex ea

constitutione intelligendum est:& si ejusdem patroni vel patronæ, vel duorum duarumque pluriumve liberi sint : qui proximior est, ad liberti vel libertæ vocetur successionem,& in capita non in stirpes dividatur successio:eodē modo & in iis , qui ex transverso latere veniunt, servando. Penè enim consonantia jura ingenuitatis & libertinitatis in successionibus fecimus

4 ¶ Sed hæc de iis libertinis hodie dicenda sunt , qui in civitatem Romanam pervenerunt:cùm nec sint alii liberti, simul & Dediticiis & Latinis sublatis, cùm Latinorum legitimæ successiones nullæ penitus erant, quia licet ut liberi vitam suam peragebant,attamen ipso ultimo spiritu simul animam atque libertatem amittebant.&quasi servorum bona eorum jure quodammodo peculii ex lege junia (Norbana)manumissores detinebant. Postea verò senatusconsulto Largiano cautū fuerat, ut liberi manumissoris non nominatim exheredati facti,extraneis heredibus eorum in bonis Latinorum præponerentur. Quibus etiam supervenit Divi Trajani edictum , quod eundem hominem, si invito vel ignorante patrono ad civitatem Romanam venire ex beneficio principis festinarat, faciebat quidem vivū civem Romanum, Latinum verò morientem. Sed nostra constitutione propter hujusmodi conditionum vices, & alias difficultates, eùm ipsis Latinis etiam legem Juniam, & senatusconsultum Largianum, & edictum divi Trajani, in perpetuum deleri censuimus: ut omnes liberti civitate Romana fruuntur, & mirabili

mod

modo quibuſdam adjectionibus ipſas vias, quæ in Latinitatem ducebant, ad civitatem Romanam capiendam tranſpoſuimus.

DE ADSIGNATIONE libertorum.

TITULUS IX.

IN ſumma (quod ad bona libertorum [attinet]) admonendi ſumus, cenſuiſſe ſenatum, ut quamvis ad omnes patroni liberos, qui ejuſdem gradus ſunt, æqualiter bona libertorum pertineant: tamen licere parenti, uni ex liberis adſignare libertum, ut poſt mortem ejus ſolus is patronus habeatur, cui adſignatus eſt: & cæteri liberi, qui ipſi quoque ad eadem bona, nulla adſignatione interveniente pariter admitterentur, nihil juris in his bonis habeant: ſed ita demum priſtinum jus recipiant, ſi is, cui adſignatus eſt, deceſſerit nullis relictis.

1. ¶ Nec tantum libertum, ſed etiam libertam & non tantum filio, nepotive, ſed etiam filiæ neptive adſignare permittitur

2. ¶ Datur autem hæc adſignandi facultas ei, qui duos pluresve liberos in poteſtate habebit, ut eis, quos in poteſtate habet, adſignare libertum libertamve liceat. Unde quærebatur, ſi cum, cui adſignavit, poſtea emanciparit: num evaneſcit adſignatio? Sed placuit evaneſcere, quod & Juliano & aliis pleriſque viſum eſt

3. ¶ Nec intereſt, (an) teſtamento quis adſignet,

signet, an sine testamento, sed etiam quibuscunque verbis patronis hoc permittitur facere, ex ipso senatusconsulto, quod Claudianis temporibus factum est, Sabellio Rufo & Asterio Scapula consulibus.

DE BONORUM Possessionibus.

TITULUS X.

JUs bonorum possessionis introductum est à prætore emendandi veteris juris gratia. Nec solum in intestatorum hæreditatibus vetus jus eo modo prætor emendavit, sicut supra dictum est: sed in eorum quoque qui testamento facto decesserint. Nam si alienus posthumus hæres fuerit institutus: quamvis hæreditatem jure civili adire non poterat, cum institutio non valebat: honorario tamen jure bonorum possessor efficiebatur, videlicet cum à prætore adjuvabatur, sed & is à nostra constitutione hodiè rectè hæres instituitur, quasi & jure civili non incognitus. Aliquando tamen, neque emendandi, neque impugnandi veteris juris, sed magis confirmandi gratia (prætor) pollicetur bonorum possessionem. Nam illis quoque qui rectè testamento facto hæredes instituti sunt, dat secundùm tabulas bonorum possessionem. Item ab intestato suos hæredes, & adgnatos ad bonorum possessionem vocat. Sed & remota quoque bonorum possessione ad eos pertinet hæreditas jure civili.

2. ¶ Quos autem solus vocat prætor ad hæreditatem, hæredes quidem ipso jure non fiunt, nam prætor hæredem facere non potest: per legem enim tantum, vel similem juris constitutionem hæredes fiunt, veluti per senatusconsulta & constitutiones principales: sed cum eis prætor dat bonorum possessionem, loco hæredum constituuntur, & vocantur bonorum possessores. Adhuc autem & alios complures gradus prætor fecit in bonorum possessionibus dandis, cum id agebat, ne quis sine successore moreretur. Nam angustissimis finibus constitutum per legem duodecim tabularum jus percipiendarum hæreditatum, prætor ex bono & æquo dilatavit.

3. ¶ Sunt autem bonorum possessiones ex testamento quidem hæ. Prima, quæ præteritis liberis datur, vocaturque *contra tabulas*. Secunda, quam omnibus jure scriptis hæredibus prætor pollicetur, ideoque vocatur *secundùm tabulas*. Et cùm de testamentis prius locutus est, ad intestatos transitum fecit. Et primo loco suis hæredibus, & iis, qui ex edicto prætoris inter suos hæredes connumerantur, dat bonorum possessionem, quæ vocatur *unde liberi*: Secundo, legitimis hæredibus. Tertio, decem personis, quas extraneo manumissori præferebat, sunt autem decem personæ hæ: pater, mater, avus, avia, tam paterni quam materni: item filius, filia, nepos, neptis, tam ex filio, quam ex filia: frater, sororve, consanguinei, vel uterini. Quarto, cognatis proximis. Quinto, *tamquam ex familia*. Sexto, patrono patronæque, liberisque eorum, & parentibus. Septimo,

mo, viro & uxori Octavo, cognatis manumissoris.

4. ¶ Sed eas quidem prætoria introduxit jurisdictio : à nobis tamen nihil incuriosum prætermissum est, sed nostris constitutionibus omnia corrigentes, contra tabulas quidem & secundùm tabulas bonorum possessiones admisimus, utpotè necessarias constitutas: nec non ab intestato *unde liberi & unde legitimi* bonorum possessiones. Quæ autem in prætoris edicto quinto loco posita fuerat, id est, *unde decem personæ*, eam pro proposito, & compendioso sermone supervacuam ostendimus. Cum enim prædicta bonorum possessio decem personas præponebat extraneo manumissori: nostra constitutio, quam de emancipatione liberorum fecimus, omnibus parentibus, eisdemque manumissoribus contracta fiducia manumissionem facere dedit : ut ipsa manumissio eorum hoc in se habeat privilegium, & supervacua fiat suprædicta bonorum possessio. Sublata igitur prædicta quinta bonorum possessione, in gradum ejus extam autem bonorum possessionem induximus : & quintam fecimus, quam prætor proximis cognatis pollicetur. Cumque antea fuerat septimo loco bonorum possessio *tanquam ex familia*, & octavo *unde patronis patronæque & parentes eorum* : utramque per constitutionem nostram, quam de jure patronatus fecimus, penitus evacuavimus. Cùm enim ad similitudinem successionis ingenuorum, libertinorum successiones posuimus, quas usque ad quintum gradum tantummodo coarctavimus, ut sit aliqua inter

ingenuos & libertinos differentia: sufficit eis tam contra tabulas bonorum possessio, quam *unde legitimi*, & *unde cognati*, ex quibus possunt sua jura vindicare, omni scrupulositate & inextricabili errore istarum duarum bonorum possessionum resoluta. Aliam verò bonorum possessionem, quæ *unde vir & uxor* appellatur, & nono loco inter veteres bonorum possessiones posita fuerat, & in suo vigore servavimus, & altiore loco, id est, sexto eam posuimus: decima quoque bonorum possessione, quæ erat *unde cognati manumissoris*, propter causas enumeratas meritò sublata: ut sex tantummodo bonorum possessiones ordinariæ permaneant, suo vigore pollentes. Septimæ eas secuta, quam optima ratione prætores introduxerunt. Novissimo enim promittitur edicto iis etiam bonorum possessio, quibus ut detur, lege, vel senatusconsulto, vel constitutione comprehensum est: quam neque bonorum possessionibus, quæ ab intestato veniunt; neque iis quæ ex testamento sunt, prætor stabili jure connumeravit: sed quasi ultimum & extraordinarium auxilium (prout res exegit) accommodavit; scilicet is, qui ex legibus senatusconsultis, constitutionibusve principum, ex novo jure, vel ex testamento, vel ab intestato veniunt. Cùm igitur plures species successionum prætor introduxisset, easque per ordinem disposuisset: & in unaquaque specie successionis sæpè plures exstent dispari gradu personæ ne actiones creditorum differentur, sed haberent, quos convenirent, & ne facilè in possessionem bonorum defuncti mitterentur, & eo modo

sibi

sibi consulerent: ideo petendæ bonorum possessionis certum tempus præfinivit. Liberis itaque & parentibus, tam naturalibus, quam adoptivis in petenda bonorum possessione anni spatium, cæteris (autem) adgnatis, vel cognatis, centum dierum dedit.

5. ¶ Et si intra hoc tempus aliquis bonorum possessionem non petierit, ejusdem gradus personis, adcrescit: vel si nullus sit, deinceps cæteris bonorum possessionem perinde ex successorio edicto pollicetur, ac si is, qui præcedebat, ex eo numero non esset. Si quis itaque delatam sibi bonorum possessionem repudiaverit, non quousque tempus bonorum possessioni præfinitum excesserit expectatur: sed statim cæteri ex eodem edicto admittuntur. In petenda autem bonorum possessione dies utiles singuli considerantur.

6. ¶ Sed benè anteriores principes & huic causæ providerunt, ne quis petendæ bonorum possessione curet: sed quocumque modo admittentis eam indicium (intra statuta tamen tempora) ostenderit, plenum habeat earum beneficium.

DE ACQUISITIONE per adrogationem.

TITVLVS XI.

EST & alterius generis per universitatem successio, quæ neque lege duodecim tabularum, neque prætoris edicto, sed eo jure, quod consensu receptum est, introducta est.

1. ¶ Ecce enim cum paterfamilias sese in adrogationem dat, omnes res ejus corporales & incorporales, quæque ei debitæ sunt, adrogatori antea quidem pleno jure adquirebantur: exceptis iis, quæ per capitis deminutionem pereunt, quales sunt operarum obligationes, & jus adgnationis. Vsus etenim & ususfructus, licet his antea connumerabantur, attamen capitis deminutione minima eos tolli prohibuit nostra constitutio.

2. ¶ Nunc autem nos eandem adquisitionem, quæ per adrogationem fiebat, coarctavimus ad similitudinem naturalium parentum. Nihil enim aliud, nisi tantummodo ususfructus tam naturalibus parentibus quam adoptivis per filios familiarum adquiritur in iis rebus, quæ extrinsecus filiis obveniunt dominio eis integro servato. Mortuo autem filio adrogato in adoptivâ familia, etiam dominium (rerum) ejus ad adrogatorem pertransit: nisi supersint aliæ personæ, quæ ex constitutione nostra, patrem in iis, quæ adquiri non possunt, antecedant.

3. ¶ Sed ex diverso, pro eo, quod is debuit, qui se in adoptionem dedit, ipso quidem jure adrogator non tenetur, sed nomine filii convenitur: & si noluerit eum defendere, permittitur creditoribus per competentes nostros magistratus bona, quæ ejus cum usufructu futura fuissent, si se alieno juri non subjecisset, possidere, & legitimo modo ea disponere.

DE EO, CUI LIBERTATIS causa bona addicuntur.

TITVLVS XII.

ACcessit novus casus successionis ex constitutione divi Marci. Nam si ii, qui libertatem acceperunt à domino in testamento, ex quo non aditur hæreditas, velint bona sibi addici libertatum conservandarum causa, audiuntur.

1. ¶ Et ita divi Marci rescripto ad Pompilium Rufum continetur. Verba rescripti ita se habent: Si Vergineo Valenti, qui testamento suo libertatem quibusdam adscripsit, nemine successore ab intestato existente, in ea causa bona (ejus) esse cœperunt, ut venire debeant: is, cujus de e[illegible] adita hereditate tui habebit, ut libertarum tam earum, quæ directò, quam earum, quæ per speciem fideicommissi relictæ sunt, tuendarum gratia addicantur tibi: si id neè creditoribus caveris de solido, quod cuique debetur, solvendo: Et ii quidem, quibus directa libertas data est, perinde liberi erunt, ac si hæreditas adita esset. Ii autem, quos hæres manumittere rogatus est, à te libertatem consequentur: ita, ut si non alia conditione velis tibi bona addici, quam ut (ii) etiam, qui directò libertatem acceperunt, tui liberti fiant. Nam huic etiam voluntati tuæ, si ii, quorum de statu agitur, consentiant, auctoritatem nostram accommodamus. Et ne hujus rescriptionis nostræ emolumentum alia

ratione irritum fiat: si fiscus bona agnoscere voluerit, & ii, qui rebus nostris attendunt, sciant commodo pecuniario præferendam esse libertatis causam: & ita bona cogenda, ut libertas iis salva sit, qui eam adipisci potuerunt, ac si hæreditas ex testamento adita esset.

2. ¶ Hoc rescripto subventum est & libertatibus, & defunctis, ne bona eorum à creditoribus possideantur & veneant. Certè si fuerint hac de causa bona addicta: cessat bonorum venditio, existit enim defuncti defensor, & quidem idoneus, qui de solido creditoribus cavet.

3. ¶ In primis hoc rescriptum totiens locum habet, quotiens testamento libertates datæ sunt. Quid ergo si quis intestatus decedens, codicillis libertatis dederit, neque adita sit ab intestato hæreditas. An favor constitutionis debebit locum habere [illegible] intestatus decesserit, & codicillis dederit libertatem: competere eam, nemini dubium est.

4. ¶ Tunc (enim) constitutioni locum esse verba ostendunt, cùm nemo successor ab intestato existat. Ergo quamdiu incertum erit, utrum existat, an non: cessabit constitutio. Si verò certum esse cœperit, neminem existere: tunc erit constitutioni locus.

5. ¶ Si is, qui in integrum restitui potest, abstinuerit hæreditate: an quamvis potest in integrum restitui, possit admitti constitutio, & bonorum addictio fieri? Quid ergo si post addictionem libertatem conservandarum causa facta in integrum sit restitutus? Utique non erit dicendum revocari libertates: quia semel competierunt.

6. ¶

6. ¶ Hæc constitutio libertatum tuendarum causa introducta est. Ergo si libertates nullæ sunt datæ: cessat (hæc) constitutio. Quid ergo si vivus dederit libertates, vel mortis causa; & ne de hoc quæratur, utrum in fraudem creditorum, an non factum sit, idcirco velint sibi addici bona: an audiendi sint? Et magis est, ut audiri debeant, etsi deficiant verba constitutionis.

7. ¶ Sed cùm multas divisiones ejusmodi constitutioni deesse perspexinus, lata est à nobis plenissima constitutio, in qua multæ species collatæ sunt, quibus jus hujusmodi successionis plenissimum est effectum, quas ex ipsius lectione constitutionis potest quis cognoscere.

DE SUCCESSIONIBUS sublatis, quæ fiebant per bonorum venditiones, & ex senatusconsulto Claudiano.

TITULUS XIII.

ERant ante prædictam successionem olim & aliæ, per universitatem successiones, qualis fuerat bonorum emptio, quæ de bonis debitoris vendendis per multas ambages fuerat introducta, & tunc locum habebat, quando judicia ordinaria in usu fuerant, sed cùm extraordinariis judiciis posteritas usa est: ideo cum ipsis ordinariis judiciis etiam bonorum

venditiones expiraverunt, & tantummodo creditoribus datur officio judicis bona possidere, & prout utile eis visum est, ea disponere, quod ex latioribus Digestorum libris perfectius apparebit.

1. ¶ Erat & ex senatusconsulto Claudiano miserabilis per universitatem adquisitio: cum libera mulier servili amore bacchata, ipsam libertatem per senatusconsultum amittebat, & cum libertate substantiam, quod indignum nostris temporibus esse existimantes, & à nostra civitate deleri, & non inseri nostris Digestis concessimus.

DE OBLIGATIONIBUS.

TITULUS XIV.

NUnc transeamus ad obligationes. Obligatio est juris vinculum, quo necessitate adstringimur alicujus rei solvendæ secundùm nostræ civitatis jura.

1. ¶ Omnium autem obligationum summa divisio in duo genera deducitur, namque aut civiles sunt, aut prætoriæ. Civiles sunt, quæ aut legibus constitutæ, aut certo jure civili comprobatæ sunt. Prætoriæ sunt, quas prætor ex sua jurisdictione constituit, quæ etiam honorariæ vocantur.

2. ¶ Sequens divisio in quatuor species dividitur. Aut enim ex contractu sunt, aut quasi ex contractu, aut ex maleficio, aut quasi ex maleficio. Prius est, ut de iis, quæ ex contractu sunt, dispiciamus. Harum æquè quatuor sunt species. Aut enim re contrahuntur, aut verbis,

aut

aut literis, aut consensu, de quibus singulis dispiciamus.

QUIBUS MODIS RE contrahitur obligatio.

TITVLVS XV.

RE contrahitur obligatio, (veluti) mutui datione. Mutui autem datio in iis rebus consistit, quæ pondere, numero, mensura constant: veluti vino, oleo, frumento, pecunia numerata, ære, argento, auro: quas res aut numerando, aut metiendo, aut adpendendo in hoc damus, ut accipientium fiant. Et quoniam nobis non eædem res, sed aliæ ejusdem naturæ & qualitatis redduntur: inde etiam mutuum appellatum est, quia ita à me tibi datur, ut ex meo tuum fiat: & ex eo contractu nascitur actio, quæ vocatur condictio.

1. ¶ Is quoque, qui non debitum accepit ab eo, qui per errorem solvit, re obligatur, daturque agenti contra eum propter repetitionem condictitia actio. Nam perinde ei condici potest, si apparet eum dare oportere, ac si mutuum accepisset. Vnde pupillus, si ei sine tutoris auctoritate indebitum per errorem datum est, non tenebitur indebiti condictione: non magis, quam mutui datione. Sed hæc species obligationis non videtur ex contractu consistere: cum is, qui solvendi animo dat, magis voluerit negotium distrahere, quam contrahere.

2. ¶ Item is, cui res aliqua utenda datur, id est, commodatur, re obligatur, & tenetur com-

modati actione. Sed is, ab eo, qui mutuum accepit, longè distat, namque non ita res datur, ut ejus fiat, & ob id ea re ipsa restituenda tenetur. Et is quidem, qui mutuum accepit, si quolibet fortuito casu amiserit, quod accepit: veluti incendio, ruina, naufragio, aut latronum hostiumve incursu: nihilominus obligatus remanet. At is, qui utendum accepit, sanè quidem exactam diligentiam custodiendæ rei præstare jubetur: nec sufficit ei tantam diligentiam adhibuisse, quantam suis rebus adhibere solitus est; si modo alius diligentior poterat eam rem custodire: sed propter majorem vim majoresve casus non tenetur, si modo non ipsius culpa is casus intervenit, alioqui si id, quod tibi commodatum est domi, peregrè tecum ferre malueris, & vel incursu hostium prædonumve, vel naufragio amiseris: dubium non est, quin de restituenda ea re tenearis. Commoda autem res tunc propriè intelligitur, si nulla mercede accepta vel constituta, (res) tibi utenda data est, alioqui mercede interveniente, locatus tibi usus rei videtur: Gratuitum enim debet esse commodatum.

3. ¶ Præterea & is, apud quam res aliqua deponitur, re obligatur, teneturque actione depositi: quia & ipse de ea re, quam accepit, restituenda tenetur. Sed is ex eo solo tenetur, si quid solo commiserit, culpæ autem nomine, id est, desidiæ ac negligentiæ, non tenetur. Itaque securus est, qui parum diligenter custoditam rem furto amiserit: quia qui negligenti amico rem custodiendam tradit, (non ei) sed suæ facillitati id imputare debet.

4. ¶

4. ¶ Creditor quoque, qui pignus accepit, re obligatur: quia & ipse de ea re, quam accepit, restituenda tenetur actione pignoratitia. Sed quia pignus utriusque gratia datur, & debitoris, quo magis pecunia ea credatur, & creditoris, quo magis ei in tuto sit creditum: placuit sufficere, si ad eam rem custodiendam exactam diligentiam adhibeat: quam si præstiterit: & aliquo fortuito casu rem amiserit: securum esse, nec impediri creditum petere.

DE VERBORUM obligationibus.

TITULUS XVI.

VErbis obligatio contrahitur ex interrogatione & responsione, cùm quid dari fieri ve nobis stipulamur, ex qua duæ proficiscuntur actiones, tam condictio certi, si certa sit stipulatio: quam ex stipulatu si incerta sit, quæ hoc nomine in edicto ponitur, quod stipulum apud veteres firmum appellabatur, fortè à stipite descendens.

1. ¶ In hac re olim talia verba tradita fuerunt. *Spondes? spondeo. Promittis? promitto. Fidepromittis? fide promitto. Fidejubes? fidejubeo. Dabis? dabo, facies? faciam.* Verum autem Latina, an Græca, vel qualibet alia lingua stipulatio concipiatur, nihil interest: scilicet si uterque stipulantium intellectum ejus linguæ habeat: nec necesse est eadem lingua utrumque uti, sed sufficit congruenter ad interrogata respondere. Quin etiam duo Græci Latina

lingua obligationem contrahere possunt. Sed hæc solennia verba olim quidem in usu fuerunt: postea autem Leonina constitutio lata est, quæ solennitate verborum sublata, sensum & consonantem intellectum ab utraque parte solum desiderat, quibuscunque tandem verbis expressum est.

2. ¶ Omnis stipulatio aut purè, aut in diem, aut sub conditione fit. Purè, veluti, *quinque aureos dare spondes?* idque confestim peti potest. In diem, cùm adjecto die, quo pecunia solvatur, stipulatio fit: veluti, *decem aureos primis calendis Martiis dare spondes?* Id autem quod in diem stipulamur, statim quidem debetur: sed peti prius, quam dies venerit, non potest; at ne eo quidem ipso die, in quem stipulatio facta est, peti potest: quia totus is dies arbitrio solventis tribui debet. Neque enim certum est eo die, in quem promissum est, datum non esse, priusquam is præterierit.

3. ¶ At si ita stipuleris, *decem aureos annuos, quoad vivam, dare spondes?* & purè facta obligatio intelligitur, & perpetuatur: quia ad tempus non potest deberi: sed hæres petendo, pacti exceptione submovebitur.

4. ¶ Sub conditione stipulatio fit, cùm in aliquem casum differtur obligatio: ut si aliquid factum fuerit, vel non fuerit, committatur stipulatio: veluti: *Si Titius consul fuerit factus, quinque aureos dare spondes?* Si quis ita stipuletur, *si in capitolium non ascendero dare spondes?* perinde erit ac si stipulatus esset, cùm moreretur, sibi dari. Ex conditionali stipulatione tantum spes est debitum iri: eamq; ipsam spem in

hære-

hæredem transmittimus, si prius quam condicio existet, mors nobis contigerit.

5. ¶ Loca etiam inseri stipulationi solent: veluti, *Carthagini dare spondes?* Quæ stipulatio licet pure fieri videtur, tamen re ipsa habet tempus adjectum, quo promissor utatur ad pecuniam Carthagini dandam. Et ideo si quis Romæ ita stipuletur, *hodie Carthagini dare spondes?* inutilis erit stipulatio, cùm impossibilis sit repromissio.

6. ¶ Conditiones, quæ ad præsens vel præteritum tempus referuntur, aut statim infirmant obligationem, aut omnino non differunt, velut: *Si Titius Consul fuit*, vel *Marius vivit dare spondes?* Nam si ea ita non sunt, nihil valet stipulatio: sin autem ita se habent, statim valet. Quæ enim per rerum naturam sunt certa: non morantur obligationem, licet apud nos incerta sint.

7. ¶ Non solum res in stipulatum deduci possunt, sed etiam facta: ut si stipulemur aliquid fieri, vel non fieri, & in hujusmodi stipulationibus optimum erit pœnam subjicere, ne quantitas stipulationis in incerto sit, ac necesse sit actori probare, quod ejus interfit. Itaque si quis, ut fiat aliquid stipuletur: ita adjici pœna debet. *Si ita factum non erit, tunc pœna nomine decem aureos dare spondes?* sed si quædam fieri quædam non fieri, una eademque conceptione stipuletur quis: clausula hujusmodi erit adjicienda. *Si adversus ea factum erit: sive quid ita factum non fuerit: tunc pœna nomine decem aureos dare spondes?*

DE DUOBUS REIS stipulandi & promittendi.

TITULUS XVII.

ET stipulandi & promittendi duo pluresve rei fieri possunt Stipulandi ita si post omnium interrogationem promissor respondeat. *Spondeo*: ut puta cum duobus separatim stipulantibus ita promissor respondeat, *Utrique vestrum dare spondeo*. Nam si prius Titio spoponderit, deinde alio interroganti spondeat, alia atque alia erit obligatio, nec credumtur duo rei stipulandi esse. Duo pluresve rei promittendi ita fiunt: *Mevi decem aureos dare spondes? & Seieosdem decem aureos dare spondes*: (ii) respondeant singuli separatim *spondeo*

1 ¶ Ex hujusmodi obligationibus, & stipulationibus solidum singulis debetur, & promittentes singuli in solidum tenentur. In utraque tamen obligatione una res vertitur: & vel alter debitum accipiendo, vel alter solvendo, omnium perimit obligationem, & omnes liberat.

2. ¶ Ex duobus reis promittendi: alius purè, alius in diem, vel sub conditione obligari potest, nec impedimento erit dies aut conditio, quo minus ab eo, qui purè obligatus est petatur.

DE STIPULATIONE servorum.

TITVLVS XVIII.

SErvus ex persona domini jus stipulandi habet. Sed & hæreditas in plerisque personæ defuncti vicem sustinet, ideoque quod servus hæreditarius ante aditam hæreditatem stipulatur, adquirit hæreditati: ac per hoc etiam hæredi postea facto acquiritur.

1. ¶ Sive autem domino, sive sibi, sive conservo suo, sive impersonaliter servus stipuletur: Domino adquirit. Idem juris est & in liberis, qui in potestate patris sunt, ex quibus causis adquirere possunt.

2 ¶ Sed cùm factum in stipulatione continebitur: omni modo persona stipulantis continetur: veluti si servus stipuletur ut sibi ire agere li[illegible] enim tantum prohiberi non debet, non etiam dominus ejus

3. ¶ Servus communis stipulando, unicuique dominorum pro portione domini adquirit: nisi jussu unius eorum, aut nominatim alicui eorum adstipulatus est, tunc enim soli ei adquiritur. Quod servus communis stipulatur, si alteri ex dominis adquiri non potest: solidum alteri adquiritur, veluti si res, quam dari stipulatus est, unius domini sit.

DE DIVISIONE Stipulationum.

TITULUS XIX.

§ Tipulationum aliæ (sunt) judiciales, aliæ prætoriæ, aliæ conventionales, aliæ communes, tam prætoriæ, quam judiciales.

1. ¶ Iudiciales sunt dumtaxat, quæ à mero judicis officio proficiscuntur: veluti de dolo cautio, (vel de persequendo servo, qui in fuga est: restituendove pretio.)

2. ¶ Prætoriæ (sunt,) quæ à mero prætoris officio proficiscuntur, veluti damni infecti, (vel legatorum.) Prætorias autem stipulationes hic exaudiri oportet, ut in his etiam contineantur ædilitiæ, nam & hæ à jurisdictione (prætoris) veniunt.

3. ¶ Conventionales sunt, quæ ex conventione utriusque partis concipiuntur: (hoc est, neque jussu judicis, neque jussu prætoris, sed ex conventione contrahentium;) quarum totidem genera sunt, quot (penè dixerim) rerum contrahendarum.

4. ¶ Communes sunt, veluti rem salvam fore pupillo: (Nam & Prætor jubet rem salvam fore pupillo caveri: & interdum judex, si aliter hæc res expediri non potest:) vel de rato stipulatio.

DE INUTILIBUS Stipulationibus.

TITVLVS XX.

OMnis res, quæ dominio noſtro ſubjicitur, in ſtipulationem deduci poteſt: ſive mobilis ſit, ſive ſoli.

1. ¶ At ſi quis rem, quæ in rerum natura non eſt, aut eſſe non poteſt, dari ſtipulatus fuerit: velut Stichum, qui mortuus ſit, quem vivere credebat: aut hypocentaurum, qui eſſe non poſſit: inutilis erit ſtipulatio.

2. ¶ Idem juris eſt, ſi rem ſacram aut religioſam, quam humani juris eſſe credebat: vel rem publicam, quæ uſibus populi perpetuò expoſita ſit, ut forum, vel theatrum, vel liberum hominem, quem ſervum eſſe credebat, vel cujus commercium non habuerit: vel rem ſuam dari quis ſtipuletur. Nec in prudenti erit ſtipulatio ob id, quòd publica res in privatum deduci, & ex libero ſervus fieri poteſt, & commercium adipiſci ſtipulator poteſt, & res (ſua) ſtipulatoris eſſe deſinere poteſt: ſed protinus inutilis eſt. Item contra: licet initio utiliter res in ſtipulatum deducta ſit: ſi (tamen) poſtea in aliquam eorum cauſam, de quibus ſupra dictum eſt, ſine facto promiſſoris devenerit: extinguitur ſtipulatio. At nec ſtatim ab initio talis ſtipulatio valebit, *Lucium Titium, cùm ſervus erit, dare ſpondes?* & ſimilia, quæ enim natura ſui dominio noſtro exempta ſunt, in obligationem deduci nullo modo poſſunt.

3. ¶ Si quis alium daturum factumve quid promiserit: non obligabitur, veluti si spondeat Titium quinque aureos daturum. Quod si effecturum se, ut Titius daret, sponderit, obligatur.

4. ¶ Si quis alii, quam ei, cujus juri subjectus sit stipuletur: nihil agit. Planè solutio etiam in extraneam personam conferri potest: veluti si quis ita stipuletur, *Mihi aut Sejo dari spondes?* ut obligatio quidem stipulatori adquiratur, solvi tamen Sejo, etiam invito eo, rectè possit, ut liberatio ipso jure contingat, sed ille adversus Sejum habeat mandati actionem. Quod si quis sibi, & alii, cujus juri subjectus non sit, dari decem aureos stipulatus est: valet quidem stipulatio: sed utrum totum debeatur (stipulatori,) quod in stipulationem deductum est, an verò pars dimidia: dubitatum est: sed placuit, non plus quam dimidiam partem ei adquiri posse (vero,) qui juri tuo subjectus est, si stipulatus sis, tibi adquiris: quia vox tua, tanquam filii sit, sicuti & filii vox, tanquam tua intelligitur in iis rebus, quæ tibi adquiri possunt.

5. ¶ Præterea inutilis est stipulatio, si (quis) ad ea, quæ interrogatus fuerit, non respondeat: veluti si quis decem aureos à te dari stipuletur, tu quinque promittas, vel contra: aut si ille purè stipuletur, tu sub conditione promittas: vel contra: si modo scilicet id exprimas, id est, si cui sub conditione vel in diem stipulanti, tu respondeas, *præsenti die spondeo*. Nam si hoc solum respondeas, *promitto*: breviter videris in eandem diem vel conditionem spopondisse. Neque enim necesse est in

respondendo eadem omnia repeti, quæ stipulator expresserit.

6. ¶ Item inutilis est stipulatio, si vel ab eo stipuleris, qui tuo juri subjectus est, vel si is à te stipuletur. Sed servus quidem non solum domino suo obligari non potest, sed ne quidem ulli alii, filii vero familiarum aliis obligari possunt.

7. ¶ Mutum neque stipulari, neque promittere posse palam est, quod & in surdo receptum est: quia & is, qui stipulatur, verba promittentis, & is, qui promittit, verba stipulantis audire debet: unde apparet non de eos loqui, qui tardius exaudit: sed de eo, qui omnino non audit.

8 ¶ Furiosus nullum negotium gerere potest: quia non intelligit, quod agit.

9. ¶ Pupillus omne negotium rectè gerit: ita tamen, ut ubi tutoris autoritas necessaria sit, adhibeatur tutor: veluti si ipse obligetur, nam alium sibi obligare etiam sine tutoris auctoritate potest.

10 ¶ Sed quod diximus de pupillis, utique de iis verum est, qui jam habent aliquem intellectum: nam infans, & qui infantiæ proximus est, non multum à furioso distant: quia hujusmodi ætatis pupilli nullum habent intellectum. Sed in proximis infantiæ, propter utilitatem eorum, benignior juris interpretatio facta est: ut idem juris habeant, quod pubertati proximi. Sed qui in potestate parentis est impubes, ne auctore quidem patre obligatur.

11. ¶ Si impossibilis conditio obligationibus adjciatur: nihil valet stipulatio. Impossibilis:

bilis autem conditio habetur, cui natura impedimento est, quo minus existat: veluti si quis ita dixerit, *Si digito cœlum attigero, dare spondes?* Aut si ita stipuletur, *si digito cœlum non attigero, dare spondes?* pure facta obligatio intelligitur, ideoque statim peti potest.

12. ¶ Item verborum obligatio inter absentes concepta, inutilis est. Sed cùm hoc materiam litium contentiosis hominibus præstabat, fortè post tempus tales allegationes opponentibus, & non præsentes fuisse, vel se, vel adversarios suos, contendentibus: ideò nostra constitutio propter celeritatem dirimendarum litium introducta est, quam ad Cæsarienses advocatos scripsimus: per quam disposuimus, tales scripturas, quæ præsto esse partes indicant, omninò esse credendas, nisi is, qui talibus utitur improbis allegationibus, manifestissimis probationibus vel per scripturam, vel per testes idoneos approbaverit, toto eo die quo conficiebatur instrumentum sese vel adversarium suum in aliis locis fuisse.

13. ¶ Post mortem suam dari sibi nemo stipulari poterat: non magis, quam post mortem, à quo stipulabatur. Ac nec is, qui in alicujus potestate est, post mortem ejus stipulari poterat: quia patris vel domini vice loqui videretur. Sed & si quis ita stipuletur. *Pridie quam moriar*, vel *pridie quam morieris*, *dare spondes?* inutilis erat stipulatio. Sed cùm (ut jam dictum est) ex consensu contrahentium stipulationes valeant; placuit nobis etiam in hunc juris articulum necessariam inducere emendationem, ut sive post mortem, sive pridie quam

morie-

moriatur stipulator, sive promissor, stipulatio concepta sit: stipulatio valeat.

14. ¶ Item si quis ita stipulatus erat, *Si navis cras ex Asia venerit, hodiè dare spondes?* inutilis erat stipulatio, quia præposterè concepta est. Sed quum Leo inclytæ recordationis, in dotibus eandem stipulationem, quæ præpostera nuncupatur, non esse rejiciendam existimaverit: nobis placuit, & huic perfectum robur accommodare, ut non solum in dotibus, sed etiam in omnibus valeat hujusmodi conceptio stipulationis.

15. ¶ Ita autem stipulatio concepta, veluti si Titius dicat, *cum morior, dare spondes*: vel *cum morieris?* & apud veteres utilis erat, & nunc valet.

16. ¶ Item post mortem alterius rectè stipulamur.

17. ¶ Si scriptum in instrumento fuerit, promisisse aliquem: perinde habetur, atque si interrogatione præcedente responsum sit.

18. ¶ Quotiens si plures res una stipulatione comprehenduntur, si quidem promissor simpliciter respondeat, *dare spondeo*: propter omnes tenetur. Si verò unam ex his, vel quasdam daturum se sposponderit, obligatio in iis, pro quibus spoponderit, contrahitur. Ex pluribus enim stipulationibus, una, vel quædam videntur esse perfectæ. Singulas enim res stipulari, & ad singulas respondere debemus.

19. ¶ Alteri stipulari (ut supra dictum est) nemo potest. Inventæ enim sunt hujusmodi (stipulationes vel) obligationes ad hoc, ut unusquisque adquirat sibi, quod sua interest: cæte-

cæterum si alii detur, nihil interest stipulatoris. Planè si quis velit hoc facere, pœnam stipulari conveniet: ut nisi ita factum sit, ut est comprehensum, committatur pœnæ stipulatio etiam ei, cujus nihil interest. Pœnam enim cum stipulatur quis, non illud inspicitur, quod interfit ejus, sed quæ sit quantitas in conditione stipulationis. Ergo si quis (ita) stipuletur, *Titio dari* nihil agit, sed si adjecerit pœnam *nisi dederis, tot aureos dare spondes?* tunc committitur stipulatio.

20. ¶ Sed (&) si quis stipuletur alii, cum ejus interesset, placuit stipulationem valere. Nam his, qui pupilli tutelam administrare cœperat, cesserit administratione contutori suo, & stipuletur rem pupilli salvam fore quoniam interest stipulatoris fieri, quod stipulatus est (cum obligatus futurus sit pupillo, si malè res gesserit) tenet obligatio. Ergo etsi quis procuratori suo dari stipulatus sit: habebit vires stipulatio. Et si creditori suo (quis stipulatus sit:) quod sua interest, ne fortè vel pœna committatur, vel prædia distrahantur, quæ pignori data erant: valet stipulatio.

21. ¶ Versa vice, qui alium facturum promisit, videtur in ea esse causa, ut non teneatur, nisi pœnam ipse promiserit.

22. ¶ Item nemo rem suam futuram, in eum casum, quo sua sit, utiliter stipulatur.

23. ¶ Si de alia re stipulator senserit, de alia promissor: perinde nulla contrahitur obligatio, ac si ad interrogatum responsum non esset: veluti si hominem Stichum à te quis stipulatus fuerit, tu de Pamphilo senseris, quem Stichum vocari credideris.

24. ¶

24. ¶ Quòd turpi ex causa promissum est, velut si quis homicidium vel sacrilegium se facturum promittat: non valet.

25. ¶ Cùm quis sub aliqua conditione stipulatus fuerit: licet ante conditionem decesserit: postea existente conditione heres ejus agere potest. Idem est & expromissoris parte.

26. ¶ Qui hoc anno, aut hoc mense dari stipulatus est: nisi omnibus partibus anni vel mensis præteritis non rectè petet.

27. ¶ Si fundum dari stipuleris, vel hominem: non poteris continuò agere: nisi tantum spatium præterierit, quo tradito fieri possit.

DE FIDEJUSSORIBUS.

TITULUS XXI.

PRo eo qui promittit, solent alii obligari, qui fidejussores appellantur: quos homines accipere solent, dum curant ut diligentius sibi cautum sit.

1. ¶. In omnibus autem obligationibus adsumi possunt: id est, sive re sive verbis, sive litteris, sive consensu contractæ fuerint At nec illud quidem interest, utrùm civilis, an naturalis sit obligatio, cui adjicitur fidejussor: adeò quidem, ut pro servo quoque obligetur sive extraneus sit, qui fidejussorem à servo accipiat, sive ipse dominus in id, quòd sibi naturaliter debetur.

2. ¶ Fidejussor non tantum ipse obligatur, sed etiam heredem relinquit obligatum.

3. ¶ Fidejussor & præcedere obligationem, & sequi potest.

4. ¶ Si plures sint fidejussores : quotquot erunt numero , singuli in solidum tenentur. Itaque liberum est creditori, à quo velit solidum petere. Sed ex epistola divi Hadriani compellitur creditor à singulis, qui modo solvendo sunt, litis contestatæ tempore , partes petere. Ideoque si quis ex fidejussoribus eo tempore solvendo non sit : hoc cæteros onerat. Sed si ab uno fidejussore creditor totum consequutus fuerit : hujus solius detrimentum erit: si is, pro quo fidejussit, solvendo non sit: & sibi imputare debet, cum potuerit juvari ex epistola divi Hadriani, & desiderare, ut pro parte se detur actio.

5. ¶ Fidejussores ita obligari non possunt, ut plus debeant quàm debet is, pro quo obligantur. Nam eorum obligatio, accessio est principalis obligationis: nec plus in accessione potest esse , quàm in principali re. At ex diverso, ut minus debeant, obligari possunt. Itaque si reus decem aureos promiserit : fidejussor in quinque rectè obligatur: contra verò obligari non potest Item si ille purè promiserit: fidejussor sub conditione promittere potest: contra verò non potest. Non solùm autem in quantitate, sed etiam in tempore minus aut plus intelligitur. Plus est enim statim aliquid dare: minus est post tempus dare.

6. ¶ Si quid autem fidejussor pro reo solverit : ejus recuperandi causa habet cum eo mandati judicium.

7. ¶ Græcè etiam fidejussor ita accipitur,

τῇ ἐμῇ πίστει κελεύω ἐγώ. i. *mea fide jubeo ego.* (ſed & ſi dixerit) θέλω, ſive βούλομαι, i. *volo*, ſed & φημὶ, i. *affirmo*: pro eo erit, ac ſi dixerit λέγω, i. *dico.*

8. ¶ In ſtipulationibus fidejuſſorum ſciendum eſt hoc generaliter accipi: ut quodcunque ſcriptum ſit quaſi actum, videatur etiam actum. Ideoque conſtat, ſi quis ſcripſerit ſe fidejuſſiſſe: videri omnia ſolenniter acta.

DE LITERARUM obligationibus.

TITULUS XXII.

OLim ſcriptura fiebat obligatio quæ nominibus fieri dicebatur, quæ nomina hodiè non ſunt in uſu. Plane ſi quis debere ſe ſcripſerit, quod ſibi numeratum non eſt: de pecunia minimè numerata, poſt multum temporis exceptionem opponere non poteſt, hoc enim ſæpiſſimè conſtitutum eſt, ſic fit, ut & hodie, dum queri non poteſt, ſcriptura obligetur: & ex ea naſcatur condictio ceſſante ſcilicet verborum obligatione. Multum autem tempus in hac exceptione anteà quidem ex principalibus conſtitutionibus uſque ad quinquennium procedebat, ſed ne creditores diutius poſſint ſuis pecuniis forſitan defraudari: per conſtitutionem noſtram tempus coarctatum eſt ut ultrà biennii metas hujuſmodi exceptio minimè extendatur.

DE OBLIGATIONIBUS ex consensu.

TITULUS XXIII.

CONsensu fiunt obligationes in emptionibus venditionibus, locationibus, conductionibus, societatibus, mandatis. Ideò autem istis modis obligatio dicitur consensu contrahi: quia neque scriptura, neque præsentia omnino ad eas opus est, at necdar. quicquam necesse est ut substantiam capiat obligatio: sed sufficit, eos, qui negotia gerunt, consentire, unde inter absentes quoque talia negotia contrahuntur, veluti per epistolam, vel per nuntium. Item in his contractibus alteri obligatur in id, quod alterum alteri ex bono & æquo præstare oportet (cum alioqui in verborum obligationibus alius stipuletur, alius promittat.)

DE EMPTIONE ET venditione.

TITULUS XXIV.

EMptio & venditio contrahitur, simulatque de pretio convenerit: quamvis nondum pretium numeratum sit, ac ne arrha quidem data fuerit. Nam quòd arrhæ nomine datur, argumentum est emptionis & venditionis contractæ. Sed hoc quidem de emptionibus & venditionibus quæ sine scriptura consistunt,

ſiſtunt, obtinere oportet nam nihil à nobis in hujuſmodi emptionibus & venditionibus innovatum eſt; in iis autem, quæ ſcriptura conficiuntur, non aliter perfectam eſſe venditionem & emptionem conſtituimus, niſi & inſtrumenta emptionis fuerint conſcripta, vel manu propria contrahentium, vel ab alioquidem ſcripta, & ſi per tabellionem fiunt, niſi & completiones acceperint, & fuerint partibus abſoluta. Donec enim aliquid deeſt ex his, & pœnitentiæ locus eſt, & poteſt emptor vel venditor ſine pœna recedere ab emptione (& venditione.) Ita tamen impune (eis recedere) concedemus, niſi jam arrharum nomine aliquid fuerit datum: hoc enim ſubſequuto ſive in ſcriptis, ſive ſine ſcriptis venditio celebrata eſt: is, qui recuſat adimplere contractum, ſi quidem eſt emptor, perdit, quod dedit. ſi verò venditor: duplum reſtituere compellitur, licet ſuper arrhis nihil expreſſum eſt Pretium autem conſtitui oportet, nam nulla emptio ſine pretio eſſe poteſt.

1. § Sed & certum eſſe pretium debet, alioqui ſi inter aliquos ita convenerit, ut quanti Titius rem æſtimaverit, tanti ſit empta inter veteres ſatis abundeque hoc dubitabatur conſtaretne venditio an non. Sed noſtra deciſio ita hoc conſtituit, ut quotiens ſic compoſita ſit venditio, *quanti ille æſtimaverit*, ſub hac conditione ſtaret contractus: ut ſi quidem ille qui nominatus eſt, pretium definierit: (tunc) omnimodo ſecundum ejus æſtimationem & pretium perſolvatur, & res tradatur & venditio ad effectū perducatur: emptore quidem ex

empto actione venditore ex vendito agente. Sin autem ille, qui nominatus est, vel noluerit, vel non potuerit pretium definire : tunc pro nihilo esse venditionem, quasi nullo pretio statuto. Quod jus cum in venditionibus nobis placuerit: non est absurdum in locationibus & (in) conductionibus trahere.

2. ¶ Item pretium in numerata pecunia consistere debet. Nam in cæteris rebus, an pretium esse posset, valdè quærebatur : velut an homo, aut fundus aut toga alterius rei pretium esse posset (Et) Sabinus & Cassius etiam in alia re putabant pretium posse consistere, unde illud est, quod vulgo dicebatur, permutatione rerum emptionem & venditionem contrahi, eamque speciem emptionis & venditionis vetustissimam esse, argumentoque utebantur Græco poëta Homero, qui aliquam partem exercitus Archivorum vinum sibi comparasse ait permutatis quibusdam rebus, his verbis:

Ενθεν ἄρ οἰνίζοντο παρημοιόωντες
ἀχαιοί,
Αλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αὐθοίνῃ
σιδήρῳ,
Αλλοι δὲ ῥινοῖς ἄλλοι δ' αὐτοῖσι
βόεσσιν,
Αλλοι δ' ἀνδραπόδεσσι.

Id est,

Hinc sibi certatim gentis de more comati
Vina parant Graji ære dato, fulgenteque ferro,
Tergoribusque bubus sed & ipsis, mancipiesque.

Di-

Diversæ scholæ auctores contra sentiebant: aliudque esse existimabant permutationem rerum, aliud emptionem & venditionem; alioqui non posse rem expediri, permutatis rebus, quæ videatur res venisse, & quæ pretii nomine data esse, nam utramque videri & venisse, & pretii nomine datam esse, rationem non pati. Sed Proculi sententia dicentis permutationem propriam esse speciem contractus à venditione separatam, meritò prævaluit: cùm & ipse aliis Homericis versibus adjuvabatur, & validioribus rationibus argumentabatur, quod & anteriores divi principes admiserunt, & in nostris Digestis latiùs significatur.

3. ¶ Quum autem emptio & venditio contracta sit (quod effici diximus simulatque de pretio convenerit, cum sine scriptura res agitur) periculum rei venditæ statim ad emptorem pertinet, tametsi adhuc ea res emptori tradita non sit. Itaque si homo mortuus sit, vel aliqua parte corporis læsus fuerit aut ædes totæ vel aliqua ex parte incendio consumptæ fuerint: aut fundus vi fluminis: totus vel aliqua ex parte ablatus sit, sive etiam mundatione aquæ aut arboribus turbine dejectis longè minor aut deterior esse cœperit, emptoris dānum est, cui necesse est, licet rem non fuerit nactus, pretium solvere. Quicquid enim sine dolo & culpa venditoris accidit, in eo venditor securus est. Sed & si post emptionem fundo aliquid per alluvionem accesserit: ad emptoris commodum pertinet. Nam & commodū ejus esse debet, cujus periculum est. Quod si fugerit homo, qui venit, aut subreptus fue-

rit, ita ut neque dolus, neque culpa venditoris intervenerit : animadvertendum erit, an custodiam ejus usque ad traditionem venditor susceperit. Sanè enim si susceperit : ad ipsius periculum is casus pertinet, si non susceperit, securus est. Idem & in cæteris animalibus, cæterisque rebus intelligimus. Utique tamen vindicationem rei & conductionem exhibere debebit emptori: quia sanè qui nondum rem emptori tradidit, adhuc ipse dominus est. Idem etiam est de furti & damni injuriæ actione

4. ¶ Emptio tam sub conditione quam purè contrahi potest. Sed conditione, veluti, *Si Stichus intra certum diem tibi placuerit, erit tibi emptus aureis tot.*

5. ¶ Loca sacra vel religiosa, item publica (veluti forum, basilicam) frustrà quis sciens emit, quæ tamen si pro profanis vel privatis deceptus à venditore quis emerit : habebit actionem ex empto, quòd non habere ei liceat, ut consequatur, quòd sua interest eum deceptum non esse. Idem juris est, si hominem liberum pro servo emerit.

DE LOCATIONE ET conductione.

TITULUS XXV.

LOcatio & conductio proxima est emptioni & venditioni, iisdemque juris regulis constitit. Nam ut emptio & venditio ita contrahitur, si de pretio convenerit: sic & locatio

&

& conductio ita contrahi intelligitur, si merces constituta sit & competit locatori quidem locati actio, conductori verò conducti.

1. ¶ Et quæ suprà diximus, si ālieno arbitrio pretium promissum fuerit : eadem & de locatione & conductione dicta esse intelligimus, si alieno arbitrio merces permissa fuerit. Qua de causa si fulloni polienda curandave, ac sarcinatori sarcienda vestimenta quis dederit, nulla statim mercede constituta sed postea tantum daturus, quantum inter eos convenerit : non proprie locatio & conductio contrahi intelligitur, sed eo nomine actio præscriptis verbis datur.

2. ¶ Præterea sicut vulgò quærebatur, an permutatis rebus emptio & venditio contraheretur: ita quæri solebat de locatione & conductione, si fortè rem aliquam utendam sive fruendam tibi aliquis dederit, & invicem à te utendam sive fruendam aliam (rem) acceperit. Et placuit non esse locationem & conductionem, sed proprium genus contractus, veluti si cum unum bovem quis haberet & vicinus ejus unum, placuerit inter eos, ut per denos dies invicem boves commodarent ut opus facerent & apud alterum (alterius) bos perierit; neque locati neque conducti neque commodati competit actio : quia non fuit commodatum gratuitum, verùm præscriptis verbis agendum est.

3. ¶ Adeo autem aliquam familiaritatem inter se videntur habere emptio & venditio, item locatio & conductio : ut in quibusdam causis quæri soleat, utrùm emptio & venditio con-

contrahatur, an locatio & conductio, ut ecce de prædiis, quæ perpetuò quibuſdam fruenda trahuntur, id eſt, ut quamdiu penſio ſive reditus pro his domino præſtetur, neque ipſi conductori, neque heredi ejus cuive conductor hereſve ejus id prædium vendiderit, aut donaverit, aut dotis nomine dederit, aliove quocunque modo alienaverit, auferre liceat. Sed talis contractus, quia inter veteres dubitabatur & à quibuſdam locatio, à quibuſdam venditio exiſtimabatur: lex Zenoniana lata eſt, quæ emphyteuſeos contractus propriam ſtatuit naturam, neque ad locationem neque ad venditionem inclinantem, ſed ſuis pactionibus fulciendam: & ſi quidem aliud pactum fuerit, hoc ita obtinere, ac ſi naturalis eſſet contractus, ſin autem nihil de periculo rei fuerit pactum, tunc ſi quidem totius rei interitus acceſſerit: ad dominum ſuper hoc redundare periculum; ſin autem particularis: ad emphyteuticarium hujuſmodi damnum venire, quo jure utimur.

4. ¶ Item quæritur, ſi cum aurifice Titius convenerit, ut is ex auro ſuo certi ponderis certæque formæ annulos ei faceret, & acciperet (verbi gratia) decem aureos: utrùm emptio & venditio, an locatio & conductio contrahi videatur? Caſſius ait, materiæ quidem emptionem & venditionem contrahi, operæ autem locationem & conductionem. Sed placuit tantùm emptionem & venditionem contrahi. Quòd ſi ſuum aurum Titius dederit, mercede pro opera conſtituta: dubium non eſt, quin locatio & conductio ſit.

5. ¶

5 ¶ Conductor (autem) omnia secundùm legem conductionis facere debet: & si quid in lege prætermissum fuerit id ex bono & æquo præstare. Qui pro usu aut vestimentorum, aut argenti aut jumenti, mercedem aut dedit, aut promisit: ab eo custodia talis desiderat qualem diligentissimus paterfamilias suis rebus adhibet, quam si præstiterit, & aliquo casu (fortuito eam) rem amiserit: de restituenda ea non tenebitur.

6. ¶ Mortuo conductore intra tempora conductionis, heredes ejus eodem jure in conductione succedit.

DE SOCIETATE.

TITULUS XXVI.

SOcietatem coire solemus aut totorum bonorum quam Græci specialiter κοινωνικὸν appellant: aut unius alicujus negotiationis, veluti mancipiorum vendendorum emendorumque, aut olei, aut vini, aut frumenti emendi vendendique.

1. ¶ Et quidem si nihil de partibus lucri & damni nominatim convenerit: æquales scilicet partes & in lucro & in damno spectantur. Quod si expressæ fuerint (partes:) hæ servari debent. Nec enim unquam dubium fuit, quin valeat conventio, si duo inter se pacti sint, ut ad unum quidem duæ partes & lucri & damni pertineant, ad alium tertia.

2. ¶ De illa sanè conventione quæsitum est, si Titius & Sejus inter se pacti sint, ut ad Titi-

Titium lucri duæ partes pertineant, damni tertia: ad Sejum duæ partes damni lucri tertia: an rata debeat haberi conventio? Quintus Mutius contra naturam societatis talem pactionem esse existimavit, & ob id non esse ratam habendam. Servius Sulpitius (cujus sententia prævaluit) contrà sensit: quia sæpè quorundam ita pretiosa est opera in societate, ut eos justum sit conditione meliore in societatem admitti. Nam & ita coiri posse societatem non dubitatur, ut alter pecuniam conferat, alter non conferat, & tamen lucrum inter eos commune sit, quia sæpè opera alicujus pro pecunia valet. Et adeò contra Quinti Mutii sententiam obtinuit: ut illud quoque constiterit posse convenire, ut quis lucri partem ferat de damno non teneatur, quòd & ipsum servitus convenienter (sibi) fieri existimavit. Quod tamen ita intelligi oportet, ut si in alia re lucrum, in alia damnum illatum sit: compensatione facta, solum, quod supereſt, intelligatur lucro esse.

3. ¶ Illud expeditum est, si in una causa pars fuerit expressa, veluti in solo lucro vel in solo damno in altera verò omissa: in eo quoque, quod prætermissum est, eandem partem servari.

4. ¶ Manet autem societas eo usque, donec in eodem consensu perseveraverint. At cum aliquis renunciaverit societati, solvitur societas. Sed planè si quis callidè in hoc renunciaverit societati ut obveniens aliquod lucrum solus habeat, veluti si totorum bonorum socius, cùm ab aliquo heres esset relictus, in hoc

tas renun-

renunciaverit ſocietati, ut hereditatem ſolus lucrifaceret, cogitur hoc lucrum communicare. Si quid verò aliud lucrifaciat, quòd non captaverit: ad ipſum ſolum pertinet. Ei verò, cui renunciatum eſt, quicquid omnino poſt renunciatam ſocietatem acquiritur ſoli conceditur.

5. ¶ Solvitur adhuc ſocietas etiam morte ſocii quia qui ſocietatem contrahit, certam perſonam ſibi elegit. ſed & ſi conſenſu plurium ſocietas contracta ſit: morte unius ſocii ſolvitur, etſi plures ſuperſint: niſi in coeunda ſocietate aliter convenerit.

6. ¶ Item ſi alicujus rei contracta ſocietas ſit, & finis negotio impoſitus eſt: finitur ſocietas.

7. ¶ Publicatione quoque diſtrahi ſocietatem manifeſtum eſt: ſcilicet ſi univerſa bona ſocii publicentur, nam cum in ejus locum alius ſuccedit, pro mortuo habetur.

8. ¶ Item ſi quis ex ſociis mole debiti prægravatus bonis ſuis ceſſerit. & ideo propter publica aut privata debita ſubſtantia ejus veneat: ſolvitur ſocietas: ſed hoc caſu ſi adhuc conſentiant in ſocietatem, nova videtur inciperе ſocietas.

9. ¶ Socius ſocio utrùm eo nomine tantum teneatur pro ſocio actione ſi quid dolo commiſerit ſicut is, qui deponi apud ſe paſſus eſt: an etiam culpæ, id eſt deſidiæ atque negligentiæ nomine: quæſitum eſt, prævaluit tamen etiam culpæ nomine teneri eum. Culpa autē non ad exactiſſimam diligentiam dirigenda eſt. Sufficit enim talem diligentiam comm-

nibus rebus adhibere (ſocium,) qualem ſuis rebus adhibere ſolet. Nam qui parum diligentem ſocium ſibi adſumit: de ſe queri, ſibique hoc imputare debet.

DE MANDATO.

TITULUS XXVII.

MAndatum contrahitur quinque modis: ſive ſua tantum gratia aliquis tibi mandet ſive ſua & tua ſive aliena tantum, ſive ſua & aliena, ſive tua & aliena. At ſi tua tantum gratia mandatum ſit: ſupervacuum eſt mandatum, & ob id nulla ex eo obligatio, nec mandati inter vos actio naſcitur.

1. ¶ Mandantis (tantum) gratia intervenit mandatum: veluti ſi quis tibi mandet, ut negotia ejus gereres, vel ut fundum ei emeres, vel ut pro eo ſponderes.

2. ¶ Tua gratia & mandantis: veluti ſi mandet tibi, ut pecuniam ſub uſuris crederes ei, qui in rem ipſius mutuaretur: aut ſi volente te agere cum eo ex fide iuſſoria cauſa, mandet tibi, ut cum reo agas, periculo mandantis, vel ut ipſius periculo ſtipuleris ab eo, quem tibi deleget in id, quod tibi debuerat.

3. ¶ Aliena autem (tantum) cauſa intervenit mandatum, veluti ſi tibi aliquis mandet, ut Titii negotia gereres, vel ut Titio fundum emeres, vel ut pro Titio ſponderes.

4. ¶ Sua & aliena: veluti ſi de communibus ſuis & Titii negotiis gerendis tibi mandet, vel ut ſibi & Titio fundum emeres, vel ut pro eo & Titio ſponderes.

5. ¶

5. ¶ Tua & aliena: veluti si tibi mandet, ut Titio sub usuris crederes : quia si sine usuris pecuniam crederes, aliena tantum gratia intercedit mandatum.

6. ¶ Tua tantum gratia intervenit mandatum: veluti si tibi mandet ut pecunias tuas in emptiones potiùs prædiorum colloces, quàm fœnere s: vel ex diverso, ut pecunias tuas fœneres potius, quàm in emptione prædiorum colloces. Cujus generis mandatum, magis consilium, quàm mandatum est, & ob id non est obligatorium: quia nemo ex consilio mandati obligatur, etiam si non expediat ei, cui mandabatur, cùm liberum cuique sit apud se explorare, an sibi expediat consilium. Itaque si otiosam pecuniam domi te habentem hortatus fuerit aliquis, ut rem aliquam emeres, vel eam crederes: quamvis non expediat eam tibi emisse, vel credidisse, non tamen tibi mā dati tenetur Et adeò hæc ita sunt, ut quæsitum sit an mandati teneatur, qui mandavit tibi, ut pecuniam Titio fœnerares ? sed obtinuit Sabini sententia obligatorium esse in hoc casu mandatum : quia non aliter Titio credidisses, quam si tibi mandatum esset.

7. ¶ Illud quoque mandatum non est obligatorium, quòd contra bonos mores est : veluti si Titius de furto, aut (de damno faciendo, aut de injuria facienda mandet tibi, licet enim pœnam istius facti nomine præstiteris, non tamen ullam habes adversus Titium actionem.

8. ¶ Is qui exequitur mandatum, non debet excedere fines mandati, ut ecce, si quis

usque

uſque ad centum aureos mandaverit tibi, ut fundum emeres, vel ut pro Titio ſponderes: neque pluris emere debes, neque in ampliorem pecuniam fidejubere alioqui non habebis cum eo mandati actionem adeo quidem, ut Sabino & Caſſio placuerit, etiam ſi uſque ad centum aureos cum eo agere volueris, inutiliter te acturum (Sed) diverſæ ſcholæ auctores recte uſque ad centum aureos te acturum exiſtimant: quæ ſententia ſanè benignior eſt. Quod ſi minoris emeris, habebis ſcilicet cum eo mandati actionem: quoniam qui mandat, ut ſibi centum aureorum fundus emeretur, is utique mandaſſe intelligitur, ut minoris (ſi poſſit) emeretur.

9. ¶ Rectè quoque mandatum contractum, ſi dum adhuc integra res ſit, revocatum fuerit, evaneſcit.

10. ¶ Item ſi adhuc integro mandato, mors alterutrius interveniat, id eſt, vel ejus qui mandaverit, vel illius qui mandatum ſuſceperit: ſolvitur mandatum. Sed utilitatis cauſa receptum eſt: ſi eo mortuo qui tibi mandaverat, tu ignorans eum deceſſiſſe, executus fueris mandatum: poſſe te agere mandati actione, alioqui juſta & probabilis ignorantia tibi damnum adferret. Et huic ſimile eſt, quod placuit ſi debitores manumiſſo diſpenſatore Titii, per ignorantiam liberto ſolverint, liberari eos, cum alioqui ſtricta juris ratione non poſſent liberari, quia alii ſolviſſent, quàm cui ſolvere debuerint.

11. ¶ Mandatum non ſuſcipere cuilibet liberum eſt; ſuſceptum autem conſummandum eſt,

est, aut quam primum enunciandum, ut per semetipsum, aut per alium eandem rem mandator exequatur. Nam nisi ita renuncietur, ut integra causa mandatori reservetur eandem rem explicandi: nihilominus mandati actio locum habet: nisi justa causa intercesserit, aut non renunciandi, aut intempestivè renunciandi.

12. ¶ Mandatum & in diem differri, & sub conditione fieri potest.

13. ¶ In summa sciendum est, mandatum, nisi gratuitum sit, in aliam formam negotii cadere. Nam mercede constituta, incipit locatio & conductio esse. Et (ut generaliter dicamus) quibus casibus sine mercede suscepto officio, mandati sive depositi contrahitur negotium: iis casibus interveniente mercede locatio & conductio intelligitur contrahi. Et ideo si fulloni polienda curandave quis dederit vestimenta, aut sarcinatori sarcienda, nulla mercede constituta neque promissa: mandati competit actio.

DE OBLIGATIONIBUS, [quæ] quasi ex contractu [nascuntur.]

TITULUS XXVIII.

Post genera contractuum enumerata dispiciamus etiam de iis obligationibus, quæ quidem non propriè nasci ex contractu intelliguntur: sed tamen quia non ex maleficio

fu-

ſubſtantiam capiunt, quaſi ex contractu naſci videntur.

1. ¶ Igitur cum quis negotia abſentis geſſerit ultrò citroque inter eos naſcuntur actiones: quæ appellantur negotiorum geſtorum, ſed domino quidem rei geſtæ adverſus eum, qui geſſit, directa competit actio: negotiorum autem geſtori, contraria, quas ex nullo contractu propriè naſci, manifeſtum eſt: quippe ita naſcuntur iſtæ actiones, ſi ſine mandato quiſque alienis negotiis gerendis ſe obtulerit ex qua cauſa ii, quorum negotia geſta fuerint, etiam ignorantes obligantur. Idque utilitatis cauſa receptum eſt ne abſentium, qui ſubita feſtinatione coacti, nulli demandata negotiorum ſuorum adminiſtratione, peregrè profecti eſſent, deſererentur negotia: quæ ſanè nemo curaturus eſſet, ſi de eo, quòd quis impendiſſet, nullam habiturus eſſet actionem. Sicut autem is, qui utiliter geſſit negotia, dominum habet obligatum negotiorum geſtorum: ita & contra iſte quoque tenetur, ut adminiſtrationis reddat rationem. Quo caſu ad exactiſſimam quiſque diligentiam compellitur reddere rationem: nec ſufficit talem diligentiam adhibere, qualem ſuis rebus adhibere ſolet: ſi modò alius diligentior (eo) commodius adminiſtraturus eſſet negotia.

2. ¶ Tutores quoque, qui tutelæ judicio tenentur, non propriè ex contractu obligati (eſſe) intelliguntur, (nullum enim negotium inter tutorem & pupillum contrahitur) ſed quia ſanè non ex maleficio tenentur, quaſi ex contractu teneri videntur. Hoc autem caſu

mu

mutuæ sunt actiones. Non tantum enim pupillus cum tutore habet tutelæ actionem: sed & contra tutor cum pupillo habet contrariam tutelæ, si vel impenderit aliquid in rem pupilli, vel pro eo fnerit obligatus, aut rem suam creditoribus ejus obligaverit.

3. Si Item si inter aliquos communis res sit sine societate: veluti quod pariter eis legata donatave esset: & alter eorum alteri ideo teneatur communi dividundo judicio, quòd solus fructus ex ea re perceperit, aut quod socius ejus solus in eam rem necessarias impensas fecerit: non intelligitur ex contractu propriè obligatus esse: quippe nihil inter se contraxerunt, sed quia ex maleficio non tenetur: quasi ex contractu teneri videtur.

4. ¶ Idem juris est de eo, qui coheredi familiæ erciscundæ judicio ex his causis obligatus est.

5 ¶ Heres quoque legatorum nomine non propriè ex contractu obligatus intelligitur: (neque enim cum herede, neque cum defuncto, ullum negotium legatarius cessisse propriè dici potest) & tamen quia ex maleficio non est obligatus: quasi ex contractu debere intelligitur.

6 ¶ Item is, cui quis per errorem non debitum solvit, (quasi ex contractu debere videtur,) adeo enim non intelligitur propriè ex contractu obligatus (esse,) ut si certiorem rationem sequamur: magis (ut supra diximus) ex distractu, quam ex contractu possit dici obligatus esse. nam qui solvendi animo pecuniã dat: in hoc dare videtur, ut distrahat potiùs

negotium, quàm contrahat. Sed tamen perinde is, qui accipit, obligatur, ac si mutuum ei daretur & ideo condictione tenetur.

7.¶ Ex quibusdam tamen causis repeti non potest, quod per errorem non debitum solutum sit, sic namque definierunt veteres, ex quibus causis inficiando lis crescit, ex iis causis non debitum solutum repeti non posse: veluti ex lege Aquilia, item ex legato. Quod veteres quidem in iis legatis locum habere voluerunt, quæ certa constituta, per damnationem cuique legata fuerant, nostra autem constitutio, cùm unam naturam omnibus legatis & fideicommissis indulsit, hujusmodi augmentum in omnibus legatis & fideicommissis extendi voluit: sed nō omnibus legatariis hoc præbuit, sed tantummodo in iis legatis & fideicommissis, quæ sacrosanctis ecclesiis & cæteris venerabilibus locis, quæ religionis vel pietatis intuitu honorantur, relicta sunt, quæ si indebita solvantur, non repetuntur.

PER QUAS PERSONAS nobis obligatio acquiritur.

TITULUS XXIX.

EXpositis generibus obligationum, quæ ex contractu vel quasi ex contractu nascuntur: ad nonendi sumus adquiri nobis non solum per nosmetipsos, sed per eas quoque personas, quæ in nostra potestate sunt, veluti per servos & filios nostros: ut tamen, quod per servos (nostros) nobis adquiritur, totum nostrum

ſtrum fiat : quod autem per liberos, quos in poteſtate habemus, ex obligatione fuerit adquiſitum, hoc dividatur ſecundùm imaginem rerum proprietatis & uſusfructus, quam noſtra decrevit conſtitutio: ut quod ab actione commodum perveniat, hujus uſumfructum quidem habeat pater, proprietas autem ſine ſervetur, ſcilicet patre actionem movente ſecundum novellæ noſtræ conſtitutionis diviſionem.

1. ¶ Item per liberos homines, & alienos ſervos quos bona fide poſſidemus, adquiritur nobis: ſed tantum ex duabus cauſis, id eſt ſi quid ex operis ſuis, vel ex re noſtra adquirant.

2. ¶ Per eum quoque ſervum in quo uſumfructum (vel uſum habemus,) ſimiliter ex duabus iſtis cauſis non adquiritur.

3. ¶ Communem ſervum pro dominica parte dominis adquirere certum eſt excepto eo, quod nominatim uni ſtipulando, aut per traditionem accipiendo, illi ſoli adquirit: veluti cum ita ſtipulatur, *Titio Domino meo dare ſpondes*? Sed ſi domini unius juſſu ſervus fuerit ſtipulatus, licet antea dubitabatur, tamen poſt noſtram deciſionem res expedita eſt ut illi tantum adquirat, qui hoc ei facere juſſit, ut ſuprà dictum eſt.

QUIBUS MODIS TOLLITUR obligatio.

TITULUS XXX.

TOlliturautem omnis obligatio ſolutione ejus, quod debetur: vel ſi quis conſentiente

te creditore aliud pro alio ſolverit. Nec interest, quis ſolvat: utrùm ipſe, qui debet, an alius pro eo, liberatur enim & alio ſolvente: ſive ſciente ſive ignorante debitore, vel invito (eo) ſolutio fiat. Item ſi reus ſolverit: etiam ii, qui pro eo intervenerunt, liberantur. Idem ex contrario contingit, ſi fidejuſſor ſolverit: non enim ipſe ſolus liberatur, ſed etiam reus.

1. ¶ Item per acceptilationem tollitur obligatio. Eſt autem acceptilatio, imaginaria ſolutio. Quod enim ex verborum obligatione Titio debetur, id ſi velit Titius remittere, poterit ſic fieri, ut patiatur hæc verba debitorem dicere: *Quod ego tibi promiſi, habeſne acceptum?* & Titius reſpondeat, *habeo.* Sed & Græcè poteſt acceptilatio fieri; dummodo ſic fiat, ut Latinis verbis ſolet (exigi,) ἔχεις λαβὼν δηνάρια τόσα ἔχω λαβών, *id eſt, tot denarios acceptos habes? acceptos habeo.* Quo genere (ut diximus) tantum exſolvuntur obligationes, quæ ex verbis conſiſtunt, non etiam cæteræ. Conſentaneum enim viſum eſt, verbis factam obligationem, aliis poſſe verbis diſſolvi. Sed & id, quod alia ex cauſa debetur, poteſt in ſtipulationem deduci. & per acceptilationem diſſolvi. Sicut autem quod debetur pro parte recte ſolvitur: ita in parte debiti acceptilatio fieri poteſt.

2. ¶ Eſt (autem) prodita ſtipulatio, quæ vulgò Aquiliana appellatur, per quam contingit ut omnium rerum obligatio in ſtipulatum deducatur, & ea per acceptilationem tollatur. Stipulatio enim Aquiliana novat omnes obligationes

ligationes, & à Gallo Aquilio ita composita est: *Quicquid te mihi ex quacunque causa dare facere oportet, oportebitve, præsens in diemve: quarumque rerum mihi tecum actio est, quæque adversus te petitio, vel adversus te persecutio est, eritve: quodve tu mecum habes, tenes, possides, (dolove malo feciſti, quo minus possideas:) quanti quæque earum rerum res erit, tantam pecuniam dari stipulatus est Aulus Agerius. spopondit Numerius Nigidius quod Numerius Nigidius Aulo Agerio spopondit, id haberetne à se acceptum Numerius Nigidius Aulum Agerium rogavit. Aulus Agerius Numerio Nigidio acceptum fecit.*

3.¶ Præterea novatione tollitur obligatio: veluti si id quod tibi Sejus debebat, à Titio dari stipulatus sis. Nam interventu novæ personæ nova nascitur obligatio, & prima tollitur translata in posteriorem: adeo, ut interdum, licet posterior stipulatio inutilis sit, tamen prima novationis jure tollatur: veluti si id, quod tu Titio debes, à pupillo sine tutoris auctoritate stipulatus fuerit, quo casu res amittitur, nam & prior debitor liberatur & posterior obligatio nulla est. Non idem juris est, si à servo quis fuerit stipulatus nam tunc prior perinde obligatus manet, ac si postea nullus stipulatus fuisset. Sed si eadem persona sit à qua postea stipuleris: ita demum novati fit, si quid in posteriore stipulatione novi sit: fortèsi conditio aut dies, aut fidejussor adjiciatur, aut detrahatur. Quod autem diximus, si conditio adjiciatur, novationem fieri: sic intelligi oportet, ut ita dicamus factam novationem, si conditi

dit:o exti erit:alioqui si defecerit, durat prior obligatio Sed cùm hoc quidem inter veteres constabat tunc fieri novationem, cum novandi animo in secundam obligationem itum fuerat per hoc autem dubium erat, quando novandi animo videretur hoc fieri, & quasdam de hoc præsumptiones alii in aliis casibus introducebant: ideo nostra processit constitutio. quæ apertissimè definivit, tunc solum novationem priorisobligationis fieri, quoties hoc ipsum inter contrahentes expressum fuerit, quod propter novationem prioris obligationis convenerunt alioqui & manere pristinam obligationem & secundam ei accedere, ut maneat ex utraque causa obligatio secundum nostræ constitutionis definitionem, quam licet ex ipsius lectione apertius cognoscere.

4. ¶ Hoc amplius, ex obligationes, quæ consensu contrahuntur, contraria voluntate dissolvuntur. Nam si Titius & Sejus inter se consenserint, ut fundum Tusculanum emptum Sejus haberet centum aureis: deinde re nondum secuta, id est neque pretio soluto, neque fundo tradito placuerit inter eos, ut discederetur ab ea emptione & venditione: invicem liberantur. Idem est in conductione & locatione. & in omnibus contractibus, qui ex consensu descendunt, sicut jam dictum est.

IN

INSTITUTIONUM,
seu Elementorum
D. JUSTINIANI,
sacratissimi Principis,
LIBER QUARTUS.
DE OBLIGATIONIBUS
Quæ ex delicto nascuntur.

TITULUS I.

QUUM sit expositum superiore libro de obligationibus ex contractu, (& quasi ex contractu) sequitur, ut de obligationibus ex maleficio, (& quasi ex maleficio) dispiciamus. Sed illæ quidem (ut suo loco tradidimus) in quatuor genera dividuntur: hæ verò unius generis sunt, nam omnes ex re nascuntur, id est, ex ipso maleficio, veluti ex furto, rapina, damno, injuria.

1. ¶ Furtum est contractatio fraudulosa, lucri faciendi gratia, vel ipsius rei, vel etiam usus ejus possessionisve, quod lege naturali prohibitum est admittere.

2. ¶ Furtum autem vel à furvo, id est, nigro, dictum est, quòd clam & obscurè fiat, & plerumque nocte: vel à fraude, vel a ferendo, id est, auferendo: vel à Græco sermone, quòd

φῶρας appellant fures. Imò & Græci à ferendo φῶρας dixerunt.

3. ¶ Furtorum autem duo ſunt genera: manifeſtum, & nec manifeſtum. Nam conceptum & oblatum, ſpecies potius actionis ſunt furto cohærentes, quam genera furtorum, ſicut inferius apparebit Manifeſtus fur eſt, quem Græci ἐπ' αὐτοφώρῳ appellant: nec ſolum is, qui in ipſo furto deprehenditur, ſed etiam is, qui in eo loco deprehenditur, quo (furtum) fit: veluti qui in domo furtum fecit, &, nondum egreſſus januam, deprehenſus fuerit: & qui in oliveto olivarum, aut in vineto uvarum furtum fecit, quamdiu in eo oliveto aut vineto deprehenſus fuerit. Imò ulterius furtum manifeſtum eſt extendendum, quamdiu eam rem fur tenens viſus vel deprehenſus fuerit: ſive in publico, ſive in private: vel à domino, vel ab alio, antequam eo pervenerit, quo deferre vel deponere deſtinaſſet. Sed ſi pertulit, quo deſtinavit, tametſi deprehendatur cum re furtiva, non eſt manifeſtus fur. Nec manifeſtum furtum quid ſit, ex iis, quæ diximus, intelligitur. Nam quod manifeſtum non eſt, id ſcilicet nec manifeſtum eſt.

4. ¶ Conceptum furtum dicitur, cùm apud aliquem teſtibus præſentibus furtiva res quæſita & inventa ſit, nam in eum propria actio conſtituta eſt, quamvis fur non ſit, quæ appellatur concepti. Oblatum furtum dicitur, cùm res furtiva ab aliquo tibi oblata ſit, eaque apud te concepta ſit; utique ſi ea mente tibi data fuerit, ut apud te potius quam apud eum, qui dedit, conciperetur, nam tibi, apud quem

quem concepta sit, propria adversus eum, qui obtulit, quamvis fur non sit, constituta est actio, quæ appelletur oblati. Est etiam prohibiti furti actio adversus eum, qui furtum quærere testibus præsentibus volentem prohibuerit. Præterea pœna constituitur edicto prætoris per actionem furti non exhibiti, adversus eum, qui furtivam rem apud se quæsitam & inventam non exhibuit. Sed hæ actiones, scilicet concepti & oblati, & furti prohibiti, nec non furti non exhibiti, in desuetudinem abierunt. Quum enim requisitio rei furtivæ hodiè secundùm veterum observationem non fiat: merito ex consequentia etiam præfatæ actiones ab usu communi recesserunt: quum manifestum sit, quòd omnes, quiscientes rem furtivam susceperint, & celaverint, furti nec manifesti obnoxii sunt.

5. ¶ Pœna manifesti furti, quadrupli est, tam ex servi, quam ex liberi persona: nec manifesti, dupli.

6. ¶ Furtum autem fit, non solum cum quis intercipiendi causa rem alienam amovet: sed generaliter, cùm quis alienam rem invito domino contrectat. Itaque sive creditor pignore, sive is, apud quem res deposita est, ea re utatur, sive is, qui rem utendam accipit, in alium usum eam transferat, quam cujus gratia ei data est: furtum committit, veluti si quis argentum utendum acceperit, quasi amicos ad cœnam invitaturus, & id peregrè secum tulerit: aut si quis equum gestandi causa commodatum sibi, longius aliquo duxerit: quòd

veteres scripserunt de eo, qui in aciem equum perduxisset.

7. ¶ Placuit tamen eos qui rebus commodatis aliter uterentur, quam utendas accepexint, ita furtum committere: si se intelligant, id invito domino facere: eumque, si intellexisset, non permissurum, at si permissurum credant, extra crimen videri, optima sanè distinctione: quia furtum, sine affectu furandi non committatur.

8. ¶ Sed & si credat aliquis invito domino se rem commodatam sibi contrectare, domino autem volente id fiat: dicitur furtum non fieri. Vnde illud quæsitum est, cùm Titius servum Mævi solicitaverit, ut quasdam res domino subriperet, & ad eum perferret, & servus id ad Mævium pertulerit: Mævius (autem dum vult Titium in ipso delicto deprehendere, permiserit servo quasdam res ad eum perferre: utrum furti, an servi corrupti judicio teneatur Titius, an neutro? Et cum nobis super hac dubitatione suggestum est, & antiquorum prudentium super hoc altercationes perspeximus, quibusdam neque furti, neque servi corrupti actionem præstantibus, quibusdam furti tantummodo; nos hujusmodi calliditati obviam euntes, per nostram decisionem sancimus, non solum furti actionem, sed & servi corrupti contra eum dari. Licet enim (is) servus deterior (à solicitatore) minime factus est, & ideo non concurrant regulæ, quæ servi corrupti actionem introducunt: tamen consilium corruptoris ad perniciem probitatis servi introductum est, ut sit ei penalis actio impo-

sita,

fita, tanquam (si) re ipsa fuisset servus corruptus: ne ex hujusmodi impunitate & in alium servum, qui facilè posset corrumpi, tale facinus à quibusdam perpetretur.

9. ¶ Interdum etiam liberorum hominum furtum fit, veluti si quis liberorum nostrorum, qui in potestate nostra sunt, subreptus fuerit.

10. ¶ Aliquando autem etiam suæ rei furtum quis committit: veluti si debitorem quam creditori pignoris causa dedit, subtraxerit.

11. ¶ Interdum (quoque) furti tenetur, qui ipse furtum non fecit: qualis est, is, cujus ope & consilio furtum factum est. In quo numero est, qui tibi nummos excussit, ut alius eos raperet: aut tibi obstiterit, ut alius rem tuam exciperet, aut oves tuas vel boves fugaverit, ut alius eas acciperet. Et hoc veteres scripserunt de eo, qui panno rubro fugavit armentum. Sed si quid eorum per lasciviam, & non data opera, ut furtum admitteretur, factum est: in factum actio dari debet. At ubi ope Mævii Titius furtum fecerit, ambo furti tenentur. Ope & consilio ejus quoque furtum admitti videtur, qui scalas forte fenestris supponit: aut ipsas fenestras vel ostium effringit, ut alius furtum faceret, quive fertamenta ad effringendum, aut scalas, ut fenestris supponerentur, commodaverit, sciens cujus rei gratia commodaverit. Certè qui nullam opem ad furtum faciendum adhibuit, sed tantum consilium dedit atque hortatus est ad furtum faciendum, non tenetur.

12. ¶ Hi, qui in parentum vel dominorum potestate sunt, si rem eis subripiunt, furtum quidem faciunt, & res in furtivam causam cadit (nec ob id ab ullo usucapi potest, antequam in domini potestatem revertatur) sed furti actio non nascitur: quia nec ex alia ulla causa potest inter eos actio nasci. Si verò ope & consilio alterius furtum factum fuerit: quia utique furtum committitur, convenienter ille furti tenetur: quia verum est, ope & consilio ejus furtum factum esse.

13. ¶ Furti autem actio ei competit, cujus interest rem salvam esse, licet dominus non sit. Itaque nec domino aliter competit, quam si ejus interfit rem non perire.

14. ¶ Vnde constat, creditorem de pignore subrepto furti (actione) agere posse, etiam si idoneum debitorem habeat: quia expedit ei pignori potius incumbere, quam in personam agere: adeò quidem, ut quamvis ipse debitor eam rem subripuerit: nihilominus creditori competat actio furti.

15. ¶ Item si fullo polienda curandave, aut sarcinator sarcienda vestimenta mercede certa (constituta) acceperit, eaq; furto amiserit: ipse furti habeat actionem, non dominus, quia domini nihil interest eam rem non perire, quum judicio locati à fullone aut sarcinatore rem suam persequi possit. Sed & bonæ fidei emptori subrepta re, quam emerit, quamvis dominus non sit, omninò competit furti actio, quemadmodum & creditori. Fulloni verò & sarcinatori non aliter furti actionem competere placuit, quam si solvendo fuerint:

fuerint: hoc eſt, ſi domino rei æſtimationem ſolvere poſſint. Nam ſi ſolvendo non ſint: tunc quia ab eis ſuum dominus conſequi non poſſit: ipſi domini furti competit actio: quia hoc caſu ipſius intereſt rem ſalvam eſſe. Idem eſt, & ſi in parte ſolvendo fuerit fullo aut ſarcinator.

16. ¶ Quæ de fullone aut ſarcinatore diximus, eadem & ad eum, cui commodata res eſt, transferenda veteres exiſtimabant. Nam ut ille fullo mercedem accipiendo, cuſtodiam præſtat: ita is quoque, qui commodatum utendi cauſa accepit, ſimiliter neceſſe habet cuſtodiam præſtare. Sed noſtra providentia etiam hoc in noſtris deciſionibus emendavit, ut in domini voluntate ſit: ſive commodati actionem adverſus eum, qui rem commodatam accepit, movere deſiderat: ſive furti adverſus eum, qui rem ſubripuit: & alterutra earum electa, dominum non poſſe ex pœnitentia ad alteram venire actionem, ſed ſi quidem furem elegerit: illum, qui rem utendam accepit, penitus liberari, ſin autem commodator veniat adverſus eum, qui rem utendam accepit: ipſi quidem nullo modo competere poſſe adverſus furem furti actionem, eum autem, qui pro re commodata convenitur, poſſe adverſus furem furti habere actionem: ita tamen, ſi dominus ſciens rem eſſe ſubreptam, adverſus eum, cui res commodata fuerit, pervenit, ſin autem neſcius & dubitans rem eſſe ſubreptam, apud eum commodati actionem inſtituerit, poſtea autem re comperta voluerit remittere quidem commodati actionem, ad furti au-

tem actionem pervenire : tunc licentia ei conceditur & adversum furem venire , obstaculo nullo ei opponendo , quoniam incertus constitutus movit adversus eum, qui rem utendam accepit, commodati actionem: nisi domino ab eo satisfactum fuerit : tunc etenim omninò furem à domino quidem furti actione liberari suppositum autem esse ei, qui pro re sibi commodata domino satisfecit , cùm manifestissimum sit, etiam si ab initio dominus actionem commodati instituerit, ignarus rem esse subreptam, postea autem hoc ei cognito , adversus furem transierit: omninò liberari eum, qui rem commodatam acceperit , quemcunque causæ exitum dominus adversus furem habuerit: eadem definitione obtinente, sive in parte, sive in solidum solvendo sit is, qui rem commodatam acceperit.

17. ¶ Sed is, apud quem res deposita est, custodiam non præstat : sed tantum in eo obnoxius est, si quid ipse dolo malo fecerit, qua de causa si res ei subrepta fuerit , quia restituendæ ejus rei nomine depositi non tenetur, nec ob id ejus interest rem salvam esse : furti agere non potest , sed furti actio domino competit.

18. ¶ In summa, sciendum est, quæsitum esse, an impubes rem alienam amovendo furtum faciat? Et placuit, quia furtum ex affectu (furandi) consistit , ita demum obligari eo crimine impuberem , si proximus pubertati sit, & ob id intelligat se delinquere.

19. ¶ Furti actio, sive dupli, sive quadrupli, tantum ad pœnæ persecutionem pertinet.

Nam

Nam ipsius rei persecutionem extrinsecus habet dominus, quam aut vindicando, aut condicendo potest auferre. Sed rei vindicatio quidem adversus possessorem est: sive fur ipse possidet, sive alius quilibet: condictio autem adversus furem ipsum hæredemve ejus, licet non possideat, competit.

DE VI BONORUM raptorum.

TITULUS II.

QVi vi res alienas rapit, tenetur quidem etiam furti, (quis enim magis aliena m rem invito domino contrectat, quam qui vi rapit? ideòque rectè dictum est, eum improbum furem esse) sed tamen propriam actionem ejus delicti nomine prætor introduxit, quæ appellatur vi bonorum raptorum: & est intra annum quadrupli, post annum simpli: quæ actio utilis est, etiam si quis unam rem, licet minimam, rapuerit. Quadruplum autem non totum pœna est, sicut in actione furti manifesti diximus, sed in quadruplo inest & rei persecutio: ut pœna tripli sit, sive comprehendatur raptor in ipso delicto, sive non. Ridiculum enim esset levioris conditionis esse eum, qui vi rapit, quam qui clam amovet.

1. ¶ Ita tamen competit hæc actio, si dolo malo quis rapuerit. Nam qui aliquo errore ductus, rem suam esse existimans, & imprudens juris, eo animo rapuerit, quasi domino

liceat etiam per vim rem ſuam auferre à poſſeſſoribus: abſolvi debet. Cui ſcilicet conveniens eſt, nec furti teneri eum, qui eodem hoc animo rapuit. Sed ne, dum talia excogitantur, inveniatur via per quam raptores impunè ſuam exerceant avaritiam: melius divalibus conſtitutionibus pro hac parte proſpectum eſt, ut nemini liceat vi rapere vel rem mobilem vel ſe moventem, licet ſuam eandem eam exiſtimet, ſed ſi quis contra ſtatuta principum fecerit, rei quidem ſuæ dominio cadere: ſin autem aliena (res) ſit, poſt reſtitutionem ejus, etiam æſtimationem ejuſdem rei præſtare. Quod non ſolùm in mobilibus rebus, quæ rapi poſſunt, conſtitutiones obtinere cenſuerunt: ſed etiam (in) invaſionibus quæ circa res ſoli fiunt, ut ex hac cauſa ab omni rapina homines abſtineant.

2. ¶ Sanè in hac actione non utique exſpectatur, rem in bonis actoris eſſe, nam ſive in bonis ſit, ſive non: ſi tamen ex bonis ſit, locum hæc actio habebit. Quare ſive locata, ſive commodata, ſive etiam pignerata, ſive depoſita ſit (res) apud Titium, ſic ut interſit ejus eam rem (per vim) non auferri (veluti ſi in depoſita re culpam quoque promiſit) ſive bona fide poſſideat, ſive uſumfructum quis habeat in ea, vel quid aliud juris, ut interſit ejus non rapi: dicendum eſt, ei competere hanc actionem, non ut dominium accipiat: ſed illud ſolum, (quod) ex bonis ejus qui rapinam paſſus eſt, (id eſt) quod ex ſubſtantia ejus ablatum eſſe proponatur. Et generaliter dicendum eſt, ex quibus cauſis furti actio com-

petit

petit in re clam facta, ex eisdem causis omnes habere hanc actionem.

DE LEGE AQUILIA.

TITVLVS III.

DAmni injuriæ actio constituitur per legem Aquiliam: cujus primo capite cautum est, *ut si quis alienum hominem, alienamve quadrupedem, quæ pecudum numero sit, injuria occiderit quanti ea res in eo anno plurimi fuerit, tantum domino dare damnetur.*

1. ¶ Quod autem non præcise de quadrupede, sed de ea tantum, quæ pecudum numero est, cavetur: eo pertinet, ut neque de feris bestiis, neque de canibus cautum esse intelligamus: sed de iis tantum, quæ (gregatim) propriè pasci dicuntur: quales sunt equi, muli, asini, oves, boves, capræ: De suibus quoque idem placuit. Nam & sues pecudum appellatione continentur: quia & hi gregatim pascuntur. Sic denique & Homerus in Odyssea ait (sicut Ælius Martianus in suis institutionibus refert,)

Ἆσσο τόνγε σύεσσι παρήμενον, οἱ δὲ νέμοντες.
Πὰρ Κόρακος πέτρη, ἐπὶ τε κρήνη Ἀρεθούσης.

id est.

Sectantem videas, qui errant per pascua; porcos
Ad Coracis saxum, juxta fontemque Arethusæ.

2. ¶ Injuria autem occidere intelligitur, qui nullo jure occidit. Itaque qui latronem (insidiatorem) occiderit, non tenetur, utique si aliter periculum effugere non potest.

3. ¶ Ac ne is quidem hac lege tenetur, qui casu occidit, si modo culpa ejus nulla inveniatur. Nam alioqui non minus ex dolo quam ex culpa quisque hac lege tenetur.

4. ¶ Itaque si quis dum jaculis ludit, vel exercitatur, transeuntem servum tuum trajecerit, distinguitur. Nam si id à milite in eo campo, ubi solitum est exercitari, admissum est: nulla culpa ejus intelligitur, si aliud tale quid admiserit: culpæ reus est. Idem juris est de milite, si in alio loco, quam qui ad exercitandum militibus destinatus est, id admiserit.

5. ¶ Item si putator ex arbore dejecto ramo servum tuum transeuntem occiderit: si propè viam publicam aut vicinalem id factum est, neque proclamavit, ut casus evitari posset, culpæ reus est: sed si proclamavit, nec ille curavit præcavere, extra culpam est putator. Æquè extra culpam esse intelligitur, si seorsum à via fortè, vel in medio fundo cædebat, licet non proclamavit: quia (in) eo loco nulli extraneo jus fuerat versandi.

6. ¶ Præterea, si Medicus, qui servum tuum secuit, dereliquerit curationem (ejus,) & ob id mortuus fuerit servus, culpæ reus erit.

7. ¶ Imperitia quoque culpæ adnumeratur: veluti si Medicus (ideo) servum tuum occiderit, quia malè eum secuerit, aut perperam ei medicamentum dederit.

8. ¶ Impetu quoque mularum, quas mulio propter imperitiam retinere non potuit, si ſervus tuus oppreſſus fuerit: culpæ reus eſt mulio. Sed ſi & propter infirmitatem eas retinere non potuerit, cùm alius firmior eas retinere potuiſſet: æquè culpa tenetur. Eadem placuerunt de eo quoque, qui cum æquo veheretur, impetum ejus aut propter infirmitatem, aut propter imperitiam ſuam retinere non potuerit.

9. ¶ His autem verbis legis, *quanti ideo in anno plurimi fuerit*, illa ſententia exprimitur: ut ſi quis hominem tuum, qui hodiè claudus, aut mancus, aut luſcus erit, occiderit, qui in eo anno integer, aut pretioſus fuerit: non tanti teneatur, quanti hodiè erit, ſed quanti in eo anno plurimi fuerit. Qua ratione creditum eſt pœnalem eſſe hujus legis actionem: quia non ſolum tanti quiſque obligatur, quantum damni dederit, ſed aliquando longè pluris. Ideòque conſtat in hæredem eam actionem non tranſire: quæ tranſitura fuiſſet, ſi ultra damnum nunquam lis æſtimaretur.

10. ¶ Illud non ex verbis legis, ſed ex interpretatione placuit: non ſolum perempti corporis æſtimationem habēdam eſſe, ſecundùm ea quæ diximus: ſed eo amplius, quicquid præterea, perempto eo corpore, damni vobis illatum fuerit: veluti ſi ſervum tuum hæredem ab aliquo inſtitutum, ante quis occiderit, quam is juſſu tuo hæreditatem adierit, nam hæreditatis quoque amiſſæ rationem eſſe habendam conſtat. Item ſi ex pari mularum unam, vel ex quadrigis equorum unum qus

occiderit, vel ex comœdis unus servus occisus fuerit: non solum occisi fit æstimatio, sed eo amplius id quoque computatur, quanti depretiati sunt, qui supersunt.

11. ¶ Liberum autem est ei, cujus servus occisus fuerit, & ex judicio privato legis Aquiliæ damnum persequi, & capitalis criminis (eum) reum facere.

12. ¶ Caput secundùm legis Aquiliæ in usu non est.

13. ¶ Capite tertio de omni cætero damno cavetur. Itaque si quis servum, vel eam quadrupedem, quæ pecudum numero est, vulneraverit: sive eam quadrupedem, quæ pecudum numero non est, veluti canem aut feram bestiam vulneraverit, aut occiderit: hoc capite actio constituitur. In cæteris quoque omnibus animalibus, item in omnibus rebus, quæ anima carent, damnum per injuriam datum, hac parte vindicatur. Si quid enim ustum, aut ruptum, aut fractum fuerit: actio ex hoc capite constituitur, quanquam poterat sola rupti appellatio in omnes istas causas sufficere: Ruptum enim intelligitur, quod quoque modo corruptum est. Vnde non solum fracta, aut usta, sed etiam scissa & collisa, & effusa, & quoquo modo perempta, atque deteriora facta, hoc verbo continentur. Denique responsum est, si quis in alienum vinum aut oleum, id miscuerit, quo naturalis bonitas vini aut olei corrumperetur: ex hac parte legis (Aquiliæ) cum teneri.

14. ¶ Illud palam est, sicut ex primo capite ita demum quisque teneatur, si dolo aut

culpa

culpa ejus homo aut quadrupes occisus occisave fuerit; ita ex hoc capite, de dolo aut culpa, (&) de cætero damno quemque teneri. (Ex) hoc tamen capite non quanti in eo anno, sed quanti in diebus triginta proximis res fuerit, obligatur is, qui damnum dederit.

15. ¶ At nec *plurimi* quidem verbum adjicitur. Sed Sabino rectè placuit, perinde habendam æstimationem, ac si etiam hac parte *plurimi* verbum adjectum fuisset, nam plebem Romanam, quæ Aquilio tribuno interrogante hanc legem tulit, contentam fuisse quod prima parte eo verbo usa esset.

16. ¶ Cæterùm placuit, ita demum directam ex hac lege actionem esse, si quis præcipuè corpore suo damnum dederit. Ideoque in eum, qui alio modo damnum dederit, utiles actiones dari solent, veluti si quis hominem alienum, aut pecus ita incluserit, ut fame necaretur: aut jumentum ita vehementer egerit, ut rumperetur: aut pecus in tantum exagitaverit, ut præcipitaretur: aut si quis alieno servo persuaserit, ut in arborem ascenderet, vel in puteum descenderet, & in ascendendo, vel descendendo, aut mortuus, aut aliqua parte corporis læsus fuerit, utilis actio in eum datur. Sed quis alienum servum (aut) de ponte aut de ripa in flumen dejecerit, & is suffocatus fuerit: eo, quòd projecit, corpore suo damnum dedisse, non difficultet intelligi potest: ideoque ipsa lege Aquilia tenetur. Sed si non corpore damnum fuerit datum, neque corpus læsum fuerit, sed alio modo alicui damnum contigerit; quòd non sufficiat, neque directa, ne-

neque utilis legis Aquiliæ actio: placuit eum, qui obnoxius fuerit, in factum actione teneri, velati si quis misericordia ductus alienum servum compeditum solverit, ut fugeret.

DE INJURIIS.

TITULUS IV.

GEneraliter injuria dicitur omne, quòd non jure fit, specialiter alias contumelia, quæ à contemnendo dicta est, quam Græci ὕβριν appellant: alias culpa, quam Græci ἔγκλημα dicunt, sicut in lege Aquilia damnum injuria datum accipitur: alias iniquitas & injustitia, quam Græci (ἀνομίαν καὶ) ἀδικίαν vocant, cùm enim prætor vel judex non jure contra quem pronuntiat: injuriam accepisse dicitur.

1. ¶ Injuria autem committitur non solum cum quis pugno pulsatus, aut fustibus cæsus: vel etiam verberatus erit: sed & si cui convicium factum fuerit, sive cujus bona quasi debitoris, qui nihil deberet possessa fuerint ab eo, qui intelligebat nihil eum sibi debere: vel si quis ad infamiam alicujus libellum, aut carmen, (aut historiam) scripserit, composuerit, ediderit, dolove malo fecerit, quo quid eorum fieret: sive quis matremfamilias, aut prætextatum prætextatamve adfectatus fuerit: sive cujus pudicitia attentata esse dicetur: & denique aliis plurimis modis admitti injuriam manifestum est.

2. ¶

2. ¶ Patitur autem quis injuriam non solùm per semetipsum, sed (etiam) per liberos suos, quos in potestate habet : itemque per uxorem suam, id enim magis prævaluit. Itaque si filiæ alicujus, quæ Titio nupta est, injuriam feceris: non solùm filiæ nomine tecum injuriarum agi potest, sed etiam patris quoque & mariti nomine. Contra autem, si viro injuria facta sit: uxor injuriarum agere non potest. Defendi enim uxores à viris, non viros ab uxoribus, æquum est. Sed & locer nurus nomine, cujus vir in (ejus) potestate est, injuriarum agere potest.

3. ¶ Servis autem ipsis quidem nulla injuria fieri intelligitur, sed domino fieri per eos videtur, non tamen iisdem modis, quibus etiam per liberos & uxores: sed ita, cum quid atrocius commissum fuerit, & quod apertè ad contumeliam domini respicit : veluti si quis alienum servum (atrociter) verberaverit, & in hunc casum actio proponitur. At si quis servo convitium fecerit, vel pugno eum percusserit: nulla in eum actio domino competit.

4. ¶ Si communi servo injuria facta sit: æquum est, non pro ea parte, qua dominus quisque est, æstimationem injuriæ fieri, sed ex dominorum persona, quia ipsis fit injuria.

5. ¶ Quod si ususfructus in servo Titii est, proprietas, Mævii? magis Mævio injuria fieri intelligitur.

6. ¶ Sed si libero (homini) qui tibi bona fide servit, injuria facta sit: nulla tibi actio dabitur, sed suo nomine is experiri poterit, nisi in contumeliam tuam pulsatus sit, tunc enim

enim competit & tibi injuriarum actio. Idem ergo est & in servo alieno bona fide tibi serviente, ut totiens admittatur injuriarum actio, quotiens in tuam contumeliam injuria ei facta sit.

7. ¶ Pœna autem injuriarum ex lege duodecim tabularum propter membrum quidem ruptum talio erat : propter os verò fractum nummariæ pœnæ erant constitutæ, quasi in magna veterum paupertate. Sed postea prætores permittebant ipsis, qui injuriam passi sunt, eam æstimare, ut judex vel tanti (reum) condemnet, quanti injuriam passus æstimaverit, vel minoris, prout ei visum fuerit. Sed pœna quidem injuriæ, quæ ex lege duodecim tabularum introducta est, in desuetudinem abiit, quam autem prætores introduxerunt (quæ etiam honoraria appellatur) in judiciis frequentatur. Nam secundùm gradum dignitatis, vitæque honestatem, crescit aut minuitur æstimatio injuriæ, qui gradus condemnationis, & in servili persona non immeritò servatur : ut aliud in servo actore, aliud in medii actus homine, aliud in vilissimo vel compedito jus (æstimationis) constituatur.

8. ¶ Sed & lex Cornelia de injuriis loquitur, & injuriarum actionem introduxit, quæ competit ob eam rem, quòd se pulsatum quis, verberatumve, vel domum suam vi introitam esse dicat. Domum autem accipimus, sive in propria domo quis habitet, sive in conducta, sive gratis, sive hospitio receptus sit

9. ¶ Atrox injuria æstimatur vel ex facto, veluti si quis ab alio vulneratus sit, vel fustibus cæsus, vel ex loco : veluti si cui in theatro, vel in fo-

in foro, vel conſpectu prætoris injuria facta ſit, vel ex perſona: veluti ſi magiſtratus injuriam paſſus fuerit, vel ſi ſenatori ab humili perſona injuria facta ſit, aut parenti patronove fiat à liberis vel libertis. Aliter enim ſenatoris & parentis patronique, aliter extranei & humilis perſonæ injuria æſtimatur. Nonnunquam & locus vulneris atrocem injuriam facit, velut niſi in oculo quis percuſſus fuerit. Parvi autem refert, utrum patrifamilias an filiofamilias talis injuria facta ſit: nam & hæc atrox injuria æſtimabitur.

10. ¶ In ſumma ſciendum eſt, de omni injuria eum, qui paſſus eſt, poſſe vel criminaliter agere, vel civiliter. Et ſi quidem civiliter agitur, æſtimatione facta ſecundùm quod dictum eſt, pœna reo imponitur. Sin autem criminaliter: officio judicis extraordinaria pœna reo irrogatur: hoc videlicet obſervando, quod Zenoniana conſtitutio introduxit, ut viri illuſtres, quique ſuper eos ſunt, & per procuratores poſſint actionem injuriarum criminaliter vel perſequi vel ſuſcipere, ſecundùm ejus tenorem, qui ex ipſa manifeſtius apparet.

11. ¶ Non ſolùm autem is injuriarum tenetur qui fecit injuriam: id eſt, qui percuſſit: verùm ille quoque tenetur, qui dolo fecit (injuriam,) vel qui procuravit, ut cui mala pugno percuteretur.

12. ¶ Hæc actio diſſimulatione aboletur, & ideo ſi quis injuriam dereliquerit, hoc eſt, ſtatim paſſus ad animum ſuum non revocaverit? poſtea ex pœnitentia remiſſam injuriam non poterit recolere.

DE OBLIGATIONIBUS, quæ quasi ex delicto nascuntur.

TITULUS V.

SI judex litem suam fecerit: non propriè ex maleficio obligatus videtur, sed quia neque ex maleficio, neque ex contractu obligatus est, & utique peccasse aliquid intelligitur, licet per imprudentiam: ideo videtur, quasi ex maleficio teneri, & in quantum de ea re æquum regioni judicantis videbitur, pœnam sustinebit.

1. ¶ Item is, ex cujus cœnaculo, vel proprio ipsius, vel conducto, vel in quo gratis habitat, dejectum effusumve aliquid est, ita ut alicui noceret: quasi ex maleficio obligatus intelligitur. Idcò autem non propriè ex maleficio obligatus intelligitur, quia plerumque ob alterius culpam tenetur, aut servi, aut liberi. Cui similis est is, qui ea parte qua vulgò iter fieri solet, id positum aut suspensum habet, quod potest (si ceciderit) alicui nocere: quo casu pœna decem aureorum constituta est. De eo verò, quòd dejectum effusumve est, dupli quantum damni datum sit, constituta est actio. Ob hominem verò liberum occisum, quinquaginta aureorum pœna constituitur. Si verò vivat, nocitumque ei esse dicatur: quantum ob eam rem æquum judici videtur, actio datur. Judex enim computare debet mercedes medicis præstitas, cæteraque impendia, quæ in curatione facta sunt, præterea operas, qui-

bus

bus caruit aut carituras est ob id, quod inutilis est factus.

2. ¶ Si filiusfamilias seorsum à patre habitaverit, & quid ex cœnaculo ejus dejectum effusumve fuerit, sive quid positum suspensumve habuerit, cujus casus periculosus est: Iuliano placuit in patrem nullam (esse) actionem, sed cum ipso filio agendum esse. Quod & in filiofamilias judice observandum est, qui litem suam fecerit.

3. ¶ Item exercitor navis aut cauponæ aut stabuli de dolo aut furto, quòd in navi aut caupona aut stabulo factum erit, quasi ex maleficio teneri videtur, si modò ipsius nullum est maleficium, sed alicujus eorum, quorum opera navem aut cauponam aut stabulum exercet. Cùm enim neque ex maleficio, neque ex contractu sit adversus eum constituta hic actio, & aliquatenus culpæ reus est, quòd opera malorum hominum uteretur, ideò quasi ex maleficio teneri videtur. In his autem casibus in factum actio competit, quæ hæredi quidem datur, adversus heredem autem non competit.

DE ACTIONIBUS.

TITULUS VI.

SUperest, ut de actionibus loquamur. Actio autem nihil aliud est, quam jus persequendi in judicio, quod sibi debetur.

1. ¶ Omnium autem actionum, quibus inter aliquos apud judices arbitrosve de quacunque re quæritur, summa divisio in duo ge-

nera deducitur, aut enim in rem ſunt, aut in perſonam. Namque agit unuſquiſque, aut cum eo qui ei obligatus eſt, vel ex contractu vel ex maleficio: quo caſu proditæ ſunt actiones in perſonam, per quas intendit adverſarium ei dare aut facere oportere, & aliis quibuſdam modis. Aut cum eo agit, qui nullo jure ei obligatus eſt, movet tamen alicui de aliqua re controverſiam, quo caſu proditæ actiones in rem ſunt. veluti ſi rem corporalem poſſideat quis, quàm Titius ſuam eſſe affirmet, poſſeſſor autem dominum ejus ſe eſſe dicat, nam ſi Titius ſuam eſſe intendat: in rem actio eſt.

2. ¶ Æquè ſi agat (quis,) jus ſibi eſſe fundo fortè vel ædibus utendi, fruendi, vel per fundum vicini eundi, agendi, vel ex fundo vicini aquam ducendi: in rem actio eſt. Ejuſdem generis eſt actio de jure prædiorum urbanorum: veluti ſi (quis) agat jus ſibi eſſe altius ædes ſuas tollendi proſpiciendive, vel projiciendi aliquid, vel immittendi tignum in vicini ædes. Contra quoque de uſufructu, & de ſervitutibus prædiorum ruſticorum, item prædiorum urbanorum, invicem quoque proditæ ſunt actiones: ut ſi quis intendat jus non eſſe adverſario utendi, fruendi: eundi agendi, aquamve ducendi: item altius tollendi proſpiciendive, vel projiciendi immittendive, iſtæ quoque actiones in rem ſunt, ſed negativæ. Quod genus actiones in controverſiis rerum corporalium proditum non eſt. Nam in his is agit, qui non poſſidet: ei verò, qui poſſidet, non eſt actio prodita, per quam neget rem actoris eſſe. Sanè uno caſu, qui poſſidet, nihilominus (is) acto-

ris

xis partes obtinet, ſicut in latioribus Digeſtorum libris opportunius apparebit.

3. ¶ Sed iſtæ quidem actiones, quarum mentionem habuimus, & ſi quæ ſunt ſimiles, ex legitimis & civilibus cauſis deſcendunt. Aliæ autem ſunt, quas prætor ex ſua juriſdictione comparatas habet, tam in rem, quam in perſonam, quas & ipſas neceſſarium eſt exemplis oſtendere. (ut) ecce: Plerumque ita permittit (prætor) in rem agere, ut vel actor dicat ſe quaſi uſucepiſſe, quod non uſuceperit: vel ex diverſo poſſeſſor dicat adverſarium ſuum non uſucepiſſe, quod uſuceperit.

4. ¶ Namque ſi cui ex juſta cauſa res aliqua tradita fuerit (veluti ex cauſa emptionis, aut donationis, aut dotis, aut legatorum (&) necdum ejus rei dominus effectus eſt: ſi ejus rei poſſeſſionem caſu amiſerit, nullam habet in rem directam actionem ad eam perſequendam: quippè ita proditæ ſunt jure civili actiones, ut quis dominium ſuum vindicet, ſed quia ſanè durum erat, eo caſu deficere actionem: inventa eſt à prætore actio, in qua dicitur is qui poſſeſſionem amiſit, eam rem ſe uſucepiſſe, quam uſu non cepit, & ita vindicat ſuam eſſe; quæ actio Publiciana appellatur, quoniam primum à Publicio prætore in edicto propoſita eſt.

5 ¶ Rurſus ex diverſo, ſi quis cùm Reipublicæ cauſa abeſſet, vel in hoſtium poteſtate eſſet rem ejus, qui in civitate eſſet, uſuceperit: permittitur domino, ſi poſſeſſor reipublicæ cauſa abeſſe deſierit, tunc intra annum reſciſſa uſucapione eam petere: id eſt, ita petere, ut

dicat possessorem usu non cepisse, & ob id suam rem esse. Quod genus actionis quibusdam & aliis simili æquitate motus prætor adcommodat, sicut ex latiore Digestorum seu Pandectarum volumine intelligere licet.

6. ¶ Item si quis in fraudem creditorum rem suam alicui tradiderit: bonis ejus à creditoribus possessis, ex sententia præsidis permittitur ipsis creditoribus, rescissa traditione, eam rem petere, id est, dicere eam rem traditam non esse, & ob id in bonis debitoris mansisse.

7. ¶ Item Serviana & quasi Serviana, (quæ etiam hypothecaria vocatur) ex ipsius prætoris jurisdictione substantiam capiunt. Serviana autem experitur quis de rebus coloni, quæ pignoris jure pro mercedibus fundi ei tenentur. Quasi Serviana autem est, qua creditores pignora hypthecasve persequuntur. Inter pignus autem & hypothecam (quantum ad actionem hypothecariam attinet) nihil interest, nam de qua re inter creditorem & debitorem convenerit, ut sit pro debito obligata: utraq; hac appellatione continetur, sed in aliis differentia est. Nam pignoris appellatione eam proprie rem contineri dicimus, quæ simul etiam traditur creditori, maximè si mobilis sit. At eam quæ sine traditione, nuda conventione tenetur, proprie hypotheceæ appellatione contineri dicitur.

8. ¶ In personam quoque actiones ex sua jurisdictione propositas habet prætor: veluti de pecunia constituta, cui similis videbatur receptitia. Sed ex nostra constitutione (cum (&) si quid plenius habebat, hoc in actionem pecu-

pecuniæ constitutæ transfusum est) (&) ea quasi supervacua jussa est cum sua auctoritate à nostris legibus recedere. Item prætor proposuit actionem de peculio servorum, filiorumque familiarum: & eam, ex qua quæritur, an actor juraverit, & alias complures.

9. ¶ De constituta autem pecunia cum omnibus agitur, quicunque pro se vel pro alio soluturos se constituerint: nulla scilicet stipulatione interposita. Nam alioqui si stipulanti promiserint, jure civili tenentur.

10. ¶ Actiones autem de peculio, ideo adversus patrem dominumve comparavit prætor: quia licet ex contractu filiorum servorumve ipso jure non teneantur: æquum tamen est peculio tenus (quod veluti patrimonium est filiorum filiarumque, item servorum) condemnari eos.

11. ¶ Item si quis postulante adversario juraverit, deberi sibi pecuniam, quam peteret, neque ei solvatur: justissimè commendat ei talem actionem, per quam non illud, quæritur, an ei pecunia debeatur, sed an juraverit.

12. ¶ Pœnales quoque actiones prætor multas ex sua jurisdictione introduxit: veluti adversus eum, qui quid ex albo ejus corrupisset: & in eum, qui patronum vel parentem in jus vocasset, cùm id non impetrasset: item adversus eum, qui vi exemerit eum, qui in jus vocaretur, cujusve dolo alius exemerit, & alias innumerabiles.

13. ¶ Præjudiciales actiones in rem esse videntur: quales sunt per quas quæritur, an aliquis liber, an libertus sit, vel de partu agnoscendo

cendo. Ex quibus ferè una illa legitimam causam habet, per quam quæritur, an aliquis liber sit, cæteræ ex ipsius prætoris jurisdictione substantiam capiunt.

14 ¶ Sic itaque discretis actionibus, certum est, non posse actorem suam rem ita ab aliquo petere. *Si apparet eum dare oportere* Nec enim quod actoris est, id ei dari oportet: scilicet quia dari cuiquam id intelligitur, quòd ita datur, ut ejus fiat. Nec res quæ (jam) actoris est, magis ejus fieri potest. Planè odio furum, quo magis pluribus actionibus teneantur, effectum est, ut extra pœnam dupli aut quadrupli, rei recipiendæ nomine fures etiam hac actione teneantur, *si appareat eos dare oportere:* quamvis sit adversus eos etiam (hæc) in rem actio, per quam rem suam quis ejic petit.

25. ¶ Appellamus autem in rem quidem actiones, vindicationes: in personam verò actiones, quibus dare aut facere oportere intenditur, condictiones. Condicere enim est denuntiare prisca lingua, nunc verò abusivè dicimus condictionem actionem in personam esse, qua actor intendit dari sibi oportere. Nulla enim hoc tempore eo nomine denunciatio fit.

16 ¶ Sequens illa divisio est, quod quædam actiones rei persequendæ gratia comparatæ sunt, quædam pœnæ persequendæ, quædam mistæ sunt.

17. ¶ Rei persequendæ causa comparatæ, sunt omnes in rem actiones. Earum verò actionum, quæ in personam sunt, ex quidem, quæ ex contractu nascuntur, ferè omnes rei perse-

persequendæ causæ comparatæ videntur: veluti quibus mutuam pecuniam, vel in stipulatum deductam petit actor, item commodati, depositi, mandati, pro socio, ex empto, vendito, locato, conducto. Planè si depositi agatur eo nomine, quòd tumultus, incendii, ruinæ, naufragii causa depositum sit: in duplum actionem prætor reddit: si modò cum ipso, apud quem depositum sit, aut cum herede ejus de dolo ipsius agitur, quo casu mista est actio.

18. ¶ Ex maleficiis verò proditæ actiones, aliæ tantum pœnæ persequendæ causa comparatæ sunt: aliæ tam pœnæ, quam rei persequendæ, & ob id mistæ sunt. Pœnam tantum persequitur quis actione furti, sive enim manifesti agatur quadrupli, sive non manifesti dupli: de sola pœna agitur, nam ipsam rem propria actione persequitur quis, id est, suam esse petens; sive fur ipse eam rem possideat, sive alius quilibet. Eo amplius adversus furem etiam condictio est (rei.)

19. ¶ Vi autem bonorum raptorum actio mista est: quia in quadruplo rei persecutio continetur: pœna autem tripli est. Sed & legis Aquiliæ actio de damno injuria (dato,) mista est: non solùm si adversus inficiantem in duplum agatur, sed interdum & si in simplum quisque agat: veluti si quis hominem claudum aut luscum occiderit, qui in eo anno integer & magni pretii fuerit: tanti enim damnatur, quanti is homo eo in anno plurimi fuerit, secundùm jam traditam divisionem. Item mista est actio contra eos, qui relicta sacrosanctis Ecclesiis, vel aliis venerabilibus

locis, legati vel fideicommissi nomine, dare distulerint: usque adeò, ut etiam in judicium vocarentur, tunc enim & ipsam rem vel pecuniam, quæ relicta est, dare compelluntur, & aliud tantum pro pœna: & ideo in duplum ejus fit condemnatio.

20. ¶ Quædam actiones mistam causam obtinere videntur, tam in rem, quam in personam: qualis est familiæ erciscundæ actio, quæ competit coheredibus de dividenda hereditate. Item communi dividundo, quæ inter eos redditur, inter quos aliquid commune est, ut id dividatur. Item finium regundorum actio, qua inter eos agitur, qui confines agros habent. In quibus tribus judiciis permittitur judici rem alicui ex litigatoribus ex bono & æquo adjudicare: & si unius pars prægravari videbitur, eum invicem certa pecunia alteri condemnare.

21. ¶ Omnes autem actiones, vel in simplum conceptæ sunt, vel in duplum, vel in triplum, vel in quadruplum, ulterius autem nulla actio extenditur.

22. ¶ In simplum agitur: veluti ex stipulatione, ex mutui datione, ex empto, vendito, locato, conducto, mandato, & denique ex aliis quam plurimis causis.

23. ¶ In duplum agimus: veluti furti nec manifesti, damni injuriæ, ex lege Aquilia, depositi ex quibusdam causis. Item servi corrupti: quæ competit in eum, cujus hortatu consiliove servus alienus fugerit, aut contumax adversus dominum factus est, aut luxuriosè vivere cœperit, aut deniq; quolibet modo deterior

rerior factus sit. In qua actiones earum etiam rerum, quas fugiendo servus abstulerit, æstimatio deducitur. Item ex legato, quod venerabilibus locis relictum est, secundùm ea, quæ supra diximus.

24. ¶ Tripli verò (agimus,) cùm quidam majorem vera æstimatione quantitatem in libello conventionis inserunt, ut ex hac causa viatores, id est, executores litium, ampliorem summam sportularum nomine exigerent, tunc enim id, quòd propter eorum causam damnum passus fuerit reus, (in) triplum ab actore consequetur? ut in hoc triplo etiam simplum, in quo damnum passus est, connumeretur. Quod nostra constitutio introduxit, quæ in nostro Codice fulget, quam proculdubio certum est ex lege condictitia emanare.

25. ¶ Quadrupli autem agitur, veluti furti manifesti: item de eo, quòd metus causa factum sit, deque ea pecunia, quæ in hoc data sit, ut is cui datur calumniæ causa, negotium alicui faceret, vel non faceret. Item, ex lege condictitia nostra constitutio oritur, in quadruplum condemnationem imponens iis executoribus litium, qui contra nostræ constitutionis normam à reis quicquam exegerint.

26. ¶ Sed furti quidem nec manifesti actio, & servi corrupti, à cæteris, de quibus simul locuti sumus, eo differunt, quod hæ actiones omnimodo dupli sunt: at illæ, id est, damni injuriæ lege Aquilia, & interdum depositi, infitiatione duplicantur, in confitentem autem in simplum dantur. Sed illa, quæ de his competit, quæ relicta venerabilibus locis sunt, non

solùm inficiatione duplicatur, sed etiam si distulerit relicti solutionem usquequo jussu magistratuum (nostrorum) conveniatur. In confitentem verò, antequam jussu magistratuum conveniatur solventem simpli reddi-tur.

27. ¶ Item, actio de eo quod metus causa factum sit, à cæteris, de quibus simul locuti sumus, eo differt, quod ejus natura tacitè continetur, ut qui judicis jussu ipsam rem actori restituat, absolvatur: quod in cæteris casibus non est ita: sed omnimodo quisque in quadruplum condemnatur, quod est & in furti manifesti actione.

28. ¶ Actionum autem quædam bonæ fidei sunt, quædam stricti juris. Bonæ fidei sunt hæ: ex empto, vendito, locato, conducto, negotiorum gestorum, mandati, depositi, pro socio, tutelæ, commodati, pignoratitia, familiæ erciscundæ, communi dividundo, præscriptis verbis, quæ de æstimato proponitur, & ea quæ ex permutatione competit, & hæreditatis petitio. Quamvis enim usque adhuc incertum erat, inter bonæ fidei judicia connumeranda hereditatis petitio esset, an non: nostra tamen constitutio apertè eam esse bonæ fidei disposuit.

29. ¶ Fuerat antea & rei uxoriæ actio una ex bonæ fidei judiciis: sed cum pleniorem esse ex stipulatu actionem invenientes, omne jus, quod res uxoria antea habebat, cùm multis divisionibus in actionem ex stipulatu, quæ de dotibus exigendis proponitur, transtulerimus, merito rei uxoriæ actione sublata, ex stipulatu (actio,) quæ pro eo introducta est,

naturam bonæ fidei judicii tantum in exactione dotis meruit, ut bonæ fidei sit: (sed) & tacitam ei dedimus hypothecam. Præferri autem aliis creditoribus in hypothecis tunc censuimus, cùm ipsa mulier de dote sua experiatur, cujus solius providentia hoc induximus.

30. ¶ In bonæ fidei judiciis libera potestas permitti videtur judici ex bono & æquo æstimandi quantum actori restitui debeat. In quo & illud continetur, ut si quid invicem præstare actorem oporteat: eo compensato, in reliquum is, cum quo actum est debeat condemnari. Sed & in stricti juris judiciis, ex rescripto divi Marci, opposita doli mali exceptione, compensatio inducebatur Sed nostra constitutio easdem compensationes, quæ jure aperto nituntur, latius introduxit, ut actiones ipso jure minuant, sive in rem, sive in personam, sive alias quascunque: excepta sola depositi actione, cui aliquid compensationis nomine opponi, sanè iniquum esse credimus: ne sub prætextu compensationis, depositatum rerum quia ex actione defraudetur.

31. ¶ Præterea quasdam actiones arbitrarias, id est, ex arbitrio judicis pendentes appellamus, in quibus, nisi arbitrio judicis is, cum quo agitur, actori satisfaciat: veluti rem restituat, vel exhibeat, vel solvat, vel ex noxali causa servum dedat: condemnari debeat. Sed istæ actiones, tã in rem, quam in personam inveniuntur. In rem, veluti Publicana, Serviana de rebus coloni, quasi Serviana, quæ etiam hypothecaria vocatur. In personam, veluti

quibus de eo agitur, quod (vi) aut metus causa, aut dolo malo factum est. Item cum id, quod certo loco promissum est, petitur. Ad exhibendum quoque actio ex arbitrio judicis pendet. In his enim actionibus & cæteris similibus, permittitur judici ex bono & æquo, secundùm cujusque rei, de qua actum est, naturam æstimare, quemadmodum actori satisfieri oporteat.

32 § Curare autem debet judex, ut omninò, quantum possibile ei sit, certæ pecuniæ vel rei sententiam ferat: etiam si de incerta quantitate apud eum actum est.

33. § Si quis agens, (in) intentione sua plus complexus fuerit, quàm ad eum pertinebat: a causa cadebat, id est, rem amittebat: nec facilè in integrum restituebatur à prætore, nisi minor erat viginti quinque annis. Huic enim, sicut in aliis causis, causa cognita succurrebatur, si lapsus juventute fuerat: ita & in hac causa succurri solitum erat. Sanè si tam magna causa justi erroris interveniebat, ut etiam constantissimus quisque labi posset, etiam majori viginti quinque annis succurrebatur, veluti si quis legatum petierit: post deinde prolati fuerint codicilli, quibus aut pars legati adempta sit, aut quibusdam aliis legata data sint, quæ efficiebant, ut plus petiisse videretur petitor, quàm dodrantem, atque ideo lege Falcidia legata minuebantur. Plus autem quatuor modis petitur: re, tempore, loco, (&) causa. Re, veluti si quis pro decem aureis, qui ei debebantur, viginti petierit: aut si is, cujus ex parte res est, totam eam, vel majorem partem suam esse

men-

intenderit. Tempore, veluti si quis ante diem, vel (ante) conditionem petierit. Qua enim ratione qui tardius solvit quam solvere deberet, minus solvere intelligitur: eadem ratione, qui præmaturè petit, plus petere videtur. Loco plus petitur: veluti cum quis id, quod certo loco sibi (dari) stipulatus est, alio loco petit, sine commemoratione illius loci, in quo sibi dari stipulatus est: verbi gratia, si is, qui ita stipulatus fuerit, *Ephesi dare spondes?* Romæ purè intendat sibi dari oportere. Ideo autem plus petere intelligitur: qui utilitatem, quam haberet promissor si Ephesi solveret, adimit ei pura intentione. Propter quam causam alio loco petenti arbitraria actio proponitur: in qua scilicet ratio habetur utilitatis, quæ promissori competitura fuisset, si illo loco solveret, (quo se soluturum spopondit.) Quæ utilitas plerumque in mercibus maxima invenitur: veluti vino, oleo, frumento, quæ per singulas regiones diversa habent pretia. Sed & pecuniæ numeratæ non in omnibus regionibus sub eisdem usuris fœnerantur. Si quis tamen Ephesi petat, id est, eo loco petat, quo ut sibi detur stipulatus est: pura actione rectè agit: idque etiam prætor monstrat: scilicet quia utilitas solvendi salva est promissori. Huic autem, qui loco plus petere intelligitur, proximus est is, qui causa plus petit, ut ecce, si quis ita à te stipuletur, *Hominem Stichum, aut decem aureos dare spondes?* deinde alterum petat, veluti hominem tantum, aut decem aureos tantum. Ideo autem plus petere intelligitur, quia in eo genere stipula-

pulationis promissoris est electio, utrum pecuniam, an hominem solvere malit. Qui igitur pecuniam tantum, vel hominem tantum sibi dari oportere intendit, eripit electionem adversario: & eo modo suam quidem conditionem meliorem facit, adversarii verò (sui) deteriorem. Qua de causa talis in ea re prodita est actio, *ut quis intendat hominem Stichum, aut aureos decem sibi dari oportere*: id est, ut eodem modo peteret, quo stipulatus est. Praterea, si quis generaliter hominem stipulatus sit, & specialiter Stichum petat: aut generaliter vinum stipulatus sit: & specialiter Campanum petat: aut generaliter purpuram stipulatus sit, deinde specialiter Tyriam petat: plus petere intelligitur: quia electionem adversario tollit, cui stipulationis jure liberum fuit, aliud solvere, quàm quod peteretur. Quin etiam licet vilissimum sit, quod quis petat, nihilominus plus petere intelligitur: quia sæpè accidit, ut promissori facilius sit illud solvere, quòd majoris pretii est. Sed hæc quidem antea in usu fuerant: posteà verò lex Zenoniana & nostra rem coarctavit. Et si quidem tempore plus fuerit petitum: quid statui oporteat Zenonis divæ memoriæ loquitur constitutio: sin autem quantitate, vel alio modo plus fuerit petitum: (in) omne, si quod fortè damnum ex hac causa acciderit ei, contra quem plus petitum fuerit, commissa tripli condemnatione (sicuti suprà diximus) puniatur.

54. ¶ Si minus in intentione sua complexus fuerit actor, quàm ad eum pertineat: veluti si cum ei decem (aurei) deberentur,

quin-

quinque sibi dari oportere intenderit ; aut (si) cum totus fundus ejus esset , partem dimidiam suam esse petierit : sine periculo agit , in reliquum enim nihilominus , judex adversarium in eodem judicio (ei) condemnat , ex constitutione divæ memoriæ Zenonis.

35. ¶ Si quis pro alio intenderit: nihil eum periclitari placet; sed in eodem judicio, cognita veritate, errorem suum corrigere (ei) permittitur: veluti si is, qui hominem Stichum petere deberet, Erotem petierit: aut si quis ex testamento dari sibi oportere intenderit, quod ex stipulatu debetur.

36. ¶ Sicut præterea quædam actiones, quibus non (semper) solidum, quod nobis debetur persequimur: sed modò solidum persequimur, modò minus ; ut ecce, si in peculium filii servique agamus. Nam si non minus in peculio sit, quàm persequimur, in solidum dominus, pater ve condemnatur: si verò minus inveniatur: eatenus condemnat judex , quatenus in peculio sit. Quemadmodum autem peculium intelligi debeat, suo ordine proponemus.

37. ¶ Item si de dote (in) judicio mulier agat : placet eatenus maritum condemnari debere , quatenus facere possit , id est, quatenus facultate ejus patiuntur. Itaque si dotis quantitati concurrant facultates ejus , in solidum damnatur : si minus , in tantum , quantum facere potest. Propter retentionem quoque dotis repetitio minuitur. Nam ob impensas in res dotales factas , marito (quasi) reten-

tio concessa est : quia ipso jure necessariis sumptibus dos minuitur, sicut ex latioribus Digestorum libris cognoscere licet.

38. ¶ Sed & si quis cum parente suo patrono ve agat : item si socius cum socio, judicio societatis agat : non plus actor consequitur, quàm adversarius ejus facere potest. Idem est si quis ex donatione sua conveniatur.

39. ¶ Compensationes quoque oppositæ, plerumque efficiunt, ut minus quisque consequatur, quam ei debeatur. Nam ex bono & æquo habita ratione ejus, quod invicem actorem ex eadem causa præstare oportet, in reliquum cum, cum quo actum est (condemnat,) sicut jam dictum est.

40. ¶ Cùm eo quoque, qui creditoribus suis bonis cessit, si postea aliquid acquisierit, quod idoneum emolumentum habeat, ex integro in id, quod facere potest, creditores experiuntur, inhumanum enim erat, spoliatum fortunis suis in solidum damnari.

QUOD CUM EO, QUI in aliena potestate est, negotium gestum esse dicitur.

TITULUS VII.

QVia (tamen) superius mentionem habuimus de actione, qua in peculium filiorum familiarum servorumque agitur, opus est, ut de hac actione & de cæteris, quæ eorundem nomi-

nomine in parentes dominosve dare solent, diligentius admoneamus. Et quia, sive cum servis negotium gestum sit, sive cum his, qui in potestate parentum sunt, eadem ferè jura servantur: ne verbosa fiat disputatio, dirigamus sermonem in personam servi dominique, idem intellecturi de liberis quoque & parentibus, quorum in potestate sunt. Nam si quid in his propriè servetur, separatim ostendemus.

1. ¶ Si igitur jussu domini cum servo negotium gestum erit: in solidum prætor adversus dominum actionem pollicetur, scilicet quia is, qui ita contrahit, fidem domini sequi videtur.

2. ¶ Eadem ratione prætor duas alias in solidum actiones pollicetur: quarum altera exercitoria, altera institoria appellatur. Exercitoria tunc habet locum, cùm quis servum suum magistrum navi proposuerit, & quid cum eo ejus rei gratia, cui præpositus erit, contractum fuerit. Ideo autem exercitoria vocatur, quia exercitor is appellatur, ad quem quotidianus navis quæstus pertinet. Institoria tunc locum habet, cùm quis tabernæ fortè, aut cuilibet negotiationi servum suum præposuerit, & quid cum eo ejus rei causa, cui præpositus erit, contractum fuerit. Ideo autem institoria appellatur, quia qui negotiationibus præponuntur, institores vocantur. Istas tamen duas actiones prætor reddit, & si liberum quis hominem, aut alienum servum navi, aut tabernæ, aut cuilibet negotiationi præposuerit: scilicet quia eadem æquitatis ratio etiam eo casu intervenit.

3. ¶ Introduxit & aliam actionem prætor, quæ tributoria vocatur. Namque si servus in peculiari merce sciente domino negotietur, & quid cum eo ejus rei causa contractum erit: ita prætor jus dicit, ut quidquid in his mercibus erit, quodque inde receptum erit, id inter dominum, si quid ei debebitur, & cæteros creditores, pro rata portione distribuatur, & (ideo tributoria vocatur) quia ipsi domino distributionem prætor permittit. Nam si quis ex creditoribus queratur quasi minus ei tributum sit, quàm oportuerit, hanc ei actionem adcommodat, quæ tributoria appellatur.

4. ¶ Præterea introducta est actio de peculio, deque eo, quòd in rem domini versum erit: ut quamvis sine voluntate domini negotium gestum erit, tamen sive quid in rem ejus versum fuerit, id totum præstare debeat: sive quid non sit in rem ejus versum, id eatenus præstare debeat: quatenus peculium patitur. In rem autem domini versum intelligitur, quidquid necessario in rem ejus impenderit servus: veluti si mutuatus pecuniam creditoribus ejus solverit, aut ædificia ruentia fulserit, aut familiæ frumentum emerit, vel etiam fundum, aut quamlibet aliam rem necessariam mercatus erit. Itaque si ex decem puta aureis, quos servus tuus à Titio mutuo accepit, creditori tuo quinque aureos solverit, reliquos verò quinque quolibet modo consumpserit: pro quinque (quidem) in solidum damnari debes: pro cæteris verò quinque eatenus, quatenus in peculio sit. Ex quo scilicet apparet,

si toti decem aurei in rem tuam versi fuerint, totos decem aureos Titium consequi posse. Licet enim una est actio, qua de peculio, deque eo, quod in rem domini versum sit, agitur: tamen duas habet condemnationes. Itaque judex, apud quem de ea actione agitur, ante dispicere solet, an in rem domini versum sit: nec aliter ad peculii æstimationem transit, quam aut nihil in rem domini versum intelligatur, aut non totum. Cùm autem quæritur, quantum in peculio sit: ante deducitur, quicquid servus domino, sive, qui in potestate ejus sit, debet: & quod supereſt, id solum peculium intelligitur. Aliquando tamen id, quod ei debet servus, qui in potestate domini sit, non deducitur ex peculio: veluti si is in ipsius peculio sit, quod eo pertinet, ut si quis vicario suo servus: id ex peculio ejus non deducatur.

5. ¶ Cæterum dubium non est, quin is quoque qui jussu domini contraxerit, cuique institoria vel exercitoria actio competit: de peculio, deque eo, quod in rem domini versum est agere possit. Sed erit stultissimus, si omissa actione, qua facilimè solidum ex contractu consequi possit: se ad difficultatem perducat probandi in rem domini versum esse, vel habere servum peculium, & tantum habere, ut solidum sibi solvi possit. Is quoque, cui tributoria actio competit, æquè de peculio, & de in rem verso agere potest. Sed sanè huic modo tributoria expedit agere, modo de peculio, & de in rem verso. Tributoria ideo expedit agere, quia in ea domini conditio præcipua non

est

eſt, id eſt, quod domino debetur, non deducitur, ſed ejuſdem juris eſt dominus. cujus & cæteri creditores. At in actione de peculio ante deducitur, quod domino debetur: & in id, quod reliquum eſt, creditori dominus condemnatur. Rurſus de peculio ideo expedit agere, quod in hac actione totius peculii ratio habetur: at in tributoria, ejus tantum, quo negotiatur Et poteſt quiſque tertia fortè parte peculii, aut quarta, vel etiam minima negotiari: majorem autem partem in prædiis vel mancipiis, aut fœnebris pecunia habere. Prout ergo expedit, ita quiſque vel hanc actionem vel illam eligere debet. Certè qui poteſt probare in rem domini verſum eſſe: de in rem verſo agere debet.

6. ¶ Quæ diximus de ſervo & domino, eadem intelligimus & de filio & filia, & nepote & nepte, & patre avoque, cujus in poteſtate ſunt.

7. ¶ Illud propriè ſervatur in eorum perſona, quod ſenatus conſultum Macedonianum prohibuit, mutuas pecunias dare eis, qui in poteſtate parentis ſunt: & ei qui crediderit, denegatur actio tam adverſus ipſum filium filiamve, nepotem neptemve (ſive adhuc in poteſtate ſint, ſive morte parentis, vel emancipatione ſuæ poteſtatis eſſe cœperint) quam adverſus patrem avumque: ſive eos habeat adhuc in poteſtate, ſive emancipaverit. Quæ ideo ſenatus proſpexit, quia ſæpè onerati ære alieno creditarum pecuniarum, quas in luxuriam conſumebant, vitæ parentum inſidiabantur.

8. ¶ Illud in ſumma admonendi ſumus.

id,

id, quod jussu patris dominive contractum fuerit, quodque in rem ejus versum erit: directò quoque posse à patre dominove condici, tanquam si principaliter cum ipso negotium gestum esset. Ei quoque, qui exercitoria vel institoria actione tenetur, directò posse condici placet: quia hujus quoque jussu contractum intelligitur.

DE NOXALIBUS

Actionibus.

TITULUS VIII.

EX maleficiis servorum: veluti si furtum fecerint, aut bona rapuerint, aut damnum dederint, aut injuriam commiserint: noxales actiones prodita sunt, quibus domino damnato permittitur, aut litis æstimationem sufferre, aut ipsum hominem noxæ dedere.

1. ¶ Noxa autem, est (ipsum) corpus quod nocuit, id est, servus: noxia ipsum maleficium, veluti furtum, damnum, rapina, injuria.

2. ¶ Summa autem ratione permissum est noxæ deditione fungi. Namque erat iniquum, nequitiam eorum ultra ipsorum corpora dominis damnosam esse.

3. ¶ Dominus noxali judicio servi sui nomine conventus, servum actori noxæ dedendo liberatur: nec minus in perpetuum ejus servi dominum à domino transfertur. Sin autem damnum ei, cui deditus est, (servus) resarci-

cierit quæsita pecunia: auxilio prætoris invito domino manumittetur.

4. ¶ Sunt autem constitutæ noxales actiones aut legibus, aut edicto prætoris. Legibus: veluti furti ex lege duodecim tabularum, damni injuriæ ex lege Aquilia. Edicto prætoris: veluti injuriarum, & vi bonorum raptorum.

5. ¶ Omnis autem noxalis actio caput sequitur Nam si servus tuus noxam commiserit: quamdiu in tua potestate sit, tecum est actio. Si autem in alterius potestatem pervenerit: cum illo incipit actio esse. At si manumissus fuerit: directò ipse tenetur, & extinguitur noxæ deditio. Ex diverso quoque directa actio noxalis esse incipit. Nam si liber homo noxiam commiserit, & is servus tuus esse cœperit (quod quibusdam casibus effici primo libro tradidimus) incipit tecum esse noxalis actio, quæ ante directa fuisset.

6. ¶ Si servus domino noxiam commiserit: actio nulla nascitur. Namque inter dominum & eum, qui in potestate ejus est, nulla obligatio nasci potest. Ideoque & si in alienam potestatem servus pervenerit, aut manumissus fuerit: neque cum ipso, neque cum eo, cujus nunc in potestate sit, agi potest. Vnde si alienus servus noxiam tibi commiserit, & is postea in potestate tua esse cœperit, interdicitur actio: quia in eum casum deducta sit, in quo consistere non potuit. Idemque licet exierit de tua potestate, agere non potes: quemadmodum si dominus in servum suum aliquid commiserit, nec si manumissus aut alienatus fuerit, servus ullam actionem contra dominum habere potest.

7. ¶

7. ¶ Sed veteres quidem hoc in filiisfamiliarum masculis & fœminis admisere: nova autem hominum conversatio hujusmodi asperitatem rectè respuendam esse existimavit, & ab usu communi hoc penitus recessit. Quis enim patiatur filium suum, & maximè filiam, in noxam alii dare, ut pene per (filii) corpus pater magis, quam filius periclitetur: cùm in filiabus etiam pudicitiæ favor hoc benè excludat? Et ideo placuit in servos tantummodo noxales actiones esse proponendas: cùm apud veteres legum commentatores invenerimus sæpius dictum, ipsos filiosfamiliarum pro suis delictis posse conveniri.

SI QUADRUPES pauperiem fecisse dicatur.

TITULUS IX.

ANimalium nomine, quæ ratione carent, si qua lascivia, aut pavore, aut feritate pauperiem fecerint: noxalis actio lege duodecim tabularum prodita est. Quæ animalia si noxæ dedantur, proficiunt eo ad liberationem: quia ita lex duodecim tabularum scripta est, ut puta, *Si quus calcitrosus calce percusserit, aut bos cornu petere solitus (cornu) pepigerit.* Hæc autem actio in iis, quæ contra naturam moventur, locum habet. Cæterum si genitalis sit feritas: cessat actio. Denique si ursus fugerit à domino, & sic nocuerit: non potest quondam dominus conveniri: quia desiit dominus esse, ubi fera evasit. Pauperies autem est damnum

damnum sine injuria facientis datum. Nec enim potest animal injuriam fecisse dici, quod sensu caret. Hæc quidem ad noxalem pertinet actionem.

1. ¶ Cæterùm sciendum est, ædilitio edicto prohiberi nos canem, verrem, aprum, ursum, leonem ibi habere, qua vulgò iter fit: & si adversus ea factum erit, & nocitum libero homini esse dicatur: quod bonum & æquum judici videtur, tanti dominus condemnetur, cæterarum verò) rerum, quanti damnum datum sit, dupli. Præter has autem ædilitias actiones, & de pauperie locum habebit. Numquam enim actiones, præsertim pœnales, de eadem re concurrentes, alia aliam consumit.

DE IIS, PER QUOS agere possumus.

TITULUS X.

NUnc admonendi sumus, agere posse quemlibet hominem, aut suo nomine, aut alieno Alieno: veluti procuratorio, tutorio, curatorjo: cùm olim in usu fuisset, alterius nomine agere non posse, nisi pro populo, pro libertate, pro tutela. Præterea lege Hostilia permissum erat furti agere eorum nomine, qui apud hostes essent, aut reipublicæ causa abessent, quive in eorum cujus tutela essent Sed quia hoc non minimam incommoditatem habebat, quòd alieno nomine, neque agere, neque excipere actionem licebat: cœperunt homines per procuratores litigare.

Nam

Nam & morbus, & ætas, & necessaria peregrinatio, itemque aliæ multæ causæ sæpè hominibus impedimento sunt, quo minus rem suam ipsi exequi possint.

1 ¶ Procurator neque certis verbis, neque præsente (semper) adversario, imò plerumque eo ignorante constituitur. Cuicunque enim permiseris rem tuam agere, aut defendere, is tuus procurator intelligitur.

2. ¶ Tutores & curatores quemadmodum constituantur, primo libro expositum est.

DE SATISDATIONIBUS.

TITVLVS XI.

SAtisdationum modus alius antiquitati placuit, alium novitas per usum amplexa est. Olim enim si in rem agebatur, satisdare possessor compellebatur, ut si victus (esset,) nec rem ipsam restitueret, nec litis æstimationem: potestas esset petitori, aut cum eo agendi, aut cum fidejussoribus ejus, quæ satisdatio appellatur *judicatum solvi*. Vnde autem sic appelletur, facile est intelligere. Namque stipulabatur quis, ut solveretur sibi, quod fuisset judicatum. Multo magis is, qui in rem actione conveniebatur, satisdare cogebatur, si alieno nomine judicium accipiebat. Ipse autem, qui in rem agebat, si suo nomine petebat, satisdare non cogebatur. Procurator verò si in rem agebat: satisdare jubebatur, rem ratam dominum habiturum. Periculum enim erat, ne iterum dominus de eadem re experiretur. Futo-

res (verò) & curatores eodem modo, quo & procuratores satisdare debere, verba edicti faciebant: sed aliquando his agentibus satisdatio remittebatur. Hæc ita (erant) si in rem agebatur.

1. ¶ Si verò in personam: ab actoris quidem parte eadem obtinebant, quæ diximus in actione, qua in rem agitur. ab ejus verò parte, cum quo agitur, si quidem alieno nomine aliquis interveniret: omnimodo satisdaret, quia nemo defensor in aliena re sine satisdatione idoneus esse creditur. Quòd si proprio nomine aliquis judicium accipiebat in personam: *judicatum solvi* satisdare non cogebatur.

2. ¶ Sed hodiè hæc aliter observantur. Sive enim quis in rem actione convenitur, sive personali suo nomine: nullam satisdationem pro litis æstimatione dare compellitur: sed pro sua tantum persona, quod in judicio permaneat usque ad terminum litis, vel committitur suæ promissioni cum juxejurando (quam juratoriam cautionem vocant) vel nudam promissionem, vel satisdationem pro qualitate personæ suæ dare compellitur.

3. ¶ Sin autem per procuratorem lis vel infertur vel suscipitur in actoris quidem persona, si non mandatum actis insinuatum est, vel præsens dominus litis in judicio procuratoris sui personam confirmaverit: ratam rem dominum habiturum satisdationem procurator dare compellitur: eodem observando, & si tutor, vel curator, vel aliæ tales personæ, quæ alienarum rerum gubernationem receperunt, litem quibusdam per alium inferunt.

4. ¶ Si verò aliquis convenitur: si quidem præsens procuratorem dare paratus est: potest vel ipse in judicium venire, & sui procuratoris personam per *judicatum solvi* satisdationem solenni stipulatione firmare, vel extra judicium satisdationem exponere, per quam ipse sui procuratoris fidejussor existat pro omnibus *judicatum solvi* satisdationis clausulis, ubi & de hypotheca suarum rerum convenire compellitur: sive in judicio promiserit, sive extra judicium caverit: ut tam ipse, quam heredes ejus obligentur. Alia insuper cautela, vel satisdatione propter personam ipsius exponenda, quòd tempore sententiæ recitandæ in judicium veniet: vel si non venerit, omnia dabit fidejussor, quæ in condemnatione continentur, nisi fuerit provocatum.

5. ¶ Si verò reus præsto ex quacunque causa non fuerit, & alius velit defensionem ejus subire: nulla differentia inter actiones in rem vel personales introducenda, potest hoc facere: ita tamen, ut satisdationem *judicatum solvi*, pro litis æstimatione præstet. Nemo enim secundùm veterem regulam (ut jam dictum est) alienæ rei sine satisdatione defensor idoneus intelligitur.

6. ¶ Quæ omnia apertius & perfectius à quotidiano judiciorum usu in ipsis rerum documentis apparent.

7. ¶ Quam formam non solùm in hac regia urbe, sed (etiam) in omnibus nostris provinciis (etsi propter imperitiam fortè aliter celebratur) obtinere censemus: quum necesse sit, omnes provincias, caput omnium nostrarum

rum civitatum, id est, hanc regiam urbem, ejusque observantiam sequi.

DE PERPETUIS ET temporalibus actionibus, & quæ ad heredes & in heredes transeunt.

TITULUS XII.

HOc loco admonendi sumus, eas quidem actiones, quæ ex lege, senatusve consulto, sive ex sacris constitutionibus proficiscuntur: perpetuò solere antiquitus competere, donec sacræ constitutiones: tam in rem, quam in personam actionibus certos fines dederunt: eas verò, quæ ex propria prætoris jurisdictione pendent, plerumque intra annum vivere: nam & ipsius prætoris intra annum erat imperium. Aliquando tamen & in perpetuum extenduntur; id est, usque ad finem ex constitutionibus introductum: quales sunt eæ, quas bonorum possessori, cæterisque qui hæredis loco sunt, adcommodat. Furti quoque manifesti actio, quamvis ex ipsius prætoris jurisdictione proficiscatur: tamen perpetuò datur, absurdum enim esse existimavit anno eam terminari.

1. ¶ Non autem omnes actiones quæ in aliquem aut ipso jure competunt, aut à prætore dantur: & in heredem æquè competunt, aut dare solent. Est enim certissima juris regula, ex maleficiis pœnales actiones in heredem (rei) non competere, (veluti) furti: vi bonorum,

rum raptorum, injuriarum, damni, injuriæ. Sed heredibus hujuſmodi actiones competunt, nec denegantur excepta injuriarum actione, & ſi qua alia ſimilis inveniatur. Aliquando tamen etiam ex contractu actio contra hæredem non competit: veluti cum teſtator dolosè verſatus ſit, & ad hæredem ejus nihil ex eo dolo pervenit. Pœnales autem actiones, quas ſupra diximus, ſi ab ipſis principalibus perſonis fuerint conteſtatæ, & heredibus dantur & contra heredes tranſeunt.

2. ¶ Supereſt ut admoneamus, quod ſi ante rem judicatam is, cum quo actum eſt, ſatisfaciat actori: officio judicis convenit eum abſolvere, licet in ea cauſa fuiſſet judicii accipiendi tempore, ut damnari deberet, & hoc eſt, quod antea vulgò dicebatur, omnia judicia abſolutoria eſſe.

DE EXCEPTIONIBUS.

TITULUS XIII.

SEquitur, ut de exceptionibus diſpiciamus. Comparatæ autem ſunt exceptiones defendendorum eorum gratia, cum quibus agitur. Sæpè enim accidit ut licet ipſa perſecutio qua actor experitur, juſta ſit: tamen iniqua ſit adverſus eum cum quo agitur.

1. ¶ Verbi gratia, ſi metu coactus, aut dolo inductus, aut errore lapſus, ſtipulanti Titio promiſiſti, quod non debueras [promittere:] palam eſt, jure civili te obligatum eſſe: & actio, qua intenditur dare te oportere, efficax eſt: ſed iniquum eſt te condemnari. Ideoque

datur tibi excepti, quod metus causa, aut doli mali, aut in factum composita ad impugnandam actionem.

2. ¶ Idem juris est si quis [quasi] credendi causa pecuniam à te stipulatus fuerit, neque numeraverit. Nam, eam pecuniam à te petere posse eum, certum est, dare enim te oportet: quum ex stipulatione tenearis. Sed quia iniquum est eo nomine te condemnari: placet exceptione pecuniæ non numeratæ te defendi debere, cujus tempora nos (secundum quod jam superioribus libris scriptum est) constitutione nostra coarctavimus.

3. ¶ Præterea debitor si pactus fuerit cum creditore ne à se pecunia peteretur nihilominus obligatus manet: quia pacto convento obligationes non omnino dissolvuntur: qua de causa efficax est adversus eum actio, quam actor intendit, *Si apparet eum dare oportere*, sed quia iniquum est, contra pactionem eum condemnari: defenditur per exceptionem pacti conventi.

4. ¶ Æquè si debitor creditore deferente juraverit, nihil se dare oportere: adhuc obligatus permanet, sed quia iniquum est de perjurio queri: defenditur per exceptionem jurisjurandi, in iis quoque actionibus, quibus in rem agitur, æque necessariæ sunt exceptiones veluti si petitore deferente possessore juraverit eam rem suam esse, & nihilominus petitor eandem rem vindicet, licet enim verum sit quod intendit, id est, rem ejus esse: iniquum tamen est possessorem condemnari.

5. ¶ Item si in judicio tecum actum fuerit,

sive

ſive in rem ſive in perſonam : nihilominus obligatio durat : & ideo ipſo jure de eadem re poſteà adverſus te agi poteſt, ſed debes per exceptionem rei judicatæ adjuvari.

6. ¶ Hæc exempli cauſa retuliſſe ſufficiat. Alioqui quam ex multis variiſque cauſis exceptiones neceſſariæ ſint : ex latioribus Digeſtorum ſeu Pandectarũ libris intelligi poteſt.

7. ¶ Quarum quædam ex legibus, vel ex iis, quæ legis vicem obtinent, vel ex ipſa prætoris juriſdictione ſubſtantiam capiunt.

8. ¶ Appellantur autem exceptiones aliæ perpetuæ & peremptoriæ ; aliæ temporales & dilatoriæ.

9. ¶ Perpetuæ & peremptotiæ ſunt, quæ ſemper agentibus obſtant, & ſemper rem de qua agitur perimunt : qualis eſt exceptio doli mali. & quod metus cauſa factum eſt, & pacti conventi, cum ita convenerit, ne omnino pecunia peteretur.

10. ¶ Temporales atque dilatoriæ ſunt, quæ ad tempus nocent, & temporis dilationem tribuunt : qualis eſt pacti conventi, cum ita convenerit, ne intra certum tempus ageretur, veluti intra quinquennium : nam finito eo tempore non impeditur actor rem exequi: Ergo ii, quibus intra certum tempus agere volentibus objicitur exceptio aut pacti conventi, aut alia ſimilis : differre debent actionem & poſt tempus agere. Ideò enim & dilatoriæ iſtæ exceptiones appellantur. Alioqui ſi intra tempus egerint, objectaque ſit exceptio : neque eo judicio quicquam conſequebantur, propter exceptionem. neq; poſt tempus olim

agere poterant: cum temerè rem in judicium deducebant, & consumebant, qua ratione rem amittebant. Hodie autem non ita strictè hoc procedere volumus, sed eum, qui ante tempus actionis vel obligationis litem inferre ausus sit Zenonianæ constitutioni subjacere, censemus, quam sacratissimus legislator de iis, qui tempore plus petierint, protulit, ut & inducias, quas ipse auctor sponte indulserit, vel quas natura actionis continet, si contempserit: in duplum habeant ii, qui talem injuriam passi sunt: & post eas finitas non aliter litem suscipiant, nisi omnes expensas litis antea acceperint; ut actores tali pœna perterriti, temporalia litium doceantur observare.

11 ¶ Præterea etiam ex persona sunt dilatoriæ exceptiones, quales sunt procuratoriæ: veluti si per militem aut per mulierem agere quis velit. Nam militibus, nec pro patre, vel matre, vel uxore, nec ex sacro rescripto procuratorio nomine experiri conceditur: suis verò negotiis superesse sine offensa [militaris] disciplinæ possunt. Eas verò exceptiones, quæ olim procuratoribus propter infamiam vel dantis, vel ipsius procuratoris opponebantur: cum in judiciis frequentari nullo modo perspeximus, conquiescere sancimus: ne dum de iis altercatur, ipsius negotii disceptatio proteletur.

DE

DE REPLICATIONIBUS.

TITULUS XIV.

INterdum evenit, ut exceptio, quæ prima facie justa videtur, [tamen] iniquè noceat, quod cum accidit alia allegatione opus est, adjuvandi actoris gratia, quæ replicatio vocatur, quia per eam replicatur atque resolvitur jus exceptionis: veluti cum pactus est aliquis cum debitore suo, ne ab eo pecuniam petat, deinde postea in contrarium pacti sunt, id est, ut creditori petere liceat: si creditor agat, & excipiat debitor, ut ita demum condemnetur, si non convenerit ne eam pecuniam creditor petat: nocet ei exceptio, convenit enim ita, namque nihil minus hoc verum manet, licet postea in contrarium pacti sunt, sed quia iniquum est creditorem excludi replicatio ei dabitur ex posteriore pacto convento

1. ¶ Rursus interdum evenit, ut replicatio quæ prima facie justa est, iniquè noceat, quod cum accidit, alia allegatione opus est, adjuvandi rei gratia, quæ duplicatio vocatur.

2. ¶ Et si rursus ea prima facie justa videatur, sed propter aliquam causam actori iniquè noceat: rursus alia allegatione opus est, qua actor adjuvetur, quæ dicitur triplicatio.

3. ¶ Quarum omnium exceptionum usum interdum ulterius quam diximus varietas negotiorum introduxit, quas omnes apertius ex Digestorum laxiore volumine est agnoscere.

4. ¶ Exceptiones autem, quibus debitor defenditur, plerumque adcommodari solent etiam sidejussoribus ejus & rectè: quia quod ab iis petitur, id ab ipso debitore peti videtur: quia mandati judicio redditurus est eis, quod [ii] pro eo solverint. Qua ratione: & si de non petenda pecunia pactus quis cum reo fuerit, placuit perinde succurrendum esse per exceptionem pacti conventi illis quoque, qui pro eo obligati sunt, ac si etiam cum ipsis pactus esset, ne ab iis ea pecunia peteretur. Sanè quædam exceptiones non solent his accommodari. Ecce enim debitor, si bonis suis cesserit & cum eo creditor experiatur: defenditur per exceptionem, si bonis cesserit. Sed hæc exceptio fidejussoribus non datur: ideo scilicet, quia qui alios pro debitore obligat, hoc maximè prospicit, ut cum facultatibus lapsus fuerit debitor, possit ab iis, quos pro eo obligavit, suum consequi.

DE INTERDICTIS.

TITULUS XV.

SEquitur, ut dispicianus de interdictis seu actionibus quæ pro his exercentur. Erant autem interdicta formæ atque conceptiones verborum, quibus prætor aut jubebat aliquid fieri, aut fieri prohibebat, quod tunc maximè fiebat, cum de possessione, aut quasi possessione inter aliquos contendebatur.

1 ¶ Summa autem divisio interdictorum hæc est: quod aut prohibitoria sunt, aut restitutoria, aut exhibitoria. Prohibitoria sunt, quibus

bus prætor vetat aliquid fieri, veluti vim ſine vitio poſſidenti, vel mortuorum inferenti, quo ei jus erat inferendi: vel in ſacro loco ædificari vel in flumine publico ripave ejus aliquid fieri, quo pejus navigetur. Reſtitutoria ſunt, quibus reſtitui aliquid jubet, veluti bonorum poſſeſſori poſſeſſionem eorum, quæ quis pro herede; aut pro poſſeſſore poſſidet [ex ea hæreditate:] aut cum jubet ei, qui vi de poſſeſſione fundi dejectus ſit reſtitui poſſeſſionē. Exhibitoria ſunt, per quæ jubet exhiberi: veluti eum, cujus de libertate agitur; aut liberū, cui patronus operas indicere velit, aut parēti liberos, qui in poteſtate ejus ſunt. Sunt tamen qui putent, propriè interdicta ea vocari, quæ prohibitoria ſunt, quia interdicere ſit denuntiare & prohibere; reſtitutoria autem & exhibitoria propriè decreta vocari. Sed tamen obtinuit omnia interdicta appellari: quia inter duos dicuntur.

2. ¶ Sequens viſio interdictorum hæc eſt, quod quædam adipiſcendæ poſſeſſionis cauſa comparata ſunt, quædam retinendæ, quædam recuperandæ.

3. ¶ Adipiſcendæ poſſeſſionis cauſſa interdictum accommodatur bonorum poſſeſſori, quod appellatur, *quorum bonorum*, ejuſque vis & poteſta, hæc eſt: ut quod ex his bonis quiſque, quorū poſſeſſio alicui data eſt, pro herede aut pro poſſeſſore poſſideat id ei, cui bonorum poſſeſſio data eſt, reſtituere debeat. Pro herede autem poſſidere videtur; qui putat ſe heredem eſſe. Pro poſſeſſore is poſſidet, qui nullo jure rem hereditariam, vel etiam totam

hereditatem sciens ad se non pertinere, possidet. Ideo autem adipiscendæ possessionis vocatur interdictum: quia ei tantum utile est, qui nunc primum conatur adipisci rei possessionem. Itaque si quis adeptus possessionem, amiserit eam: hoc interdictum ei inutile est. Interdictum quoque quod appellatur Salvianum, adipiscendæ possessionis causa comparatum est: eoque utitur dominus fundi de rebus coloni, quas is pro mercedibus fundi pignori futuras pepigisset.

4. § Retinendæ possessionis causa comparata sunt interdicta, *uti possidetis* & *utrubi*; cum ab utraque parte de proprietate alicujus rei controversia sit: & ante quæratur uter ex litigatoribus possidere, & uter petere debeat. Namque nisi antè exploratum fuerit, utrius eorum possessio sit: non potest petitoria actio institui: quia & civilis, & naturalis ratio facit, ut alius possideat, & alius à possidente petat. Et quia longè commodius est [& potius] possidere, quàm petere: ideo plerumque & ferè semper ingens existit contentio de ipsa possessione. Commodum autem possidendi in eo est, quod etiam si ejus res non sit, qui possidet: si modò actor non potuerit suam esse probare, remanet [in] suo loco possessio: propter quam causam cùm obscura sunt utriusque jura: contra potiorem judicari solet. Sed interdicto quidem *uti possidetis*, de fundi vel ædium possessione contenditur: *utrubi* verò interdicto, de rerum mobilium possessione. Quorum vis ac potestas plurimam inter se differentiam apud veteres habebat. Nam *uti*

pos-

possidetis interdicto is vincebat, qui interdicti tempore possidebat: si modò nec vi, nec clam, nec precario nactus fuerat ab adversario possessionem: etiam si alium vi expulerat, aut clam arripuerat alienam possessionem, aut precario rogaverat aliquem, ut sibi possidere liceret, *utrubi* verò interdicto is vincebat qui majore parte ejus anni, nec vi, nec clam, nec precario ab adversario possidebat. Hodie tamen aliter observatur. Nam utriusque interdicti potestas (quantum ad possessionem pertinet) exæquata est: uti ille vincat, [&] in re soli, & in re mobili, qui possessionem nec vi, nec clam, nec precario ab adversario litis contestatæ tempore detinet.

5. ¶. Possidere autem videtur quisque, non solum si ipse possideat, sed & si ejus nomine aliquis in possessione sit, licet is ejus juri subjectus non sit, qualis est colonus & inquilinus. Per eos quoque, apud quos deposuerit quis, aut quibus commodaverit, ipse possidere videtur. Et hoc est quod dicitur, retineri possessionem posse aliquem per quemlibet, qui ejus nomine sit in possessione. Quin etiam animo quoque solo retineri possessionem placet: id est, quamvis ipse neque sit in possessione, neque ejus nomine alius: tamen si non relinquendæ possessionis animo, sed postea reversurus inde discesserit, retinere possessionem videatur. Adipisci verò possessionem per quos aliquis potest, secundo libro exposuimus. Nec ulla dubitatio est, quin animo solo adipisci possessionem nemo possit.

6. ¶ Recuperandæ possessionis causa so-

let interdi.i , ſi quis ex poſſeſſione fundi vel ædium vi dejectus fuerit : Nam ei proponitur interdictum *unde vi* , per quod is, qui dejecit , cogitur ei reſtituere poſſeſſionem : licet is ab eo qui vi dejecit, vi vel clam vel precario poſſideat. Sed ex conſtitutionibus ſacris [ut ſuprà diximus] ſi quis rem per vim occupaverit , ſi quidem in bonis ejus eſt , dominio ejus privatur, ſi aliena : poſt ejus reſtitutionem etiam æſtimationem [rei] dare vim paſſo compelli-tur. Qui autem aliquem de poſſeſſione per vim dejecerit: tenetur lege Julia de vi privata aut de vi publica: ſed de vi privata , ſi ſine armis vim fecerit, ſin autem cum armis eum de poſſeſſione vi expulerit, de vi publica [tenetur.] Armorum autem appellatione non ſolum ſcuta & gladios, & galeas, ſed & fuſtes, & lapides ſignificari intelligimus.

7. § Tertia diviſio interdictorum hæc eſt , quod aut ſimplicia ſunt, aut duplicia. Simplicia ſunt veluti in quibus alter actor, alter reus [eſt:] qualia ſunt omnia reſtitutoria aut exhibitoria: Nam actor is eſt qui deſiderat aut exhiberi, aut reſtitui: reus autẽ is eſt, à quo deſideratur, ut reſtituat, aut exhibeat. Prohibitoriorum autem interdictorum alia ſimplicia ſunt alia duplicia. Simplicia ſunt, veluti cum prætor prohibet in loco ſacro , vel in flumine publico ripave ejus aliquid fieri Nam actor eſt qui deſiderat, ne quid fiat: reus eſt. qui aliquid facere conatur. Duplicia ſunt, veluti *uti poſſideris* interdictum . & *utrubi*. Ideo autem duplicia vocantur, quia par utriuſque litigatoris in his conditio eſt , nec quiſquam præcipuè

reus

reus vel actor intelligitur : sed unusquisque tam rei, quam actoris partes sustinet.

8. ¶ De ordine & vetere exitu interdictorum supervacuum est hodie dicere Nam quotiens extra ordinem jus dicitur [qualia sunt hodie omnia judicia] non est necesse reddi interdictum: sed perinde judicatur sine interdictis, ac si utilis actio ex causa interdicti reddita fuisset.

DE POENA TEMERE litigantium.

TITULUS XVI.

NUnc admonendi sumus, magnam curam egisse eos, qui jura sustinebant, ne facilè homines ad litigandum procederent : quod & nobis studio est. Idque eo maximè fieri potest quod temeritas tam agentium, quàm eorum, cum quibus agitur, modò pecuniaria pœna, modo jurisjurandi religione, modò infamiæ metu coèrcetur.

1. ¶ Ecce enim jusjurandum omnibus, qui conveniuntur, ex constitutione nostra defertur. Nam reus nō aliter suis allegationibus utitur, nisi prius juraverit, quod putans se bona instantia uti ad contradicendum pervenit. At adversus inficiantes ex quibusdam causis dupli[vel tripli]actio constituitur, veluti si damni injuria, aut legatorum locis venerabilibus relictorum nomine agatur. Statim autem ab

initio pluris, quam ſimpli eſt actio : velut furti manifeſti quadrupli : nec manifeſti dupli. Nam ex his & aliis quibuſdam cauſis (ſive quis neget, ſive fateatur) pluris, quam ſimpli eſt, actio. Item actoris quoque calumnia coercetur. Nam etiam actor pro calumnia jurare cogitur ex noſtra conſtitutione. Utriuſq; etiam partis advocati jusjurandum ſubeunt : quod alia noſtra conſtitutione comprehenſum eſt. Hæc autem omnia pro veteris calumniæ actione introducta ſunt, quæ in deſuetudinem abiit : quia in partem decimam lites actores multabat, quod nuſquam factum eſſe invenimus, ſed pro his introductum eſt [&] præfatum jusjurandum, & ut improbus litigator (&) damnum, & impenſas litis inferre adverſario ſuo cogatur.

2. ¶ Ex quibuſdam judiciis damnati, ignominioſi ſiunt : veluti furti, ut bonorum raptorum, injuriarum, de dolo item tutelæ, mandati, depoſiti, directis, non contrariis actionibus. Item pro ſocio, quæ ab utraque parte directe eſt: & ob id quilibet ex ſociis eo judicio damnatus, ignominia notatur. Sed fur quidem, aut vi bonorum raptorum, aut injuriarum aut de dolo, non ſolum damnati notentur ignominia : ſed & pacti, & rectè, plurimum intereſt utrum ex delicto aliquis, an ex contractu debitor ſit.

3. ¶ Omnium autem actionum inſtituendarum principium, ab ea parte edicti proficiſcitur, qua prætor edicit de in jus vocando. Utique enim in primis adverſarius in jus vocandus eſt : id eſt, ad eum vocandus, qui

jus

jus dicturus sit. Qua parte prætor parentibus & patronis, item parentibus liberisq; patronorum & patronarum hunc præstat honorem: ut non aliter liceat liberis libertisque eos in ius vocare, quam si ab ipso prætore veniam postulaverint & impetraverint. Et si quis aliter vocaverit: in eum pœnam solidorum quinquaginta constituit.

DE OFFICIO JUDICIS.

TITULUS XVII.

SUpereſt, ut de officio judicis diſp. ciamus. Et quidem in primis illud obſervare debet judex, ne aliter judicet quam legibus, aut conſtitutionibus aut moribus proditum eſt.

1. § Ideoque ſi noxali judicio aditus eſt, obſervare debet, ut ſi condemnandus videtur dominus, ita debeat condemnare, *Publium Mævium Lucio Titio in decem aureos condemno, aut noxam dedere.*

2. § Et ſi in rem actum ſit [coram judice:] ſive contra petitorem judicaverit: abſolvere debet poſſeſſorem, ſive contra poſſeſſorem juberi ei debet, ut rem ipſam reſtituat cum fructibus. Sed ſi poſſeſſor neget in præſenti ſe reſtituere poſſe, & ſine fruſtratione videbitur tempus reſtituendi cauſa petere, indulgendū eſt ei: ut tamen de litis æſtimatione caveat cum fidejuſſore, ſi intra tempus quod ei datū eſt, non reſtituerit. Et ſi hereditas petita ſit, eadem circa fructus interveniunt, quæ diximus intervenire de ſingularum rerum petitione. Il-

lorum autem fructum quos culpa ſua poſſeſſor non perceperit: [ſive illorum,] quos perceperit: in utraque actione eadem ratio penè habetur, ſi prædo fuerit. Si verò bonæ fidei poſſeſſor fuerit: non habetur ratio [neque] conſumptorum, neque non perceptorum, Poſt inchoatam autem petitionem, etiam illorum [fructuum] ratio habetur, qui culpa poſſeſſoris percepti non ſunt, vel percepti conſumpti ſunt.

3. ¶ Si ad exhibendum actum fuerit: non ſufficit, ſi exhibeat rem is. cum quo actum eſt: ſed opus eſt, ut etiam rei cauſam debeat exhibere, id eſt, ut eam cauſam habeat actor quam habiturus eſſet, ſi cum primum ad exhibendum egiſſet, exhibita res fuiſſet. Ideoq; ſi inter moras [exhibendi] uſucapta ſit res à poſſeſſore: nihilominus condemnabitur. Præterea fructum medii temporis, id eſt, ejus quod acceptum ad exhibendum judicium, ante rem judicatam interceſſerit: rationem habere debet judex. Quod ſi neget reus, cum quo ad exhibendum actum eſt, in præſenti ſe exhibere poſſe, & tempus exhibendi cauſa petat, idque ſine fruſtratione poſtulare videatur: dari ei debet, ut tamen caveat ſe reſtituturum, quod ſi neque ſtatim juſſu judicis rem exhibeat, neque poſtea exhibiturum ſe caveat: condemnandus ſit in id, quod actoris intererat, ſi ab initio res exhibita eſſet.

4. ¶ Si familiæ erciſcundæ [judicio] actum ſit: ſingulas res ſingulis hæredibus adjudicare debet, & ſi in alterius perſona prægravare videatur adjudicatio: debet hunc invicem cohere-

heredi certa pecunia (ſicut jam dictum eſt) condemnare. Eo quoque nomine cohæredi quiſque ſuo condemnandus eſt, quod ſolus fructus hereditarii fundi perceperit, aut rem hereditariam corruperit, aut conſumpſerit. Quæ quidem ſimiliter inter plures quoque, quam duōs cohæredes, ſubſequuntur.

5. ¶ Eadem interveniunt, & ſi communi dividundo de pluribus rebus actum ſit. Quod ſi de una re, veluti de fundo ſiquidē iſte fundus commodè regionibus diviſionem recipiat: partes ejus ſingulis adjudicare debet, & ſi unius pars prægravare videbitur: is invicem certa pecunia alteri condemnandus eſt. Quod ſi commodè dividi non poſſit: veluti ſi homo fortè, aut mulus erit, de quo actum ſit, tunc totus uni adjudicandus eſt & is invicem alteri certa pecunia condemnandus eſt.

6. ¶ Si finium regundorum actum fuerit diſpicere debet judex, an neceſſaria ſit adjudicatio quæ ſanè uno caſu neceſſaria eſt, ſi evidentioribus finibus diſtingui agros commodius ſit, quam olim fuiſſent diſtincti. Nam tunc neceſſe eſt, ex alterius agro partem aliquam alterius agri domino adjudicari: quo caſu conveniens eſt, ut is alteri certa pecunia debeat condemnari. Eo quoque nomine condemnandus eſt quiſque hoc judicio, quod fortè circa fines aliquid malitioſè commiſit: verbi gratia, quia lapides finales furatus eſt, vel arbores finales excidit. Contumaciæ quoque nomine quiſque eo judicio condemnatur: veluti ſi quis jacente judice metiri agros paſſus non fuerit.

7. ¶ Quod autem istis judiciis alicui adjudicatum fuerit: id statim ejus fit, cui adjudicatum est.

DE PUBLICIS JUDICIIS.

TITULUS XVIII.

Publica judicia neque per actiones ordinantur, neque omnino quicquam simile habent [cum] cæteris judiciis, de quibus locuti sumus, magnaque diversitas eorum est & in instituendo, & in exercendo.

1. ¶ Publica autem dicta sunt, quod cuivis ex populo executio eorum plerumque datur.

2. ¶ Publicorum judiciorum quædam capitalia sunt, quædam non capitalia. Capitalia dicimus, quæ ultimo supplicio afficiunt [homines.] vel [etiam] aquæ & ignis interdictione, vel deportatione, vel metallo. Cætera si quam infamiam irrogant, cum damno pecuniario: hæc publica quidem sunt, non tamen capitalia.

3. ¶ Publica autem judicia hæc sunt, lex Julia majestatis, quæ in eos qui contra Imperatorem, vel rempublicam aliquid moliti sunt, suum vigorem extendit. Cujus pœna animæ amissionem sustinet & memoria rei etiam post mortem damnatur.

4. ¶ Item lex Julia de adulteriis coërcendis, quæ non solum temeratores alienarum nuptiarum gladio punit, sed & eos, qui cum masculis nefandam libidinẽ exercere audent. Sed eadem lege Julia etiam stupri flagitium pu-

punitur, cum quis sine vi vel virginem, vel viduam honestè viventem stupraverit. Pœnam autem eadem lex irrogat stupratoribus: si honesti sunt, publicationem partis dimidiæ bonorum: si humiles, corporis coërcitionem cum relegatione.

5. ¶ Idem lex Cornelia de sicariis, quæ homicidas ultore ferro persequitur, vel eos, qui hominis occidendi causa cum telo ambulant. Telum autem (ut Cajus noster ex interpretatione legum duodecim tabularum scriptum reliquit) vulgo quidem id appellatur, quod ab arcu mittitur, sed & omne significat, quod manu cujusque jacitur. sequitur ergo, ut lignum, & lapis, & ferrum hoc nomine contineatur: dictum ab eo, quod in longinquum mittitur, [a] Græca voce πηλὸς figuratum. Est [sit] hanc significationem invenire possumus & in Græco nomine nam quod nos telum appellamus, illi βέλος appellant. Admonent nos epigrammata in Xerolopho urbis faustissimæ scripta, καὶ τὰ βέλη ὁμᾶς φερεσθε λόγχαι, πόξευματα σφενδόναι πλεῖστοι καὶ λίθοι i. e. *Et hujusmodi tela simul ab eis ferebantur, lanceæ, spicula, fundæ plurimi autem & lapides.* Sicarii autem appellantur à sica, quod significat ferreum cultrum. Eadem lege & venefici capite damnantur qui artibus odiosis, tam venenis, quam susurris magicis homines occiderint, vel mala medicamenta publicè vendiderint.

6. ¶ Alia deinde lex asperrimum crimen nova pœna persequitur, quæ Pompeja de parricidiis

ricidiis vocatur: qua cavetur, ut si quis parentis, aut filii, aut omnino adfinitatis ejus, quæ nuncupatione parentum continetur, fata præparaverit (sive clam, sive palam id ausus fuerit) [nec non is, cujus dolo malo id factum est, vel cōscius criminis existit, licet extraneus sit,] pœna parricidii puniatur, & neque gladio neque ignibus, neq; ulli alii solemni pœnæ subjiciatur, sed insutus culeo cum Cane, & Gallo gallinaceo, & Vipera, & Simia, & inter eas ferales angustias comprehensus, (secundum quod regionis qualitas tulerit) vel in vicinum mare, vel in amnem projiciatur, ut omnium elementorum usu vivus carere incipiat, & ei cœlum superstiti, [&] terra mortuo auferatur. Si quis autem alias cognatione vel adfinitate personas conjunctas necaverit: pœnam legis Corneliæ de sicariis sustinebit.

7. ¶ Item lex Cornelia de falsis quæ etiam testimentaria vocarur, pœnam irrogat ei, qui testamentum, vel aliud instrumentum falsum scripserit, signaverit, recitaverit subjecerit, vel signum adulterinum fecerit, sculpserit, expresserit sciens dolo malo. Ejusque legis pœna in servos, ultimum supplicium est (quod etiam in lege de sicariis & veneficis servatur) in liberos verò deportatio.

8. ¶ Item lex Julia de vi publica seu privata, adversus eos exoritur, qui vim vel armatam, vel sine armis commiserint. Sed si quidem armata vis arguatur deportatio ei ex lege Julia de vi publica irrogatur, si verò sine armis: in tertiam partem bonorum [suorum] publicatio imponitur: Sin autem per vim raptus

ptus virginis, vel viduæ, vel sanctimonialis, vel alterius fuerit perpetratus: tunc & raptores, & ii, qui opem [huic] flagitio dederunt, capite puniuntur secundum nostræ constitutionis definitionem, ex qua hoc apertius possibile est scire.

9. ¶ Item lex Julia peculatus eos punit qui publicam pecuniam, vel rem sacram, vel religiosam furati fuerint. Sed si quidem ipsi judices tempore administrationis publicas pecunias subtraxesint: capitali animadversione puniuntur: & non solum hi, sed etiam qui ministerium eis ad hoc exhibuerint, vel qui subtractas ab his scientes susceperint. Alii verò qui in hanc legem inciderint: pœnæ deportationis subjungentur.

10. ¶ Est & inter publica judicia lex Flavia de plagiariis, quæ interdum capitis pœnam ex sacris constitutionibus irrogat, interdum leviorem.

11. ¶ Sunt præterea publica judicia, lex Julia de ambitu, lex Julia repetundarum, & lex Julia de annona, & lex Julia de residuis, quæ de certis capitulis loquuntur: & animæ quidem amissionem non irrogant: aliis autem pœnis eos subjiciunt qui præcepta earum neglexerint. Sed de publicis judiciis hæc exposuimus, ut vobis possibile sit summo digito, & quasi per indicem ea tetigisse: alioqui diligentior eorum scientia vobis ex laxioribus Digestorum seu Pandectarum libris Deo propitio adveniura est.

INSTITUTIONUM
FINIS.

Lib. L. Digestorum Tit XVI.

DE VERBORUM SIGNIFICATIONE.

1. *Paulus* libro primo ad Edictum.

VERBUM hoc, *si quis*, tam masculos quam fœminas complectitur.

2. *Paulus* libro primo ad Edictum.

Urbis appellatio muris: Romæ autem continentibus ædificiis finitur quod latius patet.

1. ¶ Cujusque diei major pars est horarum septem primarum diei, non supremarum.

3. *Ulpianus* libro secundo ad Edictum.

ITinere faciendo viginti millia passuum in dies singulos peragenda. Sic sunt accipienda: ut, si post hanc dinumerationem minus quam viginti millia superfint, integrum diem occupent. veluti viginti unum millia sunt passus: biduum eis attribuetur, quæ dinumeratio ita demum facienda erit, si de die non conveniat.

1. ¶ Ejus, qui apud hostes discessit, dici hereditas non potest, qui servus decessit.

4. *Paulus* libro 2. ad Edictum.

NOminis appellatione rem significari, Proculus ait.

5. *Idem*

5. *Idem* libro 1. ad Edictum.

REi appellatio latior est, quam pecuniæ, quam etiam ea, quæ extra computationem patrimonii nostri sunt, continet: cùm pecuniæ significatio ad ea referatur, quæ in patrimonio sunt.

1. ¶ Opere locato, conducto: his verbis Labeo significari ait id opus, quòd Græci ἀπότελεσμα vocant, (non ἔργον) id est, ex opere facto corpus aliquod perfectum.

6. *Ulpianus* libro 3. ad Edictum.

NOminis & rei appellatio ad omnem contractum & obligationem pertinet.

1. ¶ Verbum *Ex legibus* sic accipiendum esse: tam ex legum sententia, quam ex verbis.

7. *Paulus* libro 2. ad Edictum.

SPonsio appellatur, non solum quæ per sponsus interrogationem fit, sed omnis stipulatio promissioque.

8. *Idem* libro 3. ad Edictum.

VErbum *Oportebit* tam præsens, quam futurum tempus significat.

1. ¶ Actionis verbo non continetur exceptio.

9. *Vlpianus* libro 5. ad Edictum.

MArcellus apud Iulianum notat, verbo *Perisse* & scissum & fractum contineri, & vi raptum.

10. *Idem* libro 6. ad Edictum.

CReditores accipiendos esse constat eos, quibus debetur ex quacumque actione, vel persecutione, vel jure civili sine ulla exceptionis perpetuę remotione, vel honorario, vel extraordinario, sive purè, sive in diem, vel sub con-

conditione. Quod si natura debeatur, non sunt loco creditorum. Sed si non sit mutua pecunia, sed contractus: creditores accipiuntur.

11. *Gajus* libro primo ad Edictum Provinciale.

CReditorum appellatione non hi tantum accipiuntur, qui pecuniam crediderunt: sed omnes, quibus ex qualibet causa debetur.

12. *Ulpianus* libro sexto ad Edictum.

(UI) si cui ex empto, vel ex locato, vel ex alio ullo debetur. Sed etsi ex delicto debeatur, mihi videtur posse creditoris loco accipi. Quod si ex populari causa, ante litis contestationem recte dicetur creditoris loco non esse, postea esse.

1. ¶ Minus solvit, qui tardius solvit: nam & tempore minus solvitur.

13. *Idem* libro 7. ad Edictum.

MVlieris appellatione etiam virgo viri potens continetur.

1. ¶ Res abesse videntur (ut Sabinus ait, & Pedius probat) etiam hæ, quarum corpus manet, forma mutata est: & ideo si corruptæ redditæque sint, vel transfiguratæ, videri abesse, quoniam plerumque plus est in manus pretio quam in re.

2. ¶ Desinere autem abesse res tunc videtur, cum sic redit in potestatem, ne amittere (ejus) possessionem possimus.

3. ¶ Ob hoc, quod furto pridem subtracta est, abest & ea res quæ in rebus humanis non est.

14. *Paulus* libro septimo ad Edictum.

LAbeo & Sabinus existimant, si vestimentum scissum reddatur, vel res corrupta red-

reddita sit, veluti scyphi collisi, aut tabula rasa pictura, videri rem abesse? quoniam earum rerum pretium non in substantia, sed in arte sit positum. Item si dominus rem, quæ furto sibi aberat, ignorans emerit: rectè dicitur res abesse, etiam si postea id ita esse scierit: quia videtur res ei abesse, cui pretium abest.

1. ¶ Rem amisisse videtur, qui adversus nullum ejus persequendæ actionem habet.

15. *Vlpianus* libro 10. ad Edictum.

BOna civitatis abusivè publica dicta sunt, sola enim ea publica sunt, quæ populi Romani sunt.

16. *Gajus* libro tertio ad Edictum Provinciale.

EUm qui vectigal populi Romani conductum habet, publicanum appellamus, nam publica appellatio in compluribus causis ad populum Romanum respicit: civitates enim privatorum loco habentur.

17. *Vlpianus* libro decimo ad Edictum.

INter publica habemus non sacra, nec religiosa: nec quæ publicis usibus destinata sunt: sed si qua sunt civitatum velut bona: sed peculia servorum civitatum procul dubio publica habentur.

1 ¶ Publica vectigalia intelligere debemus, ex quibus vectigal fiscus capit: quale est vectigal portus, vel venalium rerum, item salinarum, & metallorum, & picariarum.

18. *Paulus* libro 9 ad Edictum.

MUnus tribus modis dicitur, uno donum: & inde munera dici, dari, mitti ve, altero onus: quod cum remittatur, vacationem mi-

litiæ

litiæ muneriſque præſtat: inde immunitatem appellari, tertio officium: unde munera militaria, & quoſdam milites munificos vocari. Igitur municipes dici, quod munera civilia capiant.

19. *Ulpianus* libro 11. (ad Edictum.)

LAbeo libro primo prætoris urbani definit, quod quædam agantur, quædam gerantur, quædam contrahantur. Et actum quidem generale verbum eſſe, ſive verbis, ſive re quid agatur: ut in ſtipulatione, vel numeratione. Contractum autem ultro citroque obligationem, quod Græci συναλλάγμα vocant, veluti emptionem, venditionem, locationem, conductionem, ſocietatem. Geſtum rem ſignificare ſine verbis factam.

20. *Idem* libro duodecimo (ad Edictum.)

VErba *contraxerunt, geſſerunt,* non pertinent ad teſtandi jus.

21. *Paulus* libro undecimo (ad Edictum.)

PRinceps bona concedendo, videtur etiam obligationes concedere.

22. *Gajus* libro quarto (ad Edictum Provinciale)

PLus eſt in reſtitutione quam in exhibitione, nam exhibere eſt, præſentiam corporis præbere, reſtituere eſt, etiam poſſeſſorem facere, fructuſque reddere pleraque præterea reſtitutionis verbo continentur.

23. *Ulpianus* libro quarto decimo (ad Edictum.)

REi appellatione & cauſa & jura continentur.

24.

24. *Gajus* libro 6. ad Edictum Provinciale.

NIhil est aliud hereditas, quam successio in universum jus quod defunctus habuit.

25. *Paulus* libro vigesimo primo [ad Edictum]

RECTÈ dicimus eum fundum totum nostrum esse, etiam cum ususfructus alienus est: quia ususfructus non dominii pars, sed servitutis sit: ut via & iter, nec falsò dici (totum) meum esse, cujus non potest ulla pars dici alterius esse hoc & Julianus, & est verius.

1. ¶. Quintus Mucius ait, partis appellatione rem pro indiviso significari nam quod pro diviso nostrum sit, id non partem, sed totum esse. Servius non ineleganter partis appellatione utrumque significari.

26. *Ulpianus* libro 16. (ad Edictum.)

PArtum non esse partem rei furtivæ. Scævola libro undecimo quæstionum scribit.

27. *Idem* libro septimodecimo [ad Edictum.]

AGer est locus, qui sine villa est.

1. ¶ Stipendium à stipe appellatum est, quod per stipes id est modica æra, colligatur. Idem hoc etiam tributum appellari Pomponius ait. Et sanè appellatur à tributione tributum: vel ex eo, quod militibus tribuatur.

28. *Paulus* libro vicesimo primo [ad Edictum]

ALienationis verbum etiam usucapionem continet. vix est enim, ut non videatur alienare, qui patitur usucapi. Eum quoq; alienare dicitur, qui non utendo amisit servitutes. Qui occasione adquirendi non utitur, non intelligitur alienare: veluti qui hereditatem

omittit, aut optionem intra certum tempus datam non amplectitur.

1. ¶ Oratio, quæ neque conjunctionem, neque disjunctionem habet, ex mente pronuntiantis, vel disjuncta vel conjuncta accipitur.

29. *Idem* libro sexagesimo sexto [ad Edictum.]

Conjunctionem enim nonnunquam pro disjunctione accipi, Labeo ait; ut in illa stipulatione, *Mihi heredique meo, te heredemque tuum.*

30. *Gajus* libro septimo ad Edictum [Provinciale.]

Silva cædua est, (ut quidam putant) quæ in hoc habetur, ut cæderetur Servius eam esse quæ succisa rursus ex stirpibus aut radicibus renascitur.

1. ¶ Stipula illecta est spicæ in messe dejectæ, nec dum lectæ, quæ rustici, cum vacaverint, colligunt.

2. ¶ Novalis est terra præcisa, quæ anno cessavit, quam Græci νέαξιν vocant.

3. ¶ Integra autem est, in quam nondum dominus pascendi gratia pecus immisit.

4. ¶ Glans caduca est, quæ ex arbore cecidit.

5. ¶ Pascua silva est, quæ pascui pecudum destinata est.

31. *Ulpianus* libro octavodecimo ad Edictum.

PRatum est, in quo ad fructum percipiendum falce duntaxat opus est, ex eo dictum, quod paratum sit ad fructum capiendum.

32. *Pas-*

32. *Paulus* libro vigesimo quarto [ad Edictum.]

MInus solutum intelligitur, etiam si nihil esset solutum.

33. *Ulpianus* libro vigesimo septimo ad Edictum.

PAlam est coram pluribus.

34. *Paulus* libro 24. [ad Edictum.

ACtionis verbo etiam persecutio continetur.

35. *Idem* [libro septimodecimo ad Edictum.]

REstituere autem is intelligitur, qui simul & causam actori reddit, quam is habiturus esset, si statim judicii accepti tempore res ei reddita fuisset, id est, & usucapionis causam & fructuum.

36. *Ulpianus* [libro vigesimotertio ad Edictum.]

LItis nomen [omnem] actionem significat, sive in rem sive in personam sit.

37. *Paulus* [libro 6. ad Edictum]

VErbum *Oportere* non ad facultatem judicis pertinet, qui potest vel pluris vel minoris condemnare, sed ad veritatem refertur.

38. *Ulpianus* libro 25. ad Edictum.

OStentum Labeo definit, omne contra naturam cujusque rei genitum factumque; duo genera (autem) sunt ostentorum, unum quotiens quid contra naturam nascitur, tribus manibus fortè aut pedibus, aut qua alia parte corporis, quæ naturæ contraria est alterum cum quid prodigiosum videtur, quæ Græci φαντάσματα, id est, *visiones* vocant.

39. *Paulus* libro 53. [ad Edictum.]

SUbſignatum dicitur, quod ab aliquo ſubſcriptum eſt. nam veteres ſubſignationis verbo pro adſcriptione uti ſolebant.

1. ¶ Bona intelliguntur cujuſque, quæ deducto ære alieno ſuperſunt.

2. ¶ Deteſtari eſt, abſenti denunciare.

3. ¶ Incertus poſſeſſor eſt, quem ignoramus.

40. *Ulpianus* libro 56.

DEteſtatio eſt denuntiatio facta cum teſtatione.

1. ¶ Servi appellatio etiam ad ancillam refertur.

2. ¶ Familiæ appellatione liberi quoque continentur.

3. ¶ Unicus ſervus familiæ appellatione non continetur. Ne duo quidem familiam faciunt.

41. *Gajus* libro 21 ad Edictum Provinciale.

ARmorum appellatio non utique ſcuta & gladios, & galeas ſignificat: ſed & fuſtes, & lapides.

42. *Ulpianus* [libro 57. ad Edictum.]

PRobrum & opprobrium, id eſt probra quædam natura turpia ſunt, quædam civiliter, & quaſi more civitatis, utputa furtum, adulterium natura turpe eſt. enimverò tutelæ damnari, hoc non natura probrum eſt. ſed more civitatis, nec enim natura probrum eſt, quod poteſt etiam in hominem idoneum incidere.

43. *Idem* [libro quinquagesimo octavo ad Edictum.]

VErbo *Victus* continentur, quæ esui, potuique, cultuique corporis, quæque ad vivendum homini necessaria sunt, vestem quoque victus habere vicem, Labeo ait.

44. *Gajus* libro vigesimo secundo [ad Edictum Provinciale.]

ET cætera, quibus tuendi, curandive corporis nostri gratia utimur, ea appellatione significantur.

45. *Ulpianus* [libro quinquagesimo octavo ad Edictum.]

INstratum omne vestimentum contineri, quod injiciatur, Labeo ait, neque enim dubium est, quin stragula vestis sit omne pallium πιρίσραμα. In victum ergo vestem accipiemus, non stragula, instratum omnem stragulam vestem.

46. *Idem* libro 59. [ad Edictum.]

PRonuntiatum & statutum idem potest, promiscuè enim & pronuntiasse & statuisse solemus dicere eos qui jus habent cognoscendi.

1. ¶ Matremfamilias accipere debemus eam, quæ non inhonestè vixit, matrem enim familias à cæteris fœminis mores discernunt, atque separant, proinde nihil intererit, nupta sit, an vidua, ingenua sit, an libertina, nam neque nuptiæ, neque natales faciunt matrem familias: sed boni mores.

47. *Paulus* libro quinquagesimosexto ad Edictum.

LIberationis verbum eandem vim habet, quam solutionis.

48. *Gajus* libro ad Edictum prætoris urbani titulo.

Qui neque sequantur neque ducantur.

SOlutum non intelligimus eum, qui licet vinculis levatus sit, manibus tamen tenetur, ac ne eum quidem intelligimus solutum, qui in publico sine vinculis servatur.

49. *Ulpianus* libro quinquagesimo nono ad Edictum.

BOnorum appellatio aut naturalis, aut civilis est: Naturaliter bona ex eo dicuntur quod beant, hoc est beatos faciunt, beare est prodesse. In bonis autem nostris computari sciendum est, non solum quæ dominii nostri sunt, sed & si bona fide à nobis possideantur, vel superficiaria sint. Æquè bonis adnumerabitur, etiam si quid est in actionibus petitionibus persecutionibus, nam hæc omnia in bonis esse videntur,

50. *Idem* libro sexagesimo primo ad Edictum.

NUrus appellatio etiam ad pronurum, & ultrà porrigenda est.

51. *Gajus* libro vigesimotertio ad Edictum Provinciale.

APpellatione parentis non tantùm pater, sed etiam avus, & proavus, & deinceps omnes superiores continentur: sed & mater & avia, & proavia.

52. *Ulpianus* libro sexagesimo primo [ad Edictum]

RAtroni appellatione & patrona continetur.

53. *Paulus* libro quinquagesimo nono ad Edictum.

SÆpè ita comparatum est. ut conjuncta pro disjunctis accipiantur, & disjuncta pro conjunctis, interdum soluta pro separatis Nam cum dicitur apud veteres, *Agnatorum gentiliumque*, pro separatione accipitur. At cum dicitur, *Super pecunia tutelave sua*, tutor separatim sine pecunia dari non potest, Et cum dicimus, *Quod dedi aut donavi*: utraque continemus. Cùm verò dicimus, *Quod eum dare facere oportet*: quodvis eorum sufficit probare. Cùm verò dicit prætor, *Si donum, munus, operas redemerit*: si omnia imposita sunt, certum est, omnia redimenda esse ex te ergo pro conjunctis habentur, si quædam imposita sunt, cætera non desiderabuntur.

1. ¶ Item dubitatum, illa verba, *Ope, consilio*, quemadmodum accipienda sunt: sententiæ conjungentium aut separantium? sed verius est, quod & Labeo ait, separatim accipienda: quia aliud factum est ejus, qui ope, aliud ejus, qui consilio furtum facit, sic enim alii condici potest, alii non potest, & sanè post veterum auctoritatem eò perventum est, ut nemo ope videatur feciſſe, nisi & consilium malignum habuerit: nec consilium habuisse noceat, nisi & factum secutum fuerit.

54. *Vlpianus* libro ſexageſimo ſecundo
[ad Edictum.]

COnditionales creditores dicuntur & hi, quibus nundum competit actio, eſt autem competitura: vel qui ſpem habent, ut competat.

55. *Paulus* libro ſextodecimo brevis Edicti.

CReditor autem is eſt, qui exceptione perpetua ſummoveri non poteſt, qui autem temporalem exceptionem timet, ſimilis eſt conditionali creditori.

56. *Vlpianus* libro ſexageſimo ſecundo
[ad Edictum]

CCognoſcere inſtrumenta, eſt relegere & recognoſcere, diſpungere eſt conferre accepta & data

1. ¶ Liberorum appellatione continentur non tantùm qui ſunt in poteſtate, ſed omnes, qui ſui juris ſunt: ſive virilis, ſive fœminini ſexus ſunt, exve fœminini ſexus deſcendentes.

57. *Paulus* libro quinquageſimonono
[ad Edictum]

CUi præcipua cura rerum incumbit, & qui magis quam cæteri diligentiam, & ſollicitudinem rebus quibus præſunt, debent: hi magiſtri appellantur. Quin etiam ipſi magiſtratus per derivationem à magiſtris cognominantur, unde etiam cujuslibet diſciplinæ prætores, magiſtratus appellari à monendo, vel monſtrando.

1. ¶ Perſequi videtur, & qui ſatis accepit.

58. *Gajus*

58. *Gajus* libro vigesimo quarto ad Edictum Provinciale.

LIcet inter gesta & facta videtur quædam esse subtilis diferentia : attamen κατα-χρησικῶς, id est, *abusivè*, nihil inter factum & gestum interest.

1. ¶ Paternos libertos rectè videmur dicere nostros liberros, liberorum libertos non rectè nostros libertos dicimus.

59. *Vlpianus* libro sexagesimo octavo [ad Edictum.]

POrtus appellatus est conclusus locus, quo importantur merces, & inde exportantur, eaque nihilominus statio est concluſa, atque munita, inde angiportum dictum est.

60. *Idem* libro 69. [ād Edictum.]

LOcus est non fundus, sed portio aliqua fundi: fundum autem integrum aliquid est & plerumque sine villa locum accipimus. Cæterum adeo opinio nostra & constitutio locum à fundo separat, ut & modicus locus possit fundus dici, si fundi animum eum habuimus. Non etiam magnitudo locum à fundo separat, sed nostra affectio, & quælibet portio fundi poterit fundus dici, si jam hoc constituerimus: necnon & fundus, locus constitui potest, nam si eum alii adjunxerimus fundo, locus fundi efficietur.

1. ¶ Loci appellationem non solùm ad rustica, verùm ad urbana quoque prædia pertinere, Labeo scribit.

2. ¶ Sed fundus quidem suos habet fines : locus verò latere potest, quatenus determinetur, & definiatur.

61. *Paulus* libro sexagesimo quinto ad Edictum.

SAtisdationis appellatione interdum etiam repromissio continebitur: qua contentus fuit cui satisdatio debebatur.

62. *Gajus* libro vigesimo sexto ad Edictum Provinciale.

TIgni appellatione in lege duodecim tabularum omne genus materiæ, ex qua ædificia constant, significatur.

63. *Ulpianus* [libro septuagesimo primo ad Edictum.]

PENES te amplius est, quam *apud te*, nam apud te est, quod qualiter qualiter à te teneatur; penes te est, quod quodammodo possidetur.

64. *Paulus* libro 67. ad Edictum.

INtestatus est, non tantùm qui testamentum non fecit, sed etiam cujus ex testamento hereditas adita non est.

65. *Ulpianus* libro septuagesimo secundo ad Edictum

HEredis appellatio non solùm ad proximum heredem, sed & ad ulteriores refertur, nam & heredis heres, & deinceps heredis appellatione continetur.

66. *Idem* libro septuagesimo quarto ad Edictum.

MErcis appellatio ad res mobiles tantùm pertinet.

67. *Idem* [libro septuagesimo sexto ad Edictum.

ALienatum non propriè dicitur, quod adhuc in dominio venditoris manet, venditum tamen rectè dicetur.

1. ¶ Donationis verbum ſimpliciter loquendo, omnem donationem comprehendiſſe videtur ſive mortis cauſa, ſive non mortis cauſa fuerit.

68. *Idem* libro ſeptuageſimo ſeptimo ad Edictum.

ILla verba, *arbitratu Lucii Titii fieri*, jus ſignificant, & in ſervum non cadunt.

69. *Idem* libro ſeptuageſimo octavo ad Edictum.

HÆc verba, *Cui rei dolus malus aberit, afuerit*, generaliter comprehendunt omnem dolum, quicunque in hanc rem admiſſus eſt, de qua ſtipulatio eſt interpoſita.

70. *Paulus* libro ſeptuageſimo tertio [ad Edictum.]

SCiendum eſt, heredem etiam per multas ſucceſſiones accipi, nam paucis ſpeciebus heredis appellatio proximum continet. Veluti in ſubſtitutione impuberis, *Quiſquis mihi heres erit, idem filio heres eſto*; ubi heredis heres non continetur, quia incertus eſt. Item in lege Ælia Sentia filius heres proximus poteſt libertum paternum ut ingratum accuſare, non etiam ſi heredi heres extiterit. Idem dicitur in operarum exactione, ut filius heres exigere poſſit, non ex ſucceſſione effectus

1. ¶. verba hæc, *Is ad quem ea res pertinet*, ſic intelliguntur, ut qui in univerſum dominium vel jure civili vel jure prætorio ſuccedit, contineatur.

71. *Ulpianus* libro ſeptuageſimo ad Edictum.

ALiud eſt capere, aliud accipere. Capere cum effectu accipitur, Accipere eſt, ſi quis non

accepit,ut habeat, ideoque non videtur quis capere,quod erit restituturus sicut pervenisse proprie illud dicitur quod est remansurum.

1. ¶ Hæc verba, *His rebus rectè præstari*, hoc significant, ne quid periculum vel damnum ex ea re stipulator sentiret.

7. *Paulus* libro 76 [ad Edictum.]

APpellatione rei, pars etiam continetur

73. *Ulpianus* libro 80. [ad Edictum.]

HÆc verba in stipulatione posita, *Eam rem rectè restitui*, fructus continent, *Rectè* enim verbum pro viri boni arbitrio est.

74. *Paulus* libro secundo ad Edictum ædilium curulium

SIgnatorius anulus ornamenti appellatione non continetur.

75. *Idem* libro 50. ad Edictum.

REstituere is videtur, qui id restituit, quod habiturus esset actor, si controversia ei facta non esset.

76. *Idem* libro quinquagesimo primo ad Edictum.

DEdisse intelligendus est etiam is, qui permutavit, vel compensavit.

77. *Idem* [libro 49 ad Edictum.]

FRugem pro reditu appellari, non solùm quod frumentis aut leguminibus: verùm & quod ex vino silvis cæduis cretifodinis, lapidicinis capitur. Julianus scribit fruges omnes esse, quibus homo vescatur, falsum esse: non enim carnem, aut avem feraśve aut poma fruges dici. Frumentum autem id esse, quod arista se teneat, rectè Gallum definisse, lupinum

num verò & fabam fruges potius dicit: quia non arista, sed siliqua continentur, quæ Servius apud Alfenum in frumento contineri putat.

78. *Paulus* libro 3. ad Plautium.

INterdum proprietatem quoque verbum possessionis significat: sicut in eo, qui possessiones suas legasset, responsum est.

79. *Idem* libro 6. ad Plautium.

IMpensæ necessariæ sunt, quæ si factæ non sint, res aut peritura, aut deterior futura sit.

1. ¶ Utiles impensas esse Fulcinus ait, quæ meliorem dotem faciant, [non] deteriorem esse non sinant: ex quibus reditus mulieri adquiratur: sicut arbusti pastinatione ultrà quam necesse fuerat; item doctrinam puerorum, quorum nomine onerari mulierem ignorantem vel invitam, non oportet: ne cogatur fundo, aut mancipiis carere. In his impensis & pristinum & horreum insulæ dotali adjectum, plerumque dicemus.

2. ¶ Voluptariæ sunt, quæ speciem duntaxat ornant non etiam fructum augent: ut sunt viridia, & aquæ salientes, incrustationes, loricationes, picturæ.

80. *Idem* libro 9 ad Plautium.

INgenerali repetitione legatorum etiam datæ libertates continentur ex mente legis duodecim tabularum.

81. *Idem* libro 10. ad Plautium.

CUm prætor dicat, ut opus factum restituatur, etiam damnum datum actor consequi debet: nam verbo restitutionis omnis utilitas actoris continetur.

82 *Idem* libro 14 ad Paulinum.

VErbum *Amplius* ad eum quoque pertinet, cui nihil debetur: ſicuti ex contrario minus ſolutum videtur, etiam ſi nihil eſſet exactum.

83. *Iavolenus* libro 5. ex Plautio.

PRopriè bona dici non poſſunt quæ plus incommodi, quam commodi habent.

84. *Paulus* libro 2. ad Viteliium.

FIlii appellatione omnes liberos intelligimus.

85 *Marcellus* libro 1. Digeſtorum.

NEratius Priſcus tres facere exiſtimat collegium, & hoc magis ſequendum eſt.

86. *Celſus* libro 5. Digeſtorum.

QUid aliud ſunt jura prædiorum, quàm prædia qualiter ſe habentia? ut bonitas, ſalubritas, amplitudo?

87. *Marcellus* libro duodecimo Digeſtorum

UT Alfenus ait, urbs eſt Roma, quæ muro cingeretur. Roma eſt etiam, qua continenti ædificia eſſent Nam Romam non muro tenus exiſtimari, ex conſuetudine cotidiana poſſe intelligi, cum diceremus Romam nos ire, etiam ſi extra urbem habitaremus

88. *Celſus* libro octavodecimo Digeſtorum.

TAntum quiſque pecuniæ relinquit quantum ex bonis ejus refici poteſt, ſic dicimus, centies aureorum habere, qui tantum in prædiis, cæteriſque ſimilibus rebus habeat. Non idem eſt in fundo alieno legato, quanquam is hereditaria pecunia parari poteſt: neque quiſquam eum, qui pecuniam numera-

tam

tem habet, habere dicit, quidquid ex ea paraxi poteſt.

89. *Pomponius* libro ſexto ad Sabinum.

BOves magis armentorum, quam jumentorum generis appellantur.

1. ¶ Hoc ſermone, *Dum nupta erit*, primæ nuptiæ ſignificantur

2. ¶ Intet edere & reddere tationes, multum intereſt, nec is, qui edere juſſus ſit, reliquum reddere debet, nam & argentarius edere rationem videtur, etiamſi quod reliquum ſit apud eum non ſolvat.

90. *Ulpianus* libro vigeſimo ſeptimo ad Sabinum.

QUi uti optimæ maximæque ſunt, ædes tradit: non hoc dicit, ſervitutem illis deberi, ſed illud ſolum, ipſas ædes liberas eſſe, hoc eſt nulli ſervire.

91. *Paulus* libro 2. Fideicommiſſorum.

MEorum & tuorum appellatione actiones quoque contineri dicendum eſt.

92. *Idem* libro ſeptimo [Quæſtionum.]

PRoximus eſt cui nemo antecedit, ſupremus eſt, quem nemo ſequitur.

93. *Celſus* [libro decimonono Digeſtorum.]

MOventium item mobilium appellatione idem ſignificamus, ſi tamen apparet defunctum animalia duntaxat, quia ſe ipſa moverent, moventia vocaſſe, quod verum eſt.

94. *Idem* libro 20. Digeſtorum.

VErbum reddendi quanquam ſignificatum habet retrò dandi, recipit tamen & per ſe dandi ſignificationem.

95. *Marcellus* libro 14. Digestor.

POtest reliquorum appellatio & universos significare.

96. *Celsus* libro 25. Digestorum.

LIttus est, quousque maximus Fluctus à mari pervenit. idque Marcum Tullium ajunt, cum arbiter esset, primum constituisse.

1. ¶ Arædia dicimus aliquorum esse, non utique communiter habentium ea, sed [vel] alio aliud habente.

97. *Idem* libro 32 Digestorum.

CUm stipulamur, *Quanta pecunia ex hereditate Titii ad te pervenerit*: res ipsas. quæ pervenerunt, non pretia earum spectare videmur.

98. *Idem* libro 39. Digestorum.

CUm bisextum Kalendis est: nihil refert [utrum] priore an posteriore die quis natus sit. & deinde sextum Kalendas ejus natalis dies est, nam id biduum pro uno die habetur: sed posterior dies intercalatur, non prior, ideo quo anno intercalatum non est, sexto Kalendas natus, cum bissextum Kalendis est, priorem diem natalem habet.

1. ¶ Cato putat; mensem intercalarem addititium esse, omnesque ejus dies pro momento temporis observat, extremoque diei mensis Februarii attribuit Quintus Mucius.

2. ¶ Mensis autem intercalaris constat ex diebus viginti octo.

99. *Ulpianus* libro 1. de Officio Consulis.

NOtionem accipere possumus & cognitionem & jurisdictionem.

1. ¶ Continentes provincias accipere debemus

mus eas quæ Italiæ junctæ ſunt; utputa Galliam, ſed & Provinciam Siciliam magis inter continentes accipere nos oportet, quæ modico freto Italia dividitur.

2. ¶ Inſtrumentorum appellatione quæ comprehendantur, perquam difficile erit ſeparare, quæ enim propriè ſint inſtrumenta propter quæ dilatio danda ſit, inde dignoſcemus, ſi in præſentiam perſonæ, quæ inſtruere poſſit, dilatio petatur: puta qui actum geſſit, licet in ſervitute: vel qui actor fuit conſtitutus: putem videri inſtrumentorum cauſa peti dilationem.

100. *Idem* libro 2. de officio conſulis.

SPecioſas perſonas accipere debemus, clariſſimas perſonas utriuſque ſexus, item eorum, quæ ornamentis ſenatoris utuntur.

101. *Modeſtinus* libro 9. Differentiarum.

INter ſtuprum & adulterium, hoc intereſſe quidam putant: quod adulterium in nuptam ſtuprum in viduam committitur, ſed lex Julia de adulteriis hoc verbo indifferenter utitur.

1. ¶ Divortium inter virum & uxorem fieri dicitur, repudium verò ſponſæ remitti videtur, quod & in uxoris perſonam non abſurdè cadit.

2. ¶ Verum eſt morbum eſſe temporalem corporis imbecillitatem, vitium verò perpetuum corporis impedimentum, veluti ſi talum excuſſit. Nam & luſcus itaque vitioſus eſt

3. ¶ Servis legatis etiam ancillas deberi, quidam putant: quaſi commune nomen utrumque ſexum contineat.

102. *Idem* libro 7. Regularum.

DErogatur legi, aut abrogatur : derogatur legi, cum pars detrahitur, abrogatur legi, cum prorsus tollitur.

103. *Idem* libro 8. Regularum.

LIcet capitalis Latine loquentibus omnis causa existimationis videatur : tamen appellatio capitalis, mortis, vel amissionis civitatis, intelligenda est.

104 *Idem* libro secundo excusationum.

(H) τῶν τέκνων προσηγορία καὶ ἐπὶ τὰς ἐγγόνας ἐκτείνεται.

NAtorum appellatio & ad nepotes extenditur.

105. *Idem* [libro undecimo Responsorum.]

MOdestinus respondit, his verbis, *Libertis libertabusque meis*, libertum libertæ testatoris non contineri.

106. *Idem* libro singulari de Præscriptionibus.

DImissoriæ litteræ dicuntur, quæ vulgo apostolici dicuntur, dimissoriæ autem dictæ, quod causa ad eum, qui appellatus est, dimittitur.

107. *Idem* libro tertio Pandectarum.

DEsignare libertum hoc est, testificari, cujus ex liberis libertum eum esse voluit.

108. *Idem* libro 4. Pandectarum.

DEbitor intelligitur is, à quo invito exigi pecunia potest.

109. *Idem* libro 5. Pandectarum.

BOnæ fidei emptor esse videtur, qui ignorávit eam rem alienam esse: aut putavit eum, qui vendidit, jus vendendi habere, puta procuratorem aut tutorem esse.

110. *Idem* libro 6. Pandectarum.

SEquester dicitur, apud quem plures eandem rem, de qua controversia est, deposuerunt: dictus ab eo, quod occurrenti, aut quasi sequenti eos, qui contendunt, committitur.

111 *Javolenus* libro 6. ex Cassio.

CEnseri est constituere, & præcipere: unde etiam dicere solemus, Censeo hoc facias: & semel aliquid censuisse. inde censoris nomen videtur esse tractum.

112. *Idem* libro 11. ex Cassio.

LIttus publicum est eatenus, qua maximè fluctus exæstuat. Ideoque juris est in lacu, nisi is totus privatus est.

113. *Idem libro* 14. ex Cassio.

MOrbus sonticus est, qui cuique rei noceet.

114. *Idem* libro 15. ex Cassio.

SOlvendo esse nemo intelligitur, nisi qui solidum potest solvere.

115. Idem libro 4. Epitomarum.

QUæstio est, fundus à possessione vel agro, vel prædio quid distet, fundus est omne quidquid solo tenetur. Ager est, [si] species fundi ad usum hominis comparatur. Possessio ab agro juris proprietate distat, quidquid enim apprehendimus, cujus proprietas ad nos non pertinet, aut nec potest pertinere: hoc possessionem appellamus. Possessio ergo usus,

ager proprietas loci est. Prædium utrinsque suprascriptæ nomen generale est: nam & ager & possessio hujus appellationis species sunt.

116. *Idem* libro 7. Epistolarum.

QVisquis mihi alius filii filiusve heres sit, Labeo non videri filiam contineri: Proculus contra, mihi Labeo videtur verborum figuram sequi. Proculus mentem testantis respondit: Non dubito, quin Laveonis sententia vera non sit.

117. *Idem* libro 9. Epistolarum,

NOn potest videri minùs solvisse is, in quem amplioris summæ actio non competit.

118. *Pomponius* libro 2. ad Quintum Mucium.

HOstes hi sunt, qui nobis aut quibus nos publicè bellum decrevimus, cæteri latrones aut prædones sunt.

119. *Idem* libro tertio [ad Quintum Mucium]

HEreditatis appellatio sine dubio continet etiam damnosam hereditatem Juris enim nomen est: sicuti bonorum possessio.

120. *Idem* libro quinto [ad Quintum Mucium.]

VErbis legis duodecim tabularum his, *Vel legas sit suæ rei, ita jus esto*, latissima potestas tributa videtur & heredis instituendi, & legata, & libertates dandi, tutelas quoque constituendi, sed id interpretatione coangustatum est vel legum, vel auctoritate jura constituentium.

121.

121. *Idem* libro sexto [ad Quintum Mucium.]

USura pecuniæ, quam percipimus, in fructu non est : quia non ex ipso corpore, sed ex alia causa est, id est, nova obligatione.

122. *Idem* libro octavo ad Quintum Mucium.

SErvius ait : si ita scriptum sit, *Filio filiisque meis hosce tutores do* : masculis duntaxat tutores datos? quoniam singulari casu hoc, *filio*, ad pluralem videtur transiisse, continentem eundem sexum, quem singularis prior positus habuisset, sed hoc facti, non juris habet quæstionem, potest enim fieri, ut singulari casu de filio senserit, deinde plenius omnibus liberis prospexisse in tutore dando voluerit, quod magis rationabile esse videtur.

123. *Idem* libro vigesimo sexto ad Quintum Mucium.

VErbum erit interdum etiam præteritum, nec solum futurum tempus demonstrat, quod est nobis necessarium scire, & cum codicilli ita cõfirmati testamento fuerint, *Quod in codicillis scriptum erit*, utrumne futuri temporis demonstratio fiat an etiam præteriti, si ante scriptos codicillos quis relinquat, quod quidem ex voluntate scribentis interpretandum est Quemadmodum autem hoc verbum *est*, non solum præsens. sed & præteritum tempus significat : ita & hoc verbum *erit*, non solùm futurum, sed interdum etiam præteritum tempus demonstrat, nam cum dicimus, *Lucius Titius solutus est* [*ab*] *obligatione* :& præteritum & præsens significamus : si-

cut hoc, *Lucius Titius allegatus est*, & idem fit, cum ita loquimur. *Troja capta est*, non enim ad præsentis facti demonstrationem refertur is sermo, sed ad præteritum.

124. *Proculus* libro secundo Epistolarum.

HÆc verba, *ille aut ille*, non solum disjunctivæ, sed etiam subdisjunctivæ orationis sunt. Disjunctivum est: veluti cum dicimus, *aut dies aut nox est*, quorum posito altero, necesse est tolli alterum: item sublato altero, poni alterum, ita simili figuratione verbum potest esse subdisjunctivum. Subdisjunctivi autem genera sunt duo. Vnum, cum ex propositis finibus ita non potest uterque esse, ut possit neuter esse, veluti cum dicimus, *aut sedet, aut ambulat*, nam ut nemo potest utrumque simul facere: ita aliquis potest neutrum; veluti is, qui accumbit. Alterius generis est, cum ex propositis finibus ita non potest neuter esse, ut possit utrumque esse, veluti cum dicimus, *omne animal aut facit, aut patitur*, nullum est enim, quod nec facit, nec patiatur: at potest simul & facere, & pati.

125. *Idem* libro 5 Epistolarum.

NEpos Proculo suo salutem. Ab eo, qui ita dotem promisit. *Cùm commodum erit dotis filiæ meæ tibi erunt aurei centum*, putasne protinus nuptiis factis dotem peti posse? quid, si ita promisisset. *Cum potuero, dotis erunt*? quod si aliquam vim habeat posterior obligatio, *possit* verbum quo modo interpretaris? utrum ære alieno deducto, an extante? Proculus: Cùm dotem quis (ita) promisit, *Cùm potuero, dotis tibi erunt centum*: existimo ad id, quod actum est,

inter-

interpretationem redigendam esse, nam qui ambiguè loquitur : id loquitur, quod ex his, quæ significantur, sensit, proprius est tamen, ut hoc eum sensisse existimem, deducto ære alieno potero, potest etiam illa accipi significatio, cum salva dignitate mea potero, quæ interpretatio eo magis accipienda est, si ita promissum est, *cùm commodum erit* : hoc est cum sine incommodo meo potero.

126. *Idem* libro 6. Epistolarum.

SI, cum fundum tibi darem, legem ita dixi, *Uti optimus maximusque esset*, & adjeci, jus fundi deterius factum non esse per dominum præstabitur, amplius eo præstabitur nihil: etiam si prior pars, qua scriptum est, *uti optimus maximusque sit*, liberum esse significat, eoque, si posterior pars adjecta non esset, liberum præstare deberem : tamen inferiore parte satis me liberatum puto, quod ad jura attinet, ne quid aliud præstare debeam, quam jus fundi per dominum deterius factum non esse.

127. *Callistratus* libro quarto de Cognitionibus.

VEstis appellatione tam virilis, quàm muliebris, & scenica, etiam si in tragica, aut citharœdica sit, continetur.

128. *Ulpianus* (libro primo) ad legem Juliam & Papiam.

SPadonum generalis appellatio est: quo nomine tam hi, qui natura spadones sunt: Item thlibiæ, thlasiæ, sed & si quod aliud genus spadonum est, continentur.

129. *Paulus* libro primo ad legem Juliam & Papiam.

QUi mortui naſcuntur, neque nati, neque procreati videntur: quia nunquam liberi appellari potuerunt.

130. *Vlpianus* libro ſecundo ad legem Juliam & Papiam.

LEge obvenire hereditatem non impropriè quis dixerit & eam, quæ ex teſtamento defertur: quia lege duodecim tabularum teſtamentariæ hæreditates confirmantur.

131. *Idem* libro tertio ad legem Juliam & Papiam.

ALiud fraus eſt, aliud pœna, fraus enim ſine pœna eſſe poteſt: pœna ſine fraude eſſe non poteſt, pœna eſt noxæ vindicta, fraus & ipſa noxa dicitur, & quaſi pœnæ quædam præparatio.

1. § inter multam autem & pœnam multum intereſt: cum pœna generale ſit nomen, omnium delictorum coërcitio: multa ſpecialis peccati, cujus animadverſio hodie pecuniaria eſt pœna autem non tantum pecuniaria, verùm capitis & exiſtimationis irrogari ſolet, & multa quidem ex arbitrio ejus venit, qui multam dicit: pœna non irrogatur, niſi quæ quaque lege, vel quo alio jure ſpecialiter huic delicto impoſita eſt, quinimmò multa ibi dicitur, ubi ſpecialis pœna non eſt impoſita. Item multam is dicere poteſt, cui jurisdictio data eſt: magiſtratus ſolos & præſides provinciarum poſſe multam dicere mandatis permiſſum eſt, pœnam autem unuſquiſque irrogare poteſt, cui hujus criminis ſive delicti exſecutio competit.

132. *Paulus* libro tertio ad legem Juliam & Papiam.

ANniculus amittitur, qui extremo anni die moritur, & consuetudo loquendi id ita esse declarat, *Ante diem decimum Kalendarum*, *post diem decimum Kalendarum*, neque utro enim sermone undecim dies significantur.

1. ¶ Falsum est eam peperisse, cui mortuæ filius exsectus est.

133. *Ulpianus* libro quarto ad legem Juliam & Papiam.

SI quis sic dixerit, ut intra diem mortis ejus aliquid fiat: ipse quoque dies, quo quis mortuus est numeratur.

134. *Paulus* libro secundo ad legem Juliam & Papiam.

ANniculus non statim ut natus est, sed trecentesimo sexagesimo quinto die dicitur, incipiente planè, non exacto die: quia annum civiliter, non ad momenta temporum, sed ad dies numeramus.

135. *Ulpianus* libro quarto ad legem Iuliam & Papiam.

QVæret aliquis: si portentosum, vel monstrosum, vel debilem mulier ediderit, vel qualem visu vel vagitu novum, non humanæ figuræ, sed alterius magis animalis, quam hominis partum: an, quia enixa est, prodesse ei debeat? & magis est, ut hæc quoque parentibus prosint, nec enim est, quod eis imputetur, quæ, qualiter potuerunt, statutis obtemperaverunt: neque id, quod fataliter accessit, matri damnum injungere debet.

136. *Idem* libro quinto ad legem Iuliam & Papiam.

GEneri appellatione & neptis, & proneptis, tam ex filio, quam ex filia editorum, cæterarumque maritos contineri, manifestum est.

137. *Paulus* libro secundo ad legem Iuliam & Papiam.

TEr enixa videtur, etiam qui trigeminos peperit.

138 *Idem* libro quarto ad legem Iuliam & Papiam.

HÆreditatis appellatione bonorum quoque possessio continetur.

139. *Vlpianus* libro septimo ad legem Iuliam & Papiam.

ÆDificia Romæ fieri etiam ea videntur, quæ in continentibus Romæ ædificiis fiant.

1 ¶ Perfecisse ædificium is videtur, qui ita consummavit, ut jam in usu esse possit.

140. *Paulus* libro sexto ad legem Iuliam & Papiam.

CEpisse quis intelligitur, quamvis alii adquisiit.

141. *Vlpianus* libro octavo ad legem Iuliam & Papiam.

ETiam ea mulier, cum moreretur, creditur filium habere, quæ excisso utero edere possit, nec non etiam alio casu mulier potest habere filium, quem mortis tempore non habuit: ut puta cum, qui ab hostibus remeavit.

142. *Paulus* libro sexto ad legem Iuliam & Papiam.

TRipliei modo conjunctio intelligitur, aut enim re per se conjunctio contingit, aut re & verbis, aut verbis tantum. Nec dubium est quin conjuncti sint, quos & nominum & rei complexus jungit, veluti, *Titius & Mævius ex parte dimidia heredes sunto*, vel (ita) *Titius Mæviusque heredes sunto*. Vel, *Titius cum Mævio ex parte dimidia heredes sunto*, videamus autem: ne, etiam si hos articulos detrahas &, quæ, cum, interdum tamen conjunctos accipi oporteat, veluti *Lucius Titius, Publius Mævius ex parte dimidia heredes sunto*, vel ita, *Publius Mævius, Lucius Titius heredes sunto*. *Sempronius ex parte dimidia heres esto*, ut Titius & Mævius veniant in partem dimidiam, & re & verbis conjuncti videantur. *Lucius Titius ex parte dimidia heres esto. Sejus ex parte, qua Lucium Titium heredem instituit, heres esto. Sempronius ex parte dimidia heres esto.* Iulianus dubitari posse, tres semisses facti sint, an Titius in eundem semissem cum Gajo & Seja instituturus sit, sed eo quod Sempronius quoque ex parte dimidia scriptus est verisimilius esse, in eundem semissem duos coactos, & conjunctim heredes scriptos esse.

143. *Vlpianus* libro nono (ad legem Iuliam & Papiam.)

ID apud se quis habere videtur, de quo habet actionem, habetur enim, quod peti potest.

144. *Paulus* libro decimo ad legem Juliam & Papiam.

Libro memorialium.

MAssurius scribit pellicem apud antiquos eam habitam, quæ cum uxor non esset, cum aliquo tamen vivebat: quam nunc verò nomine amicam, paulo honestiore concubinam appellari, Granius Flaccus in libro de jure Papiriano scribit, pellicem nunc vulgò vocari, quæ cum eo, cui uxor sit, corpus misceat, quosdam eam, quæ uxoris loco sine nuptiis in domo sit, quam Παλλακὴν Græci vocant.

145. *Ulpianus* libro decimo (ad legem Juliam & Papiam.)

VIrilis appellatione interdum etiam totam hæreditatem contineri dicendum est.

146. *Terentius Clemens* libro 2. (ad legem Iuliam & Papiam.)

SOceri, socrus appellatione avum quoque & aviam uxoris vel mariti contineri, respondetur.

147. *Idem* libro tertio ad legem Iuliam & Papiam.

QVi in continentibus urbis nati sunt, Romæ nati intelligantur.

148. *Gajus* libro octavo ad legem Iuliam & Papiam.

NOn est sine liberis, cui vel unus filius, una ve filia est, hæc enim enuntiatio, *habet liberos*, (*non habet liberos*) semper pluralivo numero profertur: sicut & pugillares, & codicilli.

149. *Idem* libro decimo ad legem Iuliam & Papiam.

NAm quem sine liberis esse, dicere non possumus: hunc necesse est dicamus liberos habere.

130. *Idem* libro nono ad legem Iuliam & Papiam.

SI ita à te stipulatus fuero, *Quanto minus à Titio consecutus fuero, tantum dare spondes?* non solet dubitari, quin si nihil à Titio fuero consecutus, totum debeas, quod Titius debuerit.

151. *Terentius Clemens* libro 5. ad legem Iuliam & Papiam.

DElata hæreditas intelligitur, quam quis possit adeundo consequi.

152. *Hujus* libro decimo ad legem Iuliam & Papiam.

HOminis appellatione tam fœminam, quam masculum contineri, non dubitatur.

153. *Terentius Clemens* libro 11. ad legem Iuliam & Papiam.

INtelligendus est mortis tempore fuisse, qui in utero relictus est.

154. *Macer* (libro primo ad legem vigesimam.)

MIlle passus non à militario urbis, sed continentibus ædificiis numerandi sunt.

155. *Licinius Rufinus* libro septimo Regularum.

PRoximi appellatione etiam ille continetur qui solus est.

156. *Idem* libro 10. Regularum.

MAjore parte anni possedisse quis intelligitur, etiamsi duobus mensibus possederit: si modo adversarius ejus aut paucioribus diebus, aut nullis possederit.

157. *Ælius Gallus* libro 1. de verborum, quæ ad jus pertinent, significatione.

PAries est, sive murus, sive macceria est.

1. ¶ Item via est, sive semita, sive iter est.

158. *Celsus* libro vigesimo quinto Digestorum.

INusu juris frequenter uti nos Cascellius ait singulari appellatione, cum plura generis ejusdem significare velimus, nam & multum hominem venisse Romam: & piscem vilem esse dicimus. Item in stipulando satis habemus de herede cavere. *Si ea res secundùm me heredemve meum judicata erit*, & rursus. *Quod ob eam rem te heredemve tuum*, nempe æquè, si plures heredes sint, continentur stipulatione.

159. *Ulpianus* libro primo ad Sabinum.

ETiam aureos nummos æs dicimus.

160. *Idem* (libro secundo ad Sabinum.)

CEterorum & reliquorum appellatione etiam omnes continentur, ut Marcellus dixit, circa eum cui optio servi legata est, ceteri Sempronio: nam tentat, si non optet, omnes ad Sempronium pertinere.

161 *Idem* libro 7. ad Sabinum.

NOn est pupillus, qui in utero est.

162. *Pomponius* libro secundo ad Sabinum.

IN vulgari substitutione, qua ei, qui supremus morietur, heres substituitur, rectè substitutus etiam unico intelligitur: exemplo duodecim tabularum, ex quibus proximis adgnatus & solus habetur.

1. ¶ Si quis ita in testamento scripserit. *Si quid filio meo acciderit, Damas servus meus liber esto*: mortuo filio, Damas liber erit, licet enim accidant & vivis, sed vulgi sermone etiam mors significatur.

163. *Paulus* libro 2. ad Sabinum.

ILla verba *Optimus maximusque*, vel in eum cadere possunt, qui solus est. Sic & circa edictum prætoris supremæ tabulæ habentur & solæ.

1. ¶ Pueri appellatione etiam puella significatur, nam & fœminas puerperas appellant retentes ex partu, & Græcè παιδίον communiter appellatur.

164. *Ulpianus* libro quinto decimo ad Sabinum.

NOmen filiarum & in posthumam cadere, quæstionis non est, quamvis posthumæ non cadere in eam, quæ in rebus humanis sit, certum sit.

1. ¶ Partitionis nomen non semper dimidium significat: sed prout est adjectum, potest enim juberi aliquis & maximam partiri posse, & vigesimam, & tertiam, & prout libuerit, sed si non fuerit portio adjecta, dimidia pars debetur.

2. ¶ Habere, sicut pervenire, cum effectu accipiendum est.

165. *Pomponius* libro 5. (ad Sabinum.)

VEnisse ad hæredem nihil intelligitur, nisi deducto ære alieno.

166. *Idem* libro sexto ad Sabinum.

URbana familia, & rustica, non loco, sed genere distinguitur, potest enim aliquis dispensator non esse servorum urbanorum numero: veluti is, qui rusticarum rerum rationes dispenset, ibique habitet, non multum abest à villico, insularius autem urbanorum numero est. Videndum tamen est, ipse dominus, quorum loco quemque habuerit; quod ex numero familiæ, & vicariis apparebit.

1. ¶ Pernoctare extra urbem intelligendus est, qui nulla parte noctis in urbe est. *Per* enim totam noctem significat.

167. *Vlpianus* libro vigesimo quinto ad Sabinum.

CArbonum appellatione materiam non contineri, sed an lignorum? & fortasis quis dicet, nec lignorum: non enim lignorum gratia habuit. Sed & titiones, & alia ligna cocta, ne fumum faciant, utrum ligno, an carboni an suo generi adnumerabimus? & magis est, ut proprium genus habeatur. Sulphurata quoque de ligno æquè eandem habebunt definitionem. Ad faces quoque parata non erunt lignorum appellatione comprehensa, nisi hæc fuit voluntas. Idem & de nucleis olivarum, sed & de balanis est, vel si qui alii nuclei. De pinu autem integri strobili, ligni appellatione continebuntur.

168. *Paulus* libro quarto (ad Sabinum.)

PAli & pertica in numerum materiæ redigendi sunt, & ideo lignorum appellatione non continentur.

169. *Idem* libro 5 ad Sabinum.

NOn tantum in traditionibus, sed & in emptionibus, & stipulationibus, & testamentis adjectio hæc, *Uti optimus maximusque est*, hoc significat, ut liberum præstetur prædium, non ut etiam servitutes eidebeantur.

170. *Ulpianus* libro trigesimo tertio ad Sabinum.

HÆredis appellatione omnes significari successores credendum est, etsi verbis non sint expressi.

171. *Pomponius* libro sextodecimo ad Sabinum.

PErvenisse ad te rectè dicitur, quod per te ad alium pervenerit: ut in hæreditate à liberto per patronum filiumfamilias patri ejus adoptivo adquisita responsum est.

172. *Ulpianus* libro trigesimooctavo ad Sabinum.

LIberti appellatione etiam libertam contineri placuit.

173. *Idem* libro trigesimo nono ad Sabinum.

COllegarum appellatione hi continentur, qui sunt ejusdem potestatis.

1. ¶ Qui extra continentia urbis est, abesse cæterum usque ad continentia, non abesse videbitur.

174. *Idem* libro quadragesimo (secundo ad Sabinum.)

ALiud est promittere furem non esse, aliud furto noxaque solutum, qui enim dicet furem non esse, de hominis proposito loquitur, qui furtis noxaque solutum, nemini esse furti obligatum promittit.

175. *Pomponius* libro vigesimo secundo (ad Sabinum.)

FAcicndi verbo, reddendi etiam causa continetur.

176. *Vlpianus* libro quadragesimo quinto ad Sabinum.

SOlutionis verbo, satisfactionem quoque omnem accipiendam placet, solvere dicimus, eum qui fecit, quod facere promisit.

177. *Idem* libro quadragesimo septimo ad Sabinum.

NAtura cavillationis quam Græci σωρίτην (*id est, acervalem syllogismum*) appellaverunt, hæc est, ut ab evidenter veris per brevissimas mutationes disputatio ad ea, quæ evidenter falsa sunt, perducatur.

178. *Idem* libro quadragesimo nono ad Sabinum.

PEcuniæ verbum, non solum numeratam pecuniam complectitur: verum omnem omninò pecuniam, hoc est, omnia corpora, nam corpora quoque pecuniæ appellatione contineri, nemo est qui ambiget.

1. ¶ Hereditas juris nomen est, quod & accessionem & decessionem in se recipit: hereditas autem vel maximè fructibus augetur.

2. ¶ Actionis verbum & speciale est, &

generale, nam omnis actio dicitur, sive in personam, sive in rem sit petitio, sed plerumque actiones personales solemus dicere, petitionis autem verbo, in rem actiones significari videntur, persecutionis verbo extraordinarias persecutiones puto contineri: ut puta fideicommissorum, & si quæ aliæ sunt, quæ non habent juris ordinarii executionem.

§. Hoc verbum *debuit* omnem omninò actionem comprehendere intelligitur, sive civilis, sive honoraria, sive fideicommissi fuit persecutio.

179. *Idem* libro quinquagesimo primo ad Sabinum.

INter hæc verba, *Quanti ea res erit*, vel, *Quanti eam rem esse paret*, nihil interest: in utraque nempe clausula placet veram rei æstimationem fieri.

180. *Pomponius* libro trigesimo ad Sabinum.

TVgurii appellatione omne ædificium, quod rusticæ magis custodiæ convenit, quam urbanis ædibus, significatur.

1. § Ofilius ait, tugurium à tecto, tanquam regularium, esse dictum: ut toga, quod ea tegamur.

181. *Idem* (libro 35. ad Sabinum.)

VErbum illud *pertinere*, latissimè patet, nam & eis rebus petendis aptum est, quæ dominii nostri sunt: & eis, quas jure aliquo possideamus, quamvis non sint nostri dominii, pertinere ad nos etiam ea dicimus, quæ in nulla eorum causa sint, sed esse possint.

182. *Vlpianus* libro vigesimoseptimo ad Edictum.

(PAterfamilias) liber peculium non potest habere, quemadmodum nec servus bona.

183. *Idem* libro vigesimooctavo ad Edictum.

TAbernæ appellatio declarat omne utile ad habitandum ædificium, non ex eo quod tabulis cluditur.

184 *Paulus* libro trigesimo (ad Edictum.

INde tabernacula, & contubernales dicti sunt.

185. *Vlpianus* libro vigesimo octavo ad Edictum.

INstructam autem tabernam sic accipimus, quæ & rebus & hominibus ad negotiationem paratis constat.

86. *Idem* (libro trigesimo ad Edictum.)

COmmendare nihil aliud est, quam deponere.

187 *Idem* libro trigesimo (secundo ad Edictum.)

VErbum *Exacta pecunia*, non solùm ad solutionem referendum est: verùm etiam ad delegationem.

118. *Paulus* libro trigesimo tertio ad Edictum.

HAbere duobus modis dicitur: altero, jure dominii, altero, obtinere sine interpellatione id, quod quis emerit.

1. ¶ Cautum intelligitur; sive personis, sive rebus cautum sit.

189.

189. *Idem* libro trigesimo quarto
(ad Edictum.)

FAcere oportere & hanc significationem habet, ut abstineat quis ab eo facto, quod contra conventionem fieret & curaret ne fiat.

190. *Ulpianus* libro trigesimo quarto
ad Edictum.

PRovinciales eos accipere debemus, qui in provincia domicilium habent: non eos, qui ex provincia oriundi sunt.

191. *Paulus* libro trigesimo quinto
(ad Edictum)

INter divortium & repudium, hoc interest, quod repudiari etiam futurum matrimonium potest: non rectè autem sponsa divortisse dicitur: quod divortium ex eo dictum est, quod in diversas partes eunt, qui discedunt.

192. *Ulpianus* libro trigesimo septimo
ad Edictum.

HÆc adjectio *plurisve*, non infinitam pecuniam continet, sed modicam: ut taxatio hæc, *solidos decem plurisve*, ad minutulam summam referatur.

193. *Idem* libro trigesimo octavo ad Edictum.

HÆc verba, *Quanti eam rem paret esse*, non ad quod interest, sed ad rei æstimationem referuntur.

194. *Ulpianus* (libro quadragesimo
tertio ad Edictum)

INter donum & munus, hoc interest, quod inter genus & speciem nam genus esse donum. Labeo à donando dictum, munus speciem, nam munus esse donum cum causa, ut puta natalicium, nuptalicium.

195. *Idem* libro quadragesimo sexto ad Edictum.

PRonuntiatio sermonis in sexu masculino ad utrumque sexum plerumque porrigitur.

1. ¶ *Familiæ* appellatio qualiter accipiatur, videamus, & quidem variè accepta est, nam & in res, & in personas deducitur. In res, ut puta in lege duodecim tabularum his verbis, *adgnatus proximus familiam habeto* Ad personas autem refertur familiæ significatio ita, cum de patrono & liberto loquitur lex: *ex ea familia*, inquit, *in eam familiam*, & hic de singularibus personis legem loqui constat.

2. ¶ Familiæ appellatio refertur & ad corporis cujusdam significationem, quod aut jure proprio ipsorum, aut communi universæ cognationis continetur. Jure proprio familiam dicimus, plures personas, quæ sunt sub unius potestate aut natura, aut jure subjectæ: ut puta patremfamilias, matremfamilias, filiumfamilias, filiamfamilias, quinque deinceps vicem eorum sequuntur, ut puta nepotes, & neptes, & deinceps. Pater autem familias appellatur, qui in domo dominium habet, rectèque hoc nomine appellatur, quamvis filium non habeat, non enim solam personam ejus, sed & jus demonstramus, denique & pupillum patremfamilias appellamus, & cum paterfamilias moritur, quotquot capita ei subjecta fuerint, singulas familias incipiunt habere, singuli enim patrumfamiliarum nomen subeunt. Idemque eveniet & in eo, qui emancipatus est: nam & hic sui juris effectus, propriam familiam habet. Communi jure

fami-

familiam dicimus omnium adgnatorum: nam etsi patrefamilias mortuo singuli singulas familias habent, tamen omnes, qui sub unius potestate fuerunt, rectè ejusdem familiæ appellabuntur, qui ex eadem domo & gente proditi sunt.

3. ¶ Servitium quoque solemus appellare familias, ut in edicto prætoris ostendimus sub titulo de furtis, ubi prætor loquitur de familia publicanorum, sed ibi non omnes servi, sed corpus quoddam servorum demonstratur hujus rei causa paratum, hoc est, vectigalis causa: alia autem parte edicti omnes servi continentur, ut de hominibus coactis, & vi bonorum raptorum: item redhibitoria, si deterior res reddatur emptoris opera, aut familiæ ejus, & interdicto unde vi, familiæ appellatio omnes servos comprehendit, sed & filii continentur.

4. ¶ Item appellatur familia plurium personarum, quæ ab ejusdem ultimi genitoris sanguine proficiscuntur, sicuti dicimus familiam Juliam, quasi à fonte quodam memoriæ.

5. ¶ Mulier autem familiæ suæ & caput, & finis est.

196. *Gajus* libro sexto decimo ad Edictum Provinciale.

FAMILIÆ appellatione & ipse princeps familiæ continetur.

1. ¶ Fœminarum liberos in familia earum non esse, palàm est: quia qui nascuntur, patris non matris, familiam sequuntur.

197. *Vlpianus* libro quinquagesimo ad Edictum.

INdicasse est detulisse, arguisse, accusasse, & conviciisse.

198. *Idem* libro 2. de omnibus tribunalibus.

URbana prædia, omnia ædificia accipimus, non solum ea, quæ sunt in oppidis: sed & si fortè stabula sunt, vel alia meritoria in villis, & in vicis: vel si prætoria voluptati tantum deservientia: quia urbanum prædium non locus facit, sed materia. Proinde horti quoque, si qui sunt in ædificiis constituti, diceodum sit urbanorum appellatione contineri. Plane si plurimum horti in reditu sunt, vinearii fortè, vel etiam olitorii, magis hæc non sunt urbana.

199. *Idem* libro octavo de omnibus tribunalibus.

ABsentem accipere debemus eum, qui non est eo loco, in quo loco petitur, non enim trans mare absentem desideramus, & si fortè extra continentia urbis sit, abest, cæterum usque ad continentia, non abesse videbitur, si non latitet.

1. ¶ Abesse non videbitur, qui ab hostibus captus est, sed qui à latronibus detinetur.

200. *Iulianus* libro secundo Digestorum.

HÆc stipulatio *Noxis solutum præstare?* non existimatur ad eas noxas pertinere, quæ publicam exercitionem, & coercitionem capitalem habent.

201.

201. *Idem* libro octuagesimo primo Digestorum.

IVsta interpretatione recipiendum est, ut appellatione filii sicuti filiamfamilias contineri sæpè respondebimus, ita & nepos videatur comprehendi, & patris nomine avus quoque demonstrari intelligatur.

202. *Alfenus Varus* (libro secundo Digestorum)

CVm in testamento scriptum esset, ut hæres in funere, aut in monumento duntaxat aureos centum consumeret, non licet minus consumere, si amplius vellet, licet: neque ob eam rem contra testamentum facere videtur.

203. *Idem* libro septimo Digestorum.

IN lege censoria portus Siciliæ inscriptum erat, *Servos quos domo quis ducet suo usu, pro his portorium ne dato*, quærebatur, si quis à Sicilia servos Romam mitteret fundi instruendi causa, utrum pro his hominis portorium dare deberet, necne, respondit, duas esse in hac scriptura quæstiones; primam, quid esset *domum* ducere: alteram, quid esset *suo usu* ducere. Igitur quæri soleret utrum ubi quisque habitaret, sive in provincia, sive in Italia, an duntaxat in sua cujusque patria domus esse rectè dicetur: sed de ea re constitutum esse, eam domum unicuique nostrum debere existimari, ubi quisque sedes & tabulas haberet, suarumque rerum constitutionem fecisset. Quid autem *usu su*, magnam habuisse dubitationem, & magis placet, quod victus sui causa paratum est, tantum contineri. Itemque de servis eadem ratione quæri, qui eorum

usu

usus sui causa parati essent : utrum dispensatores, insularii, villici, atrienses, textores, operarii, quoque rustici, qui agrorum colendorum causa haberentur, ex quibus (agris) paterfamilias fructus caperet, quibus se tueretur: omnes denique servos, quos quisque emisset, ut ipse haberet, atque eis ad aliquam rem uteretur, neque ideo emisset, ut venderet. Et sibi videri eos demum usus sui causa patremfamilias habere, qui ad ejus corpus tuendum, atque ipsius cultum præpositi, destinatique essent, quo in genere junctores, cubicularii, coci, ministratores, atque alii, qui ad ejusmodi usum parati essent, numerarentur.

204. *Paulus* libro 2 epitomarum (Alfeni.)

PVeri appellatio tres significationes habet: unam, cum omnes servos pueros appellaremus: alteram, cum puerum contrario nomine puellæ diceremus: tertiam, cum statem puerilem demonstraremus.

205. *Idem* libro quarto Epitomarum Alfeni.

QVi fundum vendidit, pomum recepit: nuces, & ficos, & uvas duntaxat duracinas, & purpureas, & quæ ejus generis essent, quas non vini causa haberemus, quas Græi προξιμους, id est, *comestibiles*, appellarent, recepta videri.

206. *Iulianus* libro 6. ex Minicio.

VInaria vasa propriè vasa torcularia esse placet: dolia autem & serias tamdiu in ea causa esse, quamdiu vinum haberent, cum sine vino esse desinerent, in eo numero non esse;

esse: quoniam ad alium usum transferri possent, veluti si frumentum in his addatur, eandem causam amphorarum esse: ut cum vinum habeant, tum in vasis vinariis : cum inanes sint, tum extra numerum vinariorum sint, quia aliud in his addi possit.

207. *Africanus* libro 3. Quæstionum.

MErcis appellatione homines non contineri, Mela ait, & ob eam rem mangones non mercatores, sed venaliciarios appellari ait, & rectè.

208. *Idem* libro 4. Quæstionum.

BOnorum appellatio, sicut hereditatis, universitatem quandam ac ejus successionis, & non singulares res demonstrat.

209. *Florentinus* libro decimo Institutionum.

COram Titio aliquid facere jussus, non videtur præsente eo fecisse, nisi is intelligat, itaque si furiosus, aut infans sit, aut dormiat: non videtur coram eo fecisse. Scire autem, non etiam velle is debet: nam & invito eo rectè fit, quod jussum est.

210. *Marcianus* libro 7. Institutionum.

IS, qui natus est ex mancipiis urbanis, & missus est in villam nutriendus, in urbanis servis constituetur.

211. *Florentinus* libro 8. Institutionum.

FVndi appellatione omne ædificium, & omnis ager continetur: sed in usu urbana ædificia, ædes rustica, villæ dicuntur. Locus verò sine ædificio, in urbe area, rure autem ager appellatur. Idemque ager cum ædificio, fundus dicitur.

212 *Vipianus* libro 1. de Adulteriis.

PRævaricatores eos appellamus, qui causam adversariis suis donant, & ex parte actoris in partem rei concedunt, à varicando enim prævaricatores dicti sunt.

213. *Idem* libro primo Regularum.

CEdere diem significat incipere deberi pecuniam. *Venire* diem significat eum diem venisse, quo pecunia peti possit. Vbi purè quis stipulatus fuerit: & cessit, & venit dies: ubi in diem: cessit dies, sed nondum venit, ubi sub conditione: neque cessit, neque venit dies pendente adhuc conditione.

1. ¶ Æs alienum est, quod nos aliis debemus, æs suum est, quod alii nobis debent.

2. ¶ Lata culpa est nimia negligentia: id est, non intelligere, quod omnes intelligunt.

214. *Marcianus* libro primo publicorum judiciorum.

MVnus propriè est, quod necessariò obimus, lege, more, imperiove ejus, qui jubendi habet potestatem. Dona autem propriè sunt, quæ nulla necessitate juris, officii, sed sponte præstantur; quæ si non præstentur, nulla reprehensio est, &, si præstentur, plerumque laus inest, sed in summa in hoc ventum est: ut non quodcunque munus, id & donum accipiatur: at quod donum fuerit, id munus recte dicatur

215. *Paulus* libro singulari ac legem Fusiam Caniniam.

POtestatis verbo plura significantur, in persona magistratuum, imperium, in persona liberorum patria potestas, in persona servi, domi-

dominium. At cum agimus de noxæ deditione cum eo, qui ſervum non defendit: præſentis corporis copiam facultatemque ſignificamus. In lege Atinia in poteſtatem domini rem furtivam veniſſe videri, & ſi ejus vindicandæ poteſtatem habuerit, Sabinus & Caſſius ajunt.

216. *Ulpianus* libro primo ad legem Æliam Sentiam.

VErum eſt eum, qui in carcere cluſus eſt, non videri neque vinctum, neque in vinculis eſſe, niſi corpori ejus vincula ſint adhibita.

217. *Iavolenus* libro primo ex Poſterioribus Labeonis.

INter illam conditionem, *Cùm fari potuerit*, & *poſtquam fari potuerit*, multum intereſt, nam poſteriorem ſcripturam, uberiorem eſſe conſtat, at *cum fari potuerit*, arctiorem: & id tantummodo tempus ſignificari, quo primum fari poſſit.

1. ¶ Item ita data conditione, *Illud facito in diebus*, ſi nihil præterea fuiſſet adjectum, in biduo conditionem impleri oportet.

218. *Papinianus* libro 27. Quæſtionum.

VErbum *Facere* omnem omninò faciendi cauſam complectitur: dandi, ſolvendi, numerandi, judicandi, ambulandi.

219. *Idem* libro ſecundo Reſponſorum.

IN conventionibus contrahentium voluntatem potius, quam verba, ſpectari placuit. Cùm igitur ea lege fundum vectigalem municipes locaverint, ut ad hæredem ejus, qui ſuſcepit, pertineret: jus hæredum ad legatarium quoque transferri potuerit.

220. *Callistratus* libro 2. Quæstionum.

Liberorum appellatione nepotes, & pronepotes, cæterique, qui ex his descendunt, continentur, hos enim omnes suorum appellatione lex duodecim tabularum comprehendit. totiens enim leges necessarium ducunt in cognatione singulorum nominibus uti, veluti *Filii nepotis, pronepotis*, cæterorumve, qui ex his descendunt: quotiens non omnibus, qui post eos sunt, præstitum voluerint: sed solis his succurrent, quos nominatim enumerent At ubi non personis certis, non quibusdam gradibus præstatur, sed omnibus, qui ex eodem genere orti sunt: liberorum appellatione comprehenduntur.

1. ¶ Sed & Papirius Fronto libro tertio responsorum ait, prædio cum villico & contubernali ejus & filiis legato, nepotes quoque ex filiis contineri: nisi voluntas testatoris aliter habeat, filii enim appellatione sæpe & nepotes accipi multifariam placere.

2. ¶ Divus quoque Marcus rescripsit, non videri sine liberis defunctum, qui nepotem suum heredem reliquit.

3. ¶ Præterhæc omnia natura nos quoque docet parentes pios, qui liberorum procreandorum animo & voto uxores ducunt: filiorum appellatione omnes, qui ex nobis descendunt, contineri, nec enim dulciore nomine possumus nepotes nostros, quàm filii appellare: etenim idcirco filios filiasve concepimus, atque edimus, ut ex prole eorum earumve diuturnitatis nobis memoriam in ævum relinquamus.

221.

221. *Paulus* libro decimo Responsorum.

PAulus respondit, falsum tutorem eum verè dici, qui tutor non est, sive habenti tutor datus est, sive non, sicut falsum testamentum, quod testamentum non est, & modius iniquus, qui modius non est.

222. *Hermogenianus* libro secundo Juris Epitomarum.

PEcuniæ nomine non solum numerata pecunia: sed omnes res, tam soli, quam mobiles, & tam corpora, quam jura continentur.

223. *Paulus* libro secundo Sententiarum.

LAtæ culpæ finis est, non intelligere id, quod omnes intelligunt.

1. § Amicos appellare debemus, non levi notitia conjunctos: sed quibus fuerint jura cum patrefamilias, honestis familiaritatis sita rationibus.

224. *Venulejus* libro septimo Stipulationum.

VInculorum appellatione, vel privata, vel publica vincula significant, custodiæ verò, tantum publicam custodiam.

225. *Tryphoninus* libro primo Disputationum.

FVgitivus est, non is, qui solum consilium fugiendi à domo suscepit, licet id se factuzum jactaverit: sed qui ipso facto fugæ initium mente deduxerit, nam & furem, adulterum, aleatorem, quanquam aliqua significatione ex animi propositione cujusq; sola quis dicere posset: ut etiam is, qui nonnunquã alienã rem invito domino subtraxerit, nunquam alienam matremfamilias corruperit, si modo ejus

mer

mentis sit, ut occasione data id commissurus sit: tamen oportere eadem hæc crimina assumpto actu intelligi, & ideo fugitivum quoque & erroneum non secundum propositionem solam, sed cum aliquo actu intelligi constat.

226. *Paulus* libro 1. Manualium.

MAgna negligentia, culpa, est, magna culpa dolus est.

227. *Idem* libro Manualium.

EX illa parte edicti, *Tum quem ei hæredem esse oportet*, hæredis hæredibus bonorum possessio non defertur.

1. ¶ Item in substitutione his verbis, *Quisquis mihi hæres erit*, proximus hæres tantum significatur, imo non tantum proximus hæres, sed etiam scriptus.

228. *Idem* libro singulari de cognitionibus.

MVnicipes intelligendi sunt, & qui in eodem municipio nati sunt.

229. *Idem* libro singulari de Tacitis fideicommissis.

TRansacta finitave intelligere debemus, non solum de quibus controversia fuit, sed etiam quæ sine controversia sint possessa.

230. *Idem* libro singulari ad Senatusconsultum Orficianum.

UT sunt judicio terminata, transactione composita, longioris temporis silentio finita.

231. *Idem* libro singulari ad Senatusconsultum Tertyllianum.

QVod dicimus eum, qui nasci speratur, pro superstite esse: tunc verum est, cum de

de ipsius jure quæritur, aliis autem non prodest, nisi nattus.

232. *Gajus* libro primo de Verborum obligationibus.

HÆc enuntiatio. *Quæ sunt plurisaureorum triginta*; simul & quantitatis & æstimationis significativa est.

233. *Idem* libro primo ad legem duodecim tabularum.

SI *calvitur & moretur, & frustretur* Inde & calumniatores appellati sunt, quia per fraudem & frustrationem alios vexarent litibus, Inde & cavillatio dicta est.

1. §. Post Kalendas Januarias die tertio pro salute principis vota suscipiuntur.

2. § Telum vulgò quidem id appellatur, quod ab arcu mittitur, sed nunc omne significatur, quod mittitur manu. Ita sequitur, ut & lapis, & lignum, & ferrum hoc nomine contineatur. Dictumque ab eo quod in longinquum mittitur, [Græca voce] figuratum ἀπὸ τοῦ τηλοῦ, *i. ab eo quod est longè.* Et hanc significationem invenire possumus & in Græco nomine, nam, quod nos telum appellamus, illi βέλος appellant, eoque nomine vulgò quidem id significatur, quod ab arcu mittitur: sed non minus omne significatur, quod [cum] mittitur manu [ἀπὸ τοῦ βάλλεσθαι: *i. e. d. jaciendo*: Admonet nos Ξένοφον, *i. e. Xenophon*: nam ita scribit: Καὶ πὰ βέλη ὁμόσε ἐφέρετο, λόγχαι, τοξεύματα ζφενδόναι, πλέθος δὲ καὶ λίθοι. *i. e.* Ei tela simul ferebantur, hasta, sagitta, funda, plurimi item lapides,]

des.]Et id, quod ab arcu mittitur, quod Græcos quidem proprio nomine τοξευμα, (*i.e. ſagitta*) vocatur: apud nos autem communi nomine telum appellatur.

134. *Idem* libro ſecundo ad legem duodecim tabularum.

QUos nos hoſtes appellamus, eos veteres perduelles appellabant, per eam abjectionem indicantes, cum quibus bellum eſſet.

1. ¶. Locuples eſt, qui ſatis idoneè habet pro magnitudine rei: quam actor reſtituendam eſſe petit.

2. ¶. Verbum *Vivere* quidam putant ad cibum pertinere, ſed Oſilius ad Atticum ait, his verbis & veſtimenta & ſtramenta contineri, ſine his enim vivere neminem poſſe.

235. *Idem* libro tertio ad legem duodecim tabularum.

FErri propriè dicimus, quæ quis ſuo corpore bajulat: portari ea, quæ quis jumento ſecum ducit: agi ea, quæ animalia ſunt.

1. ¶. Fabros tignarios dicimus non eos duntaxat, qui tigna dolarent; ſed omnes qui ædificarent.

236. *Idem* libro quarto ad legem duodecim tabularum.

QUi venenum dicit, adjicere debet, utrùm malum, an bonum, nam & medicamenta venena ſunt: quia eo nomine omne continetur, quod adhibitum naturam ejus, cui adhibitum eſt, mutat; cum id, quod nos venenum appellamus, Græci φάρμακον dicunt. apud illos quoque tam medicamenta, quam

quæ

quæ nocent. hoc nomine continentur, unde adjectione alterius, nomine distinctio fit, admonet nos summus apud eos poëtarum Homerus. nam sic ait,

φάρμακα πολλὰ μὲν ἐσθλὰ μεμιγμένα, πολλὰ δὲ λυγρά.

id est,

Venena multa quidem bona mixta, multa autem mala.

1. ¶. Glandis appellatione omnis fructus continetur, ut Labeo ait, exemplo Græci sermonis, apud quos omnes arborum species ἔκφορα (id est, *extremitates arborum*) appellantur.

237. *Idem* libro quinto ad legem duodecim tabularum.

DUobus negativis verbis quasi permittit lex, magis quam prohibuit, idque etiam Servius animadvertit.

238. *Idem* libro sexto ad legem duodecim tabularum.

PLebs est cæteri cives sine Senatoribus.

2. ¶. Detestatum est testatione denuntiatum.

3. ¶. Pignus appellatum à pugno: quia res, quæ pignori dantur, manu traduntur, unde etiam videri potest verum esse, quod quidam putant pignus proprie rei mobilis constitui.

4. ¶. Noxiæ appellatione omne delictum continetur.

239. *Pomponius* libro singulari Enchiridii.

PUpillus est, qui, cum impubes est, desit in patris potestate esse aut morte, aut emancipatione.

1. §. Servorum appellatio ex eo fluxit, quod Imperatores [nostri] captivos vendere, ac per hoc servare, nec occidere solent.

2. § Incola est, qui aliqua regione domicilium suum contulit, quem Græci παροικον (id est *juxta habitantem*) appellant. Nec tantum hi, qui in oppido morantur, incolæ sunt: sed etiam qui alicujus oppidi finibus ita agrum habent, ut in eum se quasi in aliquam sedem recipiant.

3. §. Munus publicum est officium privati hominis, ex quo commodum ad singulos, universosque cives, remque eorum imperio magistratus extraordinarium pervenit.

4. §. Advena est, quem Græci ἄποικον (id est, *domo profugum, colonum advenientem*) appellant,

5. § Decuriones quidam dictos ajunt ex eo, quod initio, cum coloniæ deducerentur decima pars eorum, qui deducerentur, consilii publici gratia conscribi solita sit.

6. §. Urbs ab urbe appellata est, urbare est aratro definire. & Varus ait, urbum appellari curvaturam aratri, quod in urbe condenda adhiberi solet.

7. §. Oppidum ab ope dicitur, quod ejus rei causa mœnia sint constituta.

8. §. Territorium est universitas agrorum intra fines cujusque civitatis. quod ab eo di-

dum quidam ajunt, quod magistratus ejus loci intra eos fines terrendi, id est summovendi jus habet.

9. §. Verbum *Suum* ambiguum est, utrùm de toto, an de parte significet, (c) ideo qui jurat suum non esse, adjicere debet, neque sibi communem esse.

240. *Paulus* ex libris sex, libro primo Imperialium sententiarum in cognitionibus prolatarum.

CUm quæreretur, an verbum *Soluto matrimonio dotem reddi*, non tantum divortium, sed & mortem contineret, hoc est, an de hoc quoque casu contrahentes sentiant, & multi putabant hoc sensisse, & quibusdam aliis contra videbatur: secundùm hoc motus Imperator pronuntiavit, id actum eo pacto, ut nullo casu remaneret dos apud maritum.

241. *Quintus Mucius Scævola* libro singulari ὁρῶν.

IN rutis cæsis ea sunt, quæ terra non tenentur; quæque opere structili, tectoriove non continentur.

242. *Iavolenus* libro 2. ex Posterioribus Labeonis.

MAlum navis esse partem, artemonem autem non esse. Labeo ait: quia pleræque naves sine malo inutiles essent, ideoque pars navis habetur. artemo autem magis adjectamento, quam pars navis est.

2. §. Inter projectum & immissum hoc interesse ait Labeo: quod projectū esset id, quod ita provehereretur, & nusquam requiesceret, qualia mœniana, & suggrunda essent immis-

sum autem, quod ita fieret, ut aliquo loco requiesceret, veluti tigna, trabes, quæ immitterentur.

2. ¶. Plumbum, quod tegulis poneretur, ædificii esse ait Labeo: sed id, quod hypæthri tegendi causa poneretur, contra esse.

3. ¶ Viduam non solum eam, quæ aliquando nupta fuisset, sed eam quoque mulierem, quæ virum non habuisset, appellari ait Labeo: quia vidua sic dicta est, quasi vecors, vesanus, qui sine corde, aut sanitate esset, similiter viduam dictam esse, sine dubitatione.

4. ¶. Straturam loci alicujus ex tabulis factis, quæ æstate tollerentur, & hyeme ponerentur, ædium esse ait Labeo: quoniam perpetui usus paratæ essent, neque ad rem pertinere, quod interim tollerentur.

243. *Scævola* libro 18. Digestorum.

SCævola respondit; Semper acceptum est, ut liberiorum appellatione etiam hi continerentur, qui eodem testamento vel posteriore loco manumitterentur: nisi si manifestè is, à quo peterentur, contra defuncti voluntatem deberet peti.

244. *Labeo* libro 4. Pithanon à Paulo epitomatorum.

SI qua pœna est, multa est, si qua multa est, pœna est *Paulus*: Utrumque eorum falsum est, namque harum rerum dissimilitudo ex hoc quoque apparet: quod de pœna provocatio non est: simulatque enim victus quis est ejus maleficii, cujus pœna est statura, statim ea debetur: at multæ provocatio est, nec ante debetur, quam aut non est provocatum, aut pro-

provocator victus est, nec aliter, quam si is dixit, cui dicere licet. Ex hoc quoque earum rerum dissimilitudo apparere poterit, quia pœnæ certæ singulorum peccatorum sunt: multæ contrà, quia ejus judicis potestas est, quantam dicat, nisi cum lege est constitutum, quantam dicat.

245. *Pomponius* libro 20. Epistolarum.

STaturæ affixæ basibus structilibus, aut tabulæ relegatæ catenis, aut erga parietem adfixæ, aut similiter cohærent lychni, non sunt ædium: ornatus enim ædium causa parantur, non quo ædes perficiantur.

1. ¶. Idem Labeo ait: Prothyrum, quod in ædibus [interim qui] fieri solet, ædium est.

246. *Idem* (libro 16. Epistolarum.

APud Labeonem Fithanon ita scriptum est: Exhibet, qui præstat ejus, de quo agitur, præsentiam, nam etiam qui fugit, præstat ejus, de quo agitur, præsentiam, nec tamen [eum] exhibet. [&] qui mutum aut furiosum aut infantem exhibet, non potest videri ejus præstare præsentiam: nemo enim ex eo genere præsens satis aptè appellāri potest.

1. ¶. Restituit, non tantum qui solum corpus, sed etiam qui omnem rem conditionemque reddita causa præstet, & tota restitutio juris est interpretatio.

Lib. L. Digestorum Tit. XVII.

DE [DIVERSIS] REGULIS JURIS ANTIQUI,

1. *Paulus* [lib. 16. ad Plautium.]

REgula est, quæ rem, quæ est, breviter enarrat, non ex regula jus sumatur : sed ex jure, quod est, regula fiat. Per regulam igitur brevis rerum narratio traditur, & (ut ait Sabinus) quasi causæ conjectio est quæ simul cum in aliquo vitiata est, perdit officium suum.

2. *Ulpianus* [libro 1. ad Sabinum.]

FOeminæ ab omnibus officiis civilibus vel publicis remotæ sunt : & ideo nec judices esse possunt, nec magistratum gerere, non postulare, nec pro alio intervenire, nec procuratores existere.

1. §. Item impubes omnibus officiis civilibus debet abstinere.

3 *Idem* libro 3. ad Sabinum.

EJus est non nolle, qui potest velle.

4. *Idem* [libro 6. ad Sabinum.]

VElle non creditur, qui obsequitur imperio patris, vel domini.

5. *Paulus* [libro 2. ad Sabinum.]

IN negotiis contrahendis alia causa habita est furiosorum, alia eorum, qui fari possunt, quamvis actum rei non intelligerent : nam furiosus nullum negotium contrahere potest: pupillus omnia tutore auctore agere potest.

6.

6. *Ulpianus* [libro 7. ad Sabinum.]

NOn vult heres esse, qui ad alium transferre voluit hereditatem.

7. *Pomponius* [libro 3. ad Sabinum.]

JUs nostrum non patitur eundem in paganis, & testato & intestato decessisse. earumque rerum naturaliter inter se pugna est, [testatus, & intestatus.]

8. *Idem* [libro 4. ad Sabinum.]

JUra sanguinis nullo jure civili dirimi possunt.

9. *Ulpianus* [libro quintodecimo ad Sabinum.]

SEmper in obscuris, quod minimum est, sequimur.

10. *Paulus* [libro tertio ad Sabinum.]

SEcundùm naturam est, commoda cujusque rei eum sequi, quẽ sequentur incommoda.

11. *Pomponius* [libro 5. ad Sabinum.]

ID, quod nostrum est, sine facto nostro ad alium transferri non potest.

12. *Paulus* [libro 3. ad Sabinum.]

IN testamentis plenius voluntates testantium interpretantur.

13. *Ulpianus* [libro 10. ad Sabinum.]

NOn videtur cepisse, qui per exceptionem [à petitione] removetur.

14. *Pomponius* [libro 16. ad Sabinum.]

IN omnibus obligationibus, in quibus dies non ponitur, præsenti die debetur.

15. *Paulus* [libro 4. ad Sabinum.]

[IS] qui actionem habet ad rem recuperandam, ipsam rem habere videtur.

16. *Ulpianus* [libro 21. ad Sabinum.]

IMaginaria venditio non est pretio accedente.

17. *Idem* [libro . . ad Sabinum.]

CUm tempus in testamento adjicitur, credendum est, pro herede adjectum, nisi alia mens fuerit testatoris: sicuti & stipulationibus promissoris gratia tempus adjicitur.

18. *Pomponius* [libro 6. ad Sabinum.]

QUæ legata mortuis nobis ad heredem nostrum transeunt, eorum commodum per nos his, quorum in potestate sumus, eodem casu adquirimus, aliter atque quod stipulati sumus, nam & sub conditione stipulantes, omnimodo eis acquirimus, etiam si liberatis nobis potestate domini conditio existat.

PAULUS.

Si filiusfamilias sub conditione stipulatus, emancipatus fuerit: deinde exstiterit conditio: patri actio competit: quia in stipulationibus id tempus spectatur, quo contrahimus.

19. *Ulpianus* [libro 24. ad Sabinum.]

QUi cum alio contrahit, vel est, vel debet esse non ignarus conditionis ejus: heredi autem hoc imputari non po . . , cum non sponte cum legatariis contra

4. §. Non solet exceptio . . li nocere his, quibus voluntas testatoris . . refragatur.

20. *Pomponius* [libro 7. . . Sabinum.]

QUoties dubia interpre . . o libertatis est, secundùm libertatem respondendum erit.

21. *Ulpianus* [libro 27. ad Sabinum.]

NOn debet, cui plus licet, quod minus est, non licere.

22. *Idem* [libro 28. ad Sabinum.]

IN personam servilem nulla cadit obligatio.

1. ¶ Generaliter probandum est, ubicunque in bonæ fidei judiciis confertur in arbitrium domini vel procuratoris ejus conditio, pro boni viri arbitrio hoc habendum esse.

23. *Idem* [libro 29. ad Sabinum.]

CONtractus quidem dolum malum duntaxat recipiunt: quidem & dolum, & culpam, dolum tantum, depositum, & precarium, dolum & culpam, mandatum commodatum, venditum, pignori acceptum, locatum, item dotis datio, tutelæ, negotia gesta, in his quidem & diligentiam, societas & rerum communio & dolum, & culpam recipit, sed hæc ita, nisi si quid nominatim convenit, vel plus, vel minus, in singulis contractus, nam hoc servabitur, quod initio convenit, legem enim contractus dedit, excepto eo, quod Celsus putat, non valere, si convenerit, ne dolus præstetur, hoc enim bonæ fidei judicio contrarium est: & ita utimur. Animalium verò casus, mortes, quæque sine culpa accedunt, fugæ servorum, qui custodiri non solent, rapinæ, tumultus, incendia, aquarum magnitudines impetus prædonum à nullo præstantur.

24. *Paulus* [libro 5. ad Sabinum.]

QUatenus cujus interfit, in facto, non in jure consistit.

25. *Pomponius* [libro 11. ad Sabinum.]

PLus cautionis in re est, quam in persona.

26. *Ulpianus* [libro 30. ad Sabinum.]

QUi potest invitis alienare, multo magis & ignorantibus & absentibus potest.

27. *Pomponius* [libro sextodecimo ad Sabinum.]

NEc ex prætorio nec ex solemni jure privatorum conventione quicquam immutandum est, quamvis obligationum causæ pactione possint immutari & ipso jure, & per pacti conventi exceptionem, quia actionum modus vel lege, vel per prætorem introductus, privatorum pactionibus non infirmatur: nisi tunc, cum inchoatur actio, inter eos convenit.

28. *Ulpianus* [libro 5. ad Scabinum.]

DIvus Pius rescripsit eos, qui ex liberalitate conveniuntur, in id, quod facere possunt, condemnandos.

29. *Paulus* [libro 8. ad Scabinum.

QUod initio vitiosum est, non potest tractu temporis convalescere.

30. *Ulpianus* [libro 36. ad Scabinum.]

NUptias non concubitus, sed consensus facit.

31. *Idem* [libro 42. ad Scabinum.]

VErum est, neque pacta, neque stipulationes factum posse tollere: quid enim impossibile est, neque pacto, neque stipulatione potest comprehendi, ut utilem actionem aut factum efficere possit.

32. *Idem* [libro 43. ad Sabinum.]

QUod attinet ad jus civile, servi pro nullis habentur, non tamen & jure naturali, quia, quod ad jus naturale attinet, omnes homines æquales sunt.

33. *Pomponius* [libro 22. ad Sabinum.]

IN eo, quod vel is, qui petit, vel is, à quo petitur, lucro facturus est, durior causa est petitoris.

34. *Ulpianus* [libro quadragesimo quinto ad Sabinum.]

SEmper in stipulationibus & exteris contractibus id sequimur, quod actum est, aut, si non appareat, quid actum est, erit consequens, ut id sequamur, quod in regione, in qua actum est, frequentatur. Quid ergo, si neque regionis mos appareat quia varius fuit? ad id, quod minimū est, redigenda summa est.

35. *Idem* [libro 48. ad Sabinum.]

NIhil tam naturale est, quam eo genere quidve dissolvere, quo colligatum est; ideo verborum obligatio verbis tollitur: nudi consensus obligatio contrario consensu dissolvitur.

36. *Pomponius* [libro 27. ad Sabinum.]

CUlpa est, immiscere se rei ad se non pertinenti.

37. *Ulpianus* [libro 51. ad Sabinum.]

NEmo, qui condemnare potest, absolvere non potest.

38. *Pomponius* [libro 29. ad Sabinum.]

SIcuti pœna ex delicto defuncti heres teneri non debeat: ita nec lucrum facere, si quid ex ea re ad eum pervenisset.

39. *Idem* libro 32. ad Sabinum.

IN omnibus cauſis pro facto accipitur id, in quo per alium mora fit, quo minus fiat.

40. *Idem* [libro 34. ad Sabinum.]

FUrioſi, vel ejus, cui bonis interdictum ſit, nulla voluntas eſt.

41. *Ulpianus* (libro 26. ad Edictum.)

NOn debet actori licere, quòd reo non permittitur.

1. ¶. In re obſcura melius eſt favere repetitioni, quam adventitio lucro.

42. *Gajus* [libro 9. ad Edictum Provinciale.

QUi in alterius locum ſuccedunt, juſtam habent cauſam ignorantiæ, an id, quod peteretur, deberetur. Fidejuſſores quoque non minus, quam heredes, juſtam ignorantiam poſſunt allegare. Hæc ita de herede dicta ſunt: ſi cum eo agetur: non etiam ſi agat: nam planè, qui agit, certus eſſe debet: cum ſit in poteſtate ejus, quando velit, experiri: & ante debet rem diligenter explorare, & tunc ad agendum procedere.

43. *Ulpianus* (libro 28. ad Edictum.)

NEmo ex his, qui negant ſe debere, prohibetur etiam alia defenſione uti, niſi lex impedit.

1. ¶. Quotiens concurrunt plures actiones ejuſdem rei nomine, una quis experiri debet.

44. *Idem* (libro 29. ad Edictum.)

TOtiens in heredem damus de eo, quod ad eum pervenit, quotiens ex dolo defuncti convenitur, non quotiens ex ſuo.

45. *Idem* (libro 30. ad Edictum.)

NEque pignus, neque depositum, neque precarium, neque emptio, neque locatio rei suæ consistere potest.

1. ¶. Privatorum conventio juri publico non derogat.

46. *Gajus* libro 10. ad Edictum Provinciale.

QUod à quoquo pœna nomine exactum est, id eidem restituere nemo cogitur.

47. *Ulpianus* [libro 30. ad Edictum.]

CONsilii non fraudulenti nulla obligatio est, cæterum si dolus & calliditas intercessit, de dolo actio competit.

1. ¶. Socii mei socius, meus socius non est.

48. *Paulus* (libro 35. ad Edictum.)

QUidquid [in] calore iracundiæ vel fit, vel dicitur: non prius ratum est, quam si perseverantia apparuit judicium animi fuisse, ideoque brevi reversa uxor, nec divertisse videtur.

49. *Ulpianus* [libro trigesimo quinto ad Edictum.]

ALterius circumventio alii non præbet actionem.

50. *Paulus* (libro trigesimo nono ad Edictum.)

CUlpa caret, qui scit, sed prohibere non potest.

51. *Gajus* (libro quintodecimo ad Edictum Provinciale.)

NOn videtur quisquam id capere, quod ei necesse est alii restituere.

5 *Ulpianus* [libro 44. ad Edictum.]

NOn defendere videtur, non tantum qui latitat, sed & is qui præsens negat se defendere, aut non vult suscipere actionem.

53. *Paulus* [libro 42. ad Edictum.]

CUjus per errorem dati repetitio est, ejus consulto dati donatio est.

34. *Ulpianus* [libro 46. ad Edictum.]

NEmo plus juris ad alium transferre potest quam ipse haberet.

55. *Gajus* libro secundo de testamentis ad Edictum urbicum.

NUllus videtur dolo facere, qui suo jure utitur.

56. *Idem* libro tertio de legatis ad Edictum urbicum.

SEmper in dubiis benigniora præferenda sunt.

57. *Idem* [libro 11. ad Edictum Provinciale.]

BOna fides non patitur, ut bis idem exigatur.

58. *Ulpianus* [libro 2. Disputationum.]

EX pœnalibus causis non solet in patrem de peculio actio dari.

59. *Idem* [libro 3. Disputationum.]

HEredem ejusdem potestatis jurisque esse, cujus fuit defunctus, constat.

60. *Idem* [libro 10. Disputationum.]

SEmper qui non prohibet pro se intervenire, mandare creditur. Sed & si quis ratum habuerit, quod gestum est; obstringitur mandati actione.

61. *Idem* (libro 5. Opinionum.)

DOmum suam reficere unicuique licet, dum non officiat invito alteri, in quod jus non habet.

62. *Iulianus* (libro 6. Digestorum.)

HEreditas nihil aliud est, quam successio in universum jus quod defunctus habuerit.

63. *Idem* (libro 17. Digestorum.)

QUi sine dolo malo ad judicium provocat, non videtur moram facere.

64. *Idem* (libro 29. Digestorum.)

EA quæ raro accidunt, non temerè (in) agendis negotiis computantur.

65. *Idem* (libro 54. Digestorum.)

EA est natura cavillationis, quam Græci σωρίτην (*i. e. acervalem syllogismum*) appellant, ut ab evidenter veris per brevissimas mutationes disputatio ad ea, quæ evidenter falsa sunt, perducatur.

66. *Idem* (libro 60. Digestorum.)

Marcellus: Desinit debitor esse is, qui natus est exceptionem justam, nec ab æquitate naturali abhorrentem.

67. *Idem* (libro 87. Digestorum.)

QUotiens idem sermo duas sententias exprimit: ea potissimum excipiatur, quæ rei gerendæ aptior est.

68. *Paulus* libro singulari de dotis repetitione.

IN omnibus causis id observatur, ubi personæ conditio locum facit beneficio, ibi deficiente ea beneficium quoque deficiat. ubi verò genus actionis id desiderat: ibi, ad quemvis persecutio ejus devenerit, non deficiat ratio auxilii.

69. *Idem* [libro singulari de adsignatione libertorum.]

INvito beneficium non datur.

70. *Ulpianus* [libro 1. de officio Proconsulis.]

NEmo potest gladii potestatem sibi datam, vel cujus alterius coercitionis, ad alium transferre.

71. *Idem* libro 2. de officio proconsulis.

OMnia, quæcunque causæ cognitionem desiderant, per libellum expediri non possunt.

72. *Javolenus* [libro tertio ex posterioribus Labeonis.]

FRuctus rei est vel pignori dare licere.

73. *Quintus Mucius Scævola* libro singulari ὁρῶν.

QUo tutela rediit, eo hereditas pervenit, nisi cum fœminæ heredes intercedunt.

1. ¶. Nemo potest tutorem dare cuiquam, nisi ei quem in suis heredibus, cum moritur habuit, habituruſve esset, si vixisset.

2. ¶. Vi factum id videtur esse, qua de re quis, cum prohibetur, fecit clàm, quod quisque, cum controversiam haberet, habiturum se putaret, fecit.

3. ¶. Quæ in testamento ita sunt scripta, ut intelligi non possint: perinde sunt, ac si scripta non essent.

4. ¶. Nec paciscendo, nec legem dicendo, nec stipulando quisquam alteri cavere potest.

74. *Papinianus* (libro 1. Quæstionum.)

NOn debet alteri per alterum iniqua conditio inferri.

75. *Idem* (libro 3. Quæstionum.)

NEmo potest mutare consilium suum, in alterius injuriam.

76. *Idem* (libro 24. Quæstionum.)

IN totum omnia, quæ animi destinatione agenda sunt, non nisi vera & certa scientia perfici possunt.

77. *Idem* [libro vigesimo octavo Quæstionum.]

ACtus legitimi, qui recipiunt diem, vel conditionem, veluti mancipatio, acceptilatio, hereditatis aditio, servi optio, datio tutoris, in totum vitiantur per temporis vel conditionis adjunctionem, nonnunquam tamen actus suprascripti tacitè recipiunt, quæ apertè comprehensa vitium adferunt. nam si acceptum feratur ei, qui sub conditione promisit, ita demum egisse aliquid acceptilatio intelligitur, si obligationis conditio extiterit. quæ si verbis nominatim acceptilationis comprehendatur, nullius momenti faciet actum.

78. *Idem* (libro 31. Quæstionum.)

GEneraliter, cum de fraude disputatur, non quid habeat actor, sed quid per adversarium habere non potuerit, considerandum est.

79. *Idem* (libro 32. Quæstionum.)

FRaudis interpretatio semper in jure civili non ex eventu duntaxat, sed ex consilio quoque desideratur.

80. *Idem* [libro 33. Quæstionum.]

IN toto jure, generi per speciem derogatur: & illud potissimum habetur, quod ad speciem directum est.

81. *Idem* (libro 5. Responsorum.)

QUæ dubitationis tollendæ causa contractibus inseruntur, jus commune non lædunt.

82. *Idem* (libro 9. Responsorum.)

DOnari videtur, quod nullo jure cogente conceditur.

83. *Idem* (libro 2. Definitionum.)

NOn videntur rem amittere, quibus propria non fuit.

84. *Idem* (libro 3. Quæstionum.)

CUm amplius solutum est, quam debebatur, cujus pars non invenitur, quæ repeti possit: totum esse indebitum intelligitur, manente pristina obligatione.

1. §. Is natura debet, quem jure gentium dare oportet, cujus fidem secuti sumus.

85. *Idem* (libro 6. Quæstionum.)

IN ambiguis pro dotibus respondere melius est.

1. §. Non est novum, ut, quæ semel utiliter constituta sunt, durent, licet ille casus exstiterit, à quo initium capere non potuerunt.

2. §. Quotiens æquitas desiderii, naturalis ratio aut dubitatio juris moratur: justis decretis temperanda est.

86. *Idem* (libro 7. Quæstionum.)

NOn solet deterior conditio fieri eorum, qui litem contestati sunt, quam si non: sed plerumque melior.

87. *Idem* (libro 13. Quæstionum.)

NEmo enim in persequendo deteriorem causam sed meliorem facit. Denique post litem contestatam heredi quoque prospicere-

tur,

tur, & heres tenetur ex omnibus cauſis.

88. *Scævola* (libro 5. Quæſtionum.)

NUlla intelligitur mora ibi fieri, ubi nulla petitio eſt.

89. *Paulus* (libro 10. Quæſtionum.)

QUamdiu poſſit valere teſtamentum, tamdiu legitimus non admittitur.

90. *Idem* (libro 15. Quæſtionum.)

IN omnibus quidem, maximè tamen in jure, æquitas ſpectanda ſit.

91. *Idem* (libro decimo ſeptimo Quæſtionum.)

QUotiens duplici jure defertur alicui ſucceſſio: reputato novo jure, quod antè defertur, ſupererit vetus.

92. *Scævola* (libro 5. Reſponſorum.)

SI librarius in tranſcribendis ſtipulationis verbis erraſſet: nihil nocere, quo minus & reus, & fidejuſſor teneatur.

93. *Mæcianus* (libro 1. Fideicommiſſorum.)

FIliusfamilias neque retinere, neque recuperare, neque adipiſci poſſeſſionem rei peculiaris videtur.

94. *Ulpianus* (libro 2. Fideicommiſſorum.)

NOn ſolent, quæ abundant, vitiare ſcripturas.

95. *Idem* (libro 6. Fideicommiſſorum.)

NEmo dubitat, ſolvendo videri eum, qui defenditur.

96. *Mæcianus* (libro 12. Fideicommiſſorum.)

IN ambiguis orationibus maximè ſententia ſpectanda (eſt) ejus, qui eas protuliſſet.

97. *Hermogenianus* [libro 3. Juris Epitomarum.]

EA sola deportationis sententia aufert, quæ ad fiscum perveniunt.

98. *Idem* [libro 4. Juris Epitomarum.]

QUotiens utriusque causa lucri ratio vertitur, is præferendus est, cujus in lucrum causa tempore præcedit.

99. *Venulejus* [libro 1mo. Stipulationum.]

NOn potest improbus videri, qui ignorat, quantum solvere debeat.

100. *Gajus* [libro 1. Regularum.]

OMnia, quæ jure contrahuntur, contrario jure pereunt.

101. *Paulus* [libro singulari de Cognitionib.]

UBi lex duorum mensium fecit mentionem, & qui sexa, simo & primo die venerit, audiendus est, ita enim & Imperator Antonius cum Divo patre suo rescripsit.

102. *Ulpianus* [libro 1. ad Edictum.]

QUi vetante prætore fecit, hic adversus edictum fecisse proprie dicitur.

1. §. Ejus est actionem denegare, qui potest & dare.

103. *Paulus* (libro 1. ad Edictum.)

NEmo de domo sua extrahi debet.

104. *Ulpianus* [libro 2. ad Edictum.]

SI in duabus actionibus alibi summa major, alibi infamia est, præponenda est causa existimationis. Ubi autem æquiparant famosa judicia, & si summam imparem habeant, pro paribus accipienda sunt.

105. *Paulus* (libro 2. ad Edictum.)

UBicunque causæ cognitio est, ibi prætor desideratur.

106. *Idem* [libro 2. ad Edictum.

LIbertas inæstimabilis res est.

107. *Gajus* [libro 1. ad Edictum Provinciale.]

CUm servo nulla actio est.

102. *Paulus* [libro 4. ad Edictum.]

FErè in omnibus pœnalibus judiciis, & ætati, & imprudentiæ succurritur.

109. *Idem* [libro 5. ad Edictum.]

NIllum crimen patitur is, qui non prohibet cum prohibere (non potest.

110. *Idem* (libro 6. ad Edictum.)

IN eo, quod plus sit, semper inest & minus.

1. ¶. Nemo alienæ rei expromissor idoneus videtur, nisi sic cum satisdatione.

2. ¶ Pupillus pati posse non intelligitur.

3. ¶. Ubi verba conjuncta non sunt: sufficit alterutrum esse factum.

4. ¶. Mulieribus tunc succurrendum est, cum defendantur, non ut facilius calumnientur.

111. *Gajus* [libro 2. ad Edictum Provinciale.]

PUpillum, qui proximus pubertati sit, capacem esse & furandi, & injuriæ faciendæ.

1. ¶. In heredem non solent actiones transire, quæ pœnales sunt ex maleficio: veluti furti, damni, injuriæ, vi bonorum raptorum, injuriarum.

112. *Paulus* (libro 8. ad Edictum.)

NIhil interest, ipso jure quis actionem non habeat, an per exceptionem infirmetur.

113. *Gajus* (libro 3. ad Edictum Provinciale.)

IN toto & pars continetur.

114. *Paulus* (libro 9. ad Edictum.)

IN obscuris inspici solet, quod verisimilius est, aut quod plerumque fieri solet.

115. *Idem* (libro 10. ad Edictum.)

SI quis obligatione liberatus sit, potest videri cepisse.

1. §. Non potest videri accepisse, qui stipulatus potest exceptione summoveri.

116. *Ulpianus* (libro 11. ad Edictum.)

NIhil consensui tam contrarium est, qui & bonæ fidei judicia sustinet, quàm vis atque metus: quem comprobare, contra bonos mores est.

1. §. Non capitur, qui jus publicum sequitur.

2. §. Non videntur, qui errant, consentire.

117. *Paulus* (libro 11. ad Edictum.)

PRætor bonorum possessorem heredis loco in omni causa habet.

118. *Ulpianus* (libro 12. ad Edictum.)

QUi in servitute est, usucapere non potest. Quam cum possideatur, possidere non videtur.

119. *Idem* (libro 15. ad Edictum.)

NOn alienat, qui duntaxat omittit possessionem.

120. *Paulus* libro 12. ad Edictum.

NEmo plus commodi heredi suo relinquit, quam ipse habuit.

121. *Idem*

121. *Idem* libro 13. (ad Edictum.)

QVi non facit, quòd facere debet: videtur facere adversus ea, quia non facit. Et qui facit, quod facere non debet: non videtur facere id, quod facere jussus est.

122. *Gajus* (libro 5. ad Edictum Provinciale.)

LIbertas omnibus rebus favorabilior est.

123. *Ulpianus.* (libro 14. ad Edictum.)

NEmo alieno nomine lege agere potest.

1. ¶ Temporaria permutatio jus provinciæ non invocat.

124. *Paulus* (libro 16. ad Edictum.)

UBi non voce, sed præsentia opus est: mutus, si intellectum habet, potest videri respondere. Idem in surdo, hic quidem (&) respondere potest.

1. ¶ Furiosus absentis loco est & ita Pomponius libro primo Epistolarum scribit.

115. *Gajus* (libro 5. ad Edictum Provinciale.)

FAvorabiliores rei potius, quam actores habentur.

126. *Ulpianus* (libro 15. ad Edictum.)

NEmo prædo est, qui pretium numeravit.

1. ¶ Locupletior non est factus, qui libertum acquisierit.

2. ¶ Cum de lucro duorum quæratur: melior est causa possidentis.

127. *Paulus* (libro 20. ad Edictum.)

CVm prætor in heredem dat actionem, quatuor ad eum pervenit sufficit, si vel momento ad eum pervenit ex dolo defunct.

128. *Idem* libro 19. (ad Edictum.)

IN pari causa possessor potior haberi debet.

1. ¶ Hi, qui in universum jus succedunt, heredis loco habentur.

129. *Idem* libro 31. (ad Edictum.)

NIhil dolo creditor facit, qui suum recipit.

1. ¶ Cum principalis causa non consistit: nec ea quidem, quæ sequuntur, locum habent.

130. *Ulpianus.* (libro 18. ad Edictum.)

NVnquam actiones, præsertim pœnales, de eadem re concurrentes, alia aliam consumit.

131. *Paulus* (libro 22. ad Edictum.)

QVi dolo desierit possidere, pro possidente damnatur: quia pro possessione dolus est.

132. *Gajus* (libro 7. ad Edictum Provinciale.)

IMperitia culpæ adnumeratur.

133. *Gajus* (libro 8. ad Edictum Provinciale.)

MElior conditio nostra per servos fieri potest: deterior fieri non potest.

134. *Ulpianus* (libro 21. ad Edictum.)

NOn fraudantur creditores, cum quid non acquiritur à debitore: sed cum quid de bonis deminuitur.

1. ¶ Nemo ex suo delicto meliorem suam conditionem facere potest.

135. *Idem* (libro 23. ad Edictum.)

EA, quæ dari impossibilia sunt, vel quæ in rerum natura non sunt, pro non adjectis habentur.

136.

136. *Paulus* (libro 28. ad Edictum.)

BOna fides tantundem possidenti præstat, quantum veritas, quotiens lex impedimento non est.

137. *Ulpianus* (libro 25. ad Edictum.)

QVi auctore judice comparavit, bonæ fidei possessor est.

138. *Paulus* (libro 27. ad Edictum.)

OMnis hereditas, quamvis postea adeatur, tamen cum tempore mortis continuatur.

1. § Nunquam crescit ex postfacto præteriti delicti æstimatio.

139. *Gajus* (libro ad Edictum prætoris urbani.)

OMnes actiones, quæ morte, aut tempore pereunt, semel inclusæ judicio, salvæ permanent.

1. § Non videtur perfectè cujusque id esse, quod ex causa auferri potest.

140. *Ulpianus* (libro 56. ad Edictum.)

ABsentia ejus, qui reipublicæ causa abest, neque ei, neque alii damnosa esse debet.

141. *Paulus* (libro quinquagesimo quarto ad Edictum.)

QVod contra rationem juris receptum est, non est producendum ad consequentias.

1. § Vai duo pro solido heredes esse non possunt.

142. *Idem* (libro 56. ad Edictum.)

QVi tacet, non utique fatetur: sed tamen verum est, tum non negare.

143. *Ulpianus* (libro 62. ad Edictum.)

QVod ipsis, qui contraxerunt, obstat: & successoribus eorum obstabit.

144. *Paulus* (libro 62. ad Edictum.)

NOn omne, quod licet, honestum est.

1. §. In stipulationibus id tempus spectatur, quo contrahimus.

145. *Ulpianus* (libro 66. ad Edictum.)

NEmo videtur fraudare eos, qui sciunt, & consentiunt.

146 *Paulus* (libro 62. ad Edictum.)

QVod quis dum servus est, egit: proficere libero facto non potest.

147. *Gajus* (libro vigesimo quarto ad Edictum Provinciale.)

SEmper specialia generalibus insunt.

148. *Paulus* (libro 16. brevis Edicti.)

CVjus effectus omnibus prodest, ejus & partes ad omnes pertinent.

149. *Ulpianus* (libro 67. ad Edictum.)

EX qua persona quis lucrum capit, ejus factum præstare debet.

150. *Idem* (libro 63. ad Edictum.)

PArtem esse conditionem oportet ejus, qui quid possideat, vel habeat, atque ejus, cujus dolo malo factum sit, quo minus possideret, vel haberet.

151. *Paulus* (libro 64. ad Edictum.)

NEmo damnum facit, nisi qui id fecit, quod facere jus non habet.

152. *Ulpianus* (libro 69 ad Edictum.)

HOc jure utimur: ut, quidquid omnino per vim fiat, aut in vis publicæ, aut (in vis) privatæ crimen incidat.

1. §. Dejicit, & qui mandat.

2. §. In maleficio ratihabitio mandato comparatur.

3. §. In contractibus, quibus doli præstatio vel bona fides inest, heres in solidum tenetur.

153. *Paulus* (libro sexagesimo quinto ad Edictum.)

FEre è quibuscunque modis obligamur: iisdem in contrarium actis liberamur: cum quibus modis adquirimus, iisdem in contrarium actis amittimus. Vt igitur nulla possessio adquiri, nisi animo & corpore, potest: ita nulla amittitur, nisi in qua utrumque in contrarium actum sit.

154. *Vlpianus* (libro septuagesimo ad Edictum.)

CVm par delictum est duorum, semper oneratur petitor, & melior habetur possessoris causa: sicuti fit, cum de dolo excipitur petitoris; neque enim datur talis replicatio petitori. *Aut si rei quoque in ea re dolo actum sit.*

1 §. Illi debet permitti pœnam petere, qui in ipsam non incidit.

155. *Paulus* (libro sexagesimo quinto ad Edictum)

FActum cuique suum, non adversario nocere debet.

1. §. Non videtur vim facere, qui jure suo utitur, & ordinaria actione experitur.

2. § In pœnalibus causis benignius interpretandum sit.

05. Vlpianus (libro septuagesimo ad Edictum.

INvitus nemo (rem) cogitur defendere.

4 §. Cui damus actiones, eidem ex-

ceptionem competere multo magis quàm discerit.

2. ¶ Cum quis in alius locum successerit: non est æquum ei nocere hoc, quod adversus eum nocuit, in cujus locum succes-sit.

3. ¶ Plerumque emptoris eadem causa esse debet circa petendum ac defendendum, quæ fuit actoris.

4. ¶ Quod cuique (pro eo) præstatur, invito non tribuitur.

157. *Idem* (libro septuagesimo primo ad Edictum.)

AD ea, quæ non habent atrocitatem facinoris vel sceleris, ignoscitur servis, si vel dominis, vel his, qui vice dominorum sunt, (veluti tutoribus, & curatoribus) obtemperaverint.

1. ¶ Semper, qui dolo fecit, quominus haberet, pro eo habendus est, ac si haberet.

2. ¶ In contractibus successoribus ex dolo eorum, (quibus) successerunt, non tantum in id quod pervenit, verum etiam in solidum tenentur: hoc est, unusquisque pro ea parte, qua heres est.

158. *Gajus* libro vigesimo sexto ad Edictum Provinciale.

CReditor, qui permittit rem venire, pignus dimittit.

159. *Paulus* (libro septuagesimo ad Edictum)

NOn ut ex pluribus causis deberi nobis idem potest, ita ex pluribus causis idem possit nostrum esse.

160. *Ulpianus* (libro ſeptuageſimo ſexto ad Edictum.)

ALiud eſt vendere, aliud vendenti conſentire.

1. ¶ Refertur ad univerſos, quod publicè fit per majorem partem.

2. ¶ Abſurdum eſt plus juris habere (eum,) cui legatus eſt fundus, quam heredem, aut ipſum teſtatorem, ſi viveret.

161. *Idem* (libro ſeptuageſimo ſeptimo ad Edictum.)

IN jure civili receptum eſt, quotiens per eum, cujus intereſt conditionem non impleri, fiat, quo minus impleatur, perinde haberi, ac ſi impleta conditio fuiſſet, quod ad libertatem, & legata, & ad heredum inſtitutiones perducitur, quibus exemplis ſtipulationes quoque committuntur, cum per promiſſorem factum eſſet, quo minus ſtipulator conditioni pareret.

162. *Paulus* (libro ſeptuageſimo ad Edictum.)

QUæ propter neceſſitatem recepta ſunt, non debent in argumentum trahi.

163. *Ulpianus* (libro quinquageſimo ſecundo ad Edictum.)

CUjus eſt dare, ejus eſt & vendere, & concedendo minus eſt.

164. *Paulus* (libro quinquageſimo primo ad Edictum.)

POenalia judicia ſemel accepta, in heredes tranſmitti poſſunt.

165. *Ulpianus* (libro quinquagesimo tertio ad Edictum.)

CVm quis possit alienare, poterit & consentire alienationi. Cui autem donare non conceditur, probandum erit, nec si donationis causa, consenserit, ratam ejus voluntatem habendam.

166. *Paulus* (libro quadragesimo octavo ad Edictum.)

QVi rem alienam defendit, nunquam locuples habetur.

167. *Idem* (libro quadragesimo nono ad Edictum.)

NOn videntur data, quæ eo tempore, quo dantur, accipientis non fiunt.

1. §. Qui jussu judicis aliquid facit, non videtur dolo malo facere, qui parere necesse habet.

168. *Idem* (libro ad Plautium.)

RApienda occasio est, quæ præbet benignius responsum.

1. §. Quod factum est, cum in obscuro sit, ex affectione cujusque capit interpretationem.

169. *Idem* libro secundo ad Plautium.

IS damnum dat, qui jubet dare: ejus verò nulla culpa est, cui parere necesse sit.

1. §. Quod pendet non est pro eo quasi sit.

170. *Idem* libro 4. ad Plautium.

FActum à judice, quod ad officium ejus non pertinet, ratum non est.

171. *Idem* libro quarto ad Plautium.

NEmo ideo obligatur, quia recepturus est ab alio, quod præstiterit.

172. *Idem* (libro quinto ad Plautium.)

IN contrahenda venditione ambiguum pactum contra venditorem interpretandum est.

1. ¶ Ambigua autem intentio ita accipienda est, ut res salva actori sit.

173. *Idem* libro sexto ad Plautium.

IN condemnatione personarum, quæ in id quod facere possunt damnantur, non totum quod habent, extorquendum est, sed & ipsarum ratio habenda est, ne egeant.

1. §. Cum & verbum *Restituas* lege invenitur, etsi non specialiter de fructibus additum est, tamen etiam fructus sunt restituendi.

2. §. Unicuique sua mora nocet, quod & in duobus reis promittendi observatur.

3. §. Dolo facit, qui petit, quod redditurus est.

174. *Idem* (libro octavo ad Plautium.)

QUi potest facere, ut possit conditioni parere: jam posse videtur.

1. §. Quod quis, si velit, habere non potest: id repudiare non potest.

175. *Idem* (libro undecimo ad Plautium.)

IN his, quæ officium per liberas fieri personas leges desiderant, servus intervenire non potest.

1. §. Non debeo melioris conditionis esse, quam auctor meus, à quo jus in me transit.

176. *Idem* (libro 13. ad Plautium.)

NON est singulis concedendum, quod per magistratum publicè possit fieri: ne occasio sit majoris tumultus faciendi.

1. §. Infinita æstimatio est libertatis, & necessitudinis.

177. *Idem* (libro 4. ad Plautium.)

QVi in jus vel dominium alterius succedit jure ejus uti debet.

1. ¶ Nemo videtur dolo exsequi, qui ignorat causam, cur non debeat petere.

178. *Idem* (libro quintodecimo ad Plautium.)

CVm principalis causa non consistat, plerumque ne ea quidem, quæ sequuntur, locum habent.

179. *Idem* (libro sextodecimo ad Plautium.)

IN obscura voluntate manumittentis faciendum est libertati.

180. *Idem* (libro septimodecimo ad Plautium.)

QVod jussa alterius solvitur: pro eo est, quasi ipsi solutum esset.

181. *Idem* (libro 1. ad Vitellium.)

SI nemo subiit hereditatem, omnis vis testamenti solvitur.

182. *Idem* (libro tertio ad Vitellium.

QVod nullius esse potest, id ut alicujus fieret, nulla obligatio valet efficere.

183. *Marcellus* (libro tertio Digestorum.)

ET si nihil facilè mutandum est ex solennibus: tamen, ubi æquitas evidens poscit, subveniendum est.

184. *Celsus* (libro septimo Digestorum.)

VAni timoris justa excusatio non est.

185. *Idem* (libro octavo Digestorum.)

IMpossibilium nulla obligatio est.

186. *Idem* (libro 12. Digestorum.)

NIhil peti potest ante id tempus, quo per rerum naturam persolvi possit. Et cum solvendi tempus obligationi additur: nisi eo præterito peti non potest.

187. *Idem* (libro 16. Digestorum.)

SI quis prægnantem uxorem reliquit, non videtur sine liberis decessisse.

188. *Idem* (libro septimodecimo Digestorum.)

UBi pugnantia inter se in testamento jubentur, neutrum ratum est.

1. ¶ Duæ rerum natura prohibentur, nulla lege confirmata sunt.

189. *Idem* (libro decimo tertio Digestorum.)

PVpillus nec velle, nec nolle in ea ætate, nisi apposita tutoris auctoritate, creditur: nam quod animi judicio fit, in eo tutoris auctoritas necessaria.

190. *Idem* (libro vigesimo quarto Digestorum.)

QVod evincitur, in bonis non est.

191. *Idem* (libro trigesimo tertio Digestorum.)

NEratius consultus, an, quod beneficium dare se quasi viventi Cæsar rescripserat, jam defuncto dedisse existimaretur: respondit, non videri sibi principem, quod ei, quem vivere existimabat, concessisset, defuncto concessisse, quem tamen modum esse beneficii sui vellet, ipsius æstimationem esse.

192. *Marcellus* (libro vigesimo nono Digestorum.)

EA, quæ in partes dividi non possunt, solida à singulis heredibus debentur.

1. ¶ In re dubia benigniorem interpretationem sequi, non minus justius est, quam tutius.

193. *Celsus* (libro trigesimo octavo Digestorum.)

OMnia ferè jura heredum perinde habentur, ac si continuò sub tempus mortis heredes extitissent.

394. *Modestinus* (libro sexto Differentiarum.)

QVi per successionem quamvis longissimam defuncto heredes constiterunt, non minus heredes intelliguntur, quam qui principaliter heredes existunt.

195. *Idem* (libro septimo Differentiarum.)

EXpressa nocent, non expressa non nocent.

196. *Idem* (libro octavo Regularum.)

PRivilegia quædam causæ sunt, quædam personæ, & ideo quædam ad heredem transmittuntur, quæ causæ sunt: quæ personæ sunt, ad heredem non transeunt.

197. *Idem* (libro singulari de Ritu Nuptiarum.)

SEmper in conjunctionibus non solum quid liceat, considerandum est: sed & quid honestum sit.

198. *Iavolenus* (libro tertiodecimo ex Cassio.)

NEque in interdicto neque in cæteris causis pupillo nocere oportet dolum tutoris, sive solvendo est sive non est.

199. *Idem* libro sexto Epistolarum.

NOn potest dolo carere, qui imperio magistratus non paruit,

200. *Idem* libro ſeptimo Epiſtolarum.

QVotiens nihil ſine captione inveſtigari poteſt: eligendum eſt, quod minimum habeat iniquitatis.

201. *Idem* (libro decimo Epiſtolarum.)

OMnia, quæ ex teſtamento proficiſcuntur, ita ſtatum eventus capiunt, ſi initium quoque ſine vitio ceperint.

203. *Idem* (libro decimo Epiſtolarum.)

OMnis definitio in jure civili periculoſa eſt: parum eſt enim, ut non ſubverti poſſit.

203. *Pomponius* (libro 8. ad Quintum Mucium.)

QVod quis ex culpa ſua damnum ſentit, non intelligitur damnum ſentire.

204. *Idem* (libro 28. ad Quintum Mucium.)

MInus eſt actionem habere, quàm rem.

205. *Idem* (libro 39. ad Quintum Mucium.)

PLerumque fit, ut etiam ea, quæ nobis abire poſſint, proinde in eo ſtatu ſint, atque ſi non eſſent ejus conditionis, ut abire poſſent. & ideo, quod fiſco obligamus, & vindicari interdum, & alienare, & ſervitutem (in) prædio imponere poſſumus.

206. *Idem* (libro nono ex Variis lectionibus.)

IVre naturæ æquum eſt, neminem cum alterius detrimento & injuria fieri locupletiorem.

207. *Ulpianus* libro x. ad legem Juliam & Papiam.

REs judicata pro veritate accipitur.

208. *Paulus* (libro tertio ad legem Juliam & Papiam.)

NOn potest videri desiisse habere, qui nunquam habuit.

209. *Ulpianus* (libro quarto ad legem Iuliam & Papiam.)

SErvitutem mortalitati ferè comparemus.

210. *Lucinus Rufinus* (libro secundo Regularum.)

QVæ ab initio inutilis fuit institutio, ex postfacto convalescere non potest.

211. *Paulus* (libro quinquagesimo nono ad Edictum.)

SErvus reipublicæ causa abesse non potest.

FINIS

INDEX

INDEX
TITULORUM
SEU
Rubricarum quatuor librorum
INSTITUTIONUM
JUSTINIANI.

In quo numerus prior librum, alter Titulum; postremus verò paginam hujus editionis demonstrat.

A.

de Acquisitione per adrogationem. 3.11.177
Actionibus. 4.6.257
Ademptione legatorum & translatione. 2.21. pag.
Adoptionibus. 1.11.84
Adsignatione libertorum. 3.9.168
Attiliano tutore & eo qui ex lege Iulia & Titia dabatur. 1.20.57
Auctoritate tutorum & curatorum. 2.21.39

B.

de Bonorum Possessionibus. 3.10.169

C.

de Capitis deminutione. 1.16.94
Codicillis. 2.25.138
Curatoribus. 1.23.141

D.

de Divisione stipulationum. §.19.186
Donationibus, 2. 7.75
Duobus reis stipulandi & promittendi. §. 16. 184.

E.

de Emptione & venditione. §.24.196
Eo, cui libertatis causa bona addicuntur. §.13. 175.
Exceptionibus. 4.13.265
Excusationibus tutorum vel curatorum. 1.25. 44.
Exheredatione liberorum. 2.13. 94

F.

de Fideicommissariis hereditatibus & ad S. C. Trebellianum 2.23 129
Fidejussoribus. §.21.195
Fiduciaria tutela. 1.19.37

G.

de Gradibus cognationum. §. 6.159

H.

de Heredibus instituendis. 2.14.93
Hereditatibus quæ ab intestato deferuntur. 3.1.140.
Heredum qualitate & differentia. 2.19. 111
His qui sui vel alieni juris sunt. 1. 8. 17.

I.

de Ingenuis. 1. 4. 12
Injuriis. 4. 4. 130.

Inofficioso testamento. 2.18.109
Interdictis. 4.15.270
Inutilibus stipulationibus. 3.10.187
Iis per quos agere possumus. 4.10.260
Iure naturali, gentium & civili. 1.6.7
Iure personarum. 1.3.11
Iustitia & jure. 1.1 6

L.

de Legatis. 2.20.116
Lege Aquilia. 4.4.227
Lege Falcidia. 2. 22.129
Lege Fusia Caninia tollenda. 1.7.17
Legitima agnatorum successione. 3.2.149
Legitima agnatorum tutela. 1.15.33
Legitima parentum tutela. 1.18.36
Legitima patronorum tutela. 1.17.36
Libertinis. 1.5.12
Literarum obligationibus. 3.22.195
Locatione & conductione. 3.25.200

M.

de Mandato. 3.27.206
Militari testamento. 2.11.89

N.

de Noxalibus actionibus. 4.8.157
Nuptiis. 1.10.19

O.

de Obligationibus. 3.14.178
Obligationibus ex consensu. 3.23.196
Obligationibus quæ quasi ex contractu nascuntur. 3.28.109
Obligationibus quæ ex delicto nascuntur. 4.1.217

Obligationibus quasi ex delicto. 4.5.236
Officio judicis. 4.17.277

P.

de Patria potestate 1. 9.59
Perpetuis & temporalibus actionibus. 4. 12. 264.
Per quas personas cuique acquiritur. 2.9.81
Per quas personas nobis obligatio adquiritur. 3.29.221
Pœna temerè litigantium. 4.16 275
Publicis judiciis. 4 18.280
Pupillari substitutione. 2.16.103

Q.

Quibus alienare licet vel non. 2.8.78
Quibus ex causis manumittere non licet. 1. 9. 14.
Quibus modis jus patriæ potestatis solvitur. 1.12.27.
Quibus modis re contrahitur obligatio. 3. 35. 179.
Quibus modis testamenta infirmentur. 2.17. 106.
Quibus modis tollitur obligatio. 3.30.213
Quibus modis tutela finitur. 1.22.140
Quibus non est permissum facere testamentum. 2 12.91
Qui testamento tutores dari possunt. 1.14.35
Quod cum eo, qui in alienâ potestate est, negotium gestum esse dicitur. 4.7.251

R.

de Rebus corporalibus & incorporalibus. 2. 2. 65.
Replicationibus. 4. 14. 269
Rerum divisione & adquirendo ipsarum dominio. 2. 1. 51

S.

de Satisdatione tutorum vel curatorum. 2. 24. 43.
Satisdationibus. 4. 11. 261
Senatusconsulto Orphitiano. 3. 4. 157
Senatusconsulto Tertulliano. 3. 3. 154
Servili cognatione. 3. 7. 162
Servitutibus prædiorum. 2. 3. 66
Singulis rebus per fideicommissum relictis. 2. 24. 136.
Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur. 4. 9. 259.
Societate. 3. 26. 203
Stipulationeservorum. 3. 18. 185
Successione Cognatorum. 3. 5. 158
Successione libertorum. 3. 8. 164
Successionibus sublatis, quæ fiebant per bonorum venditiones, & ex Senatusconsulto Claudiano. 3. 15. 177
Suspectis tutoribus vel curatoribus. 1. 26. 48

T.

de Testamentis ordinandis. 2. 10. 85
Testamento militari. 2. 11. 89
Tutelis. 1. 13. 1

de

de Verborum obligationibus. 3.16.181
Vi bonorum raptorum. 4.2.226
Vſucapionibus & longi temporis præſcriptionibus. 2.6.91
Vſu & habitatione. 2.5.69
Vſufructu. 2.4.67
Vulgari ſubſtitutione. 2.15.102

De verborum ſignificatione. 234
De regulis juris. 326

F I N I S.

VERBORUM COLLECTIO

juxta ordinem Alphabeti.

ex Tit. Digestor.

De Verborum significatione,

per P. C. B.

A Esse l. 13. § 1. & ult. l. 14. in pr. l. 173. § 1 l. 199
Abrogare. l. 202
Absens. 173. §. 1. l. 199
Accidere. l. 162. §. fin.
Accipere. l. 71
Ἀκρόδρυα. l. 236. §. fin.
Acta. l. 58
Actionis verbo. l. 3. §. 13. l. 34. 178. §. 2
Actu. l. 225. in fin.
Adulter. l. 225
Adulterium. l. 101
Advena. l. 193. §. 4
Ædes uti optimæ maximæ. l. 90
Ædificia urbana, rustica. l. 211
Ædificii ap. l. 242. §. 2
Ædium appellatio. l. 211, l. 242. § fin. 245
Æris appell. l. 159
Æs alienum. l. 213. §. 1
Æs suum. l. 213. §. 1
Affectus animi. l. 225
Ager. l. 27 l. 115. §. 2. l. 211

Agere

INDEX DE VERBORVM.

Agere. l. 15
Agi. l. 215
Alcator. l. 215
Alienationis verbo. l. 28
Alienatum. l. 67
Aliquorum. l. 96. ¶ fin.
Ambiguè loquens. l. 185
Amici. l. 221. ¶ 1
Amittere. l. 14. ¶ fin.
Amphora. l. 206
Amplius. l. 82
Angiportum. l. 59 in fin.
Anniculus. l. 123. 134
Annulus signatorius. l. 74. in fin.
Annus civilis. l. 234
Ante & post. l. 138
Απειλή. l. 239. ¶ 3
Apostoli. l. 106
Απόδειξις. l. 5. ¶ fin.
Apud te. l. 61
Arbitratu cujus. l. 68
Area. l. 211
Arma. l. 42
Armentorum &c. l. 89. in pr.
Artemon. l. 242
Adsignare libertum. l. 107
Attestari. l. 39
Aut. l. 116

Βίλλος. l. 234. ¶ fin.
Bisextilis annus. l. 98. in pr.
Bona. l. 24. 39. ¶ 2. l. 83. 162
Bona civitatis. l. 19
Bona hereditaria. l. 178

Bonis

Bonis quid proprium. l.182
Bonorum appell. l.49.208
Bonorum possessio. l. 319.328
Boves. l. 89

Cæpisse. l.140
Cætera & cæterorum. l.44.260
Calumniari. l.233.in pr.
Capere. l.71.in pr.
Capitalis. l.105
Carbonum appell. l.167
Cavillatio. l.177.253.in pr.
Cautum. l.188. ¶ fin.
Cedere diem. l.213.in pr.
Censere. l.111
Censor. Ibid.
Centum in funus constitutis. l.202
Civitates. l.16
Cognoscere. l.60.in pr.
Collegarum appell. l.173.in pr.
Collegium. l.85
Commendare. l.186
Commodum cum erit. l.125
Commune. l.239.in fin.
Concedere bona. l.21
Conjuncta pro disjunctis. l.29 §1
Conjunctio, l.142
Continentes provinciæ. l.9. ¶ 9
Contractus. l. 19. ¶.2
Contrahere. l.19.20
Contubernales. l.134
Coram facere. l.209
Creditor temporalis, l.10.11.12.55
Conditionalis. l.54.55

Culpæ

Culpa. l. 226. lata l. 213. §. fin. magn. l. 226
Cum fari poterit. l. 227
Cum commodum erit. l. 225
Cum potuero dabo. ibid.
Custodiæ verbo. l. 224

DEducto ære alieno. l. 39. §. 1. l. 165
Debere. l. 178. §. fin.
Debitor. l. 208
Decurio unde. l. 59. §. 1
Dedisse. l. 53. in pr. l. 76
Delata hereditas. l. 151
Derogare. l. 102
Deterius jus fundi factum non esse. l. 126
Detestari. l. 39. §. 2
Detestatio. l. 40
Detestatum. l. 238. §. 1
Diei pars major. l. 1. §. 1
Demissoriæ literæ. l. 106
Disjunctum. l. 53. in pr. 124
Dispungere. l. 56. in pr.
Divortium. l. 101. §. 1. l. 191
Dolia. l. 106
Dolus. l. 226. malus l. 69
Dominus ubi cujusque. l. 302. in pr.
Donatio. l. 55. in pr. l. 67. §. fin.
Donum. l. 194. 214

EDere ratione. l. 89. §. 2
Emancipatus. l. 195
Emptor bonæ fidei. l. 109
Erro. l. 205
Erit. l. 113
Est. ibid.

Exacta pecunia. l. 183
Excisus. l. 141
Exhibere. l. 22. 246. in pr.
Ex Legibus. l. 6. § fin.

FAbri ignarii, tignarii, & lignarii. l. 238 fin.
Facere. l. 218
Facere oportere l. 179. ad Faces paratum. l. 167
Faciendi verbo. l. 178
Familiæ ap. l. 4. § fin. 95. 196
Familia urbana, rustica. l. 266. in pr.
Falsum. l. 221
Ferri. l. 235 in pr.
Filiarum appellatio. l. 264 in pr.
Filius excisus. l. 246
Filii appellatio. l. 84. 201. 220. § fin.
Filii Filiusve l. 122
Filio filiisque. l. 122
Filium habere. l. 141
Finita. l. 229. 230
Fraus. l. 131. in pr.
Fruges. l. 77
Frumentum. ibid.
Frustrati. l. 239. in pr.
Fugitivus. l. 216
Fundus. l. 60. in pr. & fin. 115. 211
Fur. l. 225
Furem non esse. l. 174
Furto noxaque solutum. ibid.

GEneri appell. l. 136
Gerere. l. 19. 20
Gestum. l. 16. in fin. l. 53. in pr.

Gaudia appellatione. l. 236. §. fin.
Gens caduca. l. 30. §. 4

HAbere. l. 143. 164. §. fin. l. 188, §. 1
Habere filium. l. 141
Hæredem esse oportet. l. 227. in pr.
Hæredis appell. l. 65. 170
Hæreditatis appell. l. 3. §. l. 24. 129. 138. 278.
§ 1
Hæreditas legitima, testamentaria. l. 130
delata. l. 131
Hominis appellatio. l. 152
Hostes. l. 118. 234. in pr.

ILle aut ille. l. 324
Impensæ necessariæ, utiles, voluptariæ. l. 79
Immissum. l. 242. §. 1
Immunitas. l. 18
Incertus possessor. l. 30. §. fin.
Incola. l. 239. §. 2
Indicare reum. l. 197
In diebus. l. 217. §. fin.
Instrumentorum appell. l. 99. §. fin.
Integra terra. l. 30. §. 2
Intestatus. l. 64
Intra diem mortis. l. 133
In utero existens. l. 133. 241
Iter diei. l. 9
Iumentorum appell. l. 89. in pr.

KAlendis bisse. l. 58. in pr.
Calendarium ante vel post diem. l. 222 in pr.

Iure-

SIGNIFICATIONE.

LAtrones. l. 11. in fin.
Legare. l. 120
Legatorum peritio generalis. l. 80
Legum appell. l. 6. §. 1
Liberorum appell. l. 56. §. 1. l. 220. in pr.
Liberos habere. l. 143. 149
Liberationis verbo. l. 47
Liberti appel. l. 172. 245
Liberti noſtri. l. 58. §. fin.
Libertorum, libertarum appel. l. 105. 172. 243
Lignorum appell. l. 167. 168
Lignum coctum. l. 167.
Lis. l. 36
Litteræ dimiſſoriæ. l. 106
Littus publicum. l. 96. 112
Locuples. l. 234. §. 2
Locus. l. 60. in pr. §. 1
Luſcus. l. 101. §. 2

MAgiſtratus. l. 57. in pr.
Magiſtri. ibid.
Mangones. l. 207
Major parsanni. l. 156
Malum. l. 242. in pr.
Maſculorum appell. l. 195. in pr.
Materfamilias. l. 46. §. 1
Medicamentum. l. 236
Menſis intercalaris. l. 98. in fin.
Meorum, tuorum appell. l. 91
Mercis appel. l. 66. 207
Meum totum. l. 25. in pr.
Mille paſſus. l. 154
Minus ſolutum. l. 12. §. fin. l. 32. 82. 117
Mobilium & movendium appel. l. 66. 67.

Modius iniquus. l. 212
Morari. l. 233
Morbus. l. 101. §. 2
Morbus sonticus. l. 113
Mortis tempore esse. l. 153
Mortui apud hostes hæreditas. l. 3. § fin.
Mortuus natus. l. 129
Multa. l. 131. § 1. l. 244
Mulier. l. 195. §. fin.
Mulieris appellatione. l. 13
Municipes. l. 18. in fin. 218
Munificus. l. 10
Munus. l. 18. 194. 214
Munus publicum. l. 239. §. 3

NAsciturus. l. 231
Natorum appellatio. l. 104. § 1
Navis appellatio. l. 42. in pr.
Negativa duo. l. 237
Negligentia magna. l. 216
Nominis appellatio. l. 436
Nostri liberti. l. 58. §. fin.
Nostrum totum. l. 15. in pr.
Notionis appellatio. l. 93
Novalis terra, ager. l. 50. §. 2
Noxiæ appellatio. l. 238
Noxiis solutum præstare. l. 218
Nupta dum erit. l. 30. §. 3
Nurus appellatio. l. 50

OFficium. l. 13
Ope, consilio. l. 51. §. 1.
Operis appellatio. l. 5. §. fin.
Oportebis. l. 8

Oportere. l. 7
Oppidum. l. 39. §. 7
Opprobrium. l. 42
Optimus maximus. l. 126. 163. 169
Orationis nec disjunctivæ nec conjunctivæ interpretatio. l. 28. §. fin.
Ornamenti appell. l. 74.
Ostentum. l. 38

Παιδίον. l. 163. § fin.
Palam. l. 33
Pali. l. 168
Παλλακὴ. l. 144
Παροίκους. l. 239. §. 2.
Parentis appell. l. 51
Paries. l. 157
Paterfamilias. l. 195. §. 2
Patris appellatio. l. 25. § fin. 26
Partitionis verbo. l. 194 §. 1
Partus. l. 26
Partus monstrosus, portentosus, debilis. l. 135
Pascua silva. l. 30. § fin.
Patris appell. l. 201
Patroni appell: l. 52
Peculii proprium. l. 182
Pecuniæ appell. l. 3. 88. 97. 178. 222
Pellex. l. 144
Penes te. l. 63
Pepperisse. l. 132. § fin.
Perduelles. l. 234
Perfeciisse. l. 139. § fin.
Perisse. l. 9
Περίγραμμα. l. 45

Pernoctare. l 166.§. fin.
Perſequi. l. 57. §. fin.
Perſecutionis verbo. l.178. § 1.
Perſona ſpecioſa. l. 100
Perticæ. l. 168
Pertinere. l.70.§.fin. 181
Perveniſſe. l.264.§.fin. 171
Perveniſſe ad te. l. 172
Petitionis verbum. l.178. § 2
Πάντα σμαλα. l. 38. in fin.
Πέρμανος. l. 236
Pignus. l. 238.§. 2
Plebs. l.238. in pr.
Plumbum. l. 242 § 2
Pluris aureorum xxx. l. 132
Pluriſve. l. 192
Pœna. l.131. 244
Pomi appell. l. 205
Portari. l. 133
Portus. l. 50
Poſſeſſio. l. 78. 15
Poſſe, cum potuero. l. 123
Poſt diem decimum. l. 138
Poſthuma. l. 164
Poſtquam fari poterit. l. 217
Poteſtatis verbo. l. 215
Prædia aliquorum. l. 96 §. fin.
Prædiorum jura. l. 86
Prædium. l. 115. in fin.
Prædones. l. 118
Præſens. l. 17 §. fin.
Præſtari reſtè. l. 71. § fin.
Prævaricatores. l. 312

Oportere. l. 7
Oppidum. l. 39. §. 7
Opprobrium. l. 42
Optimus maximus. l. 126. 163. 169
Orationis nec disjunctivæ nec conjunctivæ interpretatio. l. 28. §. fin.
Ornamenti appell. l. 74.
Ostentum. l. 38

Π Adsiex. l. 163. § fin.
Palam. l. 33
Pali. l. 168
Παλλακὴ. l. 144
Πάροικος. l. 239. §. 2.
Parentis appell. l. 51
Paries. l. 157
Paterfamilias. l. 195. §. 2
Patris appellatio. l. 25. § fin. 26
Partitionis verbo. l. 194 §. 1
Partus. l. 26
Partus monstrosus, portentosus, debilis. l. 135
Pascua silva. l. 30. § fin.
Patris appell. l. 201
Patroni appell: l. 52
Peculii proprium. l. 182
Pecuniæ appell. l. 5. 88. 97. 178. 222
Pellex. l. 144
Penes te. l. 63
Peperisse. l. 132. § fin.
Perduelles. l. 234
Perfeciſſe. l. 139. § fin.
Periſſe. l. 9
Περίγραμμα. l. 45

Servus urbanus. l. 210
Silva cædua. l. 30. in pr. pascua. l. 30. 5
Συναλλαγμα. l. 19. vers. 2
Singularis appell. l. 151
Si quis. l. 1
Soceri & socrus appell. l. 146
Soluta pro separatis. l. 53
Servitus. l. 86
Solvendo esse. l. 14
Solutionis verbum. l. 176
Solutus. l. 48
Soluto matrimonio. l. 240
Sonticus morbus. l. 11
Spadonum appell. l. 128
Speciosa persona. l. 100
Sponsio. l. 7
Statutum. l. 46
Stipendium. l. 27. 1
Stragula. l. 45
Stratum. l. 41
Stratura. l. 242. 4
Stuprum. l. 10
Subdisjunctivum. l. 124
Subsignare. l. 39. in pr.
Substitutio vulgaris. l. 36
Sulphurata. l. 167
Sumptibus constitutis. l. 202
Συναλλαγμα. l. 19
Supremus. l. 92. 162. 163
Suum. l. 250 §. fin.

TAberna. l. 233. 234
Tabernacula. l. 134
Taberna instructa. l. 85

Pratum. l. 52
Probrum. l. 42
Projectum. l. 242. §. 2
Pronunciatum. l. 46
Provinciales. l. 190
Proximus. l. 91. 155. 162
Publica. l. 15. 16. 17
Publicanus. l. 16
Pueri appellatio. l. 166. §. fin. 294
Puerpera. l. 163. §. fin.
Pupillus. l. 161. 239

Quanta pecunia. l. 97
Quanti ea res erit, vel esse paret. l. 179. 19
Quisquis mihi heres erit. l 227
Quanto minus. l. 150
Quisquis mihi filius filiave heres sit. l. 116

Raptum. l. 9
Rectè. l. 71. in fin. 72
Reddere rationes. l. 96
Rei appellatio. l. 6. 23. 72
Reliquorum. l. 95. 160
Repudium. l. 101. §. 1. l. 191
Restituere. l. 29. 33. 35. 246. §. 1
Restitutionis verbo. l. 21
Romæ appellatio. l. 2. 87. 139. 147
Ruta cæsa. l. 241

Satisdationis appellatio. l. 69
Separata. l. 53
Sequester. l. 110
Seriæ. l. 206
Servi appel. l. 40. 21. l. 101. fin. 239 1

Servus urbanus. l. 210
Silva cædua. l. 30. in pr. pascua. l. 30. 5
Συναλλαγμα. l. 19. vers. 2
Singularis appell. l. 152
Si quis. l. 1
Soceri & socrus appell. l. 146
Soluta pro separatis. l. 53
Servitus. l. 86
Solvendo esse. l. 14
Solutionis verbum. l. 176
Solutus. l. 48
Soluto matrimonio. l. 240
Sonticus morbus. l. 11
Spadonum appell. l. 128
Speciosa persona. l. 100
Sponsio. l. 7
Statutum. l. 46
Stipendium. l. 27. 1
Stragula. l. 45
Stratum. l. 41
Stratura. l. 242. 4
Stuprum. l. 10
Subdisjunctivum. l. 124
Subsignare. l. 39. in pr.
Substitutio vulgaris. l. 36
Sulphurata. l. 167
Sumptibus constitutis. l. 202
Συναλλαγμα. l. 19
Supremus. l. 92. 162. 167
Suum. l. 230 §. fin.

TAberna. l. 283. 284
Tabernacula. l. 184
Taberna instructa. l. 85

Τέκνα. l. 190
Telum. l. 233. §. 2
Terra integra. l. 30. 2.
Ter enixa. l. 137
Terra novalis. l. 30. 3
Territorium. l. 239. 8
Testamentum falsum. l. 231
Tigni appel. l 62
Titio. l. 67
Toga. l. 180. fin.
Totum meum. l. 25. in pr.
Totum nostrum. ibid.
Τοξευμα. l. 33. fin.
Transacta. l. 229 230
Tributum. l. 27 fin.
Tigurii appel. l. 180 in pr.
Tutor falsus. l. 231

VAsa vinaria. l. 206
Vectigal publicum. l. 17. fin.
vecors. l. 142. 3
Venditum. l. 67. in pr.
venenum bonum, malum. l. 236
Venire ad hæredem. l. 105
Venire diem. l. 113. in pr.
Verba contrahentium. l. 219
vesanus. l. 242. 1
Vestis appel. l. 127
Via. l. 157. 1
Victus nomine l. 43. 44. 45. 234. fin.
Vidua. l. 242. 3
villa. l. 231
Vinctus. l. 216
Vinculorum appell. l. 216 26

Virilis appell. l. 145
Virium. l. 101. 2
Vivere. l. 134. 2
Voluntas contrahentium. l. 219
Vota. l. 233. 1
Urbana prædia. l. 198
Urbanum mancipium. l. 210
Urbare. l. 239. 6
Urbs. l. 2. 8. 39. 6
Urbum. l. 239. 6
Usu suo. l. 203
Usura. l. 121
Σεριπτος. l. 177

Finis indicis in Titulum ff. de Verborum significatione.

EPI.

EPITOME REGULARUM JURIS,

Ex Titulo Digestorum secundùm ordinem alphabeticum collecta.

per P. C. B.

ABsentia Reipublicæ causa non nocet. l. 140

Abundantia non vitiant scripturas. l. 40

Actio certa, ex quibus in unam rem eligenda est. l. 43 1

Actio cum servis nulla. l. 167

Actio exceptione infirmata, pro nulla. l. 112

Actio in rem, pro re est. l. 15

Actione concessa, & exceptio conceditur. l. 156, 1.

Actionem habere minus est, quàm re. l. 204

Actio tempore peritura, lite contestata perpetuatur. l. 139. in pr. 164

Actor certus esse debet. l. 42. in fin.

Actori non licet, quod reo prohibetur. l. 41

Aditio hæreditatis ex intervallo, cum tempore mortis continuatur. l. 138. in pr 193

Æquitas in jure spectanda. l. 90

Æquitas mutat solennia. l. 183

Æquitate desiderante jus mutatur. l. 85. fin.

Ætati in causis pœnalibus succurritur. l. 108

Alienare qui potest & consentire potest. l. 165

Alterius nomine nemo lege agere potest. l. 123

Amitti proprium tantum potest. l. 83

Amittitur eo modo, quo acquiritur. l. 153

Arbiter in bonæ fidei judicio vir bonus accipitur. l. 131

Beneficium ratione actionis competens actionem sequitur. l. 68. in fin.
Beneficium invito non datur. l. 69. 156. 4
Beneficium personale cum persona perit. l. 68. 196.
Bona fides bis idem non exigit. l. 57
Bona fides veritati comparatur. l. 136
Bonorum possessor heredis loco est. l. 117

Captio minima ex duabus eligenda est. l. 200.
Casus à nullo præstatur. l. 25. in fin.
Caveri alteri non potest, l. 73. fin.
Cautio realis personali potior est. l. 25
Circumventio alterius alii non parit actionem. l. 49
Cognitionem quæ desiderant, libello non expediuntur. l. 71. 105
Commoda sequuntur incommoda. l. 10
Concessa contra jus, non habent consequentiam. l. 141
Concubitus non facit nuptias. l. 30
Condemnare potest, qui absolvere. l. 37
Conditio contrahentium inspicienda. l. 19
Conditio impleta, vide Impletum.
Conditio iniqua alteri non inferenda. l. 74
Conditio non melior fit ex proprio delicto. l. 134. § fin.
Consensus nuptias facit, l. 30
Consilii mutatio non præjudicat alteri. l. 75
Consilii non fraudulenti nulla obligatio l. 47
Consulto dari, donatio est. l. 53
Constituta utiliter ex post facto non vitiantur. l. 55. §. 1

Contestatione litis melioratur conditio. l. 87
Contracta jure, contrario jure pereunt. l. 35 100, 53.
Contractus legem facit. l. 22. circa med.
Contrahentium conditio inspicienda. l. 19
Contrario jure per. l. 35. 1000. 155
Conventio dat legem contractui. l. 23. circa med.
Conventio privata non mutat jus. l. 27
Creditor rem venire permittens, pignus amittit. l. 153
Culpa caret, qui scit, sed prohibere nequit. l. 50.
Culpa est immiscere se rei alienæ. l. 36
Culpa sua damnum sentiens, damnum non sentit. l. 203
DAmnum dat, qui jubet dare. l. 169
Damnum ex culpa sua sentiens, damnum non videtur sentire. l. 203
Dati per errorem, repetitio: consulto, donatio. l. 53
Defensor rei alienæ non habetur locuples. l. 166.
Definitio in jure periculosa. l. 202
Delicto suo nemo fit ditior, l. 54. 9 fin.
Delictum ex post facto non æstimatur. l. 138 §. fin.
Denegare potest qui concedere. l. 101. §. fin.
Deportationis sententia auferi ea quæ fisci sunt. l. 97
Die in contractu omisso, statim debetur. l. 14
Disjunctivorum alterutrum factum sufficit. l. 110. §. 3
Dividi quæ nequeunt, solida debentur. l. 172
Doli exceptio legatario non nocet. l. 19. §. fin.

Dolo caret, qui utitur jure suo. l. 55
Dolo non caruit, qui magistratui non paruit. l. 199
Dolo non petit, qui nescivit cur peteret, l. 177. §. fin.
Dolo qui desiit possidere pro possessore est. l. 130. 150
Dolus pro possessione est. l. 130
Dolus tutoris pupillo non nocet. l. 198.
Domo sua nemo extrahi debet. l. 103.
Donare cui licet, & vendere, & concedere, l. 165.
Dubii tollendi causa adjectum, non mutat jus, l. 165.

Effectus cui proderit, ad eum partes ejus pertinent. l. 148
Emptor ejusdem juris est, cujus author. l. 156 §. 3
Errantes non consentiunt. l. 116. §. fin.
Errore dati repetitio est. l. 53
Error scriptoris partibus non nocet. l. 92
Evincendum à nobis in bonis non est. l. 190
Expressa non tacita, nocent. l. 77. 195
Expromissor idoneus est, qui satisdat. l. 100. §. 1.

Facienda non faciens, facit adversus officium. l. 121
Factum cuique suum, non adversario nocet. l. 155
Factum habetur, quod per adversarium impeditur. l. 39
Factum pacto non tollitur. l. 32
Feminæ ab officiis remotæ. l. 2. in pr.
Filius possidere rem peculiarem nequit l. 99

Fisco

Fisco obligata, nisi cum onere alienari nequeunt. l. 205
Fraudari scientes, & consentientes nequeunt. l. 45
Fraudulentus reus ad interesse tenetur. l. 78
Fraus civiliter tam consilio quam eventu æstimatur, l. 79
Furiosi contractus nullus. l 5. in fin.
Furiosus absentis loco est. l. 124. §. fin.

GEneri per speciem derogatur. l. 82
Gladii potestas delegari nequit. l. 70

HAbere rem non vult qui eam transfert. l. 9
Hereditas ex intervallo adita cum morte continuatur. l. 183. & 98
Hereditas quo pervenit eo tutela redit. l. 73 in pr.
Hereditas una, duobus in solidum dari nequit. l. 141. §. fin.
Hereditate missa, testamentum perit. l. 18
Heres de dolo suo in solidum: defuncti vero in id quod ad eum pervenit, tenetur. l. 44. 127. 152. §. fin. l. 157. §. fin.
Heres ejusdem juris est cujus defunctus. l. 120
Homines omnes natura æquales. l. 32

IDem bis non exigit bona fides. l. 67
Idem ex pluribus causis deberi potest. l. 159
Ignorans debitum non est improbus. l. 99
Ignorantia fidejussoris justa est. l. 42. vers. 1
Ignorantia successoris justa est. l. 42. in pr.
Imperitia culpæ annumeratur. l. 132

Imple

Impletum habetur, cum impedit *is* cujus interest. l.161
Impossibile non cadit in pactum. l.31
Impossibilium nulla est obligatio. l.185
Impossibilia natura, lege non confirmantur. l.188
Impossibilia pro non adjectis habentur. l.135 §. fin.
Imprudentiæ in pœnalibus succurritur. l.180
Impubes ab officiis remotus. l.2.fin.
Incommoda sequuntur commoda. l.10
Indebitum solvens non obligatur. l.171
In dubio pro libertate. l.20. 179. consuetudo sequenda 34, circ. med. pro eo quod benignius est l.16.192. §. fin. pro dote. l. 85. in pr. pro eo quod rei aptius est. l.67. pro sententia proferentis. l. 96. pro fama. l. 104. pro possessore. l.154. pro emptore. l. 172
Iniqua conditio alteri non inferenda. l.74
Initium in stipulationibus spectatur. l.19
Impari causa oneratur petitor. l.154
Institutio initio inutilis, ex postfacto non convalescit. l.210
Intellectui carentia pro nullis sunt. l. 75. §. 3
Interesse facti, non juris est. l. 24
Invito beneficium non datur. l.69. 156
Invito quis potest; ignorante vel absente potest. l.26
Invitus defendere nemo cogitur. l.156. in pr.
Ita factum, ratum non est, nisi perseveretur. l. 48
Iudicata res pro veritate habetur. l.207
Iudicis incompetentis factum pro nullo est. l.370
Iudicium quæ requirunt, vera & recta scien-

tia perfici debent. l.76
Iura sanguinis jure civili non dirimuntur. l. 8
Ius qui sequitur non fallitur. l.116.§.1
Iussu meo quod solvitur, ipse solvisse videor. l.18
Iussu qui facit judicis, dolo caret. l.167.§.fin.
LEgatarius plus juris non habet, quam defunctus. l.160.§.fin.
Legati servo acquisiti commodum domino prodest. l.18
Legitimè constituta, ex post facto non vitiantur. l.85.§.1
Leviora delicta servis domino obtemperantibus ignoscuntur. l.157
Liberalitatis reus ad possibile tenetur. l.18
& ita ne egeat. l.173.in pr.
Libertas omnibus rebus favorabilior. l.122
Libertas res inæstimabilis. l.176.§.fin.
Libertati in dubio favetur. l.20
Libertum qui habet, non est ditior. l.126 §.2
Licita non semper honesta. l.144
Locupletari nemo cum alterius detrimento debet. l.200
Lucra turpia, ab herede extorquenda. l.58
Lucro in pari possessor potior est. l.98
Lucrum petentis durior est causa l.33.41.§.1
Lucrum qui capit factum præstare debet. l. 149
MAgistratus quod facit non permittitur singulis. l.176.in pr.
Major pars quod statuit, ad omnes refertur. l.160.§.1
Mandat pro se, qui non prohibet. l.60
Matrimonium non licitum, sed honestum

esse debet. l.197
Metus consensui contrarius. l.116
Meum, amplius meum fieri nequit. l.45
Minus ei licet, cui plus licet. l.21
Mora cuique sua nocet. l.173.§ 2
Mutatio consilii alteri nocere non debet. l. 75
Mutatio temporaria, jus provinciæ non innovat. l 123. § fin.
Mutus, ubi non voce sed præsentia opus est, videtur respondere. l.124

NAtura prohibita, lege non confirmantur. l. 188. § fin.
Necessitate factum, non trahitur in consequentiam. l.162
Neganti debitum permittitur alia defensio. l.43
Nolle potest, qui velle. l.3
Nostrum, amplius nostrum fieri nequit. l.159
Nostrum quandoque alienari nequit. l.205
Nostrum sine facto nostro non transfertur. l 12
Nullius quod esse potest obligari nequit. l. 182

OBligari nequit, quod nullius esse potest. l.182
Obligata fisco, non nisi cum onere transferuntur. l.205
Obligatione liberatus, videtur cepisse. l.115 in pr.
in Obscuro verisimilius. l.114: & benignius accipiendum. l.168
Omittens possessionem, non alienat. l. 119

PActio privata non mutat leges. l. 27. 45. §. fin.
Parendi necessitas caret culpa. l.160

Pars major quod statuit, refertur ad omnes. l.160. §. 1
Pendentia non extant. l.169.§.fin.
Personale beneficium, cum persona perit. l. 68
Petitur inique antequam solvi potest, l. 186
Pignori dare, fructus rei est, l.72
Plus cui licet, & minus licet. l.21
Plus transferre quis nequit, quam ipse habet, l.54
Plus continet minus. l.110
Pœnæ nomine exactum solventi non redditur. l.46
Pœnales ejusdem rei actiones aliæ alias perimunt. l.230
Pœnali in causa, benignius respondendum. l.155.in fin.
Pœnalis actio non transit ad heredem. l. 121.§. fin.
Pœnalis actio personam non transgreditur. l. 58
Pœnalis actio semel accepta, transit in heredem. l.164
Pœnam recte petit qui in ipsam non incidit. l.154 §. fin.
Possessor habetur qui dolo desit. l. 131, 150 157.§. 1
Possessor in pari lucro, præfertur. l.98,126.§. fin. l.128
Potens facere ut conditioni pareatur, posse videtur. l.274
Potestas gladii delegari nequit. l.6
Prædo non est, qui pretium solvit. l.12
Principale cum interit, interit & accessorium, l.129.§.fin.l.178
Privata conventio non mutat jus. l.27.45 §fi.

Privilegia personalia, cum persona: realia cum re intereunt. l. 196
Provocans sine dolo moram non facit. l. 93
Pugnantium in testamento, neutrum ratum est. l. 188
Pupillus authore tutore, rite contrahit, l. 5. in fin. ex dolo tutoris non tenetur. l. 192. nec velle nec nolle potest. l. 189. pati non potest. l. 110. §. 2. pubescens furti, injuriæ capax. l. 111
RAro accidentia non constituunt jus. l. 64
Ratihabitio mandato comparatur. l. 50 in fin.
Recepta contra jus, non habent consequentiam. l. 141
Regula vitiata, perdit officium. l. 1. in fin.
Repetitio favorabilior, quam lucrum adventitium. l. 41. §. 1
Res judicata pro veritate est. l. 207
Reus favorabilior actore, l. 125
Reus fraudulentus ad interesse tenetur. l. 78
SAnguinis jura, civili non dirimuntur. l. 8
Scientes & conscientes fraudari nequeunt. 145
Scripta sine sensu non scripta habentur. l. 73 §. 3
Scriptoris error, partibus non nocet. l. 91
Servitus mortalitati comparatur. l. 209
Servo stipulante commodum domini est. l. 28
Servus civili jure pro nullo est. l. 32. domini conditionem meliorem, deteriorem facere non potest. l. 133. in causa libera intervenire nequit. l. 175. in pr. non obligatur. l. 22. non usucapit. l. 188. quæ fecit, ei liberto non prosunt. l. 14

Socii mei socius, socius meus non est. l. 47. §. fin.
Solennia nisi ex æquitate non mutantur. l. 183
Solida debentur, quæ dividi nequeunt. l. 192
Solvendo est qui defenditur. l. 95
Solvens pretium, non est prædo. l. 226
Solvitur quodque eo genere quo colligatur. l. 35. 100. 153
Specialia insunt generalioribus. l. 107
Stipulationum initium spectatur. l. 19. 144. §. fin.
Stipulante servo, commodum domini est. l. 18
Successione duplici delata, una repudiata, alia valet. l. 91
Successore ejusdem juris, cujus author fuit. l. 143. 175. §. fin. 177
Surdus ubi non voce opus est, præsens esse potest. l. 124
Suum recipiens, dolo non facit. l. 129

TAcita non semper nocent. l. 77 105
Temporaria mutatio juris provinciæ non mutat. l. 123. § fin.
Tempus in stipulatione, promissoris causa adjicitur. l. 17. 136. in testamentis, heredis l. 17. in pr.
Tempus in stipulatione quod spectetur. l. 19. 141. §. fin.
Testamentaria successio potior legitima est. l. 8
Testamentorum interpretatio plenior. l. 12
Testamentum perit, hereditate non adita. l. 181. & valet quod initio constitit. l. 21
Testatus & intestatus paganus esse nequit. l. 7

Tip.

Timor vanus non excusat. l.184
Totum continet partem. l.115.
Transferre quis non potest plus quam habet. l.54
Tutela redit eo, quo hereditas venit. 73. in pr.
Tutoris datio est suorum heredum. l.73. §.1
Tutoris dolus pupillo non nocet. l.198

VAnus timor non excusat. l.188
Velle potest qui nolle. l.34
Vendere & vendenti consentire, diversa. l. 160. in pr.
Vim non facit, qui utitur jure suo. l.155.§.1
Vis consensui contraria. l.116
Vitiosum initio, tempore non convalescit. l.26

FINIS.

Bayerische Staatsbibliothek München

E

E

BSB Bayerische StaatsBibliothek
MDZ Münchener DigitalisierungsZentrum Digitale Bibliothek

Institutiones Justiniani

Colonia 1703

J.rom.f. 119
urn:nbn:de:bvb:12-bsb10566332-4
VD18 14430444-001